

Torbágyi Péter

**MAGYAR VÁNDORMOZGALMAK ÉS
SZÓRVÁNYKÖZÖSSÉGEK LATIN-AMERIKÁBAN A
MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ KITÖRÉSÉIG**

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM

Szeged

2007

Szegedi Tudományegyetem
Történeti Doktori Iskola

Torbágyi Péter

**MAGYAR VÁNDORMOZGALMAK ÉS
SZÓRVÁNYKÖZÖSSÉGEK LATIN-AMERIKÁBAN A
MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ KITÖRÉSÉIG**

Doktori értekezés

Témavezető: Dr. Anderle Ádám
tanszékvezető egyetemi tanár

Szeged
2007

A szerző itt szeretné megragadni az alkalmat, hogy külön köszönetet mondjon a kutatását irányító témavezetőjének, Anderle Ádám professzor úrnak.

Emellett a szerző ezúton szeretné háláját kifejezni a disszertáció elkészítésében támogatást és hathatós segítséget nyújtó intézményeknek és személyeknek: a Szegedi Tudományegyetem Hispanisztika Tanszéke, a Havannai Egyetem Történelem Tanszéke és a mexikóvárosi Centro de Investigación y Docencia Económicas kutatóinak és oktatóinak, a Magyar Országos Levéltár, az Országos, a Széchenyi Könyvtár, az ELTE Egyetemi Könyvtár, a szegedi Somogyi Könyvtár, a Mexikói Nemzeti Levéltár és a mexikóvárosi Mora Intézet dolgozóinak, a Magyar Tudományos Akadémiának, a XX. Század Intézetnek, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának, a magyar, a kubai és a mexikói külügyminisztériumoknak, és végül, de nem utolsósorban Dömény Jánosnak, Pusztaszeri Lászlónak, Nagy Marcelnak, Kaczúr Ágnesnek, Jeney Zsuzsannának, Szente-Varga Mónikának, Lilón Domingónak, Jean Mayer mexikói tutoromnak, a Venezuelában élő Tuza Lukács Józsefnek és családjának, illetve a minden a munkámat támogató határon innen és túli barátomnak.

Külön köszönet illeti családomat a hosszú évek alatt nyújtott támogatásukért és türelmükért.

TARTALOM

TARTALOM	3
A MAGYAR TÖRTÉNETÍRÁS A LATIN-AMERIKAI MAGYAR EMIGRÁCIÓRÓL	9
MAGYAR JELENLÉT KEZDETEI	30
A MODERN VÁNDORMOZGALMAK ELSŐ HULLÁMAI	42
Magyarságkép kialakítását befolyásoló kivándorlás	42
Katonai emigráció	43
Bányászok	61
Cigányok	64
Örömlányok	70
Osztrák–magyar kolóniák	75
A Csendes-óceán partvidéke	81
Atlanti partvidék és vonzásköre	87
Közép-Amerika és a Karib-térség	94
A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZTI IDŐSZAK	100
Migrációs irányok és modellek	109
Szorványközösségek kialakulása és története	116
Kuba	116
Mexikó	131
Uruguay	138
Venezuela és Kolumbia	157
Peru és Bolívia	160
Chile	166
Paraguay	172
A HÁBORÚ ELŐTTI UTOLSÓ HULLÁM	179
ÖSSZEGZÉS	187
ADATTÁR	195
Tengerentúli kivándorlással kapcsolatos magyar törvények és rendeletek	195
Bevándorlással és kolonizációval kapcsolatos latin-amerikai törvények és rendeletek	234
Bilaterális és diplomáciai kapcsolatok áttekintése	248
BIBLIOGRÁFIA	301

ELŐSZÓ

A nyugati, és azon belül is a latin-amerikai szórványmagyarság történetének hazai kutatása a magyarországi demokratikus rendszerváltással új korszakába lépett, amikor is a különböző közgyűjtemények sorra nyitották meg az addig zárolt, a témára vonatkozó levéltári és könyvtári iratanyagaikat. Az így kutathatóvá vált nagy mennyiségű dokumentum lehetővé tette, hogy a magyarországi kutatók is komolyabban foglalkozhassanak a téma tanulmányozásával, ami főleg az óriási távolságok miatt a tengerentúli magyar közösségek kutatásánál jelentett komoly segítséget. A jelen disszertációt megelőző kutatás is elsősorban ezen lehetőségnek köszönhetően indulhatott meg, mikor a kilencvenes évek első felében a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának levéltárában a magyar jezsuiták XVIII. századi latin-amerikai jelenlétét kezdte el a szerző kutatni.

Az újonnan kutathatóvá váló könyvtári és irattári anyagok széleskörű feldolgozása azonban komolyan akkor kezdődhetett el, amikor a Magyar Tudományos Akadémia és a XX. Század Intézet támogatásával létrejött Szegedi Tudományegyetem Hispanisztika Kutatócsoportjának tagjaként a szerző a latin-amerikai szórványmagyarság történetének átfogó kutatásába kezdett.

A kutatómunka során hamar nyilvánvalóvá vált, hogy bár az elmúlt egy évszázad során számos tanulmány született a brazíliai és a Buenos Aires-i magyar közösségek történetéről, a térség többi régiójában található kisebb csoportok tanulmányozásával korábban senki sem foglalkozott. Ezen felismeréstől vezérelve egy évvel később induló doktori kutatásának témájául a szerző ugyancsak a latin-amerikai szórványmagyarság történetének tanulmányozását választotta.

A több mint nyolc éven át folyó kutatás során a munka döntő része Magyarországon folyt, de a szerzőnek lehetősége nyílt a Havannai Egyetemen, majd a mexikóvárosi CIDE intézetnél egy-egy fél éves kutatást folytatni, kiegészítve ezzel a többségében Magyarországon felelt forrásokat. Mindezeknek köszönhetően a disszertáció megírásához alapvetően négy nagy csoportba sorolható kutatási anyagot sikerült áttekinteni.

Elsőként az amerikai kontinens országait érintő tengerentúli vándormozgalmak történetét feldolgozó magyar és külföldi irodalmat kellett tanulmányozni ahhoz, hogy a disszertáció témáját a hiányzó területekre koncentrálni térben és időben el lehessen helyezni, és a már meglévő ismeretanyagot a kutatás során sikerrel fel lehessen használni. Ezen munkák döntő többsége az európai kivándorlás fő befogadó országainak bevándorlásával, illetve a nyomában kialakuló koloniális élet bemutatásával foglalkozott. Magyar szempontból ezen kivándorlási irodalom ismeretében elmondható, hogy a viszonylag jól feldolgozott egyesült államokbeli és kanadai emigráns irodalom mellett a kontinens többi részét érintő vándormozgalmak kapcsán, csak a Brazíliába, Argentína fővárosába, Buenos Airesbe, illetve legújabban a Mexikóba kivándorolt magyarokról születtek tanulmányok. Ráadásul ezek egy jelentős része a kilencvenes évek előtt hosszú évtizedeken keresztül zárt anyagnak számított, és mint ilyenek, a magyarországi kutatás számára ez idő alatt az ismeretlenség homályába veszttek.

A könyvtári források kapcsán fontos megemlíteni a Központi Statisztikai Hivatal könyvtárában a XX. század eleje óta őrzött latin-amerikai népszámlálási kiadványokat, melyek nagy része eddig feldolgozatlanul maradt a magyarországi emigrációkutatás számára, illetve a szintén primer forrásoknak tekinthető útleírásokat és visszaemlékezéseket, melyek sokszor a konkrét irodalmi élmény mellett, rendkívül nagy segítséget nyújtottak a disszertáció anyagának elkészítésében. Mindezeket egybevéve leszögezhető, hogy a szerző azon szerencsés helyzetben volt, hogy a könyvtári forrásainak jelentős része a doktori munkában úgy jelenhet meg, hogy az még Magyarországon hasonló típusú munkában nem volt feldolgozva.

A témában született szakirodalom mellett párhuzamos formában kerültek feltárára a disszertáció törzsanyagát adó levéltári források és a külföldi magyar nyelvű periodikák. Közülük az előbbi döntő többsége a Magyar Országos Levéltár állományából került elő, ahol áttekintettük az első világháborút megelőző belügyminisztériumi és a két világháború, illetve az azokat követő időszak külügyminisztériumi iratainak latin-amerikai magyar kivándorlásra vonatkozó hatalmas mennyiségű iratanyagát. Közülük külön kiemелendő a Washingtoni Királyi Magyar Követség és a Buenos Aires-i Királyi Magyar Követség két világháború közti időszakra vonatkozó iratanyaga, melyek a kisebb

latin-amerikai országokban működő magyar képviseletek iratait is megőrizték. Az itt található és döntő többségében a szerző által elsőként feldolgozott dokumentumok alapvető információval szolgáltak a Montevideóban, Asunciónban, Santiago de Chilében, Havannában és Mexikóvárosban formálódó magyar közösségek életéről, illetve a kolóniákon belül létrejövő közösségi életről. A dokumentumok egy külön részét képezték az útlevél kéres során keletkezett adatlapok, melyek az egyéni sorsok és kisebb közösségek tanulmányozásánál jelentettek felbecsülhetetlen értékű információkat. Ugyanis az adatlapokon megadott információk alapján egy több mint tízezer személy részletes adatait őrző adatbank készülhetett el a latin-amerikai szórványok magyarságáról. Ez az adatbank felbecsülhetetlen segítséget nyújtott a kutatási munkában, mégis ennek alapvető eredményei a személyiségi jogok védelme miatt csak közvetett formában jelenhetettek meg. Így a szerző fontosnak látja felhívni a figyelmet arra, hogy az egyes közösségek bemutatása során megjelenő korabeli idézetek, néhol ad-hoc-nak tűnő kiválasztását komoly háttérmunka és forráskritika előzte meg.

Az adatbank és a levéltári források többi részének hiteles feldolgozásában nagy szerepet játszottak az Országos Széchényi Könyvtár folyóirat raktárában szintén hosszú ideig zárolt anyagként őrzött, külföldön megjelent magyar nyelvű újságok, melyek közül több mint negyven periodika nem egyszer évtizedeken keresztül megjelenő számainak tartalmát ismereteink szerint a szerzőnek sikerült elsőként teljes egészében több éves munkával feldolgoznia. Ez a felbecsülhetetlen értékű adattömeg a levéltári forrásokhoz hasonlóan komoly segítséget nyújtott a latin-amerikai magyar közösségek mindennapi életébe való betekintéshez, és az egyes egyéni sorsok követéséhez is, melyhez a folyóiratokban előkerülő személyek és adataik a már említett adatbankban rögzítésre kerültek. Emellett ezen források kapcsán külön ki kell emelni azon néhány írás jelentőségét, melyek szemtanúk visszaemlékezéseire hivatkozva a latin-amerikai magyar jelenlét XIX. századi és századfordulós korai emlékét örökítették meg.

A fent említett anyagok fontos kiegészítést nyertek a külföldi kutatóutak során, igaz ez a típusú munka a rendkívüli távolságok és az anyagi lehetőségek miatt csak korlátozott mértékben valósulhatott meg. Emellett meg kell jegyezni azt is, hogy mind a levéltári források, mind a magyarnyelvű periodikák

tekintetében a magyarországi közgyűjtemények magas színvonalú állományvédelmének köszönhetően sokkal több új dologgal szolgáltak az egyes országok kapcsán, mint az ottani levéltárakban és könyvtárakban végzett kutatások. A külföldi kutatóutak során azonban a közgyűjteményekben végzett munka mellett, sokkal nagyobb jelentőséggel bírt az ott élő magyarokkal való kapcsolatfelvétel és a velük folytatott beszélgetések során szerzett információ, melyek a magyarországi történetírás Oral History-val kapcsolatos fenntartásainak következtében csak háttéradatként kerültek a disszertáció anyagába beépítésre. Az Oral History típusú kutatás ugyanakkor a XX. század technikai fejlődésének köszönhetően a későbbiekben sem szakadt meg, ugyanis interneten keresztül számos, az amerikai kontinensen élő magyarral és azok leszármazottaival sikerült a szerzőnek riportot készítenie. A világháló emellett ahhoz is kiváló segítséget nyújtott, hogy a kutatás folyamán összegyűjtött információkat a doktori disszertáció megírása előtt interneten publikált forrásokkal és tudományos feldolgozásokkal, illetve nagy külföldi közgyűjtemények egyre bővülő adatbázisaival össze lehessen vetni. Közülük külön kiemelő az egyes latin-amerikai levéltárak internetes adatbázisa és a jelenleg is működő magyar egyesületek portáljai és on-line hírlevelei. Ezen oldalak mellett külön szót érdemelnek még az internetes telefonkönyvek, melyek aprólékos munkát igénylő áttekintésével a húszas-, harmincas- és negyvenes-években kivándorolt magyarokra vonatkozó adatbank rendkívül sok aktualizált információt nyert.

A XIX. és XX. század folyamán a tengerentúli magyar kivándorlási mozgalmak fő célállomásaivá az Amerikai Egyesült Államok, Kanada, Brazília és Argentína vált. A fent említett kutatás során a szerző munkájában mégsem ezen országokba irányuló masszív kivándorlási mozgalmakkal, hanem a köztük megbújó, a kontinens többi országába irányuló, számukban az előzőekhez mérten jelentéktelennek mondható migrációs áramlatokkal és közösségekkel foglalkozik. Ezt a témaválasztást persze nem egy külső kényszer diktálta, azaz a szerző nem úgy tekintett a kutatandó anyagra, mint egyfajta „maradékra”, hanem inkább kicsiny, első ránézésre össze nem illő mozaikdarabokként kezelte őket, amelyek a már említett nagy részeket kiegészítik, és további szálakkal fűzik őket egymáshoz.

Azonban a téma horizontális munkaterének kiválasztása igényel indoklást, ugyanis a vizsgálandó időintervallum záró dátuma sem nevezhető rendhagyónak. Joggal vetődik fel a kérdés, hogy miért nem foglalkozik a szerző a második világháborút, illetve az 1956-os forradalmat követő kivándorlási hullámokkal? És miért nem kíséri figyelemmel napjainkig a helyi közösségek, illetve csoportok életét? A válasz persze adott, hisz az 1945 utáni magyar történetkutatás számtalan esetben ütközik a még le nem zárt történeti kor kutatási nehézségeibe: a hozzáférhető források szűkössége, egyoldalúsága, bizalmassága és ebből következően bizonyos máig élő személyek, illetve csoportok személyi jogait, illetve létét sértő bemutatása. Ezen gondokkal nézett szembe a szerző is, és néhány, az érintett csoport irányából érkezett jelzés alapján úgy döntött, hogy az általa feldolgozott anyag még nem érett meg egy hiteles történeti elemzésre. Így a szerző a jelen munkában arra tett kísérletet, hogy a XIX. század folyamán meginduló magyar tengerentúli vándormozgalmak kisebb latin-amerikai országait érintő történetét, illetve a beilleszkedés és a nyomában születő kisebb-nagyobb közösségek formálódó társasági életének folyamatait felvázolja. Azonban az egyes közösségek elemzésének mélysége némi aránytalanságot mutat, melynek legfontosabb oka a fellelhető és a szerző kutatása során elérhetővé vált források hiányos volta adja. Ugyanezen okokkal magyarázható az is, hogy a szerző munkája során számos olyan felvetést is bemutatott, melynek pontos és több forrás által bizonyított feldolgozása a későbbi kutatásra vár. A szerző végül szükségesnek tartja megjegyezni, hogy a korábbi kutatások eredményeit figyelembe véve nem érezte jelen munkája feladatának mélyebben foglalkozni a magyarországi kivándorlást kiváltó politikai, gazdasági és társadalmi okokkal, illetve a nemzetközi vándormozgalmak és a nyomukban kialakuló, az adott térségbe irányuló bevándorlás részletekbe menő bemutatásával.

A MAGYAR TÖRTÉNETÍRÁS A LATIN-AMERIKAI MAGYAR EMIGRÁCIÓRÓL

A magyar kivándorlás és emigráció historiográfiai vizsgálatának kapcsán az első megválaszolandó kérdést az emigráció szó jelentésének tisztázása adja, ugyanis a szó terminológiai elemzése koronként más és más problémákat vet fel.

A latin eredetű „emigrare” kifejezés egy poliszém, azaz többjelentésű szó, amelynek közös jelentéstartalma talán a helyváltoztatásban keresendő. Így, habár többek között Plautus, Cicero és Caesar is használta a kifejezést az elvándorolni jelentéssel, mégsem ez vált a klasszikus latinban a szó legfontosabb értelmévé. Erre a legjobb példa a római jog, ugyanis a római császárság különböző korszakaiban más és más jelentéstartalommal tűnt fel a kifejezés. A harmadik században például a Justinianus Digestáját összeállító Ulpianus a házbérlők biztonsági okokból való ideiglenes kilakoltatására használta az emigratio szót. 409-ben pedig a Codex Theodosianus az emigrarit szóalakot már a ’katonai előléptetés’ értelemben alkalmazta.¹

A vulgáris latin is különböző jelentéstartalommal ruházta fel a kifejezést, amelyek közül a legelterjedtebb talán a túlvilágra való költözés volt, ahogy ez Löweni Arnulf 1250 körül írt *A szenvedő Krisztus Arcához* verséből is kitűnik.² Ennek ellenére az emigrare szó a középkori jogi nyelvhasználatban már fellelhető volt az engedély nélküli elvándorlás, illetve -költözés értelemben is, amely feltehetőleg a korszak végére mind általánosabb lett az élő nyelvben.

Erre utal az a tény, hogy a legtöbb európai nyelv hasonló jelentéssel vette át a szó használatát, mint ahogy történt az a magyar nyelv esetében is, ahol az 1720-ban kelt „*keservesen érezvén sok számú... Emigránsoknak (adó)teherbeli támogatásukat*”³ szövegrész tanúsága szerint, a szó legkorábbi ismert előfordulásakor a latinhoz hasonlóan az engedély nélküli elvándorlás értelemben vált használatossá, és csak később bővült ki a szó jelentéstartalma.

¹ Imp. Honorius et Theodosius aa. Anthemio praefecto praetorio (409. szeptember 22.) In: *Theodosiani libri XVI cum Constitutionibus Sirmondianis et Leges novellae ad Theodosianum pertinentes*. Berlin, 1905.

² Veni, Jesu, absque mora. Tuere me et libera. Cum me iubes emigrare, Jesu care, tunc appare - Jöjj el Jézus és hajolj rám, Légy szabadítóm énnekem. Majd ha menni hívsz el innen, Édes Jézus légy jelennek! Részlet Löweni Arnulf: *A szenvedő Krisztus Arcához* című himnuszából. In: *Himnuszok könyve. A keresztény himnuszok remekei*. Gyomaendrőd, 1989. 198-199.

³ *A magyar nyelv történeti-etimológia szótára*. 1. kötet, Budapest, 1967. 762.

Az eredeti jelentésre legfontosabb hatással talán a francia forradalom eseményei voltak, ugyanis az 1790-es években Magyarországon is elterjedt a szó használata a vallási vagy politikai okokból külföldre történő kivándorlás jelölésére. 1826-ban Kossuth Lajos Ernst Ludwig Posseltnek, a badeni őrgróf udvari történészének a francia forradalom alatt kiadott *Europäische Annalen* című folyóirat írásai alapján készített kronológiájában a későbbi XVII. Lajosra használta külföldre szökése után az emigráció vezére megnevezést, mely a sors fintorának köszönhetően később a magyar köznyelvben éppen az ő titulussá vált.⁴

A főleg a politikai és publicisztikai nyelv által használt kifejezés az 1848-as európai forradalmakat követően – feltehetőleg német nyelvi hatásra – új jelentéstartalommal párosult, ugyanis egy 1861-ben kelt feljegyzés tanúsága szerint már a hazájukat kényszerítő okok miatt elhagyók összességének megjelölésére is ezt a szót használták.⁵

Ekkor terjedt el az 1848/49-es magyar szabadságharc és forradalom menekültjeivel kapcsolatosan a Kossuth-emigráció kifejezés, amely a korábban általános, és például II. Rákóczi Ferenc rodostói naplójában, illetve a nagy magyar nyelvújító, Kazinczy Ferenc által is használt száműzött és számkivetett⁶ kifejezéseket váltotta fel, hiszen ezen összetett magyar szavak jelentésükben a kiutasítás eredményeként való elvándorlás tényét hangsúlyozták az önkéntes kivándorlás jelentésével szemben.⁷ Emigrációról beszélt írásaiban a többek között Mexikóban is élt László Károly, Kossuth egykori titkára, akinek azt a kéziratot naplóját a Széchényi Könyvtár őrzi, melynek máig már csak a mexikói tartózkodására vonatkozó füzet maradt kiadatlanul.⁸ Érdekes megemlíteni azonban azt, hogy mindezek ellenére a Kossuth-emigráció számos tagja továbbra is a régi kifejezéseket használta a maguk megnevezésére, ugyanis távollétükre való tekintettel sokuk halálbüntetését változtatták az osztrák hatóságok

⁴ Kossuth Lajos: *Időrendi közönséges lajstroma (regestrum universale chronologicum) a frantzia revolutiónak a notablék első gyűléseinek megnyitásától február 22. 1787. a negyedik constitutio kiküldéséig december 15. 1799.* h.n., 1826.

⁵ *A magyar nyelv...* 1. kötet, 1967, 762.

⁶ Legrégbbi nyelvi emlékünknél a számkivetett szóval kapcsolatosan még a XV. századba vezet vissza, amikor is egy 1456-ban keletkezett szövegrészben a következő formában jegyezték le a kifejezést: „quia exul fuit számkiveteth et rediit in patriam”. A száműzetés szó első ismert előfordulása ennél sokkal későbbre, az 1823-as évre datálható, amikor Shedel F. *Haramják* című művében „drámámnak... tartalma az, a’ mi a’ színről száműz?” kijelentést tette. Lásd továbbá: Kazinczy Ferenc *Themistocles, a számkivetett fővezér* című, 1835. január 31-én, Kassán előadott színművét.

⁷ Számkivetett vagyok, fejedelemségetől alattvalóinktól megfosztottak olvasható Rákóczi rodostói naplójában. Lásd: *A magyar nyelv...* 3. kötet, 1976. 669.

⁸ László Károly: *Katonai életemből*. Budapest, 2001.

száműzetésre.⁹ Így nem meglepő az sem, hogy az egész magyar emigráció első külföldi sajtóorgánuma, a később Brazíliában letelepedő Kornis Károly által 1853-ban alapított és hat szám kiadását megélő New York-i magyar hetilap is a *Magyar Száműzöttek Lapja* nevet kapta, és maga az emigráció feje, Kossuth Lajos is száműzetésről beszélt írásaiban.¹⁰

Igaz, az 1848/49-es magyar szabadságharc és forradalom előtt is hagyták el az országot jelentősebb emigránshullámok, mint a Rákóczi szabadságharc bukását követően, 1711-ben, II. Rákóczi Ferenc fejedelem kíséretében Lengyelországba vándorolt 2-3000 fős,¹¹ illetve az 1764-es erőszakos határőrsorozás elől, majd különböző gazdasági okok miatt külföldre távozni kényszerülő székely menekültek,¹² mégis a Kossuth-emigráció volt a magyar történelem első olyan kivándorlási mozgalma, mely nemcsak itthon, hanem külföldön is komoly kortárs irodalmat hagyott maga után.¹³ Kossuthék ugyanis sokáig dédelgették egy esetleges újabb magyarországi forradalom kitörésének esetén történő visszatérés lehetőségét, és ehhez elkerülhetetlen volt a hadra fogható emigránscsoportok feltérképezése és állandó számontartása. Ennek köszönhetően születtek az első feljegyzések a Latin-Amerikában letelepedett magyarok tartózkodási helyéről és sorsáról is.¹⁴

Ugyanakkor a nemzeti elnyomás mindenfajta eszközét felhasználó Bach-rendszer szigorú cenzúrája alól szabaduló magyar sajtó is mind nagyobb figyelmet szentelt a külföldön élő Kossuth-emigráció bemutatásának, sőt, többnyire a kiegyezést követően Európából, az Egyesült Államokból, illetve Latin-Amerikából hazatért emigráns magyar szerzők tudományos jellegű munkái

⁹ Mednyánszky Sándor: Egy száműzött naplójából. In: *Honvéd-Menház Albuma*, 1870.; Rónay Jácint János: Az idegen földre száműzött magyarok. In: *Magyar Sajtó*, 1856. és Rónay Jácint János: Az idegen földön meghalt számkivetett magyarok. In: *Magyar Sajtó*, 1861/77., 1861/108., 1861/137. és 1861/146.

¹⁰ Kossuth, Lajos: *Souvenirs et écrits de mon exil, période de la guerre d'Italie*. Paris, 1880.; *A Magyar emigratio mozgalmai, 1859–1862. Kossuth emlékiratai nyomán*. Budapest, 1883. és Kossuth, Louis: *Memoires of My Exil*. London-New York, 1880.

¹¹ A Kossuth-emigráció kutatásával egy időben a Rákóczi-emigráció történetének kutatása is igen népszerű témává vált. Lásd: Thaly Kálmán: *Koszfolányi Jávorka Adám ezredes, s a gr. Forgách- és Rákóczi-levéltár. Vázlat a Rákóczi-emigratio történetéből*. Budapest, 1888.; Thaly Kálmán: *Rákóczi-emlékek Törökországban és II. Rákóczi Ferenc fejedelem hamvainak föltalálása*. Budapest, 1893.; Angyal Dávid: *Adalékok II. Rákóczi Ferenc törökországi bujdosása történetéhez; francia levéltári közleményekkel*. Budapest, 1905.; Andrassy Gyula: *A száműzött Rákóczi*. Budapest, 1914. és Ballagi Aladár: *Az igazi Rákóczi*. Budapest, 1916.

¹² Imets Fülöp Jákó: *A székelyek s egy régi baj*. Arad, 1863.; Nagy Imre: *Csikvármegye közgazdasági állapota és a székely kivándorlás*. Sepsiszent-György, 1891.; Barabás Endre: *A székely kivándorlás és a Romániában élő magyarok helyzete*. Budapest, 1901. és Rákosi Jenő: *A székely kivándorlás, kivált vallási, nemzeti és közgazdasági szempontból*. Budapest, 1903.

¹³ Mészáros Lázár: *Mészáros Lázár külföldi levelei és életrajza*. Pest, 1867.; László Károly: *Napló-töredék az 1849-iki menekületeket, internáltakat, különösen Kossuthot és környezetét illetőleg, Törökországban és az Amerikai Egyesült-Államokban*. Budapest, 1887.; Szöllőssy Ferenc: *Kossuth és a magyar emigratio török földön*. Lipcse, 1870.; Veress Sándor: *A magyar emigratio a keleten*. Budapest, 1879.; Kertbeny, Károly: *Alphabetische Namensliste ungarischer Emigration 1849–1864*. Brüssel–Leipzig, 1864.; Mednyánszky: *Egy száműzött...*; Szalczer Sándor: *A magyar emigránsok Törökországban, 1849–1861*. Pécs, 1893.; Zimándy Ignác: *Kossuth Lajos a magyar intelligencia és emigráció ítélőszéke előtt*. Budapest, 1898.; Rónay Jácint: *Az idegen földre...* és Rónay Jácint: *Az idegen földön...*

¹⁴ Kertbeny: *Alphabetische...*

is egyre másra láttak napvilágot. Közülük külön kiemelendő Geőcze István, Xantus János és Rosti Pál neve, akik nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a magyar publikum viszonylag korán betekintést nyerhessen egyes latin-amerikai országok életébe.¹⁵ Ekkorra ugyanis a megváltozott politikai tényezők következtében a 48-as magyar és más nemzetiségű emigránsok szervezkedései már nem jelentettek komoly veszélyt a Monarchia létére, és a liberális jegyeket magára öltő magyar történetírás megkülönböztetett figyelemmel kezdte kezelni a múlt és a jelen nemzeti és vallási mozgalmait.

Ugyanakkor erre a korszakra tehető az „emigráns” szó jelentéstartalmának újabb bővülése is, ugyanis a XIX. század második felében egyre nagyobb kereteket öltő tengerentúli kivándorlásra reagálva a magyar nyelv a gazdasági okokat is az emigráció okai közé emelte, és ezzel a szó általános jelentése kissé összemosódott a kivándorlásával. Ez olvasható ki a *Pallas lexikon*¹⁶ „emigráció” szócikkének következőképpen megfogalmazott értelmezéséből is: „...a kivándorlás, kiköltözés, szélesb értelemben bármely okból való elhagyása annak az államnak, melyhez valaki tartozik, oly szándékkal, hogy annak kötelékéből kiváljék s másutt, külföldön találjon új hazát s keresse életfentartásának vagy jóléte emelésének módjait és eszközeit”.¹⁷

De hogy az egyre szélesedő kivándorlási mozgalmak ellenére a szó korábbi jelentése mégse kerüljön háttérbe, megalkották a valódi emigráns fogalmát is, amit ettől kezdve a Rákóczi- és Kossuth-emigráció tagjaira, illetve azokra használtak, „*kik politikai v. vallásos üldözés folytán hagyják el, v. kénytelenek elhagyni hazájukat, hogy az ott uralkodó hatalom, túlsúlyra jutott ellenséges politikai pártok, v. vakbuzgó hitfelekezetek üldözésétől vagy bosszújától meneküljenek (refugiés).*”¹⁸

Ezzel tulajdonképpen eljutottunk a fogalom modern kori értelmezéséhez, hiszen korunk nemzetközi jogrendje is élesen megkülönbözteti a gazdasági, illetve a vallási vagy politikai okokból emigrálni kényszerülők státusát, különös érzékenységgel kezelve az utóbbi csoport, azaz az alapvető emberi jogok be nem tartása miatt menekülők esetét. A modern jogrendhez való közeledést jelentette az 1880. évi 2106. számú igazságügyi miniszteri rendelet is, amely a nemzetközi kapcsolatok fejlődésének köszönhetően a száműzetés gyakorlatát a külföldi

¹⁵ Geőcze István: *Utazás Brazíliába és vissza*. 2 kötet, Pest, 1869.; Xantus János: *Utazás Kalifornia déli részeiben*. Pest, 1860. és Rosti Pál: *Úti emlékezetek Amerikából*. Budapest, 1861.

¹⁶ *Pallas nagy lexikona*. VI. kötet, Budapest, 1894. 125-127.

¹⁷ Uo.

¹⁸ *Pallas nagy...* VI. kötet, 127.

állampolgárok kiutasítására, illetve kiadatására szűkítette, majd ezt többek között a latin-amerikai országokkal is - a mellékletben említett - kétoldalú szerződésekben a nemzetközi jog gyakorlatára emelte.

Közben az egyre tömegesebb méreteket öltő gazdasági kivándorlás teljesen új megvilágításba helyezte a téma vizsgálatát, ugyanis míg a Kossuth-emigrációval foglalkozó cikkek és tudományos munkák némiképp veszttettek népszerűségükből, addig a magyar tudományos élet és gazdasági körök egyre nagyobb figyelmet kezdtek szentelni a tömeges gazdasági kivándorlás vizsgálatának.¹⁹ A téma első megközelítésére leginkább a már említett XIX. századi liberális gondolkodásmód hatott, amely a kivándorlásba történő állami beavatkozás kapcsán leszögezte, hogy a *„kivándorlás joga egyértelmű azaz a joggal, hogy vki magának tetszése szerinti tartózkodási helyet válasszon, s életcéljait követhesse mindenkor, mindenütt, hol és mikor ezáltal mások jogait nem sérti; benfoglaltatik tehát a személyes szabadság általános jogában, melynek korlátozása jogilag csak bizonyos kötelező tények fenforgása mellett lehetséges, ami azt meggátolja. [...] De ily rendelkezés jogi szempontból nem egyéb mint zsarnokság, s tényleges, erőszakos hatalombitorlás, mely által az állam, a személyes szabadság védelmére fennálló jogintézmény helyett börtönné, rabszolgák órává, vagy ha e gyűlöletes kifejezéssel élni nem akarunk, legalább is egy misztikus v. metafizikus fogalommá lenne, mely szerint az összesség, az egyesek egyéni személyiségének megsemmisítésével, minden jognak és hatalomnak egyedüli képviselőjévé, s az egyesek tulajdonos urává tolja fel magát. [...] Ezért szabad népek mindenkor szükségesnek vélték a kivándorlás, vagyis más, jobban tetsző állami kötelék szabad választásának s a jelenlévővel felváltásának jogát épen tartani. E szükségjog önmagában kétségkívül csak igen szomorú védezköze a szabadságnak s jólétnek, éppen úgy, mint Zachariä forradalomjoga, de végre is annak utolsó lehetséges védelmi módja és eszköze. Hasonló a szabad szállásváltoztatás jogához, mely sok kellemetlenséggel jár, de amelynek magát mégis mindenki aláveti nagyobb előnyei végett.”*²⁰

Mindebből kiderül, hogy a századfordulós magyar történetírás nemcsak úgy tekintett a kezdetben évi pár száz, majd ezer magyar honos főként a tengerentúlra, Ausztriába és Romániába irányuló kivándorlására, mint az

¹⁹ *A kivándorlás és útlevél ügy.* Budapest, 1904.; Lévy Lajos: *A kivándorlás és városaink pénzügyeinek rendezése.* Budapest, 1907.; Grünvald József: *A magyarországi kivándorlás, oka és csökkentésének módja.* Budapest, 1907.; *Amerikai kivándorlás és visszavándorlás. A Magyar Társadalomtudományi Egyesület szakértkezletén 1908. évi januárius 24-én és 25-én mondott beszédek és az az által kiküldött tizes bizottság emlékirata.* Budapest, 1908.; Neményi Bertalan: *A magyar nép állapota és az amerikai kivándorlás.* Budapest, 1911. és Arany László: *A magyar emigráció mozgalmái.* Budapest, s. a.

²⁰ *Pallas nagy...* VI. kötet, 125-127.

emberek egyik természetből fakadó jogára, hanem ezen túlmenően ebben látta az emberi jogok érvényesítésének egyik alapvető zálogát is. Sőt, az állam szemszögéből is alapvetőnek ítélte meg a nemzetközi migrációs mozgalmak szerepét, amelyek a világ országait állandóan sújtó munkaerő-feleslegre, illetve -hiányra jelentettek gyógyírt. Ez történt Magyarország esetében is, ahol a nyolcvanas és kilencvenes évek folyamán a nagyszámú földnélküli paraszt kivándorlása nagymértékben csökkentette a századfordulós magyar társadalmon belül fellelhető társadalmi, gazdasági és nem utolsósorban nemzetiségi feszültségeket.

Azonban a XX. század első éveitől a magyar kivándorlás tovább „tömegesedett”, és 1913-ra a Magyarországot gazdasági okokból elhagyó kivándorlók száma már meghaladta a kétmillió főt. Ez a szám túllépett azon a határon, amely az ország túlnépesedéséből, etnikai ellentéteiből és az uralkodó földviszonyokból eredő feszültségek tompítását szolgálta volna, és egész falvakat, sőt járásokat érintő kivándorlás az ország egyes régiói lakosságának számbeli visszaeséséhez vezetett. Ez a csökkenés különösen a férfilakosság számában volt érzékelhető, és a nyomában fellépő katona-, illetve munkaerőhiány persze komoly hatással volt a magyar sajtóra és történetíráásra, mely a közelgő háború és az egyre súlyosbodó gazdasági nehézségek hatására egyre nagyobb érdeklődést mutatott az országot sújtó, új keletű jelenség vizsgálata iránt.²¹ Ezen mozgalom élére az Országos Magyar Gazdasági Egyesület állt, amely a századfordulón több kivándorlási kongresszust szervezett az ország különböző régióit érintő gondok megvitatására, és az itt elhangzottakat külön kiadványban adták közre.²²

Ugyanakkor a főként dél- és kelet-európai bevándorlás visszaszorítására szolgáló, szigorodó amerikai törvények és a megnövekedett kivándorlás miatt az érintett európai országokat sújtó – fent említett – gazdasági és honvédelmi okok következtében felbomlott a nemzetközi migrációs mozgalmakat eddig hatékonyan szabályzó „push and pull” folyamata, amely a mind konzervatívabb képet mutató nemzetközi és hazai történetkutatókat a kivándorlásról kialakított XIX. századi liberális jogi elmélet újraértelmezésére készítette. Ezen változás pontosan kiolvasható a *Pallas lexikont* követő egyik nagy magyar ismerettár, az

²¹ Ferenczi I. – Hoffmann G. – Illés J.: *A munkanélküliség és a munkáskivándorlások*. Budapest, 1913.

²² *Dunántúli kivándorlási kongresszus*. Budapest, 1902.; *Felvidéki kivándorlási kongresszus*. Budapest, 1902. és *Délvidéki kivándorlási kongresszus*. Budapest, 1903.

1920-as években készült *Tolnai új világlexikona* által közölt meghatározásból: „Addig, amíg a Kivándorlás azokat az okokat, amelyek előidézik, az otthonmaradók szempontjából enyhíti, nem szokták akadályozni és úgy tüntetik fel, hogy a kivándorlónak polgári joga boldogulását ott keresni, ahol tudja. Amidőn azonban a Kivándorlás oly mérveket ölt, hogy az illető országot gazdasági hátrány (pl. munkás- v. katonahiány) kezd fenyegetni, szabályozni kezd a Kivándorlást, szigorítja v. be is tiltja, figyelmeztetni kezd a kivándorolni szándékozókat a Kivándorlás veszélyeire, sőt a visszavándorlást igyekszik elősegíteni; viszont az az ország, mely gyér népessége és munkásbiánya folytán rá van utalva a bevándorlásra, tűri, sőt elősegíti. Mihelyt politikai és gazdasági okoknál fogva feleslegessé v. károssá válik számára a bevándorlás, korlátozza, nehezíti v. be is tiltja (pl. az amerikai Unió a háború után a vele háborús viszonyban állott országokra nézve külön megállapította a bevándorlási arányszámot, amelynek betartását pontosan ellenőrzi).”²³

E szerint jártak el az osztrák–magyar hatóságok is, amikor a rohamosan növekvő kivándorlás hatására csupán csak a kivándorlási ügynökségek engedélyezésére terjedő 1881. évi XXXVIII. törvénycikket először a Tisza-féle 1903. évi IV., majd az Andrássy-féle 1909. évi II. kivándorlási törvénycikkekben egészítették ki, nagymértékben korlátozva a kivándorlásra jogosultak körét, az igénybe vehető hajóstársaságokat, sőt még a kivándorlás úti céljait is. Ez utóbbi szabályozás nagy vesztesei éppen az egyre népszerűbb célpontnak számító latin-amerikai országok voltak, ahonnan a XIX. század vége felé egyre nagyobb számban megtelepülő magyar kivándorlók a szokatlan klíma és vegetáció okozta nehézségek hatására igen negatív színben festették le az odaérkezők helyzetét, és erre reagálva a magyar hatóságok különböző rendeletekben próbálták visszaszorítani az oda irányuló kivándorlást.

Mindezek a szigorító intézkedések persze nagymértékben megnövelték a kivándorlás folyamatát ellenőrző belügyi hatóságok tevékenységi körét, amelyek a továbbiakban két új intézmény, az Országos Kivándorlási Tanács és egy központi kivándorlási bizottság segítségével látták el ezt a munkát. A bővülő bürokratizmus a történetírás szemszögből nézve igen jótékony változásokat hozott magával, ugyanis a századfordulótól kezdve a szigorított hatósági eljárások eredményeként egyre több statisztika látott napvilágot, melyeket a témával foglalkozó kutatók a külföldi országok ki- és bevándorlási adataival kiegészítve dolgozhattak fel. Ebben a korszakban születtek a Latin-Amerikába

²³ *Tolnai új világlexikona*. 8. kötet, Budapest, 1926.

kivándorolt magyarokról szóló első tudományos jellegű beszámolók is. Ezek közül külön ki kell emelni a közös osztrák–magyar külügyminisztérium megbízásából készült *A chilei, bolíviai és perui köztársaságok kulturális és közgazdasági viszonyainak, valamint az osztrák–magyar monarchia ottani érdekeinek rövid ismertetése*²⁴ című tanulmányt, amely a magyar historiográfia történetében teljesen egyedülnek számít azzal, hogy átfogó leírást ad a címben említett három országban létrejött monarchiabeli állampolgárok kolóniáiról, és rámutat a XIX. század végi, egész Latin-Amerikára kiterjedő kivándorlás súlyára. Hasonlóan nagy jelentőséggel bír az egész emigrációs magyar történetírás egyik csúcspontjának számító tanulmány, a Fővárosi Statisztikai Intézet igazgatóhelyettesének, Thirring Gusztáv Adolfnak *A magyarországi kivándorlás és a külföldi magyarság* címen megjelent műve, mely máig követetlen példaként az intézet rendkívül széles külföldi és magyar statisztikai anyagára támaszkodva szintén határozott kísérletet tett a külföldi, és így a latin-amerikai magyarságról szóló akkori ismeretek összegzésére.²⁵

Sajnos, a bővülő statisztikai adatok ellenére sem nyílt lehetőség a latin-amerikai magyar kivándorlás folyamatának pontos megismerésére, hiszen a Monarchiával szerződésben álló hajóstársaságok hivatalos járatait csak kevesen vették igénybe. Helyette a kivándorlók az országot elárasztó különböző más hajóstársaságok olasz, francia és német kikötőkből induló járatain mindenfajta regisztráció nélkül indultak neki a távoli, latin-amerikai országoknak, hogy ott a hatalmas és a világtól teljesen elzárt lakatlan területeken kezdjenek új életet.

E távoli magyar kolóniák megismerésében komoly szerep jutott az emigráns sajtónak is, hiszen erre az időre tehető az első külföldi, főleg egyesült államokbeli magyar lapok megjelenése is, amelyek által először nyílt lehetőség arra, hogy egy emigráns magyar közösség életét ahhoz tartozó, vagy esetleg azon kívül álló személy folyamatosan és behatóan figyelemmel kísérhesse.²⁶ Az Egyesült Államokban például az első világháborúig több mint száz magyar lap jelent meg, igaz a többségében tiszavirág életű, lokális jelentőségű periodikák közül országos jelentőségre csak az 1891-ben Clevelandben alapított *Szabadság*, az 1899-ben New Yorkban kiadott *Amerikai Magyar Népszava* és az 1905-ben

²⁴ *A chilei, bolíviai és perui köztársaságok kulturális és közgazdasági viszonyainak, valamint az osztrák–magyar monarchia ottani érdekeinek rövid ismertetése*. Bécs, 1902.

²⁵ Thirring Gusztáv: *A magyarországi kivándorlás és a külföldi magyarság*. Budapest, 1904.

²⁶ *A Magyarországon magyar és idegen nyelven megjelent, valamint a külföldi hungarika hírlapok és folyóiratok lelőhelyjegyzéke a budapesti könyvtárakban 1850-1952*. 9 kötete kézirat formában megtekinthető az Országos Széchényi Könyvtár hírlapvasó termében.

szintén Clevelandben kiadott *Előre* számított.²⁷ Hasonló céllal születhettek egyes állami finanszírozást élvező magyarországi lapok is, mint az 1903-tól 1905-ig működött, Timár Szaniszló által szerkesztett *A Kivándorló*, az 1904-ben Barabás Albert által alapított *Kivándorlási Ellenőr*, és az 1903-tól egészen 1907-ig rendszeres időközönként Budapesten és Fiumében Hegyi Jenő szerkesztésében megjelenő magyar–horvát nyelvű *Kivándorlási Értesítő* is. Ugyanis ezen lapok a világ számos pontján – így többek között Latin-Amerikában – élő magyar levelezők és külföldön megjelenő magyar lapok információi alapján a kivándorolni szándékozó honpolgárokat rendszeres és hasznos információkkal látták el, úgy, hogy közben az esetleges bizonytalankodókat a külföldi lehetőségek negatívabb színben való feltüntetésével a kivándorlástól eltérítsék.

Az 1910-es évek elejétől a nemzetközi migrációs mozgalmakban bekövetkezett változásokhoz hasonlóan a magyar kivándorlás is sokat veszített intenzitásából, sőt a háború éveire a tengerentúli kivándorlás egy időre gyakorlatilag teljesen meg is szűnt. Ezzel együtt a téma iránti érdeklődés is jelentősen visszaesett, és egészen a húszas évek elejéig így is maradt, amikor is főként a frissen létrejött utódállamok magyarsága a csehszlovák, a román és a szerb–horvát–szlovén kisebbségi politika hatására ismét nagy számban döntött a tengerentúli kivándorlás mellett. Ha nem is létszáma, de értelmiségi összetétele miatt fontos külön szót ejteni a Tanácsköztársaság bukását követő politikai emigrációról is, melynek döntő többsége Bécsben és Moszkvában lelt menedéket, és csak kis számban jutottak el a tengerentúli országokba. Ugyanakkor a magyar kivándorlással újraéledő nemzetközi migrációs mozgalmakon belül is komoly változások történtek ebben az időben, ugyanis az Egyesült Államok a főként Kelet-Európából érkező bevándorlók ellen 1921-ben és 1924-ben újabb szigorító intézkedéseket vezetett be, Kanada, Közép- és Dél-Amerika felé terelve a tengerentúli kivándorlás fő irányát.

Így az utódállamok magyarellenés kisebbségi, és az Egyesült Államok kelet-európai bevándorlást korlátozó politikája együttesen járultak hozzá ahhoz, hogy Latin-Amerika-szerte új magyar kolóniák alakuljanak a húszas évek folyamán, amelyek összetételéről általánosságban leszögezhető, hogy az anyaországi magyarság részaránya bennük csak igen kicsiny volt. Ez, persze, a magyar

²⁷ Várdy Béla: *Magyarok az Újvilágban*. Budapest, 2000. 306-324.; Hoffmann Géza: *Csonka munkásosztály az amerikai magyarság*. Budapest, 1911. 365-371. és Puskás, Julianna: *From Hungary to the United States (1880-1914)*. Budapest, 1982. 159-160.

történetírásra is döntő befolyással bírt. Ugyanis míg az egyre pontosabb statisztikai kimutatásoknak köszönhetően a nemzetközi migrációs mozgalmakról szóló tanulmányok mind mélyrehatóbbá váltak, addig az öt különböző országból származó magyar kivándorlás statisztikailag gyakorlatilag egyáltalán nem volt követhető. A munkát tovább gátolták az egyes helyi közösségek önszerveződésekor mutatkozó nehézségek is. Hiszen ekkorra már az első hullámban érkezett magyarok vagy beolvadtak, vagy tovább-, illetve hazavándoroltak. Így, míg a más nemzetiségű kolóniák külképviseletük és a már megtelepedett honfitársaik segítségével viszonylag rendezett szervezeti életet tudtak kialakítani, addig a magyar állam sokáig tétlenül figyelte a döntő többségében román, csehszlovák és szerb–horvát–szlovén útlevéllel rendelkező magyarok ilyen irányú törekvését, és csak azután vállalta fel ezt a szerepet, miután egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy ennek hiányában a Tanácsköztársaság bukását követően Latin-Amerikába vándorolt kicsiny, de szervezett magyar baloldali politikai emigráció a mindenfajta érdekképviseletet nélkülöző, elkeseredett utódállambeli magyarság körében egyre komolyabb népszerűsége tett szert. Ekkor indult meg a magyar egyesületek, iskolák és vallási felekezetek, majd később könyvtárak, újságok, illetve rádiók állami támogatása, amely támogatások hovatartozástól függetlenül az összes olyan magyar szervezethez eljutottak, amelyek a Horthy-féle Magyarország és a befogadó államok által tiltott kommunista szervezkedésektől mentesek voltak.

A fent említett események persze a magyar történetírásra is rányomták bélyegüket, a magyar sajtó és szakirodalom a revizionista politika és az önmentegetés jegyében sokszor indokolatlanul negatív képen festette le az utódállamok kisebbségi politikáját, és a két világháború közti latin-amerikai magyar emigrációról szóló munkákban a Horthy-féle magyar politikai szemléletmódhoz igazodva csak ritkán tettek említést a magyar kolóniákon belüli baloldali egyesületek létezéséről, és az általuk végzett fontos kulturális, sport, illetve szociális tevékenységről.

A történetírás szempontjából a másik fontos változást a latin-amerikai magyar emigráción belül létrejött két nagy kulturális központ és a hozzájuk tartozó, Latin-Amerikát spanyol és portugál nyelvi területekre osztó szórványmagyarsági körzetek szegregálódása jelentette, ugyanis ettől kezdve ezen régiók történetírása élesen elvált egymástól. Az újonnan kialakult két nagy

központ Buenos Aires és São Paulo lett, az a két város, ahol a magyarok a két világháború közti időszakban a legnagyobb számban gyűltek össze, és az előbb említett állami támogatások mellett élénk kulturális életet alakítottak ki nagyszámú egyesületeik szervezésében.

A kulturális élet egyik meghatározó tényezőjét jelentette a magyar nyelvű sajtó létrejötte. Ugyanis a történetírás szemszögéből szintén nem elhanyagolható rövid életű egyesületi közlönyök mellett néhány olyan nagyobb magyar lap is napvilágot látott, melyek az Orbán Leó szerkesztette *Délamerikai Magyar Hírlaphoz*, a Kertész Gyula, Walter János, Horváth László kezdeményezésére alakult *Délamerikai Magyar Újsághoz*, a Faragó Dezső által alapított *Délamerikai Magyarsághoz* és a Magyary Ferdinánd Vilmos alapította *Magyar Szóhoz* hasonlóan nem egyesületi, felekezeti, politikai vagy lokális, hanem régiókat felölelő híradásokat kívántak nyújtani olvasóik számára, nagy hangsúlyt helyezve az aktuális problémák mellett a helyi magyarság történetének megismerésére. Azonban annak ellenére, hogy vitathatatlanul nagy történeti gyűjtőmunkát végeztek ezen lapok, el kell ismerni, hogy a folyamatos terepmunka ellenére csak egy-két elzárt vidéki magyar közösséget sikerült az első hullámban kivándoroltak közül felkutatniuk, míg a két-három évtized alatt többségében ekkorra már beolvadt pionír magyarok tömegéről tudomást sem szereztek.

Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy a hosszabb életet megélt nagy magyar lapok általában politikai és vallási értelemben néhány botlástól eltekintve megpróbálták semlegesen kezelni a kolónia egyes csoportjait, és ellenségesen csak a cigányokkal szemben léptek fel, állandóan azt bizonygatva, hogy az ottani közhiedelemmel ellentétben a magyarok nem cigányok, és Magyarországról nem is érkeztek cigányok ezekbe az országokba. Ez utóbbi állítás a két világháború közti időszakot tekintve némiképp meg is állta a helyét, mégis a XIX. században nagy számban kivándorolt, pionír magyarok ezen körével szembeni erős diszkrimináció hátterében nem ez állott, hanem furcsamód éppen a magyar kolónia azon félelme, hogy ennek bizonyítása híján hasonló diszkriminációban részesülnének az őket befogadó országok részéről.

Összességében a két világháború közti latin-amerikai magyar sajtó működéséről elmondható, hogy a helyi magyar közösségekről talán máig a legnagyobb adatgyűjtés nekik köszönhető, amelynek jelentőségét tovább emelte, hogy az itt felhalmozott tudás már ebben az időben mind a helyi egyesületi

könyvtárakban, mind Magyarországon kutathatóvá vált. Sajnos, mindez csak egy kihasználatlan lehetőség maradt, ugyanis ezen sajtóirodalom a mai napig nem került komolyabb vizsgálat alá, és csak az akkori magyarországi lapok vettek át néhány szenzációjellegű latin-amerikai magyar híradást, amelyek többnyire nagy nyeremények, örökségek és különböző érdekes bűnesetek bemutatására szorítkoztak.

A két világháború közti hazai történetírás az 1920 és 1925 között megjelenő, rendkívül bő latin-amerikai híryanagot közlő, Külföldi Magyarok Szövetsége szerkesztésében megjelent *Külföldi Magyarság* cikkein kívül csak elvétve, a Magyarok Világszövetségének 1929-es első és 1938-as második gyűlése, illetve az ez utóbbival egy időben megélénkülő zsidó emigráció kapcsán jelentetett meg a témával foglalkozó új műveket.²⁸ Ezek a modern hírforrások bővülése ellenére a századforduló hasonló jellegű irodalmához képest bizonyos visszalépést jelentettek azzal, hogy a statisztikai adatok feldolgozása helyett sokszor külföldi útikönyvek és más ellenőrizhetetlen forrásból származó információk és becslések alapján alakították ki képüket a latin-amerikai magyar kivándorlásról.

Nem ez történt azonban a latin-amerikai magyar történetírás esetében, amely a harmincas évek végén és a negyvenes évek elején a latin-amerikai magyar emigráció történetírásának példa nélküli fejlődését, és ezzel együtt virágkorát hozta. E fejlődés nem tanulmányok sorozatát eredményezte, hanem csupán pár szintetizáló mű megjelenését, amelyek szerzői többnyire a már említett latin-amerikai magyar lapok szerkesztőgárdájából kerültek ki. Ezek közül külön ki kell emelni a brazíliai magyarok által készített *São Paulo földrajza* és a *Brazíliai magyarok* című könyveket, valamint a Miklós Elemér, Vér Andor szerzőpáros által Argentína, Uruguay, Paraguay, Chile, Bolívia, Peru és Kolumbia magyarjairól szóló *Magyarok Délamerikában* című összefoglaló művet, melyek a mai napig a legbővebb ismeretanyaggal ellátott munkáknak számítanak a két világháború dél-amerikai magyar emigrációjának témakörében, és amelyeket a korszak végén Ács Tivadarnak az első világháborút megelőző korszak latin-amerikai magyarságára vonatkozó publikációi tettek egészé.²⁹

²⁸ *A Magyarok II. Világkongresszusának tárgyalásai. Budapest, 1938. augusztus 16–19.* Budapest, 1939.; *A Magyarok Világkongresszusának tárgyalásai. Budapest, 1929. augusztus 22–24.* Budapest, 1930. és Békessy Imre: *Az új népvándorlás, Délamerika.* Budapest, 1939.

²⁹ *São Paulo földrajza. Különös tekintettel a magyarságra.* In: *A Brazíliai Magyarság évkönyve 1934.* São Paulo, 1934.; *Brazíliai magyarok. Vázlatok a brazíliai magyar élet kialakulásáról a Magyarok II. Világkongresszusára.* São Paulo, 1938.; Miklós Elemér–Vér

Hogy a latin-amerikai magyar emigráció történetírása ezt követően egy jó időre megtorpant, azt részben a magyarországi, részben a latin-amerikai magyar kolóniákon belül a második világháború alatt és az azt követő időszakban végbement változásokkal lehet magyarázni. Egyik oldalról ez az ottani magyar kolóniákon belüli politikai és felekezeti szegregációval magyarázható. Ugyanis a korábbi irodalommal ellentétben a második világháborút követően a kinti magyar szerzők már nem az összkolóniában gondolkodtak, hanem egyfajta politikai vagy felekezeti szétválás, esetleg mindkettő jellemezte őket. Ekkor szakadt például felekezeti alapon ketté a térség legtöbb kolóniája, minek eredményeként Magyarország emlékétől elhatárolódva és az önálló zsidó állam megalakulásának hatására a magyar ajkú zsidó egyesületek a későbbiekben a kelet-európai askenázi közösség felé orientálódtak, míg a keresztény magyarok a zsidó emigrációról tudomást sem véve nemzeti emigrációnak kiáltották ki magukat. E felekezeti szétválást mindkét oldalon tovább súlyosbította az 1945 után meghatározóvá váló politikai hovatartozás kérdése, hiszen a kommunista Magyarországot elismerő, és azzal kapcsolatot tartó csoportokkal való párbeszédet a kolónia többi része élesen elutasította. Mindezek a változások a dél-amerikai magyar historiográfiában egyre inkább a mikro-történetírás felé mutattak, aminek eredményeként az emigráns dél-amerikai lapok és történeti művek, kevés kivétellel, mindinkább egy egyesület vagy egyház életének bemutatására koncentráltak.³⁰ 1945 után az anyaországgal mindenféle kapcsolatot megszakító nemzeti emigráció számára ugyanakkor jelentősen felértékelődött a múlt, azaz a XX. századot megelőző korszak latin-amerikai magyar jelenlétének kutatása, ugyanis a kommunista Magyarországgal szembeni sikeres fellépés egyik alapvető feltételének tartották a saját maguk önálló politikai erőként való elismertetését. Ennek a kutatómunkának a legkiemelkedőbb alakjai a már korábban említett Ács Tivadar mellett Ónody Olivér és Szabó László voltak. A közgazdász-történész Ónody - aki a Brazil Történeti és Földrajzi Intézet tagja

Andor: *Magyarok Délamerikában*. Buenos Aires, 1942.; Ács Tivadar: *Akik elvándoroltak*. Budapest, 1940.; Ács Tivadar: *Magyar úttörők az Újvilágban. László Károly 1850–67. évi naplójegyzetei a Kossuth-emigráció amerikai életéből*. Budapest, 1942.; Ács Tivadar: *Magyarok az észak-amerikai polgárháborúban 1861–65*. Budapest, 1964.; Ács Tivadar: *Magyarok és a Rísorgimiento. A magyar légionisták életrajzgyűjteménye*. Budapest, 1961.; Ács Tivadar: *Magyarok idegenben*. Budapest, 1968. és Ács Tivadar: *Magyarok Latin Amerikában*. Budapest, 1944.

³⁰ Kögl Szeverin – Kutasi Kovács Lajos: *Magyar Műhely a Dél-Keresztje alatt: a Könyves Kálmán Szabadegyetem Emlékkönyve 1949–1959*. São Paulo, 1960.; Kutasi Kovács Lajos: *Magyar Műhely a Dél-Keresztje alatt*. São Paulo, 1964.; Véghseő Estevo: *Album – Emlékkönyv – A Brazíliai Magyar Iparosok – Kereskedők Baross Gábor Köre*. São Paulo, 1966.; Czanyó Adorján: *A Hungária Magyar Egyesület tíz évének rövid története. 1973–1983*. Buenos Aires, 1983.; Sorg Antal: *Beszámoló a „Szabad Magyarország Segítő Bizottsága” (Comité de Ayuda pro Hungría Libre) megalakulásáról és működéséről. 1956. október 30. – 1957. július 24.* Buenos Aires, 1957. és *Emlékfüzet a 39-es Magyarok Nagyasszonya Leánycserkészcsapat 5 éves és a Magyar Cserkészmozgalom 50 éves évfordulójára*. Buenos Aires, 1960.

volt - cikkeiben a XIX. századi brazíliai magyar jelenléttel foglalkozott,³¹ míg az újságíró-történész Szabó László - aki számos uruguayi, argentin és brazil magyarnyelvű folyóirat szerkesztője volt - a *Magyar múlt Dél-Amerikában 1519–1900* címen a témában máig alapműnek számító, jól dokumentált könyvet jelentetett meg a Buenos Aires-i Transsylvania Kiadó gondozásában, majd a szintén általa írt *Orosz László hazatér* című dráma folytatásaként a magyar jezsuita misszionáriusok témájához visszanyúlva *El húngaro Ladislao Orosz en tierras argentinas. 1729-1767* címen jelentetett meg egy értékes forrásközlést.³²

A latin-amerikai magyar emigráció 1945 utáni történetkutatásában a másik komoly változást Magyarország szovjet megszállása és a nyomában hatalomra kerülő szovjet típusú államberendezkedés hozta magával. Ugyanis ezen események nyomában kivándorolt nagyszámú 48-as, 49-es és végül 56-os politikai emigráns a kommunista Magyarországgal szembeni teljes elutasításának és a hidegháborúban vállalt aktív szereplésének eredményeként a hazai történetírás teljesen újraértelmezte a téma megközelítését és a hozzá kapcsolódó szókinccset.

Elsőként a gazdasági kivándorló és az emigráns, illetve emigrál szavak tudatos elkerülésének szándékával a disszidens szónak új jelentéstartalmat adtak, hogy megkülönböztessék a második világháború előtt létező kivándorlást a kommunista Magyarországot „hűtlenül elhagyott személyektől”.³³ Így a kivándorlásról alkotott XIX. századi liberális felfogáson újabb csorba esett azzal, hogy a XX. század eleje óta már megszokottá vált negatív állami propaganda folytatásán felül a kivándorlókkal a törvény is szembefordult, kimondva, hogy a disszidens „*az ország törvényeinek megsértésével külföldre távozó, ott megtelepedni kívánó egyén. A disszidálást, ill. kísérletét a törvény bünteti.*”³⁴ Azokról, akik mégis ezt az utat választották, a hazai sajtó és történetírás nem igazán kívánt beszámolni, legfeljebb egy-két olyan munkában, melynek célja a disszidens magyarok minél negatívabb színben való bemutatása. Ennek egyik példája annak a történelem szakot végzett újságíró Ipper Pálnak a működése, aki bár disszidensek helyett továbbra is emigránsokról beszélt, de hangvételében a

³¹ Ónody Olivér: Adalékok a brazil–magyar kapcsolatokhoz. In: *Bécsi Napló*, 1992/6. 9.; Ónody, Oliver: Um capitao do exército húngaro no Brasil. Klny. *Revista do Instituto Histórico e Geográfico Brasileiro*, 1981, 123–158. és Ónody, Oliver: Um viajante húngaro no Brasil no seculo passado. Klny. *Revista do Instituto Histórico e Geográfico Brasileiro*, 1986/350. 31–62.

³² Szabó László: *Magyar múlt Dél-Amerikában 1519–1900*. Buenos Aires, 1978. és Szabó, Ladislao: *El húngaro Ladislao Orosz en tierras argentinas. 1729-1767*. Buenos Aires, 1984.

³³ *A magyar nyelv...* 1. kötet, 647–648.

³⁴ *Kislexikon*. Budapest, 1968. 177.

következő részletből is jól felismerhetően, az akkori hivatalos állami felfogást szemszögéből mutatta be a második világháború és az 1956-os forradalom után Venezuelába szakadt magyarságot: *„Persze ezek a caracasi kávéházi Konrádok, akik még a balatoni csatánál, vagy az újabban érkezettek a Corvin-közi hősiességnél tartanak, új hazájukban semmiféle politikai, vagy társadalmi jelentőséggel nem bírnak. Vagy szellemileg, vagy mint asszonyaik, leányaik közül számosan, fizikailag prostituálódtak, de ma már szégyent sem hoznak a magyar névre, pedig egy ideig nagy sikereket arattak – legalább e téren. ... Az előbb említett emigráns réteg viszont, ha éppen szóba kerültek, akár hivatalos, akár értelmiségi körökben, legfeljebb csak egy lemondó kézlegyintést érdemeltek ki.”*³⁵

Másrésről a magyar történetírás által hivatalosan politikai emigrációnak nevezett Rákóczi- és Kossuth-emigráció mellett mind nagyobb hangsúlyt kapott a korábban nem, vagy csak ritkán említett, a Tanácsköztársaság bukását követő baloldali politikai emigráció, mely az új típusú marxista történet szemlélet alapján a nagybirtokrendszer következtében az országot gazdasági okokból elhagyni kényszerülő földnélküli paraszti tömegek mellett a másik fontos alapelemét adta a két világháború közti magyar kivándorlásnak. Így a politikai disszidensek mellett az 1945 előtti dél-amerikai magyar kolónia döntő többségét adó utódállamokbeli magyarság is igen kényes helyzetbe került, sőt tabutémává vált, hiszen a szocialista országok közti képlékeny baráti viszony tiszteletben tartásának köszönhetően a velük kapcsolatos kutatások teljesen megszűntek, illetve a jugoszláv, román és csehszlovák emigráció kutatásába tagozódtak.

Mindez döntő hatással volt a latin-amerikai magyar emigráció hazai történetírására, ugyanis hosszú csend után a XX. század előtti magyar emigráció mentén, illetve a zárolttá nyilvánított, korábbi ismeretanyagok mellőzése, a Tanácsköztársaság politikai emigránsainak szerepét kidomborító, a baloldali magyar egyesületek működésének bemutatására koncentrálnak egyesület-történeti kutatás vált jellemzővé.

Így furcsamód a dél-amerikai magyarok emigrációs kutatásához hasonlóan, de teljesen más okokból, az itthoni kutatások egyik fő témája is a XX. század előtti latin-amerikai magyar jelenlét lett. E kutatás megindítása ifjabb Boglár Lajos nevéhez fűződik, aki édesapját, a volt São Pauló-i magyar konzult, idősebb Boglár Lajost követően – aki a két világháború közti brazíliai magyar kolónia

³⁵ Ipper Pál: *Újvilági utazások*. Budapest, 1973. 198.

kutatása terén a legaktívabb szerepet vállalta – immár második generációként kapcsolódott be az emigrációs kutatásokban. Azonban hasonlóan az általános hazai magyar emigrációs kutatásokhoz, melyek kezdetben a XX. századi kivándorlás teljes mellőzésével a Kossuth- és a Rákóczi-emigrációra koncentráltak, ő is a XVIII. századi magyar jezsuiták latin-amerikai forrásainak tanulmányozásával kezdett foglalkozni.³⁶

Boglár Lajoshoz hasonlóan Wittman Tibor³⁷ is készített egy értekezést a témában, mégis személye nem annyira az emigrációkutatással, inkább a latin-amerikai kutatások magyarországi szorgalmazásával fűződött össze, melynek következtében az általa alapított szegedi iskola később számos kutatót adott a latin-amerikai magyar emigrációs kutatásoknak. Közülük külön ki kell emelni Varga Ilonát³⁸, aki széles nemzetközi statisztikai irodalomra támaszkodva és magyar levéltári források felhasználásával elsőként tért vissza egy mélyre ásó munka keretében a két világháború közti kivándorlás tanulmányozásához, és Anderle Ádámot³⁹, aki behatóan foglalkozott az 1848/49-es magyar forradalom és szabadságharc latin-amerikai magyar menekültjeivel, a nemzetközi

³⁶ Boglár Lajos – Bognár András: Éder X. Ferenc leírása a perui missziókról a XVIII. századból. In: *Ethnographia*, LXXXVI 187.; Boglár Lajos – Kovács Katalin: Magyar hagyományalkotás Brazíliában. In: *MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont Dokumentum-füzetek*, 13. Budapest, 1999. és Boglár Lajos – Kovács Katalin: Veszprémi „magyarok” között Brazíliában. In: *Új Horizont*, 1998/4–5. 76–79.

³⁷ Wittmann Tibor: En torno a los misioneros de Hungría en América Española. (Siglo XVIII.) In: *Jahrbuch für Geschichte von Staat, Wirtschaft und Gesellschaft Latein-Amerikas*. Köln–Wien, 1969/6. 150–157.

³⁸ Varga Ilona: *Magyar kivándorlás Latin-Amerikába a két világháború között*. [Kandidátusi értekezés tézisei - SZTE Egyetemi Könyvtár] Szeged, 1977.; Varga Ilona: A kivándorlás irányváltozása és a magyar kivándorlók beilleszkedése Latin-Amerikában a két világháború között. In: *Acta Historica*. 55. köt. Szeged, 1976. 3–50.; Varga Ilona: *Magyar kivándorlás Latin-Amerikába a két világháború között. Kandidátusi értekezés*. [Kézirat - SZTE Egyetemi Könyvtár] Szeged, 1978.; Varga Ilona: Los obreros húngaros emigrados en América Latina entre las dos guerras mundiales. In: *Estudios Latinoamericanos*, Warszawa, 1980/7. 67–82.; Varga Ilona: Magyar település Argentínában a századelőn. A magyar kivándorlás helye a migrációs folyamatban. In: *Tiszatáj*, 1988/7. 64–71.

³⁹ Anderle Ádám: A modern argentin hadsereg létrejöttének kérdéséhez: Czetz János. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1970/2. 225–233.; Anderle Ádám: Historia de las relaciones húngaro-latino-americanas. In: Zoltán Halász: *Historia de Hungría*. Budapest, 1975, 280–306.; Anderle, Ádám: La emigración húngara a América Latina después de la derrota de la revolución de 1848/49. In: *Jahrbuch für Geschichte von Staat, Wirtschaft und Gesellschaft Latein-Amerikas*. Bd. 13. Köln–Wien, 1976, 73–83.; Anderle, Ádám: Prólogo. In: Bueno, Salvador: *Cinco siglos de relaciones entre Hungría y América Latina*. Budapest, 1977, 11–14.; Anderle, Ádám: Temas latinoamericanos en la prensa húngara del siglo 19. Formación del naciones, desarrollo nacional In: *Estudios Latinoamericanos*, Warszawa, 1980. 1. 6/2. 17–25.; Anderle, Ádám: Investigaciones acerca de la emigración húngara hacia América Latina. In: *La emigración europea a la América Latina: Fuentes y estado de investigación*. Berlin, 1979, 229–240.; Anderle Ádám [Szerk.]: *Kutatási Közlemények I. Tanulmányok a latin-amerikai magyar emigráció történetéből*. Szeged, 1999.; Anderle Ádám [Szerk.]: *Kutatási Közlemények II. Magyarország és a hispán világ*. Szeged, 2000.; Anderle Ádám: Apéndice. Historia de las relaciones húngaro-latinoamericanas In: Halász Zoltán [Szerk.]: *Historia de Hungría*. Budapest, 1975, 280–306.; Anderle Ádám: Az [ezernyolcszáz negyvennyolc/negyvenkilences] 1848/49-es magyar emigráció Latin Amerikában. Új adatok. In: *Acta Historica Szegediensis de Attila József Nominatae*, Szeged, 1991.; Anderle, Ádám: *América en la cosmovisión húngara. América Húngara. El Nuevo Mundo en la poesía magyar*. Szeged, 1992, 3–7.; Anderle, Ádám: Esbozo histórico de la emigración húngara a América Latina. In: *Europa Central y América Latina. Estudios históricos*. Szeged, 1993, 105–115.; Anderle, Ádám: Europa Central y América Latina. In: *Hungría*, 1993/4. 4.; Anderle, Ádám: La imagen del Nuevo Mundo en Hungría. In: *El Reino de Granada y el Nuevo Mundo*. 3. vol. Granada, 1994, 47–51.; Anderle Ádám: Modernizáció és nemzettudat. A bevándorlás problémája a 19–20. századi Latin-Amerikában. In: *Korok, régiók, társadalmak. Tanulmányok Gyimesi Sándor 60. születésnapjára*. Budapest, 1994, 195–202.; Anderle Ádám: Újjáéled a fekete legenda? Magyarok Latin-Amerikában. In: *Népszabadság*, 1992.03.18. 9. és *Népszabadság*, 1992.05.12. 6.; Anderle Ádám: A felszabadulás és a latin-amerikai magyar emigráció. In: *Tiszatáj*, 1971/4. 348–355. Anderle Ádám: A 48-as magyar emigráció és Narciso Lopez 1851-es kubai expedíciója. In: *Századok*, 1973/3. 687–709. és Anderle Ádám: Kossuth és Kuba. Ismeretlen dokumentumok Kossuth Lajos egyesült államokbeli tartózkodásáról. In: *Délmagyarország*, 1977/232. 5.

tengerentúli vándormozgalmak alakulásával, illetve a latin-amerikai nemzetek európai bevándorláshoz fűződő viszonyával.

A lassan újrainduló hazai latin-amerikai magyar emigrációkutatás eredményeinek összegzését 1977-ben egy Magyarországon kutató kubai irodalomtörténész, Salvador Bueno végezte el, aki a korszak magyarországi latinamerikanistáinak segítségével készítette el a *Cinco siglos de relaciones entre Hungría y América Latina* című összefoglaló művét.⁴⁰ Érdekes megemlíteni, hogy pár évvel később, 1982-ben Magyarországon is megjelent, a korábban már említett Szabó László *Magyar múlt Dél-Amerikában 1519–1900* című történeti műve, igaz, ezen kiadás során a könyv jegyzetei lemaradtak, és így a mű tudományos feltáró jellegét elvesztve ismeretterjesztő anyaggá alakult.⁴¹

A rendszerváltozáshoz közeledve tovább élénkült a két világháború közti magyar emigráció kutatása,⁴² melynek Latin-Amerika témakörében képviselői a szegedi Csikós Zsuzsanna⁴³ - aki argentínai magyar témában végzett jelentős kutatásokat - és a mai napig is a brazíliai magyar emigráció két legeredményesebb kutatójának számító Kaczúr Ágnes⁴⁴ és Szilágyi Ágnes Judit⁴⁵ voltak. 1988-ban pedig a szegedi kutatócsoport öt tagja csatlakozott a Latin-

⁴⁰ Bueno: *Cinco siglos...*

⁴¹ Szabó László: *Magyar múlt Dél-Amerikában 1519–1900*. Budapest, 1982. és Szabó: *El húngaro Ladislao Orosz...*

⁴² Tezla Albert [szerk.]: *Valabol túl, meseországban*. 2 kötet, Budapest, 1987.

⁴³ Csikós Zsuzsanna: Czetz János, egy magyar tábornok Argentínában. In: *Interpress Magazin*, Budapest 1988.; Csikós Zsuzsanna: Magyar szervezetek és újságok Argentínában 1945–1956. In: *Tiszatáj*, Szeged, 1988/7. 82–87.; Csikós Zsuzsanna: *Magyar szervezetek Argentínában 1945 után*. In: Acta Historica. Különszám a III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus tiszteletére. Szeged, 1991, 119–126. és Csikós, Zsuzsanna: Sobre la historia de la prensa húngara en Argentina (A magyar sajtó története Argentínában). In: *Europa Central y América Latina (Estudios Históricos)*, Szeged, 1993, 65–84.

⁴⁴ Kaczúr Ágnes: *Brazíliai magyarság a két világháború között. 1920–1941*. [Doktori értekezés] Szeged, 1989.; Kaczúr Ágnes: Magyarok Braziliában. In: *Világtörténet*, 1990. ősz-tél. 64–75.; Kaczúr Ágnes: Magyar világ Braziliában – „beilleszkedés” és „beillesztés”. In: *Azonosság és másosság*. Budapest, 1992. 62–68.; Kaczúr, Ágnes: O Mundo Húngaro no Brasil: ou integrar e integrar-se. In: *Europa Central y América Latina. Estudios históricos*. Szeged, 1993. 85–95.; Kaczúr, Ágnes: Bibliografia sobre la emigración húngara en América Latina. In: *Europa Central y América Latina. Estudios históricos*. Szeged, 1993. 115–119. és Kaczúr, Ágnes: Las memorias orales en las investigaciones de la historia de los húngaros en Brasil. In: *Az AHILA X., lipcei kongresszusának anyaga CD-ROM-on*. h.n., 1996. 1087–1100.

⁴⁵ Szilágyi, Ágnes Judit: Imigrantes, estrangeiros e o Estado Novo brasileiro. In: *Europa Central y América Latina. Estudios históricos*. Szeged, 1993. 95–101.; Szilágyi, Ágnes Judit: Brasil aos olhos dum leitor húngaro no fim de século XIX. In: *Az AHILA X., lipcei kongresszusának anyaga CD-ROM-on*. h.n., 1996. 1058–1071.; Szilágyi, Ágnes Judit: The One Who Could Photograph the Soul: Rudolf Icsey and Hungarian Filmmakers in Brazil. In: *Hungarian Studies Review*, 1994/1–2. 77–90.; Szilágyi Ágnes Judit: „Aki a lelket is le tudta fényképezni” – Icsey Rezső és más magyar filmesek Braziliában. In: *Filmspirál*, 1997/3. 121–141.; Szilágyi Ágnes Judit: Ifj. Horthy Miklós magyar királyi követ Braziliában. In: *Világtörténet*, 1998. tavasz-nyár. 56–61.; Szilágyi Ágnes Judit: Rádió és propaganda Braziliában az 1930-40-es években. In: *Világtörténet*, 1998. tavasz-nyár. 50–55.; Szilágyi Ágnes Judit: Ifj. Horthy Miklós magyar királyi követ Braziliában (1939–1942). In: *História*, 1998/9–10. 62–63.; Szilágyi Ágnes Judit: Passeando na Avenida Prof. Nicolas Boér. In: *Observador Húngaro*, 1993/3. 6–7.; Szilágyi Ágnes Judit: A São Pauló-i magyar kolónia néptáncosai. In: *Táncművészet*, 1993/5–6. 40.; Szilágyi Ágnes Judit – Sáringer János: *Ifj. Horthy Miklós Braziliában*. Budapest, 2002.; Szilágyi Ágnes Judit: Alkotmány, hatalom-legitimáció, nemzetépítés Salazar és Vargas Új Államában. In: *Iberoamericana Quinquagesiensis 1*. Pécs, 2003. 291–313.; Szilágyi Ágnes Judit: A brazíliai magyar közösségek és az ottani külképviseleteink viszonya ifj. Horthy Miklós követi működése idején (1939–1942) In: *Tanulmányok a diaszpóráról*. Budapest, 2004. 150–156.; Szilágyi Ágnes Judit: *Távolodás Európától - Nemzetépítés és kultúrpolitika Braziliában az Estado Novo idején (1937–1945)*. Budapest, 2004.; Szilágyi, Ágnes Judit - Pongrácz, Attila: A imagem do Brasil na correspondência privada (1954–1965) do Padre Géza Kövecses. In: *Cartas vincadas, letras no espelho*. Campo Grande, 2004. 65–77.; Szilágyi Ágnes Judit: Tolerancia vagy pragmatizmus? Gondolatok a portugál új állam tipológiájához. In: *Zsidóság a hispán világban*. Szeged, 2004. 83–94. Szilágyi, Ágnes Judit: Imagens do Brasil na imprensa húngara ao fim do século XIX. In: *Emigración centroeuropea a América Latina III*. Praga, 2005. 77–84.

Amerika Társadalomtudományi Kutatások Európai Tanácsa (CEISAL) Migrációs Tagozatához, amelynek elnökévé az 1991-es bécsi közgyűlésén Anderle Ádámot választották.

A rendszerváltás nemcsak a hazai, hanem a külhoni magyar emigrációkutatás számára is egyfajta pezsdülést hozott és számos hiánypótló mű létrejöttét eredményezte. Ezek közül külön kiemelendő a legnagyobb latin-amerikai magyar könyvgyűjteménnyel rendelkező São Pauló-i Szent Gellért-kolostor egykori bencés szerzetesének, a Könyves Kálmán Szabadegyetem első rektorának, Kögl J. Szeverinnek *Magyarok Brazíliában* című összefoglaló munkája, a magyar és az argentinai nemzeti könyvtárak közös kiadásában megjelenő, argentinai magyar kolónia történetét feldolgozó Kurucz Ladislao könyve, a *Los húngaros en la Argentina*, és Borbándi Gyulának a kilencvenes évek latin-amerikai magyar emigrációjáról egyfajta körképet adó *Emigráció és Magyarország. Nyugati magyarok a változás éveiben 1985–1995* című műve.⁴⁶

Közben a kilencvenes évek elején Anderle Ádám vezetésével külön Hispanisztika Tanszék alakult a szegedi egyetemen, ahol kezdetben kissé háttérbe szorult a latin-amerikai magyarság kutatása a spanyol–magyar kapcsolatok történetének tanulmányozásával szemben, hogy végül kialakuljon egyfajta egyensúly a spanyol és latin-amerikai kutatások terén. Ebben a szellemben alakult 1999-ben a Magyar Tudományos Akadémia és a Szegedi Tudományegyetem Hispanisztika Tanszékének közös kutatócsoportja is, mely a magyar–spanyol kapcsolatok története mellett a latin-amerikai magyar emigráció történetére vonatkozó újonnan hozzáférhető levéltári és könyvtári anyagok feltárását, összegyűjtését és feldolgozását tűzte ki fő céljául.

A kutatócsoport emigrációs kutatásában nagy segítséget jelentett, hogy a szegedi Történész Doktori Iskola több PhD-hallgatója is ebből a témakörből választotta doktori értekezésének témáját.⁴⁷ Sőt, az utóbbi években a Hispanisztika Tanszék végzős diákjai közül is egyre többen készítettek emigrációval kapcsolatos diplomamunkát.⁴⁸ E kutatásba bekapcsolódtak a

⁴⁶ Kögl J. Szeverin: *Magyarok Brazíliában*. São Paulo, 1992.; Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*. 2 kötet, Budapest, 1989.; Borbándi Gyula: *Emigráció és Magyarország. Nyugati magyarok a változás éveiben 1985–1995*. Budapest, 1996. és Kurucz, Ladislao: *Los húngaros en la Argentina*. Buenos Aires, 1999.

⁴⁷ A szegedi Történész Doktori Iskola PhD-hallgatói közül Óry Kovács Katalin (Brazília), Pongrácz Attila (Brazília), Sáringer János (Brazília), Sente Varga Mónika (Mexikó) és Torbágyi Péter (latin-amerikai szórványok) foglalkozott vagy foglalkozik magyar emigrációs kutatással.

⁴⁸ Fodor, Eszter: *János Xántus en América*. [Szakdolgozat - SZTE Egyetemi Könyvtár] Szeged, 1997.; Bernáth, István: *Ágoston Mokecsay Haraszthy*. [Szakdolgozat - SZTE Egyetemi Könyvtár] Szeged, 1998.; Kádár, Anikó: *Húngaros en México: dos épocas*. [Szakdolgozat - SZTE Egyetemi Könyvtár] Szeged, 2000.; Baka Tibor: *Kivándorlás Spanyolországból Latin-Amerikába a Franco-*

külföldön élő magyarokkal foglalkozó hazai szervezetek is, aminek eredményeként született meg a Magyarok Világszövetsége gondozásában Szántó Miklós *Tengerentúli magyarok* című könyve⁴⁹, és *A világ magyarsága* című sorozat Csap Lajos szerkesztette *A világ magyarsága (Latin-Amerika, Dél-Afrika, Ausztrália)*⁵⁰ című munkája, illetve a *Magyar Világháló*⁵¹ című album.

Azonban a kilencvenes évek hazai kutatása nemcsak a latin-amerikai magyarok iránt mutatott megnövekedett érdeklődést, hanem általában a külföldön élő magyarok iránt. Ezen belül két egymástól jól elkülöníthető kutatási ág alakult ki. Az egyik a határon túli magyarokkal, azaz a szomszédos országokban élő Kárpát-medencei magyarsággal, míg a másik az úgynevezett nyugati magyarsággal kapcsolatos kutatásokra koncentrált. Ez utóbbin, azaz a nyugati magyarságon értjük tulajdonképpen a korábbi magyar emigráció csoportját, akik ezen névváltoztatással akartak hangot adni a demokratikus rendszerváltozással megszűnt korábbi politikai üldöztetésüknek és az anyaországgal így újra rendezetté vált kapcsolatuknak. Sajnos, az emigrációkutatás fellendülése nem hozta magával a téma iránti általános érdeklődést, így a mai lexikonok közül csak a szűkebb olvasótáborhoz eljutó munkák adnak bővebben számot az ilyen irányú ismeretek köréről. Közülük külön ki kell emelnünk a Bagossy László által szerkesztett, Calgaryban megjelent *Encyclopaedia Hungaricát*, melynek számos latin-amerikai magyar vonatkozású szócikkét ott élő magyarok szerkesztették, a Balázs Dénes által szerkesztett *Magyar utazók lexikonát*⁵², valamint a Petőfi Irodalmi Múzeum gondozásában, Nagy Csaba szerkesztésében megjelent *A magyar emigráns irodalom lexikonát*⁵³.

A téma iránt mutatkozó egyre nagyobb kutatói érdeklődés láttán a szegedi kutatócsoport a budapesti Külkereskedelmi Főiskolán alakult Ibero-amerikai Továbbképző és Oktatási Központtal közösen 1999 áprilisában egy konferenciát szervezett *A latin-amerikai magyar emigráció története* címmel, melyen Tóth András,

korszakban (La emigración española en América Latina durante la época de Franco) – 1939–1975. [Szakdolgozat - SZTE Egyetemi Könyvtár] Szeged, 2000.; Varga Éva: *Fejezet a venezuelai magyar emigráció történetéből egy magánlevelezés tükrében (1945–1957).* [Szakdolgozat - SZTE Egyetemi Könyvtár] Szeged, 2000. és Szabó Katalin: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc hatása az argentinai magyar kolónia politikai közéletére a kolonális sajtó tükrében (La revolución húngara en la prensa argentina) 1956–1958.* [Szakdolgozat - SZTE Egyetemi Könyvtár] Szeged, 2000.

⁴⁹ Szántó Miklós: *Tengerentúli magyarok*. Budapest, 2001.

⁵⁰ Csap Lajos: *A világ magyarsága (Latin-Amerika, Dél-Afrika, Ausztrália)*. Budapest, 1998. a sorozat másik két része: Kovács Sándor: *A világ magyarsága (Európa)*. Budapest, 1999. és Bakó Elemér: *A világ magyarsága (Magyarok az Amerikai Egyesült Államokban)*. Budapest, 1998.

⁵¹ *Magyar Világháló*. Budapest, 2001.

⁵² Balázs Dénes: *Magyar utazók lexikona*. Budapest, 1993.

⁵³ *Encyclopaedia Hungarica*. Főszerk.: Bagossy László. 4 kötet, Calgary, 1992–1999. *A magyar emigráns irodalom lexikona*. Szerk.: Nagy Csaba. 2 kötet, Budapest, 1990–1992.

Szilágyi Ágnes Judit, Kaczúr Ágnes, Pongrácz Attila⁵⁴, Kádár Anikó, Lilón Domingo, Dömény János, és Némethy Kesserű Judit kutatási eredményei kerültek bemutatásra. Majd a konferencia sikerén felbuzdulva a kutatócsoport 2000 októberében „Magyarország és a hispán világ” címmel egy újabb konferencia rendezésére vállalkozott, ahol Anderle Ádám, Sáringer János⁵⁵, Sente-Varga Mónika,⁵⁶ Kosárka József, Szabó Katalin⁵⁷, Némethy Kesserű Judit, Pongrácz Attila, Öry Kovács Katalin⁵⁸, Szilágyi Ágnes Judit és Torbágyi Péter⁵⁹ magyar emigrációval kapcsolatos előadásai hangzottak el. A kutatócsoport mindkét konferencia anyagát írott formában is megjelentette, az MTA–SZTE Hispanisztika Kutatócsoport *Kutatási közlemények* című kiadványban. Emellett fontos megemlítenünk az SZTE Hispanisztika Tanszékének rendezésében tartott *Zsidóság a hispán világban* és az 1956-os forradalom ötvenedik évfordulója tiszteletére rendezett *A magyar forradalom és a hispán világ* konferenciákat, melyek számos, latin-amerikai magyarokkal kapcsolatos előadása a konferenciák köteteiben is publikálásra került.⁶⁰

De nem csak a Szegedi Egyetemen indultak meg a latin-amerikai magyar emigrációval kapcsolatos kutatások, hanem az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetében, ahol Kovács Nóra végez ilyen témájú kulturanropológiai kutatásokat, illetve a Pécsi Tudományegyetem Latin-Amerika

⁵⁴ Pongrácz Attila: Dr. Jordán Sándor Emil OSB 1912–1999. In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 1999/1–2. 251–255.; Pongrácz Attila: Fejezetek a brazilai magyar emigráció művelődéstörténetéből. In: *Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar Tanulmánykötet*. Győr, 2001, 263–279.; Pongrácz Attila: Hungarika-kutatások Latin-Amerikában (1971–2001). In: *Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar Tanulmánykötet*. Győr, 2002, 87–91.; Pongrácz Attila: Hungarika-kutatás São Paulóban. In: *MTA – JATE Hispanisztika Kutatócsoport Kutatási Közlemények* I. 35–42. és Pongrácz Attila: A magyar nyelvű könyvkiadás Braziliában. In: *MTA–SZTE Hispanisztika Kutatócsoport Kutatási Közlemények* II. 121–129.

⁵⁵ Szilágyi–Sáringer: *Ifj. Horthy...és Sáringer János: Adattár a magyar külügyi szolgálat történetéhez, 1920-1944 a külügyi tárca költségvetése, a magyar külpolitika fő irányai és a külföldi szolgálat*. Budapest, 2004.

⁵⁶ Sente-Varga Mónika: Magyar-mexikói diplomáciai kapcsolatok 1901-1941. In: *MTA–SZTE Hispanisztika Kutatócsoport Kutatási Közlemények* II. *Magyarország és a hispán világ*. Szeged, 2000, 74-83.; Sente-Varga, Mónika: Presencia húngara en la construcción del Palacio de Bellas Artes. In: *Acta Scientiarum Socialium* XIII. Kaposvár, 2002, 113-123.; Sente-Varga, Mónika: Emigración húngara a México (1900-1950). In: *Ibero-Americana Pragense. Supplementum* X. Praga, 2002. 119-137.; Sente-Varga Mónika: Magyar zsidók Mexikóban 1920-1950. In: *A zsidóság a hispán világban*. Szeged, 2004. 199-210.; Sente-Varga, Mónika: Imágenes de México en las publicaciones de pacotilla en Hungría. In: *Acta Scientiarum Socialium* XV. Kaposvár, 2004. 95-105. és Sente-Varga, Mónika: Relaciones húngaro-mexicanas, 1925-30. In: *Iberoamericana Quinceeclesiensis* II. Pécs, 2004. 373-388.

⁵⁷ Szabó Katalin: 1956 és az argentinai magyarok. In: *MTA–SZTE Hispanisztika Kutatócsoport Kutatási Közlemények* II. *Magyarország és a hispán világ*. Szeged, 2000. és Szabó: *Az 1956-os forradalom...*

⁵⁸ Boglár – Kovács: Veszprémi „magyarok”... 76–79.

⁵⁹ Torbágyi Péter (társszerző): A szabadságharc távoli visszhangja. In: *Új Dorozsmai Napló*, Dorozsma, 1999.10.15. 2.; Torbágyi Péter: *A kubai magyar emigráció, 1920–1959*. Akadémiai jelentés. Kézirat. Szeged, 1999.; Torbágyi Péter: *A venezuelai magyar emigráció 1945–1990*. Akadémiai jelentés. Kézirat. Szeged, 2000; Torbágyi Péter: Ugródeszka vagy célállomás? In: *MTA–SZTE Hispanisztika Kutatócsoport Kutatási Közlemények* II. *Magyarország és a hispán világ*. Szeged, 2000, 84–93.; Torbágyi, Péter: Researches of the Hungarian Emigration at the University of Szeged. In: *Vasváry Collection Newsletter*, Szeged, 2001/2. 1–2.; Torbágyi Péter: A kubai magyar emigráció (1920–1960). In: *Nyelvünk és Kultúránk*, 2002/1. 39–48.; Torbágyi Péter: A mexikói magyarság vázlatos története. In: *Nyelvünk és Kultúránk*, 2002/2. 48–57. és Torbágyi Péter: 1848/49-es magyar emigránsok Mexikóban. In: *Századok*, 2002/6. 1411–1422.

⁶⁰ *Zsidóság a hispán világban*. Szeged 2004. és *A magyar forradalom és a hispán világ, 1956*. Szeged, 2007.

Központjában, ahol Lilón Domingo⁶¹ fogja össze az ezzel a témával kapcsolatos kutatásokat.⁶² Meg kell említenünk az SZTE Hispanisztika tanszéke prágai Károly Egyetem Ibero-Amerikai Tanulmányok Központjával fenntartott együttműködését és az utóbbi által évente megrendezésre kerülő konferenciát, mely a kelet-közép-európai latin-amerikai emigráció kutatásának legfontosabb seregszemléje.⁶³

Végül, de nem utolsósorban, szükséges utalni a jelen disszertáció szerzője által 2004-ben kiadott *Magyarok Latin-Amerikában* című könyvre, mely az addig ismeretlen mexikói, kubai, venezuelai, kolumbiai, perui, bolíviai, chilei, paraguayi és uruguayi szórványközösségek történetének ismertetése mellett a már fent említett brazíliai és argentinai magyarok történetére vonatkozó könyvek és tanulmányok ismeretanyagát is számos új elemmel kibővítve mutatta be. Jelen disszertáció azon munka, és az azt követő időszak kutatási eredményeit öleli fel.

⁶¹ Lilón, Domingo: *Armas y poder. Los húngaros y La Armería de San Cristóbal*. Santo Domingo, 2000. Lilón, Domingo: La República Dominicana y la lucha por la independencia de Cuba In: *Actas del XIII Coloquio de Historia Canario-Americano y VIII Congreso Internacional de Historia de América AEA* (1998), [CD ROM] Las Palmas de Gran Canaria, 2000. 181-192. Lilón, Domingo: La influencia de la Constitución de Cádiz en la Constitución dominicana de San Cristóbal (1844) In: *La revolución liberal*. Madrid, 2001. 551-557. Lilón, Domingo: Escenarios de la "Guerra Fría": Hungría (1956)-República Dominicana (1965). In: *Anyországok és (volt) gyarmataik 1*. Pécs, 2002. 177-184. Lilón, Domingo: La revolución dominicana de abril de 1965 en el contexto de la guerra fría In: *Cambios y revoluciones en el Caribe hispano de los siglos XIX y XX*. Praga, 2003. 285-291. Lilón, Domingo: A zsidóság a Dominikai Köztársaságban Trujillo idején In: *A zsidóság a hispán világban*. Szeged, 2004. 175-186. Lilón, Domingo: Dominican Transmigrants in Spain. In: *Dominican Migration*. Florida, 2004. 134-153. Lilón, Domingo: La Buena Fe en el reconocimiento de los Estados. In: *Tratado de la Buena Fe en el Derecho*. Buenos Aires, 2004. 63-74. és Lilón, Domingo: El reconocimiento de España a la República Dominicana. In: *Cuadernos Hispanoamericanos*, 2006/668. 19-28.

⁶² *Iberoamericana Quingeecclesiensis 1*. PTE Latin-Amerika Központ, Pécs 2003. *Iberoamericana Quingeecclesiensis 2*. PTE Latin-Amerika Központ, Pécs 2004. *Iberoamericana Quingeecclesiensis 3*. PTE Latin-Amerika Központ, Pécs 2005. és *Iberoamericana Quingeecclesiensis 4*. PTE Latin-Amerika Központ, Pécs 2006.

⁶³ *Emigración centroeuropa a América Latina* In: Ibero-Americana Pragensia, Supplementum 8/2000, Praha, 2000. *Emigración centroeuropa a América Latina II* In: Ibero-Americana Pragensia, Supplementum 10/2002, Praha, 2003. és *Emigración centroeuropa a América Latina III* In: Ibero-Americana Pragensia, Supplementum 13/2004, Praha, 2005.

MAGYAR JELENLÉT KEZDETEI – HIPOTÉZISEK ÉS TÉNYEK AZ IDENTITÁSTUDAT MEGŐRZÉSÉHEZ

Mint minden közösség, úgy a latin-amerikai magyarság életében is rendkívül fontos szerepet tölt be identitástudatának megőrzése. Külföldön – így az ebben a térségben élő magyar közösség esetében is – ennek egyik szála az anyaországi kultúra, nyelv és hagyomány ápolása felé mutat. Ugyanakkor két egymástól jól elkülöníthető természetes folyamatként jelentkezik a közösség történetének állandó kutatása is, azaz annak felderítése, hogy mikortól eredeztethető bármilyen magyar jelenlét Latin-Amerikában vagy az adott közösség új hazájában, és hogy ezen közösségek születése mikorra nyúlik vissza a múltba.

Az előbbi kapcsán természetesen sok mehökkentő elmélet született, hiszen a legmerészebbek már Kolumbusz környezetében magyarokat leltek fel. De természetes, hogy például sok újonnan Argentínába érkezett és a spanyol nyelvet nem beszélő kivándorlóban felmerülhetett a Garay-féle elmélet is. Ugyanis az új hazájuk történetével ismerkedő magyarok rendre összetalálkoztak Buenos Aires alapítójának furcsa, magyar hangzású nevével. Így lett a „visszamagyarosítás” után az argentin történelem egyik legismertebb alakjából, Juan de Garayból Garay János. Figyelembe véve a magyar nevek egyedi hangzását, az elmélet egészen logikusnak hangozhatott addig, míg a spanyol nyelvet és kultúrát minimális szinten meg nem ismerték ezen bevándorlók, felfedezve, hogy a spanyol nyelvterületen is rendkívül elterjedt a baszk eredetű Garay név.⁶⁴

Hasonló problémát vet fel egy másik hipotézis is, mely szerint a mai Buenos Aires partjaihoz 1520-ban érkező Magellán-expedíció Concepción nevű hajójának tűzmestere egy Varga János nevű magyar volt, ugyanis a Varga családnév a Garayhoz hasonlóan szintén nagyon gyakori volt a spanyol nyelvterületen. Az utóbbi elmélet kapcsán azonban fontos elmondanunk azt is, hogy a feltételezés nem csupán a családnév magyar hangzásán alapul, hanem

⁶⁴ Balázs Dénes: *Argentína, Uruguay*. Budapest, 1987. 81.

azon a valószerű tényen is, hogy a Magellán-expedíció egyik fő mecénása a magyar származású Maximilianus Transylvanus volt.⁶⁵

Ráadásul nem sokkal később egy német zsoldos, Hans Staden, második dél-amerikai útja után, 1557-ben, az Amazonas és a Río de la Plata folyók ölelte vidékről közölt térképén a La húngara elnevezést használta a mai Brazília legnagyobb beltengerének jelölésére.⁶⁶ Később a spanyol gyarmatok részét képező La húngara vidéke portugál fennhatóság alá került, a beltenger pedig a Patos-laguna nevet kapta. Mindazonáltal a XIX. század végéig a köznyelv megőrizte a területtel kapcsolatosan a Pequenha Hungria és az Hungria do Brazil, azaz Kis Magyarország és Brazíliai Magyarország elnevezéseket, amit Brazíliában jártakor az 1848/49-es magyar emigráns, Geőcze István is lejegyzett.⁶⁷ Tekintve, hogy Staden térképén más nemzettel kapcsolatos elnevezés nem található, feltételezhető, hogy valamely felfedező, vagy a térséget is érintő Magellán-expedíciót támogató, előbb említett Maximilianus Transylvanus iránti tiszteletből keresztelték a lagúnát La húngarának.⁶⁸

De feltűntek olyan elméletek is, melyeket nem egy egyszerű félreértés teremtett. Ugyanis ezek általában olyan személyektől származtak, akik bizonyos humánismeretekkel is bírtak, és ennek révén ezeket tudományos elméletek szintjére kívánták emelni. Közülük az Argentínában is élt nyelvész Csőke Sándor esete jól összeegyeztethető a historiográfiai részben említett nemzeti emigráció azon törekvésével, mely az anyaország támogatása híján egyfajta önigazolásképp a latin-amerikai magyar múlt kutatásába kezdett. Ugyanis Csőke egy 1969-es munkában a perui aymara és kecsua nyelveket próbálta az uralaltáji nyelvekkel rokonítani.⁶⁹ De nem ez volt az egyedüli ilyen elmélet, mert a közelmúltban a Mexikóban élő magyar származású Marian Horn Windisch de Pluer a maya és a magyar nép nyelvében fedezett fel rokon vonásokat.⁷⁰

Ám nem csak nyelvészeti hipotézisek láttak napvilágot. Ismert olyan feltevés is, mely szerint 1500-ban magyar pálosok vettek részt Alvares Cabralnak, Brazília felfedezőjének az expedíciójában.⁷¹ Az amerikai magyarság

⁶⁵ Szabó: *Magyar múlt...* 29–40. és Bueno: *Cinco siglos...* 88.

⁶⁶ Staden, Hans: *[Warhaftig historia und beschreibung eyner landschafft. Portugûs]*. *Duas viagens ao Brasil*. São Paulo, 2000. és *Antwoorde vande Heeren Staten Generael, op ende tegens't versoeck wegens den Koninck van Portugal*. Shiedam, 1664.

⁶⁷ Geőcze: *Utazás Brazíliába...* 1. kötet, 58.

⁶⁸ Szabó: *Magyar múlt...* 29–40.

⁶⁹ *Perui aymará és quechua nyelvek uralaltáji nyelvi rokonsága*, Buenos Aires, 1969.

⁷⁰ Windisch de Pluer, Marian Horn: *El secreto de la palabra*. México, 2004.

⁷¹ Ónody: *Adalékok...* 9.

egyik legismertebb kutatója, az Argentínában is élt Ács Tivadar pedig arról írt egyik munkájában, hogy magyar pálosok a kezdeti időktől bekapcsolódtak az Indiák evangelizációjába, minek egyik máig látható mementója a paraguayi Cerro Polilla hegységben talált barlangfeliratok, melyek a pilisi barlangokban élt pálos remeték által használt rovásíráshoz hasonlatosak.⁷²

Ács Tivadar mellett a régió másik nagy magyarság-kutatója, az ugyancsak Argentínában élt Szabó László is a XVI. századig nyúlt vissza, de történeti forrásokra alapozott elmélete már sokkal valószínűbbnek látszik. Állítása szerint az Inka Birodalom meghódításáért harcoló Francisco Pizarro maroknyi csapatának megerősítésére toborzott 1600 fős zsoldos seregben, melyet a perui vállalkozás vezetőjének öccse, Hernando Pizarro vezetett, sok más nemzet képviselői mellett magyar zsoldosok is feltűntek. Erről állítása szerint Gonzalo Fernández de Oviedo y Valdés spanyol udvari történész 1547-ben megjelent *Historia Natural y General de las Indias* című könyve tanúskodik, amely az inka főváros, Cuzco 1538-as elfoglalásában részt vevő seregek kapcsán leszögezte, hogy „*egyetlenegy sem hiányzik itt mindazon nyelvek közül, amelyeket a világ keresztény országaiban beszélnek, mint Itáliában, Németországban, Skóciában és Angliában, és vannak itt franciák, magyarok és portugálok, és minden más nemzetiségűek Ázsiából, Afrikából és Európából...*”.⁷³

Oviedo ezen kijelentése igen fontos, ugyanis felveti annak elvi lehetőségét, hogy a Habsburg-ház által rövid időre a magyar területekkel egyazon birodalom részét képező spanyol gyarmatokon esetleg magyar zsoldosok is feltűntek. Hogy a későbbiekben sokáig mégsem találkozunk az ide tévedt magyarokról szóló forrásokkal, annak az egyik magyarázata Szabó szerint talán az lehet, hogy a magyarok, hasonlóan más nemzetiségekhez, az Indiákon magukat spanyoloknak vallották, ahogy ezt Pedro Cieza de León az ott élő európaiakról mondja: „*Idegenek ezek, akik itt járnak, dacára annak, hogy mind spanyoloknak mondják magukat...*”⁷⁴

A Habsburg közös-múltnak egyébként kézzelfogható emlékei is vannak. Ugyanis 1568-ban II. Fülöp felesége, Anna ausztriai hercegnő Nueva Granada székhelyének, Santa Fe de Bogotá városának ajándékozta Árpád-házi Szent

⁷² Kurucz: *Los húngaros...* 11-12.; Kisbán Emil: *A magyar pálosrend története*. Budapest, 1938, 65–67. és Ács Tivadar: Magyar pálosok voltak Délamerika első térítői. In: *Nemzeti Újság*, 1934.05.17.

⁷³ Szabó: *Magyar múlt...* 26.

⁷⁴ Pedro Cieza de León 1531 és 1548 között Peruban élt. Szabó: *Magyar múlt...* 26.

Erzsébet koponyacsont-ereklyéjét, melynek hírére a helyi előljárók a várost a magyar szent védelmébe ajánlották, és fogadalmat tettek, hogy minden év november 19-én nagymise és körmenet keretében megemlékeznek a város védőszentjéről. Az ereklyét a szintén Szent Erzsébetről elnevezett bogotai székesegyházban helyezték el, ahol a fogadalomhoz híven a mai napig minden évben megtartják a november 19-i körmenetet, sőt, az idők során a katedrális Szent Erzsébet-kápolnájában található, Murillo által a magyarországi szentről festett kép másolatához is egyre több csodálatos történet fűződik, s ezzel együtt a magyar szent kultusza is tovább virágzik e távoli földrészen.⁷⁵

A korábbiakhoz hasonlóan misztikusnak hangzik Berzeviczy Sebestény esete is, ráadásul ennek népszerűsítése egy perui újságíró, Antonio Vergara Collazos nevéhez fűződik. E szerint az 1780-ban kirobbanó II. Túpac Amaru-felkelésben a spanyolok az 1579-ben kivégzett utolsó inka, Felipe Túpac Amaru egyenes ági leszármazottjai ellen indított hajtóvadászatát legközelebbi egyenes ági rokonként a felkelést vezető José Gabriel unokaöccse élte túl, aki, mint a család utolsó férfi tagja, nevét Túpac Amarura változtatta, és életét féltve felesége és öregedő apósa, Berzeviczy Sebestyén társaságában Itáliába menekült. Hogy az 1698-ban Magyarországon született Berzeviczy Sebestény hogyan és miért vándorolt e távoli spanyol gyarmatra, azt nem tudni, így csak annyi biztos, hogy itt egy előkelő indián nőt vett feleségül, majd a tőle született lányát éppen ahhoz az inka nemeshez adta, aki később a sors különös szeszélye folytán Túpac Amaru örököse lett.

De a történet magyar vonatkozása ezzel még nem ért véget, Berzeviczy Sebestyén ugyanis, miután a spanyolok nem mondtak le a család teljes kiirtásáról, és végeztek vejével, úgy döntött, hogy lányát és az időközben született unokáját, Antoniót mentve visszatér velük Magyarországra. De úgy látszik, a felvidéki Nedec várában sem voltak teljes biztonságban, hisz Berzeviczy lánya, Umina is rejtélyes gyilkosság áldozata lett. Így az ekkor már majd százéves Berzeviczy, halála előtt, hogy unokáját, az utolsó inkát mentse, örökbe adta rokonának, Waclaw (László) Benesz Berzeviczynek, aki Krumlovba vitte, és ott Antonio Waclaw néven újra anyakönyveztette. Berzeviczy unokája, Antonio nem igen vett tudomást származásáról, és ahelyett, hogy visszatért volna a spanyol gyarmati uralmat lerázó hazájába, Lengyelországban alapított

⁷⁵ Posada, Eduardo: *Narraciones: Capítulos para una historia de Bogotá*. Bogotá, 1906. 260. és *Encyclopaedia...* 1. kötet. 235–236.

családot. Vergara Collazos szerint azóta is ott élnek az utolsó inkák, kikben máig csörgedezik a Berzeviczyk magyar vére.⁷⁶

Mindezen teóriák és elméletek mellett azonban az első olyan magyarokból álló csoport, melynek latin-amerikai jelenlétéhez kétség nem fér, a jezsuiták voltak, igaz, köztük viszont számos olyan személy volt, akinek a jezsuita rend és a kor jellegéből fakadóan nemzetisége nem tisztázott, és egyes horvát, magyar és osztrák kutatók által vitatott.

1664-ben az Indiák Tanácsa engedélyezte a jezsuita rendnek külföldi, tehát nem spanyol misszionáriusok belépését az egyébként idegenek elől teljesen zárt, vagy legalábbis elzárni kívánt Spanyol-Amerikába. Így juthatott az első külföldi jezsuita misszionáriusok között Nueva Españába a magyar Rátkay János is, aki pár évvel később, 1684-ben hunyt el a tarahumara indiánok lakta Carichic misszióban. Két általa írt levél – melyeket 1728-ban nyomtatásban is megjelentettek – számít a magyar szemtanúk által Latin Amerikáról írt legrégebbi ismert forrásnak.⁷⁷ Pontosan ötven évvel Rátkay Mexikóba érkezése után a rend újabb magyar misszionáriust küldött Nueva Españába. Koncság Nándort az akkor még jobbára feltáratlan Kaliforniába irányították, majd 1753-ban az egész rendtartomány vizitátorává nevezték ki, és így lehetősége nyílt Mexikó egyéb részeinek megismerésére is. Koncság kiemelkedő életútjának emlékét őrzi az általa alapított és máig lakott két misszió, a Nuestra Señora de los Dolores és a Santa Gertrudis, illetve a Kaliforniai-félsziget északi részére tett utazása nyomán írt naplója és híres Kalifornia-térképe, mely bebizonyította, hogy a korábbi hiedelmekkel szemben Kalifornia nem sziget, hanem félsziget.⁷⁸

1724-ben érkezett az andao indiánok által lakott Marañon folyó vidékére a komáromi születésű Brentán Károly, akit 1732-ben a San Regis de Yameos misszió vezetőjévé nevezték ki. Brentánnak lehetősége nyílt a még vad, yameo indiánok lakta területek bejárására, ahol hat nagyobb falvat alapított. Közülük San Juan Francisco Regis és San Simon ma is lakott település. 1744-ben munkája elismeréséül a quitói rendtartomány provinciálisává nevezték ki. Később a jezsuita hagyomány „utazó provinciális”-ként emlegette őt, mivel hivatala során

⁷⁶ Vasváry-gyűjtemény, Somogyi-könyvtár, Szeged (Továbbiakban: Vasváry) B3/a:62.; Vergara Collazos, Antonio: *Los Típac Amaru en Europa*. Barcelona, 1981. és Bueno: *Cinco siglos...* 244–248.

⁷⁷ Stöcklein, Joseph: *Der neue Welt-Bott mit allerhand Nachrichten deren Missionären S. J.* Núm 28. Augsburg, 1726. 77–81.

⁷⁸ Ortega, José de: *Apostólicos afanes de la Compañía de Jesus, escrito por un padre de la misma sagrada religión de su provincia de Mexico*. México, 1944. 391–429.; Venégas, Miguel: *Noticias de la California y de su conquista temporal y espiritual hasta el tiempo presente: sacada de la historia manuscrita*. 3. vol. México, 1943–1944, 91–120. és Alegre, Francisco Javier: *Historia de la compañía de Jesus en Nueva-España*. Tomo III. México, 1842. 286–287.

a tartomány történetében először gyalogszerrel végiglátogatta a hozzá tartozó összes missziót, sőt, útja során több iskolát is alapított, melyek közül a kolumbiai Popayán városban alapított intézmény, az Academia de San José, még ma is működik.⁷⁹

Hivatalának lejártával a rendtartomány római prokurátorává nevezték ki, ám Brentán Károly ahelyett, hogy a Rómába való utazáshoz az egyszerűbb, Panamán át vezető tengeri hajóutat választotta volna, ismét hatalmas vállalkozásba fogott, és ismereteink szerint az első magyarként, kalandos körülmények között végighajózta az Amazonast, hogy aztán a brazil partoktól az óceánt átszelve folytassa útját Itália felé. Brentán az Indiákon eltöltött három évtizedes működése alatt hatalmas mennyiségű jegyzetet készített a Marañon, illetve az Amazonas vidékének földrajzi és természeti viszonyairól, valamint az ott élő indián törzsek szokásairól, melyekből Európába való érkezése után egy könyvet szeretett volna megjelentetni *Loyolaei amazonici* címen, de 1752. november 18-án Genova környékén bekövetkezett hirtelen halálakor az értékes kézirat – egy mellékletét képező térképét kivéve – nyomtalanul eltűnt.⁸⁰

A Brentán halálát követő évben érkezett Quitóba a hradischi születésű Lyró Ignác, akinek a jezsuiták Spanyol-Amerikából való kiűzéséig végzett másfél évtizedes misszionáriusi tevékenységéről nem igazán rendelkezünk bővebb információval, az egyedüli Lyróval kapcsolatos ismert írásos emlék egy általa 1757-ben Quitóban írt levél, mely később Európában nyomtatásban is megjelent. Ennél is kevesebbet tudunk a kolozsvári születésű gróf Haller Ferencről, akit quitói tartózkodása alatt, tisztázatlan körülmények között, a chollo indiánok öltek meg.⁸¹

A Perui Alkirályság területén elsőként Rér János kezdte meg működését, akit tizenhat éves missziós munka után, 1746-ban Limába helyeztek át, ahol a híres Colegio San Martín matematikatanára lett, és megbízást kapott az *El Conocimientos de los Tiempos* tudományos folyóirat publikálására.⁸² Áthelyezésének évében Limában hatalmas földrengés pusztított, így a Perui Alkirályság egyik legnevesebb kozmográfusaként számontartott, és kitűnő mérnöki ismeretekkel

⁷⁹ Rodríguez Cruz, Agueda María: *Salmantica docet: la proyección de la Universidad de Salamanca en Hispanoamérica*. Salamanca, 1977. 430.

⁸⁰ Tobar Donoso, Julio: *La Iglesia, modeladora de la nacionalidad* Quito, 1953.; González Suárez, Federico: *Historia general de la República del Ecuador*. Tomo séptimo, Quito, 1903; Szabó: *Magyar múlt...* 51–52. és Balázs: *Magyar utazók...* 57–60.

⁸¹ Szabó: *Magyar múlt...* 53–55.

⁸² Zakarjás János és Fay Dávid délamerikai jezsuita misszionáriusok úti levelei (1749-1756). In: *Földrajzi Közlemények*, 1910. 225. és Valdizán, Hermilio: *Apuntes para la bibliografía médica peruana*. Lima, 1928. 131-133. és 149.

rendelkező Rér Jánosnak a város újjáépítésében is komoly szerep jutott. Az ő nevét dicséri a limai székesegyház máig álló mennyezetének újjáépítése, de neki tulajdonítják a mára már a Nemzeti Panteon épületeként szolgáló limai San Carlos-templom, valamint az Iglesia de las Huérfanas és az Iglesia del Logicado tervezését is.⁸³

1751-ben érkezett Peruba a selmecbányai Éder Xavér Ferenc és a nagyszombati Zakarjás János jezsuita páter, akik a már egy ideje itt tartózkodó győri Reyter Józsefhez hasonlóan a mai Bolívia nyugati részén található Mojos tartományban kezdték meg működésüket. Itt végzett missziója alatt mind Zakarjás, mind Éder komoly jegyzeteket készített a Mamore folyó vidékéről, melyek nemcsak művelődéstörténeti, hanem néprajzi szempontból is igen nagy jelentőséggel bírnak.⁸⁴ Így például a természettudományos érdeklődésű Zakarjás János által magyar rendtársainak írt, és később nyomtatásban is megjelent leveleiben a gyarmati Perura vonatkozó általános leírás mellett a Mamore folyó mentén élő indiánok bemutatásánál több olyan törzset is említ, melyet máig csak Zakarjás írásaiból ismer a szakirodalom.⁸⁵ Éder Xavér Ferenc hosszú éveken keresztül készített jegyzetei, melyek elsőként 1791-ben Makó Pál apát gondozásában, majd később számos idegen nyelven külföldön is megjelentek, máig a legfontosabb forrásnak számítanak a terület néprajzi kutatása számára.⁸⁶

A XVIII. századra a gyors portugál gyarmati hódítás miatt felvetődött a Spanyolország és Portugália közt 1494-ben kötött tordesillasi szerződés felülvizsgálása, és megindult az új, sok helyütt máig érvényben lévő határvonal felmérése. Ebbe a munkába kapcsolódott be a horvátországi Kotáriban született Szentmártonyi Ignác jezsuita páter, akit V. János portugál király kozmográfusként szerződtetett. A Brazíliába 1749-ben érkezett Szentmártonyi egy évtizedes munkájáról csak hézagos információval rendelkezünk, mivel a feladat kényes jellege miatt az expedícióban részt vevők számára még a levelezés is tiltott volt. Mindenesetre Visconde de Porto Seguro brazil történész és Serafin Leite brazil író kutatásai alapján az megállapítható, hogy Szentmártonyi

⁸³ Szabó: *Magyar múlt...* 55.

⁸⁴ Gyarmati, János – Borsányi, László – Fözy, Vilma: Viajeros húngaros en América. Objetos de etnografía y arqueología americanos en museos húngaros. In: *Anales del Museo de América*, 1997/5. 103–116.

⁸⁵ Zakarjás János kéziratok levelei budapesti Egyetemi Könyvtár Kaprinai-gyűjteményében (Továbbiakban: BEK Kaprinai) B. tom. VI. no. 76. és A. tom. XXX no. 15. és Szinnyei József: Egy magyar hittérítő útiélményei a múlt század derekán. In: *Földrajzi Közlemények*, 1876. 332–341. Zakarjás János és Fay Dávid... 115–128 és 215–236.

⁸⁶ Éder, Xavér Ferenc: *Descriptio provinciae Moxitarum in Regno Peruano*. Buda, 1891. és Francisco J. Eder: *Breve descripción de las reducciones de Mojos*. Cochabamba, 1985.

expedíciója a Madeira völgyétől a Paraguay folyóba ömlő Jaura közötti területet, azaz a mai Rondônia és Mato Grosso államok Peruval és Bolíviával határos vad vidékeit, illetve a Rio Negro őserdeit kutatta fel.⁸⁷

De Szentmártonyi Ignácon és a Quitói Rendtartományból az Amazonason végighajózó Brentán Károlyon kívül más magyar jezsuiták is megfordultak ebben az időben Brazíliában, ugyanis 1753. július 16-án a Fáy Dávid Alajos, Szluha János és Kayling József magyar jezsuita misszionáriusokból álló csoport érkezett a maranhãoi São Marcos öbölbe torkolló folyók mentén létesített missziós állomásokra, ahol aztán hosszú évekig teljesítettek térítői szolgálatot.

Igaz, Brentánhoz hasonló nagyobb összefoglaló munkára egyikük sem vállalkozott, mégis, Szluha János és a maranhãoi kollégium tanárává kinevezett Fáy Dávid levelei betekintést nyújtanak mind a gyarmati Brazília, mind a brazíliai jezsuita missziók érdekes életébe.⁸⁸ Szluha például már 1755-ben említést tett leveleiben az egyre erősödő jezsuitaellenes hangulatról, amely 1760-ban hágott tetőfokára, mikor is Sebastião José de Carvalho e Mello Pombal márkai I. József portugál uralkodónál elérte a jezsuita rend feloszlatását és tagjainak bebörtönzését.⁸⁹ A rendelet a Brazíliában missziós szolgálatot teljesítő külföldi jezsuitákra is vonatkozott, és végrehajtása során nemcsak Fáy Dávidot, Szluha Jánost és Kayling Józsefet vetették a Lisszabon melletti São Julião erőd tömlöcébe, hanem a király szolgálatában álló Szentmártonyi Ignácot is.

Innen egyedül Szluha Jánosnak sikerült az osztrák követ hathatós közbenjárására egyéves fogság után kiszabadulnia, de Szentmártonyi Ignácot és Kayling Józsefet Mária Terézia többszöri közbenjárása ellenére is csak 1770-ben engedték szabadon, míg Fáy Dávid ezt már nem érthette meg, mivel 16 évi raboskodás után tüdőbajban elhunyt.⁹⁰

A magyar jezsuiták brazíliai működésének érdekes utótörténete, hogy több mint százötven évvel később, a São Pauló-i katolikus magyar kolónia – Szelec Arnold vezetésével – kísérletet tett a mártír magyar szerzetesek boldoggá avatására, ám nem jártak sikerrel.⁹¹

⁸⁷ Varnhagen, Francisco Adolfo de: *História geral do Brasil, antes da sua separação e independencia de Portugal*. São Paulo, 1975. és Chernela, Janet Marion: *The Wanano Indians of the Brazilian Amazon: A Sense of Space*. Texas, 1996. 18.

⁸⁸ Fáy Dávid és Szluha János kéziratot leveleit a BEK Kaprinai-gyűjteményében őrzik: BEK Kaprinai B. tom. VI. no. 76.; mindezek olvashatók nyomtatott formában is: Zakariás János és Fáy Dávid... 115–128., 215–236. Rónai, Paulo: *As cartas do P. Fáy Davi e a sua biografia*. Rio de Janeiro, 1945.

⁸⁹ Szluha János levele Maracából P. Revickinek, 1755.03.31. BEK Kaprinai B. tom. VI. no. 76.

⁹⁰ Bangha Béla: *Magyar jezsuiták Pombal börtöneiben*. Budapest, 1937.

⁹¹ *Délamerikai Magyarság*, 1939.01.24. 2.

A negyedik nagy régió, ahová magyar jezsuiták érkeztek, a paraguayi rendtartomány volt. 1717. július 13-án érkezett Buenos Airesbe Asperger Zsigmond jezsuita hittérítő, akinek a nemzetisége még nem egészen tisztázott, mert több argentinai magyar kutatóhoz hasonlóan a neves kortárs spanyol utazó és természettudós, Félix de Azara is „magyarországi orvos”-ként beszél róla könyvében, míg több missziós történész osztrákként tartja számon az Innsbruckban született Aspergert.⁹² Ha nemzetisége nem is tisztázott, annyi azonban bizonyos, hogy Aspergernek oroszlánrészre volt az 1719-es córdobai, majd az egy évtizeddel később a paraguayi guarani indiánok közt kitört pestisjárvány megfékezésében.⁹³ Szabó László szerint ugyanakkor az 1726-tól öt évtizeden keresztül a San Javier és Apóstoles paraguayi redukciókban működő missziós orvos érdemei közé sorolják a száz, általa kikísérletezett receptből álló gyűjteményt, a *Códice Misioner*ót is, mellyel beírta nevét a régió orvostudományának történetébe.⁹⁴

1729. április 19-én érkezett Buenos Aires kikötőjébe Limp Ferenc, akit a brazil paulista támadásokban elpusztult Santo Angel misszióstelep újjáépítésével, majd 1732-ben a San Lorenzo redukció vezetésével bíztak meg.⁹⁵

Limp Ferencsel egy hajón érkezett Buenos Airesbe Orosz László is, kinek sokoldalú tudását és oktatói képességét felismerve úgy döntöttek, hogy a missziós munka helyett inkább a córdobai egyetemre küldik tanítani, ahol öt évvel később munkája elismeréseként az egyetem rektorává nevezték ki. Habár Orosz továbbra sem mondott le eredeti céljáról, azaz a paraguayi missziós munkáról, Antonio Macioni tartományfőnök határozottan elutasította ez irányú kérvényeit, mígnem az időközben személyi titkárává lett Oroszt vizitátor megbízatással Paraguayba küldte. Érdekes melléktörténete az utazásnak, hogy Orosz a misszióknál tett látogatása során írt naplóját több mint két évszázaddal később Argentínában egy másik magyar, a már korábban említett Szabó László adta ki. Az útjáról visszatérő Orosznak sikerült feletteseinél kieszközölnie a

⁹² Azara, Félix de: *Descripción é historia del Paraguay y del Río de la Plata*. Tomo I, Madrid, 1847. 74. és Azara, Félix de: *Geografía, física y esférica de las provincias del Paraguay y Misiones guaraníes*. Montevideo, 1904. 127. és Storni, Hugo: *Catálogo de los Jesuitas de la Provincia del Paraguay*. (Cuenca del Plata) 1585-1768. Roma, 1980. 16–17.

⁹³ Szabó: *Magyar múlt...* 51.

⁹⁴ Szabó László talált rá a kéziratra, mely „Copia de un manuscrito del Padre Segismundo Asperger, médico húngaro de la Compañía de Jesús que residió muchos años en las Misiones del Paraguay” alcím alatt jelent meg Guillermo Furlong könyvében. Furlong Cárdiff, Guillermo: *Historia Social y Cultural del Río de la Plata 1536–1810*. 3. vol. Buenos Aires, 1969. Minderről bővebben Szabó: *Magyar múlt...* 51.

⁹⁵ Storni: *Catálogo de los...* 163. és Szabó: *Magyar múlt...* 50.

redukciók nagyobb anyagi támogatását. 1743-ban a paraguayi rendtartomány⁹⁶ ügyvivői feladataival bízták meg, és 1746 szeptemberében Európába küldték, hogy a madridi udvarban, illetve a római Szentszék előtt ismertesse a provincia helyzetét, és megszerezze a szükséges anyagi támogatást. Orosz útja nyomán a paraguayi rendtartományban bekövetkezett látványos előrehaladást már kortársai is elismerték, sőt egyik rendtársa, a magyar Szluha János szerint „*Orosz László úgy töltötte be ügyvivői megbízatását, hogy őt mindenki Paraguay provincia második megalapítójának tekinti.*”⁹⁷ Minderre persze a Buenos Aires-i magyar kolónia is büszkén emlékezett, melynek egyik ékes példája, hogy Szabó László *Orosz László hazatér* című drámáját a Buenos Aires-i magyar színház többször is bemutatta.

Orosz László 1749. január 15-én érkezett vissza európai küldetéséből, közel hatvan új jezsuita, köztük Plantich Miklós, Szerdahelyi Ferenc és Unger József misszionáriusok kíséretében. Míg a zágrábi születésű Plantich Miklós, feltehetőleg Orosz közbenjárására, először a córdobai egyetemre, majd a montevideói jezsuita kollégiumba került, addig Szerdahelyit és Ungert a paraguayi missziókba küldték, ahol csatlakoztak a már hosszabb ideje ott tartózkodó Limp Ferenc, Asperger Zsigmond, Ferder Fülöp és Cierhaimb Ignáció atyákhoz.⁹⁸

Pár hónappal Szerdahelyiek érkezése után, 1750. január 13-án Portugália és Spanyolország megkötötte az ún. Tratado de Permuta szerződést, melynek következtében portugál fennhatóság alá került hét paraguayi redukció. Ezek lakosai, emlékezve a brazil paulista rabszolga-kereskedők kegyetlenkedéseire, tiltakozásul fegyverhez nyúltak. Az ekkor kitörő guarani-háború egészen 1761-ig elhúzódott. A kiobbantásával megvádolt tizenegy jezsuita között volt Unger József, illetve a fővádlott, Limp Ferenc is, aki a hét redukció egyikében végezte hittérítői munkáját.⁹⁹

Érdekes melléktörténete a lázadásnak Miklós király legendája is, melynek szintén volt magyar vonatkozása. A legenda szerint ugyanis a paraguayi tartományból a jezsuiták egy önálló teokratikus birodalmat akartak alapítani, amelynek egyes teóriák szerint királya a guarani indiánok között nagy

⁹⁶ A jezsuiták paraguayi rendtartománya a mai Argentína, Uruguay, Paraguay és Dél-Brazília területét foglalta magába. Így a mai Argentína területén található Córdobában tanító Orosz furcsamód csak egyszer járt a szűkebb értelemben vett paraguayi missziók területén.

⁹⁷ Szabó: *Magyar múlt...* 64.

⁹⁸ Storni: *Catálogo de los...*

⁹⁹ Kratz, Guillermo: *El Tratado Hispano-Portugues de límites de 1750 y sus consecuencias*. Roma, 1954. 156–158. és Cunningham Graham, R. B.: *A Vanished Arcadia Being Some Account of the Jesuits in Paraguay 1607 to 1767*. New York, 1924. 275.

tekintélynek örvendő Plantich Miklós lett volna, I. Miklós néven. A vád alapját valószínűleg egyedül a névazonosság adta, hiszen Plantich, mint arról már korábban szó esett, nem végzett hittérítői munkát Paraguayban, hanem a montevideói kollégiumban tanított.¹⁰⁰

Bár a jezsuiták tisztázták magukat a vádak alól, a korszakban egyre erősebben tapasztalható jezsuitaellenesség mégis elért a spanyol udvarig, ahol végül 1767-ben III. Károly rendeletben tiltotta be a jezsuita rend működését. Ez a paraguayi jezsuita missziók működését is megpecsételte, hiszen 1768-ban a rendelet értelmében a spanyol gyarmatokról az összes hittérítőt kitoloncolták. Az egyedüli jezsuita, aki Spanyol-Amerikában maradhatott 1768 után, az Asperger Zsigmond volt, aki talán magas életkorára vagy orvosi tevékenységére való tekintettel tovább folytathatta munkáját a Loreto nevű redukcióban.¹⁰¹ Munkássága a legnagyobb paraguayi író, Roa Bastost is megihlette, aki egyik könyvének főhőséül Aspergert választotta.

Azonban a jezsuiták 1767-es kiűzése már azoknak a beinduló Bourbon-reformoknak a részét képezte, melyek további komoly változásokat hoztak a gyarmatok életében. Ennek egyik jele az volt, hogy a közigazgatási és gazdasági reformok keretében a Perui Alkirályságból Buenos Aires központtal kiváló Río de la Plata-i Alkirályság a többi területhez hasonlóan 1797-től kezdve külföldi országokkal is szabadon kereskedhetett. Így legális módon először nyílt lehetőség arra, hogy magyar utazók a Spanyol-Amerika kikötőiben partra szálljanak. Ekkortájt érkezhetett az alkirályság területére Szalay Lőrinc is, akiből később az uruguayi és argentin pampák egyik legendás hírű betyárja lett, és akinek köszönhetően a helyi gyarmati társadalom újra találkozott a magyar névvel, ráadásul felhívja a figyelmet arra a lehetőségre, hogy ha elszórtan is, de már ebben korban is különösebb korlátozás nélkül érkezhetek magyarok a gyarmatokra.

Szalay Lőrinc, akinek alakját a szájhagyomány máig őrzi, voltaképpen egy egyszerű rabló volt, aki a Palominosként ismert bandavezér csapatában garázdálkodott az alkirályság területén. Az ő igazi története voltaképp akkor kezdődött, mikor egy rablótámadás alkalmával nyolc társával együtt a hatóságok elfogták, és vétkei beismerését követően a bíróság – társaival együtt – 1801.

¹⁰⁰ Sommervogel, Carlos: *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*. 6. vol. Bruxelles - Paris, 1895. 875. és Szabó: *Magyar múlt...* 52.

¹⁰¹ Szabó: *Magyar múlt...* 51.

november 10-én akasztásra, majd testük felnégyelésére ítélte.¹⁰² A helyi sajtó, amely naponta adott híradást a bírósági tárgyalásról, tudósításaiban az erős, bátor, kék szemű és gyönyörű kékesfekete hajú szép szál idegenként bemutatott Szalayt – aki választékos modorával és okos válaszaival még a bíróság elnökét is bámulatba ejtette – kezdettől fogva határozott szimpátiával kezelte. Így nem csoda, hogy bombaként hatott, mikor az újságok által az egekig magasztalt Szalay Lőrinc a kivégzést megelőző gyónásának híre ment, mivel a bandita ekkor azzal a történettel állt elő, hogy „...ő nem is az, akinek látszik. Családjában hercegek is voltak. Ő Magyarországon gróf. Politikai balsikerek és szerelmi csalódás üldözte Délamerikába. Ezek közé az emberek közé véletlen sodródott, mert nem akarta, hogy a városokban identifikálják.”¹⁰³ A hír hallatán az egész alkirályság fölbolydult, ugyanis sokan voltak olyanok, akik továbbra is egy egyszerű rablógyilkosnak tartották, de a gyengébbik nem ekkorra már hisztérikusan védte a romantikus, szép idegent, akit – a precedenstől félve – a helyi kreol arisztokrácia is a védelmébe vett.

Végül a néphangulatnak engedve José Maria del Pino alkirály elrendelte Szalay ügyének kivizsgálását. Ennek során azonban Szalay többször is ellentmondásba keveredett önmagával, ráadásul nemesi származására sem tudott semmiféle bizonyítékot felmutatni, így az ítéletet hatalmas tömeg előtt 1802. március 2-án mégis végrehajtották.

A magyar betyár legendája tovább élt, olyannyira, hogy még egy évszázaddal később is voltak olyan nők, akik ereiként őrizték a kivégzéskor drágán szerzett hajtincseket, és az argentin népköltészetben külön irodalom született Szalay személye körül. Így annak ellenére, hogy Orosz László után egy rablógyilkos tette a Río de la Plata vidékén ismertté a magyar nevet, az ott élők magyarokról kialakított képet ez nem befolyásolhatta túl negatívan, hiszen Szalay személye egyfajta romantikus színezetet kapott, ahogy ez Luis Cané *Románc Szalay Lőrinc banditáról* című verséből is világosan kiolvasható. Sőt, a magyar kolónia maga volt az, mely Szalay történetét, mint a korai magyar jelenlét egyik konkrét emlékét, a harmincas évek végén újra felfedezte magának.¹⁰⁴

¹⁰² *Telégrafo mercantil; rural, político-económico e historiográfico del Río de la Plata*. Buenos Aires, 1914-15. 282.

¹⁰³ Ács: *Akik elvándoroltak...* 49.

¹⁰⁴ A ballada ismeretlen fordítótól magyar változatban olvasható: Miklós–Vér: *Magyarok...* 113–114.

A MODERN VÁNDORMOZGALMAK ELSŐ HULLÁMAI

A XIX. század első felében kibontakozó és az első világháború kitöréséig tartó korszakot a történetírás a modern vándormozgalmak első nagy korszakaként tartja számon, melynek során főleg az európai peremvidékek agrárszférájában jelentkező munkanélküliség mintegy ötvenmilliós tömege hajózott Európából a tengerentúlra. Emellett egy másik ágon igen jelentős, igaz, számában az európaiaknál jóval elmaradó vándormozgalom indult a Távol-Keletről ugyanebbe az irányba. Habár az említett vándormozgalmak tagjai körülbelül kétharmad részt az Amerikai Egyesült Államokban találtak maguknak új hazát, főleg a XIX. század utolsó évtizedeitől az osztrák-magyar honosok mellett egyre több spanyol, olasz, német, lengyel, ukrán, szír, libanoni, japán és kínai nemzetiségű választotta az északi földrész helyett vándorlásai célpontjaként Latin-Amerikát.

Magyarságkép kialakítását befolyásoló kivándorlás

A XIX. századi latin-amerikai magyar kivándorlás kezdete azonban sokkal korábbra datálható, melynek négy jól elkülöníthető elemét a katonák, a bányászok, az örömlányok és a cigányok alkották. Igaz, ezen csoportok egyike sem sorolható be egyértelműen a klasszikus értelemben vett XIX. századi vándormozgalmak csoportjába, mégis, tekintve, hogy az utóbbi keretében érkezett bevándorlók toborzását és fogadását döntően befolyásoló, ekkor formálódó nemzeti sztereotípiák kialakításban komoly jelentőséggel bírtak, itt kerülnek bemutatásra.

Katonai emigráció

Az Egyesült-Államok vonzásában

A XIX. század elején a spanyol gyarmati uralomtól függetlenné váló Latin-Amerikában folyamatos polgárháborúk pusztítottak. Így a lassan élénkülni látszó európai vándormozgalmak a térséget továbbra is elkerülték, és a század közepétől kibontakozó tengerentúli magyar kivándorlás is inkább az Amerikai Egyesült Államokat vette kezdetben célba. Ez történt az első komoly hullám, az 1848/49-es szabadságharc leverését követően Magyarországot elhagyni kényszerülő Kossuth-emigráció esetében is.¹⁰⁵ Igaz többen, tekintve, hogy többségében harcedzett, sőt sokszor képzett katonákról volt szó, képességeiket a politikailag ingatag latin-amerikai országokban kamatoztatták. Ennek egyik fő színtere az Amerikai Egyesült Államok szomszédságába eső közép-amerikai államok és Kuba szigete volt.

Mexikóban például a vesztes amerikai-mexikói háború után - melyben egyébként az ellenséges amerikai csapatok soraiban Chorobiny Rudolphhoz hasonlóan az írek, németek, franciák, lengyelek mellett több magyar bevándorló is harcolt¹⁰⁶ -, a sajtó egyfajta párhuzamot vonva az amerikai-mexikói és az osztrák-magyar viszony között, erős szimpátiával figyelte a magyar nép sikeres harcát a külföldi elnyomóval szemben. A magyar forradalom bukását egy lap a következő szavakkal kommentálta: „...ezen mozgalom, melyben egy nemes és vitéz faj bukott el, miután megütköztek a harcművészetekben ügyes, edzett, jártas és egy borzalmas háborúhoz mindennel felszerelt és ellátott seregekkel, a föld, ami vitézségéről és hősiességéről vált csodálttá, végül lassan-lassan a két óriás északi szomszéd által megsemmisült, miután végig győzedelmes maradt, míg csak az elsővel kellett hadakozni ellenségei közül”.¹⁰⁷

Nemcsak a mexikói sajtó követte nagy figyelemmel a magyar eseményeket, hanem a José Joaquín Herrera vezette kormányzat is, amely – levonva a háború tanulságait – a rendkívül gyéren lakott ország kolonizációja mellett döntött. Az erre a célra felállított Kolonizációs és Ipari Igazgatóság, mely az európai

¹⁰⁵ Bade, Klaus J.: *Migration in European history*. Malden, 2003. 146.

¹⁰⁶ Katcher, Philip R. N.: *The Mexican-American War, 1846-1848*. London, 1976. 4. és McGuire, James Patrick: *The Hungarian Texans*. San Antonio, 1993. 33.

¹⁰⁷ *El Siglo Diez y Nueve*, México, 1849.11.28. 1.

bevándorlás serkentését és a bevándorlók a mexikói társadalomba való integrálását tűzte ki céljául, leginkább egyedülálló férfi telepeseket keresett. Így érthető, hogy a Kolonizációs Igazgatóság figyelmét sem kerültk el azok a híradások, melyek a sokat emlegetett és dicsért magyar honvédek forradalom utáni emigrációjáról számoltak be, és már 1849-ben elkezdtek olyan kósza hírek terjedni a mexikói sajtóban, hogy 12.000 magyar szabadságharcos kíván az országban letelepedni.¹⁰⁸

Arra nézvést semmiféle információval nem rendelkezünk, hogy a mexikói illetékesek valóban felvették volna a kapcsolatot a magyar emigráció vezetőivel ez ügyben. Mégis érdemes megemlíteni, hogy Xantus János 1850-ben tett közép-amerikai és karibi körútja során, állítása szerint, több magyar telepítési ügyében járt el.¹⁰⁹ Xantus útjának eredményeiről sajnos nem tudunk semmit, annyi azonban tény, hogy a fentebb említett mexikói telepítési program valahol megfeneklett. Így csupán néhány magyarról van adatunk, akik ebben az időben vándoroltak ki Mexikóba letelepedés céljából. Egyikük, akinek a neve nem maradt fent, Székesfehérvárról, még a szabadságharc bukása előtt érkezett az országba, ahol a Veracruz állambeli Huatusco nevű településen gyufagyárat alapított.¹¹⁰ A másik az orvos vágújhelyi Langer Mórítz volt, aki a forradalom bukása után fiatalkori barátja és kollegája dr. José Flores Magón, az Herrera kormány tagjának segítségével rögtön kinevezést kapott a guadalajarai egyetem orvoskarára, és egyidejűleg megbízták az ottani ezüsbányák egészségügyi ellenőrzésével.¹¹¹

Közben egyre több volt magyar honvéd érkezett az Amerikai Egyesült Államokba. Közülük is az egyik első Prágay János honvéd alezredes volt, aki – feltehetően az aranyláz hírére – több más magyar honvédhez hasonlóan Kaliforniába próbált eljutni.¹¹² Az oda igyekvők általában a Panama-szoroson átvezető hosszabb, de biztonságosabb utat választották. Maga Xantus is, a fent említett első közép-amerikai utazása során, több Kaliforniába igyekvő magyarral

¹⁰⁸ *El Siglo Diez y Nueve*, México, 1849.10.11. 1.; *Registro Oficial Durango*, 1849.12.04. 1. és González Navarro, Moisés: *Anatomía del poder en México*. México, 1983. 82.

¹⁰⁹ Xantus levelében erről így írt: „...*tegnap tértem vissza Közép-Amerikában tett utazásomból Londonba. Amerikába egy itteni természetrajzi kereskedelmi cég megbízásából mentem ki és egyidejűleg több magyar telepítési ügyében jártam el. Mexikóban két hétig voltam...*” In Ács: *Magyarok idegenben...* 61–64.

¹¹⁰ Miksa császár szolgálatában. In: *A Hét*, Bratislava, 1992.02.07. 13.

¹¹¹ A magyar származású mexikói történészprofesszor, Láng Dezső főként Langer Önéletírására támaszkodott cikke elkészítésekor, de ezt az önéletírást nem sikerült felkutatni, és más forrásból sem sikerült Langer Mórítzról hitelt érdemlő információt gyűjteni, így végig Láng adataira támaszkodik. Lásd Láng Dezső: Vágújhelytől Sonoráig. In: *Hírek a magyar népi demokráciából*, 1954.09.25. 18–20.

¹¹² Várdy: *Magyarok...* 162.

találkozott ott.¹¹³ Mégis, néhányan, vállalva a veszélyeket, a szárazföldi utat választották. Prágay, aki társaival Matamorosból a mexikói területeken kívánt a nyugati partra eljutni, útközben értesülhetett arról, hogy Sonora állam kormányzója, José de Aguilar Escobosa vérdíjat tűzött ki a Miguel Esteban vezette apacs lázadók fejére, és 1850 februárjától külföldi gerillák toborzásába kezdett. Ekkor találkozott össze Xantus is Prágayékkal, amiről így írt: „*Mexikóban két hétig voltam, ahol Prágay János ezredessel és Radnich Imre kapitánnyal, hazánk fiaival találkoztam és kellemes napot töltöttünk együtt. Mindketten a tudott köztársaság szolgálatában állanak, több honvéddel egyetemben,¹¹⁴ magyar szolgálati rangjukban. Az utóbbi az előtt nevezettnek adjutánsa. Az ezredet éppen abban az időben szervezték meg és ugyanazon a napon, amikor Mexikót elhagytam, vonultak be Anispe [helyesen Arizpe – T. P.] Sonora tartományba, az apachok és a sakfox indiánusok ellen.*”¹¹⁵

Az Ignacio Pesqueira vezette 100 fős csapat, mely 1850. december 27-én indult Arizpéből, pár nappal később Pozo Hediondónál egy 600 fős indián seregbe ütközött, akiktől csatában vereséget szenvedett. Az expedícióban részt vett magyarokról további információnk nincs, így csak feltételezhető, hogy a két hónappal később maga José Maria Carrasco, Sonora állam kormányzója által vezetett büntetőexpedícióban, a 400 főre bővített seregben továbbra is igényt tartottak Prágayék segítségére, akik, ha hihetünk Xantusnak, magyar szolgálati rangjuk elismerésével komoly befolyást szerezhettek a sereg vezetésében.¹¹⁶ Amit biztosan tudunk, az az, hogy Prágay és Radnich 1851 augusztusában már New Orleansban voltak, ahol csatlakoztak Narciso López kubai függetlenségi expedíciójához.

Ugyanis éppen ebben az időben kezdte el szárnyait bontogatni Spanyolország hatalmas amerikai gyarmatbirodalma egyik utolsó darabjának, Kuba szigetének függetlenségi mozgalma. A mozgalmat vezető kreol arisztokrácia azonban az 1848-as európai forradalmak polgári demokratikus eszméit általában elutasította, politikai függetlenségre való törekvésük ugyanis

¹¹³ Ács: *Magyarok idegenben...* 62.

¹¹⁴ A Xantus által említett többi magyar honvédről mást nem tudunk, így csak feltételezhetjük, hogy az osztrák nemzetiségű Hoffmann (Hofman) Ferenc komáromi tüzértiszt, aki Sonorában telepedett le, szintén a Prágay-féle csoporttal érkezett. Egyébként a csoport egy másik komáromi tagja, a Xantus által is említett Radnich Imre kapitány a López-féle kubai akció, majd az azt követő ceutai spanyol fogság után szintén visszatért Mexikóba. Lásd Kertbeny: *Alphabetische...* 22. és 50.; Vasváry, Edmund: *Lincoln's Hungarian heroes; the participation of Hungarians in the Civil War, 1861–1865*. Washington, 1939, 75. és Ács: *Magyarok és a Risorgimento...* 56.

¹¹⁵ Ács: *Magyarok idegenben...* 62.

¹¹⁶ *Diccionario Porrúa de Historia, Biografía y Geografía de México*. México, 1964. 292. és 1213.

nem párosult a fennálló gazdasági és társadalmi rend megváltoztatásának gondolatával.

Ennek megfelelően a magyarországi forradalomról szóló híreket is bizonyos tartózkodással fogadták Kubában, mígnem egy, a Bécsben járt magyar országgyűlési küldöttség sikertelen útjáról beszámoló cikk megjegyzi, hogy „Magyarország elválása a birodalom többi részétől elkerülhetetlen”.¹¹⁷ Ettől kezdve a magyarokról szóló hírek hirtelen az érdeklődés középpontjába kerültek. Az akkori legnagyobb kubai lap, a *Diario de la Marina* például a következőképpen adta hírül az orosz intervenció veszélyét: „Hogy olvasóink fel tudják mérni azt a hatalmas erőfeszítést, amivel küzdeniük kell a magyaroknak nem csak azért, hogy megvédjék a fenyegetett nemzeti hovatartozásukat, hanem azért, hogy meggátolják, hogy pár éven belül az európai kontinens legjobbjá moszkvai hűbérbirtokká váljék (mert a harcba bocsátkozásuk eredményétől függ a sorsuk), bemutatunk önöknek néhány hírt arról a hadseregről, amellyel az Orosz Birodalom rendelkezik. [...] Szörnyű a hadak egyenlőtlensége, de Magyarország már sok mindent tett és úgy tűnik, ezt az egész nemzetet legyőzhetetlen szellem hajtja. Hiszünk annak a londoni lapnak, amely szerint a magyarok győzelmétől új korszaknak kell születnie Európában: a megszegyenített Orosz Birodalomnak vissza kell vonulnia végtelen hómezőire és Ausztria az elkövetkezendőekben nem marad a civilizáció gátja.”¹¹⁸

Közben a caracasi születésű Narciso López tábornok, az Egyesült Államokban élő kubai emigránsok egyik vezéralakja, egymás után két sikertelen expedíciót is szervezett Kuba felszabadítására.¹¹⁹ López a sikertelen vállalkozások ellenére is egyre nagyobb népszerűségnek örvendett az Egyesült Államokban, így céljáról nem mondott le, és újabb expedíció szervezésébe kezdett.¹²⁰ Ennek során személyi titkára, Cirilo Villaverde¹²¹ hívta fel a figyelmét az Egyesült Államokban gyülekező magyar emigránsokra, akiknek beszerzésével López ezután Schlesinger Lajos volt honvédezredest bízta meg.

Schlesinger munkájának köszönhetően az 1851. augusztusában indított López-féle harmadik vállalkozásban - amelyet népi támogatás híján a Bahía

¹¹⁷ *Diario de la Marina*, 1848.10.20.

¹¹⁸ *Diario de la Marina*, 1849.07.08.

¹¹⁹ Anderle: A 48-as emigráció... 687–707.; Anderle: Az 1848/49-es... 65–70. Anderle: A 48-as emigráció... 687–707.; Anderle: Az 1848/49-es... 65–70.

¹²⁰ Egyes amerikai lapok Narciso Lópezet annyira népszerűnek vélték, hogy őt javasolták az Egyesült Államok elnökének. *Magyar Hírlap*, 1850.08.20. 1038.

¹²¹ Cirilio Villaverde (1812–1894) az 1840-es évek egyik leghíresebb kubai írója, a *La Verdad* emigráns lap szerkesztője, majd López személyi titkára és barátja volt.

Honda melletti partraszállás után a spanyol gyarmati csapatok gyorsan megsemmisítettek -, a volt magyar szabadságharcosok jelentős szerepet játszottak.¹²² Erre utalnak az egy évvel később Kossuthot New Yorkban felkereső kubai emigráns küldöttség erősen túlzó adatai is, mely szerint a 450 fős expedíciónak 100 magyar áldozata volt.¹²³

Habár a kubai küldöttség által említett szám kissé túlzónak látszik, tekintve, hogy a mai napig csak az expedícióban részt vett 25, többségében az utolsóként elesett Komáromból menekült magyar emigráns nevét sikerült felkutatni, az mégis biztosan megállapítható, hogy számuk további változásától függetlenül a vállalkozás vezetésében betöltött szerepük rendkívül fontos volt. Hiszen az expedíció második embere Prágay János vezérkari főnök lett, aki mellett Radnich Imre századosi, Sewold Andor, illetve Reckendorf Tibor hadnagyi, Schlesinger Lajos őrnagyi és Blumenthal ezredesi rangban a vezérkarba került. Továbbá külön Magyar Ezredet állítottak fel, melyet magyar tisztjein felül Kubában szerettek volna önkéntesekkel feltölteni.¹²⁴

Bár Narciso López tábornok expedíciója sikertelenül végződött, és a vállalkozásban részt vett magyar honvédek többsége, köztük Prágay János tábornok is, e távoli, idegen földrészt szabadságharcának áldozata lett, mégis az Egyesült Államokban élő kubai és magyar emigráció tovább folytatta szervezkedését, melynek során az egymás közti kapcsolat még hosszú évekig fennmaradt. Ahogy ez az első amerikai magyar lap, a később Brazíliában tevékenykedő Kornis Károly szerkesztette *Magyar Száműzöttek Lapja* írásaiból,¹²⁵ illetve egy Kossuth és a kubai emigránsok közti találkozón elhangzott beszédből is kiderül: „Mi, Kuba képviselői, ezen a vendégszerető földön, arra a meggyőződésre jutottunk, hogy egy olyan ember, mint Ön, talán az Ég Küldötte, hogy felújítsa az egyetemes barátság és szeretet kötelékét, ami a népek között kell, hogy uralkodjék; hogy egy ember, mint Ön, soha sem hagyhatja figyelmen kívül a igazi ügybőz, amivel titeket azonosítunk, és ugyanez, ami nekünk felért a mindig szeretet Kubánkból való

¹²² Personal Narrative of Louis Schlesinger, of Adventures in Cuba and Ceuta. In: *The United States Democratic*, 1852/31. 553-592. és Ballou, Maturin Murray: *History of Cuba: Or, Notes of a Traveller in the Tropics*. Boston, 1854. 42 - 53.

¹²³ *La Verdad*, 1852.01.10. és *Szabad Magyar Szemle*, 1943.10.16. 1-3.

¹²⁴ Jones, Alexander: *Cuba in 1851*. New York, 1851. 73-74.; Anderle: A 48-as emigráció... 695.; Quintana, Jorge: *Indice de extranjeros en el Ejército Libertador de Cuba (1895-1898)*. Habana, 1953. és *Szabad Magyar Szemle*, 1944.03.20. 7.

¹²⁵ *Magyar Száműzöttek Lapja*, 1853.10.15. 3.

száműzetéssel, és amiért annyi hazafi áldozta életét a tisztesség megszgyén, úgy, mint a nemes Prágay János, aki száz magyarral pusztult el barátságra lépve a kubai néppel...”¹²⁶

Prágayék sonorai és kubai expedícióik kapcsán érdemes pár szót ejteni az ebben az időben virágzó XIX. századi filibuster-mozgalmakról. Az 1850-es évektől kezdve az Egyesült Államokban a filibuster szó jelentése megváltozott, és tengeri rabló helyett azon személyekre kezdték el a kifejezést használni, akik az amerikai kormány hivatalos tiltása ellenére részt vettek az elsősorban 1848 és 1861 között Kubába, Mexikóba és Közép-Amerikába indított azon vállalkozásokban, melyek a helyi forradalmi vagy függetlenségi erőket, illetve az észak-amerikaiak annexiós igényeit voltak hivatottak támogatni. Ezen expedíciókhoz toborzott legénységben sokan voltak olyanok, akik valamilyen politikai meggyőződésből álltak be, mint az Prágayék esetében is elmondható. De legtöbben mégis kalandvágyból és pusztán pénzkereseti célból csatlakoztak ezen vállalkozásokhoz. Erre is sok magyar példát lehetne említeni, mivel a forradalom után érkezett magyarok legtöbbször röviddel az Amerikai Egyesült Államokba való érkezésük után komoly megélhetési gondokkal küzdött, és a kubai expedíció egyik résztvevője, Koszta Márton szavaival élve: „*mindegy, felelé, akár itt Amerikában éhen, akár ott* [ti. Kubában – T. P.] *egy golyó által meghalni*”¹²⁷. Az ideológiai és az anyagi motiváció mellett érdemes továbbá megemlíteni, hogy a legtöbb ilyen filibuster-sereg toborzásakor figyelembe vették a korábban szerzett katonai érdemeket, ami már csak azért sem volt mellékes, mivel a jórészt az Amerikai Egyesült Államokban összesereglett 48-as európai emigráció katonai elitjét a magyar honvédség magyar, illetve a magyar forradalmat megjárt egyéb nemzetiségű tisztjei jelentették. Figyelembe véve ezen okokat és a leghíresebb és történetileg leginkább feldolgozott filibuster-vállalkozás, a Narciso López-féle 1851-es kubai expedíció 48-as magyarjainak részvételét,¹²⁸ feltételezhető, hogy a többi, főként Mexikó egyes területeire (Yucatán, Alsó Kalifornia és Sonora) , illetve Nicaraguába vezetett filibuster-vállalkozásokban is részt vettek volt 48-as magyar honvédek.¹²⁹

Ezek közül az egyik legismertebb vállalkozás a William Walker vezette nicaraguai kalandor-expedíció volt, amely vállalkozás háttérében már egy az

¹²⁶ *La Verdad*, 1852.01.10. és Lazo, Rodrigo: *Writing to Cuba: Filibustering and Cuban Exiles in the United States*. Chapel Hill, 2005. 108.

¹²⁷ Áldor Imre: *Vázlatok a magyar emigráció életéből*. Pest, 1870. 172.

¹²⁸ Anderle: A 48-as emigráció... 687–707.; Anderle: Az 1848/49-es... 65–70. és Vasváry P5:1-67.

¹²⁹ Douglas, Lawrence: Ataques filibustres contra de México y Canada durante el siglo XI. Un estudio comparativo. In: *Secuencia*, México, 1997/37. 57–77.

országot átszelő, a két óceánt összekötő csatornaépítés terve húzódott. Így Walker különös figyelmet szentelt az óceánok közti tranzitvonal katonai ellenőrzésének megszerzésére és későbbi ellenőrzésének biztosítására, amit egy főként 48-as európai emigránsokból álló ezredre bízott. A szerencsétlenül végződött Narciso López vezette kubai expedíció tagja, Schlesinger Lajos – akinek sikerült később a spanyol fogságból megszöknie – lett e soknemzetiségű alakulat vezetője. De nem ő volt az egyedüli magyar az ezredben, ugyanis Anderle Ádám kutatásai alapján tudjuk, hogy az ezred német századában több magyar is szolgált. Mint például Grósz Mihály ezredes, aki később Matagualpa katonai kormányzója lett.

Az expedíció leghíresebb magyar szereplője mégis a Walker által naplójában csak El Húngaróként emlegetett Schlesinger Lajos volt, aki később szembekerülve a vállalkozás vezetőjével, az ellenséges közép-amerikai csapatokhoz csatlakozott, majd egy El Salvador-i gazdag földbirtokos lányát feleségül véve, itt is telepedett meg, és lett az American Atlantic and Pacific Ship Canal Company helyi képviselője, illetve egy máig virágzó család alapítója.¹³⁰

Közben tovább folyt a két óceánt összekötő csatorna helyének kiválasztása körül gyűrűző vita, melyben Nicaragua mint lehetséges helyszín Walker expedíciójának bukása ellenére sem került le a napirendről. Az elképzelés egyik fő támogatója a szintén 1848/49-es emigráns Verebely Imre mérnök volt, akinek a nevéhez több Costa Rica-i és nicaraguai kikötő tervezése és kivitelezése is fűződik.

A sors iróniája, hogy a témáról Párizsban rendezett 1875-ös nemzetközi konferencián vele szemben a Panamán átvezető csatorna tervének is egy 1848/49-es magyar menekült, Türr István tábornok volt az egyik fő képviselője. Sőt, a házassága révén III. Napoleón rokonságába kerülő Türr István volt az, aki az általa alapított Inter-Oceanic Canal Company cég képviselőjeként, a Korinthoszi-csatorna későbbi tervezője, Gerster Béla mérnök társaságában

¹³⁰ Anderle: Az 1848/49-es... 65–70.; Dietrich, Wolfgang - Kaller Martina: Los salesianos en Guatemala – la emigración de una familia austro-húngara a Centroamérica como micro-cosmo del sistema capitalista mundial. In: *Europa Central y América Latina – Estudios Históricos*. Szeged, 1993, 49-63.; Dietrich, Wolfgang: Cien años de rearme – la emigración checo-austro-húngara a Guatemala entre 1880 y 1980. In: *Emigración centroeuropea a América Latina*. Prága, 2000. 114. és Walker, William: *La guerra en Nicaragua*. Managua, 1975.

1876-ban az akkor még Kolumbia részét képező Panamába - az ott létesítendő csatorna felmérésére - egy sikertelenül végződött expedíciót vezetett.¹³¹

Közben az említett filibuster-támadások hatására Santa Anna konzervatív kormánya a mexikói hadsereg reformja mellett döntött, és ennek során a szász, illetve porosz mellett a magyar és lengyel tisztek toborzására szólította fel 1853-ban szászországi nagykövetét.¹³² A toborzás eredményéről nincs adatunk, a mexikói levéltári források alapján mégis megállapítható, hogy a következő év elején az európai bevándorlás megtorpanása ellenére kisszámú magyar érkezett az országba.¹³³

1855-ben ismét polgárháború tört ki Mexikó területén, mely a liberális ellenzék győzelmével és Santa Anna száműzetésével végződött. A liberálisok által bevezetett reformok az ország modernizációját voltak hivatva elősegíteni. Ennek egyik fontos eleme volt az európai bevándorlás serkentése, amit az Amerikai Egyesült Államokba érkező nagyszámú új bevándorló Mexikóba való átcsábításával kívántak elérni. Ennek a feladatnak a megoldásával 1856. június 16-án a New York-i Központi Magyar Egyesület volt elnökét, Naphegyi Gábort bízták meg, akit Mexikó egyesült államokbeli bevándorlási főmegbízottjává neveztek ki.¹³⁴

A Naphegyi és ügynökei által végzett telepítési munkát általában pozitívan értékeli a mexikói történetírás, mégis, az 1858-ban kirobbanó reformháború meggátolta a terv teljes kivitelezését.¹³⁵ Ezen telepítési akció során Mexikóban megtelepedett külföldiek névsorát nem ismerjük, így arra a kérdésre sem tudunk választ adni, hogy ez miként befolyásolta a magyar bevándorlást, ráadásul a kérdés vizsgálatát tovább nehezíti a külföldiek névjegyzékében tapasztalható rendetlenség, melyre jellemző magának Naphegyinek az esete is, kinek magyar nemzetisége közismert volt az ottani hivatalok számára, mégis neve mellett többször amerikai, osztrák, német és külföldi származást tüntettek fel.¹³⁶ Így érthetővé válik az is, hogy miért jelzik azt a mexikói levéltári források adatai,

¹³¹ Alfaro, Ricardo Joaquín: *Esbozos biográficos*. Panamá, 1982. 57.; Williams, Alfred: *The Inter-oceanic Canal and the Monroe Doctrine*. New York, 1880. 37-38. és Ács: *Magyarok idegenben...*

¹³² González Navarro: *Anatomía del poder...* 402–403.

¹³³ Archivo General de la Nación. Cartas de Seguridad (a továbbiakban AGN CS). 1824–1865.

¹³⁴ Zilli Mánica, José B.: Proyectos liberales de colonización en el siglo XIX. In: *La Palabra y el Hombre*, 1984. octubre–diciembre, 133–134.

¹³⁵ González Navarro, Moisés: *Los extranjeros en México y los mexicanos en el extranjero, 1821–1970*. 1. vol., México, 1993. 354.; Zilli Mánica: *Proyectos...* 133–134. és Foster, Lynn V.: *Mexikó története*. Budapest, 1999. 119.

¹³⁶ Vázquez, Josefina Zoraida – Aizpura, Pilar Gonzalbo: *Guía de protocolos. Archivo General de México. Año de 1857*. México, 1995. 338–351.

hogy 1856 és 1865 között nem érkezett egyetlen magyar sem az országba.¹³⁷ Pedig a liberális reformok hatására, éppen ebben az időben jelennek meg az első 48-as magyarok, akik mint szerződéses alkalmazottak, kereskedők vagy utazók érkeztek Mexikóba.

Az 1850-es években a legrégebbi névről ismert mexikói magyar család alapítója, Nemegyei Bódog Félix őrnagy és a mexikói tartózkodása alatt írt naplójában a XIX. századi Mexikó vidéki életébe rendkívül értékes betekintést nyújtó László Károly tüzérszázados, több más 48-as magyarhoz hasonlóan, a Guadalupe Hidalgo-i szerződésben megállapított új mexikói–amerikai határvonal feltérképezésénél és a Tehuantepecben megkezdett vasútépítésnél kamatoztatták tudásukat.¹³⁸ A Tehuantepec-földsoros azzal keltette fel az amerikai tőkebefektetők figyelmét, hogy Panama mellett ez a terület jöhetett szóba egy kontinenst átszelő kelet–nyugati folyami átkelő létesítésére. Maga, a korábban már említett Türr István, aki egyik fő szervezője volt a Panama-csatorna útvonalának kitűzésére szervezett 1876-os expedíciónak, később ide is ellátogatott, hogy mint lehetséges helyszínt, megsejmelje a terepet.¹³⁹

A korabeli magyar olvasók abban a szerencsés helyzetben lehettek, hogy ez idő tájt László Károly¹⁴⁰ beszámolói mellett további két magyar tudományos értékű beszámolót olvashatták e távoli országról, köszönhetően annak, hogy Ferenc József 1867-es, *a politikai vádak vagy sajtóvétségek folytán hozott ítéletek s elrendelt vizsgálatok megszüntetése; az elkobzott javak visszaadása; és a külföldön tartózkodók büntetlen hazatéréséről* című határozata folytán a Kossuth-emigráció tagjai teljes amnesztiát nyertek.¹⁴¹ Így ismerhették meg a Magyarországra hazatérő utazó-fotográfus Rosti Pált, aki Kuba és Venezuela mellett Mexikót is bejárta, majd úti emlékeit fényképekkel illusztrált könyvben összegezte,¹⁴² és az 1862. november 25-én az Egyesült Államok által Mexikó nyugati partvidékének

¹³⁷ AGN CS, 1824–1865.

¹³⁸ László Károly kilenc kéziratos kötete. Országos Széchényi Könyvtár, Oct. Hung. 720. A napló IX. kötetéből Ács Tivadar is terjedelmes részleteket közöl. Lásd: Ács: *Magyar úttörők...* és Anderle: „*Szabadságra született...*” 129–135.

¹³⁹ Ács: *Magyarok idegenben...* 62.; Rebert, Paula: *La Gran Línea: Mapping the United States-Mexico Boundary, 1849-1857*. Austin, 2001. 48-52. és Fornaro, Pasquale: *István Türr: una biografía política*. Soveria Mannelli, 2004. 122-124.

¹⁴⁰ 1859 és 1862 között László Károly levelei Amerikából címen a *Vasárnapi Újság* 18 terjedelmes cikkben közölte le László Károly mexikói tapasztalatait.

¹⁴¹ *Magyar Rendelet Tára*, 1867. Pest, 1871. 133.

¹⁴² Rosti: *Úti emlékezetek...*; Rosti: *Memoria de...*; Rosti Pál: *Úti emlékezetek Amerikából*. Budapest, 1992.; Dorronsor, Josune: *Pál Rosti, una visión de América Latina (Cuba, Venezuela y México, 1857–1858)*. Caracas, 1983. és Debroise, Olivier: *Mexican suite: a history of photography in Mexico*. Austin, 2001. 109.

konzuljává kinevezett, volt szabadságharcos természettudós Xantus János munkáit.¹⁴³

Miksa császár magyarjai

Az 1860-as évek elejétől, mint arra már utaltunk, újra polgárháborús helyzet alakult ki Mexikóban. Ennek hátterében Mexikó külföldi államadósságtörlesztésének felmondása állott, ami nemzetközi háborúvá szélesedett konfliktust okozott, mikor 1861-ben az angolok támogatásával spanyol hadihajókon francia csapatok érkeztek Mexikóba. A három hitelező ország közül azonban kettő, Anglia és Spanyolország, később visszalépett, és így a franciák egyedül maradtak. Ekkor a volt diktátor, Santa Anna érkezettnek látta az időt az emigrációból való visszatérésre, és 1864. februárjában behajózott Veracruzba. De még indulása előtt egy kinevezést nyújtott át a már említett Naphegyi Gábornak, miszerint attól kezdve, hogy az elnöki vagy kormányzói hatalmat sikerül megszereznie, Naphegyi megkezdheti működését Washingtonban mint Mexikó amerikai nagykövete, s egyben felhatalmazást kapott állampapírok kibocsátására, illetve az ország területeinek az Amerikai Egyesült Államok részére történő kiárusítására.¹⁴⁴

Igaz, Santa Anna visszatérését a franciák meggátolták, de a terv megvalósításáról az idős diktátor nem mondott le. Naphegyi, mint Santa Anna titkára és diplomáciai tanácsadója, ezért több beadványt is írt a cél érdekében William Henry Seward amerikai külügyminiszterhez, melynek eredményeként Seward 1866-ban meglátogatta az emigrációban élő agg diktátort, hogy megtárgyalják annak lehetőségét, miként tudna Santa Anna visszatérni és a hosszú évek óta háborúban élő országot konszolidálni. Santa Anna nem sokkal ezután amerikai biztatásra újabb expedíciót szervezett, ami hasonlóan az 1864-es esethez, konkrét politikai és katonai támogatás hiányában még a partraszállás előtt megbukott.¹⁴⁵

¹⁴³ Xantus: *Utazás...*; Gyarmati – Borsányi – Fözy: *Viajeros húngaros...* 103–116.; Balázs: *Magyar utazók...* 35–42.; Fodor: *János Xantus...* és Vasváry XY:1-24.

¹⁴⁴ Santa Anna, Antonio López de: *Nombramiento otorgado al Sr. Gabor Naphegyi para representar al gobierno mexicano como ministro plenipotenciario ante el gobierno de los Estados Unidos en la venta del territorio nacional*. 1864.02.15. [Kézirat - Instituto Mora könyvtára, México] és Vasváry N2/c:1-30. Továbbá lásd: Creelman, James: *Diary, master of Mexico*. New York, 1911. 242.

¹⁴⁵ Blumberg, Arnold: *The Diplomacy of the Mexican Empire, 1863-1867*. In: *Transactions of the American Philosophical Society* 1971/8. 1-152.; *Historia mexicana*. México, 1951. 501.; *Diccionario Porrúa...* 1437.; Vasváry N2.c: 19-25. és Library of Congress [Washington] kézirattár Papers of John T. Pickett, 1849–1884. Vol. V.

Közben III. Napóleon egy bábkirályság felállítása mellett döntött, és elérte, hogy a francia csapatok árnyékában a mexikói konzervatívok támogatásával 1864-ben Habsburg Miksát az ország császárává koronázzák. A császári csapatok erejét a III. Napóleon és Habsburg Miksa által kötött szerződés értelmében a franciák adták, de az országba érkezett Miksa kíséretként a 6700 fős Österreichisches Freiwilligen Corps is, melyben 1047 magyar katona szolgált.¹⁴⁶

Az 1864. őszén Laibachból induló osztrák sereg 1865. elején szállt partra Veracruzban, majd Mexikó különböző részein teljesítettek szolgálatot. A légio 15 kisebb-nagyobb csatában vett részt, melyek közül a legnevezetesebbeket 1865. március 11-én Xachapulcónál, 1865. szeptember 23-án Rio Saladónál, 1866. október 18-án Oaxacánál és 1866. november 11-én Xalapánál vívták. Közben a magyarok nagy része 1866. elején, mikor az osztrák légiót feloszlatták, hazatért, és csupán 180 magyar önkéntes vállalta a további szolgálatot a Miksa által újonnan szervezett nemzeti hadseregben.¹⁴⁷

Ám a francia intervenció alatt nem csak Miksa seregeiben harcoltak magyarok. 1865-ben az Amerikai Egyesült Államokban befejeződött a polgárháború, és az északi csapatokból sokan az ez idő tájt a francia seregek által északra szorított Benito Juárez vezette mexikói csapatokhoz csatlakoztak. Közöttük volt néhány egykori 48-as magyar honvéd is, akiket a köztársaság támogatása mellett a régi nagy ellenség, a Habsburgok elleni harc is motivált. Közülük a legnagyobb hírnévre talán Zákány Csala István tett szert, aki 1865-ben csatlakozott a Benito Juárez vezette mexikói seregekhez, ahol Corona tábornok vezérkari főnökeként részt vett a sinaloi és a nayariti hadjáratokban.

148

Míg Zákány a nyugati seregek, addig egy, Ács Tivadar kutatásai, de más forrásokból meg nem erősített adatok szerint szintén magyar származású katona, Edelmiro Mayer az északi seregek vezérkari főnöke lett. Ács szerint Edelmiro Mayer már Buenos Airesben született, az 1830-as években kivándorolt Mayer

¹⁴⁶ Hadtörténeti Intézet Levéltára, Magyarországi Főhadparancsnokság (General Commando) 3016. cs. I. Abt. 1864/105.; *A magyar katona vitézségének ezer éve*. 2. kötet, Budapest, 1933. 478. és Medzibrodsky, Endre: Repercusión del "imperio" de Maximiliano y de la lucha independentista del pueblo mexicano en la prensa hungara contemporánea. In: *Estudios Latinoamericanos*. 6/2. Warszawa, 1980, 155–169.

¹⁴⁷ A légióban szolgáló 1047 magyar közül 159 tiszt, míg a legénységi állományban 403 gyalogos, ill. vadász, 366 huszár, 16 dzsidás, 67 tüzér és 30 utász volt. Az expedícióban sok magyar orvos is részt vett, mint például Hamvay Ede, Magyar Simon, Miskey Alajos, Paulay István és Szenger Ede. A légio magyar századainak vesztesége összesen 177 fő volt, ugyanakkor Miksa császár 214 magyart tüntetett ki részben a Guadalupe-rend tiszti- és lovagkeresztjével, részben pedig vitézségi érdemrenddel. *A magyar katona...* 478. és Pawlowszki Ede: *Miksa császár mexikói szerencsétlen expedíciójának leírása*. Budapest, 1882.

¹⁴⁸ Torrea, Juan Manuel: *El General de División Ramon Corona*. s. l., 1944. 32. 80.; Paz, Ireneo: *Algunas Campañas*. México, 1884. 261–277. és Buena, Eustaquio: *Apuntes para la historia de Sinaloa, 1821-1882*. México, 1924. 92.

András János volt budai nyomdász fiaként.¹⁴⁹ A fiatalon az Amerikai Egyesült Államokba vándorolt Mayer a New York-i katonai akadémia oktatójaként barátságot kötött Robert Todd Lincoln kadéttal, Abraham Lincoln elnök fiával. Mayert a polgárháború alatt egy színes bőrrű ezred vezetésével bízták meg. Itt ismerkedett meg Meier Ferenc volt magyar honvéddel, aki álnevet használó grófnak vallotta magát, és Mayer állítása szerint Kossuth-tal levelezés útján végig kapcsolatban állt.¹⁵⁰ Edelmiro Mayer a hadsegédjévé lett Meierrel a polgárháború után lépett be a mexikói köztársasági seregbe, ahol az amerikai seregben elért tiszti rangjukat elismerték, sőt Mayert nem sokkal később tábornokká nevezték ki.¹⁵¹

Rajtuk kívül feltehetőleg még több 1848/49-es magyar honvéd kötött ki ebben az időben a Juárez vezette mexikói seregben. Erre utalnak a mexikói levéltári források,¹⁵² illetve Domonkos László Zákány István kalandos életéről írt történelmi regénye is, mely szerint a köztársaságiak nyugati hadseregében 50-60 magyar honvéd harcolt.¹⁵³ Még magának Benito Juáreznek a közvetlen környezetében is találunk magyarokat. Egyikük a már korábban említett Langer Móritz volt, aki 1864-től Juárez orvoskari főnöke lett,¹⁵⁴ míg a korabeli magyar sajtó szerint a másik, a volt honvédezredes, Remellay Gusztáv lánya, aki Benito Juárez elnök fiával kötött ebben az időben házasságot.¹⁵⁵ Ez utóbbi két eset kapcsán azonban fontos megjegyezni, hogy ezekre vonatkozó mexikói forrást nem sikerült fellelni.

1865-ben, az amerikai polgárháború befejeztét követően, az Amerikai Egyesült Államok egyre erélyesebben lépett fel a francia intervencióval szemben, ami III. Napóleont arra késztette, hogy a Miksával kötött szerződés ellenére 1866. elején parancsot adjon a francia csapatok fokozatos kivonására. Ez Miksa sorsát megpecsételte, aki végül a Queretaróban összevont megmaradt csapatataival 1867. május 15-én a köztársasági seregek előtt letette a fegyvert.¹⁵⁶

¹⁴⁹ Ács: *Akik elvándoroltak...* 88. Más adatok szerint Mayer apja német volt, lásd: *Gran Enciclopedia Argentina*. 5. vol. Buenos Aires, 1959. 181.

¹⁵⁰ Edelmiro Mayer a mexikói köztársasági hadseregről írt emlékirataiban külön fejezetet szentel a titokzatos magyarnak. Lásd: Mayer, Edelmiro: *Campaña y Guarnición. El Ambiente Republicano Contra el Imperio de Maximiliano. Memorias de Edelmiro Mayer, militar argentino en el ejército republicano de Benito Juárez*. México, 1985. 99–111.

¹⁵¹ Uo. 5–11.

¹⁵² Gyulai Gaál Sándor társaival már 1864 augusztusában levélben érdeklődött a köztársasági seregekbe való belépés feltételeiről. *Archivo Histórico de Matías Romero 1837–1872*. México, 1965.

¹⁵³ Domonkos László: *Zákány tábornok Amerikában*. Szeged, 1904. 131.

¹⁵⁴ Láng: Vágújhelytől... 20.

¹⁵⁵ Szinnyei: *Magyar írók...* 11. köt. 755. és Vasváry R1/c:8-10.

¹⁵⁶ Foster: *Mexikó...* 123. és Cuevas, Mariano: *Historia de la Nación Mexicana*. México, 1967. 725–731.

Míg Miksát és két tábornokát kivégezték, addig a Queretaróban fogságba esett magyar katonákat Porfirio Díaz tábornoknak, az ország későbbi elnökének közbenjárására viszonylag hamar szabadon engedték. Erre azért kerülhetett sor, mert Porfirio Díaz még 1865-ben a császáriak fogságába esett, de onnan az őrzésével megbízott gróf Csizmadia János főhadnagy tudtával sikerült megszöknie.¹⁵⁷ Viszonzásul Porfirio kijárta Csizmadia és később a többi magyar szabadon bocsátását.¹⁵⁸

Az expedíció sikertelen végkifejlete ellenére több szempontból fontosnak mondható ez a katonai vállalkozás. Egyrészt magyar katonai kontingens a történelem folyamán ezelőtt soha nem jutott ilyen távol hazájától, másrészt az expedíció résztvevői által írt beszámolók és visszaemlékezések tovább bővítették e távoli országról szóló magyar irodalmat,¹⁵⁹ s végül, mert jó néhány magyar az expedíciót követően Mexikóban telepedett le, kibővítve ezzel a már ott élő magyar katonai emigránsok kicsiny csoportját, mely egyben a későbbi magyar kolónia magját adta.¹⁶⁰ Miksa magyarjai közül „sokakat az abszolútizmus uralmával való elégedetlenség... bírt arra, hogy szolgálataikat a bizonytalan és más világrészben induló expedíciónak felajánlják”¹⁶¹ és hogy az expedíció sikertelen kimenetele ellenére is Mexikóban maradjanak.

Igaz, a francia intervenciót követő időszakban sem alakult ki az országban magyar koloniális élet, tekintve, hogy a magyarok elszórva, az ország különböző pontjain telepedtek meg, mégis mind a császári, mind a köztársasági sereg Mexikóban maradt magyar veteránjai közül sokan igen jó egzisztenciára tettek szert rövid idő alatt. Mint például Meier Ferenc, aki Tampicóban lett főmérnök;¹⁶² vagy Thomka Simon, aki a hírneves fővárosi Gran Sociedad kávéház tulajdonosa lett, illetve dr. Hamvai Ede, dr. Magyar Simon, dr. Szenger Ede orvosok és dr. Breger József állatorvos is.¹⁶³

¹⁵⁷ Krauze, Enrique – Zerón-Medina, Fausto: *Porfirio*. 2. vol. México, 1993. 51.

¹⁵⁸ *Archivo del general Porfirio Díaz: memorias y documentos*. 2 vol. México, 1947. 84.

¹⁵⁹ Pawlowszki: *Miksa császár...* és Szenger Ede: *Mexikó felvidéke élet és kortani tekintetben*. Budapest, 1877. Továbbá érdemes megemlíteni, hogy ebben az időben sok, az expedícióban részt vevő katona levele jelent meg a magyar sajtóban.

¹⁶⁰ *Archivo del general...* 2. vol. és Sarlay Pál: Eredeti levél Mexikóból. *Vasárnapi Újság*, 1868.12.27. 638–640.

¹⁶¹ *A magyar katona...* 478.

¹⁶² Meier Ferenc (1810–1869) – Edelmiro Mayer állítása szerint – egy ősi magyar grófi család utolsó sarja volt, kinek egész családját kiirtották az osztrákok. Az Edelmiro Mayer könyvében többször is gróf Vorgätz Ferenc néven szereplő magyar származását ennek ellenére továbbra is homály fedi, mivel hasonló nevű magyar grófi család nem létezett. És csak feltételezni lehet, hogy köze van az 1849-ben USA-ba emigrált gróf Wolkensteinhez, akiről csak annyit tudunk, hogy az 1850-es években Bethlehemben mázoló munkásként tartotta el magát. Meier a kiegyezés után, nem sokkal halála előtt kapta vissza az osztrákok által elkönfiskált családi vagyont, melynek örököseül Zaragoza tábornokot kívánta megjelölni, de hirtelen halála miatt kétséges, hogy erre sor kerülhetett-e. Mayer: *Campaña y Guarnición...* 99–103. és Ács: *Magyarok az észak-amerikai...* 143.

¹⁶³ Dr. Magyar Simon Oaxacában, dr. Hamvai Ede San Luis de Potosiban folytatott orvosi gyakorlatot, míg Szenger Ede Mexikóváros egyetemének tanára és a Sociedad Médica Potosina alapító tagja lett. Dr. Breger János pedig Veracruzban

A köztársasági sereg három főtisztjének még ennél is sikeresebb volt a pályafutása, igaz, mindhárman csak rövid ideig élvezhették annak előnyeit, ugyanis Edelmiro Mayer tábornoki rangban szolgált tovább a mexikói hadseregben 1869-ig, amikor is barátaival, Miguel Negrete és Porfirio Díaz tábornokokkal együtt katonai felkelést próbált kirobbantani, de elfogták és kiutasították az országból. Láng József, az eddigi kutatások során más forrásból meg nem erősített adatai szerint Langer Mórítzot pedig Lerdo de Tejada elnök Sonora állam kormányzójává nevezte ki, de beiktatása után, 1873. január 10-én politikai gyilkosság áldozata lett.¹⁶⁴ Langerhez hasonlóan Juárez harmadik magyar származású főtisztje, Zákány István is gyilkosság áldozata lett, de az általa alapított sinaloi ültetvényen és cukorgyárban Zákány Örökösei néven fiai tovább folytatták a családi vállalkozást és unokáját, José Zakanyt 1912-ben Sinaloa állam kormányzójának jelölték.¹⁶⁵

A Miksa-féle expedíció utótörténetei közül azonban minden bizonnyal a Mikós családé a legérdekesebb. Báró Tarródházy Mikós János Miksa katonájaként került Mexikóba, majd az expedíció végét követően hazatért a család mikosdi birtokára. De a Mexikót elhagyni kényszerülők közül nem ő volt az egyedüli, aki 1865 után ezen a birtokon kötött ki. Ugyanis Iturbide mexikói császár Salvador nevű fia, kit maga Miksa császár is örökbe fogadott, 1871. június 21-én itt kelt egybe Tarródházy Mikós Gizella bárónővel, az említett Mikós János feltételezett testvérével. Ettől kezdve a mexikói herceg Velence mellett Magyarországon tartózkodott a legtöbbet, így noha véglegesen letett a Mexikóba való visszatérésről, a mexikói császári család egyik ága a magyarországi Mikós családdal olvadt össze.¹⁶⁶ A mexikói császári családnak azonban lehet, hogy nem ez volt az egyedüli magyar kapcsolata, ugyanis az építész-szobrász Maróti Miklós állítása szerint, habár a családi genealógiák erre vonatkozóan nem tesznek említést, a századfordulón Ősy Jenő, a Stilwell Company mexikói igazgatója pedig az Iturbide család egyik nőtagjával kelt egybe.¹⁶⁷

telepedett le, ahol állatorvosi praxisa mellett magyar áruk forgalmazásával foglalkozott. Sarlay Pál: Eredeti levél Mexikóból. *Vasárnapi Újság*, 1868.12.27. 639. és Szenger Ede: *Mexikó felvidéke élet és kortani tekintetben*. Budapest, 1877.

¹⁶⁴ Láng: Vágújhelytől... 20.

¹⁶⁵ Zákány családdal készített riport, Mexikóváros, 2001.; A mexikói magyar tábornok gyilkosai. In: *Pesti Hírlap*, 1894.01.18. 10.; Vadona Lajos: *Az öt világrészből*. Budapest, 1886. 489. és *Diccionario histórico y biográfico de la Revolución Mexicana*. Tomo VI. México, 1994. 399.

¹⁶⁶ *Kis Újság – Petit Journal*, 1895.03.11. 5. és *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája*. 2. kötet, Budapest, 1993. 327–328.

¹⁶⁷ Maróti Géza: *Visszaemlékezések*. [Kézirat - Építészeti Múzeum, Budapest] Szente-Varga Mónika szíves segítségével jutottam hozzá.

Nem csak Közép-Amerika és a Karib-térség számított olyan konfliktusövezetnek, ahol ebben az időben magyar katonák jelentek meg, ugyanis a Río de la Plata-i alkirályság területéből kiváló Uruguayba és Paraguayba is több magyart vetett el ebben az időben a sors.

Bár a szomszédos Argentína és Brazília is elismerte Uruguay 1825. augusztus 25-én kikiáltott függetlenségét, az 1870-ig folyamatos polgárháborúk sújtotta országról a két vetélkedő szomszéd továbbra sem mondott le, és annak belpolitikai harcaiba bekapcsolódva többször kísérletet tett az ország elfoglalására. Így érthető módon az egyre élénkülő európai vándormozgalmak sokáig elkerülték az állandóan háborúk dúlta országot, ahová a magyarok is csak ritkán, többnyire nem önszántukból tévedtek. Mint ahogy az Debály Ferenc Józseffel, vagy ismertebb nevén Francisco José Debalival is történt. Az 1791-ben született Debály már korán Joseph Haydn-nál tanult katonazenész apja örökébe lépett, és 1820-ig az osztrák seregben szolgált, mint zenész. Miután leszerelt, Lipcsében és Bécsben tanult, majd a szárd hadsereg karmestere lett. A nyughatatlan vérű magyar mégis valami másra vágyott, és 1838-ban olasz feleségével nekivágott Brazíliának. Sárgaláz-járvány miatt azonban sem Rio de Janeiróban, sem Santosban nem engedték őket partra szállni, így kényszerűségből Montevideóban kötöttek ki, ahol a komoly zenei ismeretekkel rendelkező Debály a helyi Caja de Comedia zenekarában rögtön helyet is kapott.

Így telepedtek meg Debályék Uruguayban a küszöbön álló polgárháború ellenére, sőt, mikor Juan Manuel de Rosas argentin csapatai újra megtámadták az országot, Debály önként jelentkezett új hazájának védelmére. A Fructuoso Rivera elnök tábori zenekarának karmesterévé kinevezett magyar azonban nemcsak dirigálással foglalkozott, hanem folyamatosan komponálta újabbnál újabb szerzeményeit, és a Cagancha melletti győzelmes csata hatása alatt írt *La Batalla de Cagancha* című műve által hamarosan általános hírnévre tett szert. Így érthette a megtiszteltetés, hogy a Francisco Acuña de Figueroa költő által írt uruguayi himnusz megzenésítésére éppen őt kérték fel. Ebben az időben született a barátság a magyar muzsikussal és az uruguayi haderők főparancsnoka, a későbbi olasz szabadsághős, Giuseppe Garibaldi között is, aki 1848-ban olasz

légiója élén visszatért Itáliába, hogy ott – többek között az 1848/49-es magyar szabadságharc emigránsai segítségével – kivívja az egységes olasz állam függetlenségét.

Közben Debály zeneszerzői képességének híre az általa írt számos valcer, induló, illetve variáció révén egyre tovább terjedt, és neve hamarosan új hazáján kívül az egész régióban ismertté vált. Valószínűleg ennek köszönhető, hogy az uruguayi himnusz megzenésítése után 1846-ban, az ugyancsak Francisco Acuña de Figueroa által írt paraguayi himnusz zenéjének komponálásával is őt bízták meg. Ezzel az 1859. január 13-án bekövetkezett halálakor 143 zeneművet hátrahagyó Debály örökre beírta magát a dél-amerikai zene történetébe, sőt – több argentin és uruguayi zenetörténész szerint – korának legtehetségesebb és legképzettebb zeneszerzője volt.¹⁶⁸ A Debali név tekintélyét tovább emelte a szintén elismert zeneszerzővé vált José nevű fia is, akinek tulajdonítható valószínűleg az uruguayi magyarok által publikált első könyv is.¹⁶⁹ Így lett a véletlenül Montevideóba tévedt zeneszerzőből a legismertebb uruguayi magyar, akinek emlékét a fővárosban máig egy utca neve őrzi.¹⁷⁰

Debályhoz hasonlóan pusztán véletlen folytán került Uruguayba a későbbi nagy Afrika-kutató, Magyar László is, aki több kalandos utazást követően az argentin haditengerészet hadnagyaként 1845. augusztus 3-án uruguayi fogságba esett, és mint hadifogoly majd egy évet töltött a tartózkodási helyül kijelölt Maldonadóban.

De voltak olyanok is, akik akaratuk ellenére sem tudtak Uruguayba eljutni. Mint az 1848/49-es magyarországi szabadságharc bukásának hírére a Rosas argentin diktátor ellen harcoló uruguayiakhoz csatlakozni kívánó Türr István és százfős itáliai magyar légiója, amelyet behajózása előtt az itáliai hatóságok tartóztattak fel. Nagyobb szerencsével járt bajai Végh Sándor 48-as honvéd, aki újdonsült feleségével, Spilinczhoffer Flórával 1853-ban érkezett Uruguayba, ahol Debályék mellett a második máig ott élő, ismert magyar származású családot honosították meg. A családból később ketten is az uruguayi politikai közelet ismert személyévé váltak: Végh Sándor unokája, Carlos R. Végh Garzón ipari és

¹⁶⁸ Szabó: *Magyar múlt...* 111–126.; Fernández Saldana, José María: *Diccionario uruguayo de biografías, 1810-1940*. Montevideo, 1945. 371-372. és *Historia paraguaya: anuario del Instituto Paraguayo de Investigaciones Historicas*. Asunción, 1956. 46.

¹⁶⁹ Debali, Juan J.: *Reglamento para el régimen interno del Regimiento de artillería ligera arreglado por el 2o. jefe del mismo*. Montevideo, 1891.

¹⁷⁰ *A Fény*, 1963/3–4. 5. és Decreto 30.412/2003 de la Junta Departamental de Montevideo - Regularización del Nombre de las Calles Francisco Jose Debali y Fernando Quijano.

kereskedelmi miniszter, míg dédunokája, Alejandro Végh Villegas gazdasági és pénzügyminiszter lett.¹⁷¹

A déli félteke másik konfliktusövezetének Paraguay számított. A José Gaspar Rodríguez de Francia elnöksége alatt a külvilágtól hermetikusan elzárt ország az 1840-es években nyitotta meg határait. Már a Lópezek alatt érkezett az országba néhány magyar, akik közül a legnagyobb hírnévre Wisner Ferenc, vagy ismertebb nevén Francisco Wisner de Morgenstern tett szert.

Ugyanis a paraguayi elnök, Carlos Antonio López megértette, hogy bár az ország gazdasági és politikai önállósodása Francia alatt megindult, de katonailag továbbra is teljesen ki volt szolgáltatva a két nagy szomszédnak. Ezt a felismerést erősítette a lázadó Corrientes Köztársaság seregének vezetője, José María Paz kijelentése is, aki egyszerűen egy rosszul felfegyverzett, formátlan tömegnek titulálta a szövetséges paraguayi sereget, mikor az csapataihoz csatlakozott a Rosas diktatúrája elleni felkelésben. Talán ez is közrejátszhatott abban, hogy Paz egyik tisztje, Francisco Wisner de Morgenstern a paraguayi seregbe lépve rövid idő alatt páratlan karriert futhatott be. Ugyanis az osztrák seregből kiváló mérnökkari tiszt - aki korábban Brazíliát, Uruguayt és Argentínát is megjárta - 1847. augusztus 11-én már, mint a paraguayi tengerészet főparancsnoka írt alá egy egyezményt Corrientes kormányának megbízottaival.

Nem sokkal rá a tehetséges Wisner López egyik bizalmasává válik, és mint ilyen, Paraguay brazil-barát politikáját erősítette, és igyekezett elérni, hogy Ausztria ismerje el a fiatal köztársaságot.¹⁷² Mindeközben ideje nagy részét a fővároson, Asunciónon kívül a Paraná és a Paraguay feltérképezésével töltötte. A térképészeti munka mellett a mérnök Wisner az asuncióni Kormányzósági Palota, illetve több erődítmény, így a Fuerte Olimpo és a híres Humaitá tervezésében, az ország első vasútvonalának lefektetésében, illetve a megalakuló első vasúttársaság vezetésében is részt vett. Emellett őt kérték fel José Gaspar Rodríguez de Francia - Paraguay függetlensége megteremtőjének - életrajza megírására is.¹⁷³ A kegyvesztett, majd ismét elismert Wisner munkáját az elnök egy 1857-es szenátusi felszólalásában külön is méltatta.

¹⁷¹ Kertbeny: *Alphabetische...* 75.; VéghNet. <http://vegnet.tripod.com/galeria.htm>; Handelman, Howard - Sanders, Thomas G. (Ed.): *Military Government and the Movement Toward Democracy in South America*. Bloomington, 1981. 251-254. és Szabó: *Magyar múlt...* 137-138.

¹⁷² Whigham, Thomas: *The Paraguayan War*. I. volume, Lincoln, 2002. 107.

¹⁷³ Wisner, Enrique: *El dictador del Paraguay, Doctor José Gaspar Rodríguez de Francia*. Concordia, 1923.

1865-ben Argentína, Uruguay és Brazília hadat üzent Paraguaynak, és ezzel kezdetét vette Paraguay történetének legborzalmasabb háborúja, melyben végül az ország férfi lakosságának és területének nagy részét elvesztette. A sors kegyetlen fintora, hogy míg Wisner ezredes a paraguayi sereg mérnökkarának vezetőjeként mindent elkövetett új hazájának védelmében, addig több magyar éppen a másik oldalt erősítette. Közülük is talán a legfontosabb megemlíteni a volt 48-as honvédtábornok, Czetz János nevét, aki Wisnerhez hasonlóan ezredesi rangban, mint hadmérnök szolgált, csak éppen az argentin hadseregben. Ráadásul pont Czetz János volt az, aki Bartalomé Mitre elnök kérésére, a háborúra készülő ország paraguayi határát feltérképezte, majd ugyancsak Mitre megbízásából egy árkász zászlóaljat szervezett és képzett ki a paraguayi seregek ellen. Czetz János ajánlólevelére vette maga mellé Lucio V. Mansilla, az egyik gyalogsági zászlóalj parancsnoka az ifjú Mayer Móritzot, akit több, a Paraguay elleni csatában tanújelét adó bátorságáért hamarosan századossá neveztek ki.

Hogy a kép még színesebb legyen, a két szembenálló fél közti békeközvetítéssel az Amerikai Egyesült Államok is egy magyar származású embert bízott meg. 1866. márciusában érkezett Buenos Airesbe Asbóth Sándor, Kossuth volt törökországi szárnysegédje, az amerikai hadsereg altábornagya, akit új hazája argentinai és uruguayi megbízottjává neveztek ki, és mint ilyet, a harcoló felek közötti közvetítéssel bíztak meg. Asbóth ennek érdekében nem sokkal érkezése után jegyzéket nyújt be az argentin, majd a brazil kormánynak, amelyben rámutatott arra, hogy a washingtoni kongresszus szükségét látja egy észak-amerikai békeközvetítésnek. Asbóth első jegyzékét továbbiak követték, de a harcoló felek közti közvetítés lehetősége közben a harcok súlyosabbá válásával egyre valószínűtlenebbé vált, amit tovább nehezített, hogy Asbóth röviddel érkezése után megbetegedett, és 1868. január 21-én meg is halt.¹⁷⁴

¹⁷⁴ Washburn, Charles A.: *The history of Paraguay, with notes of personal observations, and reminiscences of diplomacy under difficulties*. Boston, 1871. 185. és Leuchars, Chris: *To the Bitter End: Paraguay and the War of the Triple Alliance*. Westport, 2002. 165-166.

Bányászok

A Latin-Amerikát érintő korai magyar kivándorlás másik fontos elemét a bányászok vagy bányászati szakemberek jelenthetik, akikről azonban jelenleg még nagyon kevés információval bírunk. Ezen kivándorlás hátterében a magas szintű magyar bányaoztatás állott, ugyanis a szászországi Freiberg mellett a kor másik legnevesebb bányaaakadémiája a magyarországi Selmezbánya működött. Az itt kikísérletezett bányászati technológiai fejlesztéseket a spanyol és latin-amerikai szakemberek is nyomon követték. Egy forrás szerint Pedro Ximénez de Morales már 1773-ban magyar szakembereket szándékozott kohók építéséhez hívni Peruba.¹⁷⁵ Így nem meglepő, hogy 1786-ban a Selmezbánya melletti Szklenófürdőn – többek között bogotai szakemberek előtt – próbálták ki a Born Ignác-féle amalgamozási eljárást, mely később „de patio” módszerként vált ismertté Spanyol-Amerikában. Ekkor alakult Born Ignác javaslatára a világ első nemzetközi műszaki egylete is, melynek bogotai és mexikói szekcióját a spanyolországi és spanyol-amerikai bányák vezetésével megbízott Fausto D’Elhuyar vezette.¹⁷⁶

Fausto D’Elhuyar magyarországi látogatása idején megbízást kapott arra, hogy válogasson össze egy bányászati szakemberekből álló csoportot, akik közül végül 1788-ban kilencet Nueva Españába, hetet Nueva Granadába, nyolcat Peruba és másik nyolcat Chilébe küldtek.¹⁷⁷ Hogy közöttük volt-e magyar, és ha igen, akkor hányan, azt nem tudni, de feltételezhető, hogy az ettől kezdve a latin-amerikai bányákhoz folyamatosan érkező, többségében német szakemberek között több magyar vagy Magyarországon tanult szakember is volt. Bár, a német nemzetiségűek által lakott Selmezbányáról érkezett magyarokat igen nehéz a német területekről származó társaiktól a fennmaradt egyes névlistákon megkülönböztetni. Így eleddig nem tisztázott az sem, hogy az 1821 és 1829 között Mexikóba érkezett több mint 220 német nevű bányász közül hányan származtak Magyarországról.¹⁷⁸ Az viszont már biztosnak látszik, hogy II. Pedro császár uralkodása alatt magyar bányamérnököket és vájárokat hozattak Minas

¹⁷⁵ *La Minería Hispánica e Iberoamericana. Contribución a su investigación histórica. Estudios - fuentes - bibliografía.* León, 1970. 548.

¹⁷⁶ *A magyar bányászat évezredek története.* 1. köt. Budapest, 1997. 274. és Molnár I. – Weiß A.: *Ignaz Edler von Born und die Societät der Bergkünde 1786.* Wien, 1986. 31. és 123.

¹⁷⁷ Torales Pacheco, María Cristina: *Ilustrados en la Nueva España: los socios de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País.* México, 2001. 138-149.

¹⁷⁸ Nagel, Silke: *Alemanes en México: Inmigración y colonia hasta la Segunda Guerra Mundial.* México, 1996. 3. és Mentz, Brigida von [et al.]: *Los pioneros del imperialismo alemán en México.* México, 1982. 171.

Gerais államba.¹⁷⁹ Ekkor érkezett Brazíliába Hock Héder János selmecbányai bányamérnök is, akinek nevéhez fűződik a Minas Gerais-i Gongo Soccó-i és a Morro das Almas-i ércmedencék feltárása és kiaknázása. Brazília esetében sem tudjuk, hogy hány magyar ment Selmecbányáról oda, de érdemes megemlíteni, hogy egyedül a Hock munkája nyomán nyílt Gongo Soccó-i és Morro das Almas-i bányákhoz további hat bányamérnököt és 35 vájárt alkalmaztak.¹⁸⁰

Minas Gerais mellett továbbá több más latin-amerikai bányászati központról tudunk, ahol magyar bányászok, bányászati szakemberek, sőt bányavállalkozók is megtelepedtek. Az 1870-es években, például a többek között két magyar, a már korábban említett Francisco Wisner de Morgenstern és Mayer Móric által alapított „Minas de Oro de Amambay” aranybánya tett szert nagy hírnévre, igaz, ez nem a bánya sikereinek volt köszönhető, hanem annak, hogy miután az új aranybánya híre bejárta egész Argentínát, és sok részvény elkelt, kiderült, hogy a Wisner által szolgáltatott információk a terület aranykészletéről tévesek.¹⁸¹ Ugyanakkor egy, a századfordulón készült tanulmány szerint a Bolíviában élő osztrák és magyar állampolgárok közül sokan tettek szert jelentős vagyoni, mint az Uyuniban megtelepedett 60, és az Oruro városában élő 150 bányatulajdonos és kereskedő.¹⁸² Itt kell megemlíteni a perui Cerro de Pasco városát is, amely az 1847-ben Agustín Tello által beindított modern bányászati kitermelés eredményeként vált a korabeli Peru egyik virágzó városává. Ekkor indult meg a külföldiek, köztük a magyarok letelepedése is a városban, amelynek életében a magyar közösség hamarosan egyre tevékenyebb részt vállalt. Így az 1858 és 1864 között emelt La Providencia városi kórház építéséről szóló egyik forrás már külön megemlékezik a magyar közösség aktív szerepéről.¹⁸³ De ott voltak a magyarok a csendes-óceániai háború (1879-1883) alatt a város által felállított Columna Pasco néven elhíresült seregben is, és a *La Prensa de Junín* korabeli perui lap a várost ért chilei támadás kapcsán külön megemlékezett a magyarok szerepéről a város védelmében. Így nem meglepő, hogy az 1881. október 16-án alakult első osztrák–magyar egyesület, az Asociación Austro-Húngara de Cerro del Pasco első elnöke a feltehetőleg magyar származású Simón

¹⁷⁹ Bede Béla – Lampert Márta: *Brazília*. Budapest, 1983. 45.; *A magyar bányászat...* 274. és Molnár – Weiß: *Ignaz Edler...* 31. és 123.

¹⁸⁰ *Magyar Szó*, 1939.05.25. 13. és Holman, Lieutenant: Voyage Round the World. In: *Journal of the Royal Geographical Society of London*. 1835/5. 307.

¹⁸¹ Toeppen, Hugo: *Hundert tage in Paraguay. Reise in's innere. Paraguay im Hinblick auf deutsche kolonisations-bestrebungen*. Hamburg, 1885. 92.

¹⁸² *A chilei, bolíviai és perui...* 2.

¹⁸³ Sánchez J, López: *Daniel Alcides Carrión. Mártir de la medicina peruana*. La Habana, 1957. 35.

Tabory lett, akinek egyik leszármazottja, a neves közgazdász, Percy Tabory Andrade néhány évvel ezelőtt a perui Kereskedelmi Bank elnöke volt.¹⁸⁴

Valószínűleg a perui bányászatban belüli az osztrák-magyar jelenlétnek tudható be az is, hogy 1885. július 11-én Aniceto Vergara Albano chilei külügyminiszter és báró Schenk zu Schweinsberg német császári követségi tanácsos és miniszterrezidens a Chilei Köztársaságnak Peru és Bolívia ellen folytatott csendes-óceáni háborúja, vagy más néven a salétromháború alkalmával hadikárokat szenvedett magyar és osztrák alattvalók kártérítési követeléseiről egyezményt írt alá.¹⁸⁵ Ugyanakkor a Monarchia több bányászati központban külügyi érdekképviselőt nyitott, így a perui Iquiquében és Tacna-Aricaban konzulátust, a perui Arequipa-Islayban tiszteletbeli konzulátust, a bolíviai Oruróban alkonzulátust, a perui Huarezben és Junínban pedig konzuli ügynökséget hozott létre.

A bányászat kapcsán végül meg kell említeni azt is, hogy a XX. század elején, Jakab Imre, Bandat Horst mérnökökhöz hasonlóan többek között Kubában, Mexikóban, Guatemalában, Venezuelában, Kolumbiában, Ecuadorban, Chilében és Argentínában jelentek meg magyar szakemberek, akik petróleum lelőhelyek kutatásához az Eötvös Lóránd által kifejlesztett torziós ingát használták.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Croatas en el Perú. La Época Republicana en el Perú. [Http://www.geocities.com/Athens/8887/jose.html](http://www.geocities.com/Athens/8887/jose.html).

¹⁸⁵ *Magyar Törvénytár. 1000-1895. Millenniumi emlékkiadás. 1887-1888.* Budapest, 1897. 51-53.; La Fontaine, Henri: *Pasicrisie internationale 1794-1900: histoire documentaire des arbitrages internationaux.* Boston, 1997. 293-294. és Darby, William Evans: *International arbitration. International tribunals. A collection of the various schemes which have been propounded; and of instances in the nineteenth century.* London, 1904. 809.

¹⁸⁶ Pekár Dezső: *A geofizikai kutatás magyar halottja Chilében.* Klny. Természettudományi Közlöny 1936/1-2. Budapest, 1936. és Navarro Neumann, Manuel Maria S.: *XIV Congreso geológico internacional, Madrid, 1926. Sección 10a Geofísica.* Barcelona, 1926. 7-9.

Cigányok

A bányászok és a katonák mellett a Magyarországról érkezett cigányok adták a magyar kivándorlás kezdeti időszakának harmadik csoportját, mely létszámában közülük a legnagyobb lehetett. Ráadásul, igaz, az 1848/49-es magyar forradalom és a fentebb felvázolt magyar emigránsok jelenléte, illetve Miksa magyarjai bizonyos körökben ismertté tették e távoli, kis európai nép nevét, mégis Latin-Amerika szerte az általános köznyelvben a magyar szó a nomád cigány szinonimájaként terjedt el. A névcseré feltehetőleg az Ibériai-félszigetről ered, ahonnan ez a szóhasználat a cigányok Indiákra való kivándorlásával együtt egész Latin-Amerikában elterjedt. Azt pontosan nem tudni, hogy mikor érkeztek az első cigány csoportok az amerikai kontinensre, de II. Fülöp 1570-es rendelete ellenére, melyben megtiltotta a cigányok kivándorlását az Indiákra, a gyarmati korban folyamatosnak mondható az amerikai kontinens felé történő cigány kivándorlás.¹⁸⁷

Mégis a kivándorlás első masszív hulláma, melynek kiindulópontját Közép-Kelet-Európa adta, csak a XIX. században érte el Latin-Amerikát. Habár ezt a század vége felé csúcsosodó kivándorlást a Habsburg abszolutizmus által spanyol mintára véghezvitt erőszakos cigány telepítési kísérletek, illetve a cigányok havasalföldi és moldvai rabszolga-felszabadítása indikálta, céljaiban még sem tért el az amerikai kontinens felé ebben az időben egyre tömegesebbé váló kelet-közép-európai vándormozgalmak más népeinek kívánságától, azaz a jobb és szabadabb életkörülmények keresésétől.

Ezt találták meg a latin-amerikai térségben, ahol a formális államhatárokat átszelve tovább folytathatták nomád, vándorló életmódjukat. Sőt, például a mexikói hatóságok a mesterségekben járatos cigányokat Karl Lumholtz norvég utazó szerint még törvényekkel is védték, melyről a következőket írta „...*A férfiak főként üstfoltozással foglalkoznak, kiügyeskedve az óriási árakkal való megterhelést. Lovakkal is jelentős kereskedést folytatnak, de soha sem lopnak. A meszticek ellenben nem hagyják ki a lehetőséget a cigányok lovainak elkötésére, főleg esténként, habár a hatóságok megtesznek mindent az említett idegenek védelmében.*

¹⁸⁷ Alfaro, Antonio Gómez: La polémica sobre la deportación de los gitanos a las colonias de América. In: *Cuadernos Hispanoamericanos*, Madrid, 1989/386. 312–313.

*Abuacatlánban láttam néhány csintalan gyereket kővel bajigálni őket, de a rendőrség elhajtotta őket. A cigányok, látszatra, nagyon jól elvoltak, és elég sok pénzük volt.”*¹⁸⁸

Érdemes megemlítenünk ugyanakkor azt is, hogy a cigányok általános származására, ahogy erre már utaltunk, a köznyelvben kontinens szerte hamar elfogadottá vált az húngaro, azaz a magyar szó a cigányok megnevezésére, ahogy ezt Lumholtz is lejegyezte: " ...Sok volt közöttük a boszniai és nem hiányoztak a törökök és görögök sem, akik medvéket és majmokat vittek magukkal, de mivel legtöbbjük Magyarországról származott, egész Mexikóban magyarokként ismerték őket." ¹⁸⁹

A magyar származású Sennor Vilmos 1889-es beszámolója is Lumholtz utóbbi állítását látszik alátámasztani, miszerint a XIX. századi Mexikóban már származástól függetlenül az összes cigányt húngarónak, azaz magyarnak hívták, ahogy ez Sennor következő levélrészletéből is kiderül: „...A múlt évben történt. Olvasom az itteni fővárosi lapokban az újdonságok között: »egy körülbelül 35 fejből álló magyar kivándorló csapat érkezett meg, és a főváros környékén telepedett le, derék jó kinézésű emberek, jó munkások«. Aztán valami három hónap múlva ez a nevezett »magyar kivándorló csoport« ide is elérkezett, Leonba. Hát kik volnának mások, mint cigányok? Mikor itt az utcán a négy nagy csizmás, pörgekalapos, bunkósbotos és zöld dolmányos barna embert megláttam, messziről ráismertem a földiekre! [...] Még meg akarom említeni, hogy az egész csapat ember »polyglotta« volt, azaz beszéltek angolul, francziául, németül, spanyolul, oláhul, stb., a mit rosszabbul beszéltek, az a magyar volt, és még hozzáragasztom, hogy a mit magyarul beszéltek, minden harmadik szó betyárkápláros »isten ugyse«, »Teringette« meg »Teremtette« és »Jézus-Máriás« borssal volt fűszerezve.”¹⁹⁰

De nem csak Mexikóba érkezett sok magyar cigány ebben az időben. II. Pedro császársága alatt jelentek meg Brazíliában is az első magyarországi cigányok, akik kelet- és délkelet-európai társaikkal együtt a század első évtizedeitől kezdve mind nagyobb számban érkeztek az országba. Erről a bevándorlásról igen hézagos ismeretekkel rendelkezünk, és csak feltételezni tudjuk, hogy a többi dél-amerikai országhoz hasonlóan az 1800-as években Brazíliába vándorolt cigányságnak jelentős része származott Magyarországról, vagy legalábbis hosszabb-rövidebb időt töltöttek ott a tengerentúli kivándorlásuk előtt. Erre utal a São Pauló-i *Magyar Brazil Képes Újság* egyik első,

¹⁸⁸ Lumholtz, Carl: *El México Desconocido. Cinco años de exploración entre las tribus de la Sierra Madre Occidental; En la tierra caliente de Tepic y Jalisco, y entre los tarascos de Michoacán.* 2 vol. Nueva York, 1904. 297–298.

¹⁸⁹ Lumholtz: *El México Desconocido...* 2. vol. 297–298.

¹⁹⁰ Sennor Vilmos: Levél Mexikóból. In: *Vasárnapi Újság*, 1889/46. 750–751.

1929-es számában megjelent cikk is, amely szerint „*A legelső braziliai bevándorlók között voltak oláh cigányok, akik mint magyar faj szerepeltek a bevándorlási statisztikában. Ezek, bár nem hívták fel magukra a figyelmet, s rövidesen el is széledtek a szomszédos államokba – különösen Mexikóba –, maguk után hagyták azt a ferdén kialakult nézetet, hogy ha a cigány magyar, akkor a magyar meg cigány.*”¹⁹¹

Bár, ahogy ez az idézetből is kiderül, közülük a század vége felé sokan továbbvándoroltak a kontinens többi országa felé, mégis jó néhányan maradtak Brazíliában is, ahol a Wassilnovitch, Stancowich és Stevanowich családok az ország legjelentősebb vándorcirkuszait alapították meg. De Brazíliában maradt az osztrák–magyar területekről, azon belül is a cseh tartományból származó Jan Nepomuscky Kubitschek nevű cigány is, akinek unokája, Juscelino Kubitschek egy bő évszázaddal később Minas Gerais állam kormányzója, majd 1956 és 1961 között Brazília egyik legnevesebb elnöke lett.¹⁹²

A XIX. század második felében Uruguayban is egyre nagyobb számban jelentek meg a vándor cigány csoportok, és Latin-Amerika más területeihez hasonlóan itt is hamar rajtuk maradt az húngaro, azaz a magyar elnevezés. Sőt, lassacskán az húngaro szó eredeti jelentése elhalványult, helyette a „társadalmon kívüli, nomád, furcsán öltözködő cigány” jelentés vált általánossá. Hogy ez mennyire így volt, azt jól mutatja, hogy a század végére a törvénykezés nyelvében is elterjedt ez a szóhasználat, és az 1890. június 19-én megjelenő 2096. számú első átfogó bevándorlási törvény 27. cikkelyében már a következő olvasható: „*Ugyanígy tiltva marad az ázsiai, az afrikai és az általában magyarokként, vagy bohémiaiként ismert személyek bevándorlása a Köztársaságba.*”¹⁹³

A kelet-közép-európai cigány kivándorlás a húszas évek végéig tartotta intenzitását, amikor is az 1929-es világgazdasági válság hatására az addig rendkívül liberális latin-amerikai bevándorlási törvények is egyre szigorúbbá váltak. Az 1925. január 12-én kelt 14.846 számú elnöki rendelet Venezuelában,¹⁹⁴ 1927-ben El Salvadorban, az 1930. május 5-én elfogadott bevándorlási törvény 5. cikkelye Nicaraguában,¹⁹⁵ az 1931. május 19-én megjelent bevándorlási törvény

¹⁹¹ *Magyar Brazil Képes Újság*, 1929.04.15. 7.

¹⁹² Ciganologia para Ciganos & Gadjés. <http://www.universocigano.bpg.ig.com.br/ciganologia.htm>.

¹⁹³ „Quedan igualmente prohibidas en la República la inmigración asiática y africana y de individuos generalmente conocidos por el nombre de húngaros o bohemios” lásd: 1890. évi 2096. számú törvény a bevándorlásról.

¹⁹⁴ Antequera Parilli, Ricardo: *Aspectos jurídicos e institucionales de las migraciones. Venezuela*. h.n., 1991. 16, 23, 75 és 82-83.

¹⁹⁵ *Aspectos jurídicos e institucionales de las migraciones en Nicaragua*. Ginebra, 1991. 8.

Mexikóban és 1931-ben Guatemalában,¹⁹⁶ az 1934-es bevándorlási törvény Hondurasban,¹⁹⁷ az 1936-ban Brazíliában és Kubában, és végül az 1937. január 28-án kelt elnöki rendelet 12. cikkelye Bolíviában¹⁹⁸ és az 1937. május 15-én kelt 417-RE számú elnöki rendelet 8. cikkelye Peruban¹⁹⁹ is törvényben tiltotta meg a cigány bevándorlást.

Köztük több országban, Uruguayhoz hasonlóan, a rendeletek és törvények szövegében a gitano, azaz a cigány szó helyett az húngaro, azaz a magyar szó jelent meg. Így történt ez Guatemalában, illetve El Salvadorban is, ahol az 1927-es törvény szövege „*a cigányok, akik „magyarokként” is ismertek az országban*” meghatározást alkalmazta. Mexikóban pedig az „húngarok” bevándorlását tiltó 1931. május 19-én megjelent bevándorlási törvény előzményeként, 1929-ben körlevelet bocsátott ki a kormány, melyben felkérte az illetékes területi hatóságokat, hogy kiutasításuk végett írják össze a Mexikói Egyesült Államok területén élő „*nagyszámú magyar, osztrák-magyar, görög, stb., törzseket, melyek tagjai csalárd módon jutottak az országba, nélkülöznek mindenféle állandó lakhelyet, állandó helyhez kötött üzlettel nem rendelkeznek*”.²⁰⁰

Ezen szóhasználatból aztán a húszas évek latin-amerikai magyar bevándorlóinak igen sok kellemetlensége származott, ahogy erről a *Délamerikai Magyarság* című Buenos Aires-i magyar lap *Nem vagyunk cigányok* című, a kontinens különböző pontjain élő olvasók leveleiből álló cikksorozata is tanúskodik. Ezt jól bizonyítja a cikksorozat következő argentinai levélrészlete is: „...*igen sokszor csak azért nem jutottak munkához, mert a munkaadó bizalmatlan volt velük szemben, mert hungarónak vallván magukat, cigányoknak tartották őket. Egy más esetben egy vidéki faluban dolgozó magyar kénytelen volt munkáját elveszíteni és visszajönni a városba, mert a fonda-ban ahol lakott, a többi vendég nem akart egy hungaróval együtt lakni és arra kényszerítették a fonda tulajdonosát, hogy távolítsa el honfitársunkat. A faluban híre ment a dolognak, a másik fondába már be sem engedték, magánházában pedig eo ipso nem kapott állást. Magamnak is számtalan esetem volt: sokszor kérdezték meg, hogy miként lehetséges az, hogy én hungaró létemre gyógyszerész vagyok, – amikor a hungarók kizárólag lókupecsek és medvetáncoltatók. Egy ízben feleségemet egy összejövületen a jelenlevő hölgyek felkér-*

¹⁹⁶ Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: MOL) K106/83/48 1931.12.21. és *Aspectos jurídicos e institucionales de las migraciones en Guatemala*. Ginebra, 1993. 26.

¹⁹⁷ *Aspectos jurídicos e institucionales de las migraciones en Honduras*. Ginebra, 1991., 6.

¹⁹⁸ Rivero Aliaga, José Luis: *Aspectos jurídicos e institucionales de las migraciones en Bolivia*. h.n., 1991. 49.

¹⁹⁹ Praeli, Francisco Eguiguren: *Aspectos jurídicos e institucionales de las migraciones. Perú*. h.n., 1991. 117.

²⁰⁰ Archivo General de la Nación (Mexikóváros), Dirección General de Gobierno 2.362.2(29)123.

ték, hogy nekik kártyát vessen, mivel hogy ehhez – minden valamire való hungara-nak értenie kell.”²⁰¹

Azonban ugyanezen levél jól mutatja a latin-amerikai magyarok azon törekvését is, hogy a Magyarországról irányuló cigány kivándorlás tényét kétségbe vonja, hiszen nehezen hihető, hogy származásuktól függetlenül dél-kelet-európai vándorcigányok bármelyike legalább pár szót ne beszélt volna magyarul, pedig a következő levélrészlet éppen ezt akarta elhitetni. *„22 évi argentinai tartózkodásom alatt részint kíváncsiságból minden utamba kerülő cigányt megszólítottam, de soha nem találtam közöttük egyetlen egyet is, aki magyarul beszélt volna. Csak tavaly sikerült egy öreg dádéból annyit kivennem, hogy »nem tudom magyar«. Legnagyobb részük beszél vagy ért szerbül, sokan oláhul és néhányan görögül. Legtöbben Montenegrót vagy Bosznia-t vallják hazájuknak, de sokan hungarónak mondják magukat. Mikor ezektől azt kérdeztem, hogy miért nevezik magukat magyaroknak, amikor nem magyarországi származásúak, sem magyarul nem beszélnek, azt felelték, hogy őket itt mindenki hungarónak hívja.*”²⁰²

Közben a korábban említett 1890. június 19-én megjelenő 2096. számú első átfogó uruguayi bevándorlási törvény tiltó rendelkezése miatt az 1932-es bevándorlási törvényig érvényben lévő jogszabály sok ezer magyar Uruguayba való vándorlásának törvényességét kérdőjelezte meg. Igaz, ismereteink szerint az ez idő alatt érkezett magyar bevándorlóknak az idézett tiltás miatt egyszer sem volt részük hátrányos megkülönböztetésben. Bár az egyre nagyobb létszámú magyar bevándorlás következtében az húngaro szó végül a törvénykezésben lassan visszanyerte eredeti jelentését – minek következtében 1933-ban egy rendelet útján tisztázták azt, hogy az 1890-es törvényben szereplő húngaro szó alatt a cigányok értendőek – a köznyelv még hosszú ideig használta az húngaro szót a cigányok megjelölésére.²⁰³ Jó példa erre az uruguayi kormány félhivatalos lapjának számító *El Diario* 1932-ben megjelent *Cigányok és magyarok* című cikke, melyben Francisco Eduardo Arturio a következőképpen fakadt ki az akkor folyó elnökválasztások alkalmával tapasztaltakkal kapcsolatban: *„Maldonádóban a választás napján megjelent egy 11 főből álló izzgága csoport – magyarok és cigányok –, akik bejelentették, hogy ők már uruguayi állampolgárok lévén, szavazni akarnak, mégpedig arra a párt-ra, amely biztosítja továbbra is az idegenek beözönlését... Ez egy szedett-vedett szemet*

²⁰¹ *Délamerikai Újság*, 1929.12.25. 3.

²⁰² *Délamerikai Újság*, 1929.12.25. 4.

²⁰³ *Délamerikai Magyarság*, 1933.09.30. 5.

*nép. Nincs kultúrája, lelkiületük cinizmussal telített, a történelmük hazugság. Ez a társaság eleven mustrája a naplopásnak és rossznak.”*²⁰⁴

²⁰⁴ *Délamerikai Magyarság*, 1931.02.07. 9.

Örömlányok

A XIX. századi latin-amerikai telepes kolóniák taglalása előtt fontos pár szót ejteni a cigány kivándorlás mellett az atlanti partvidék nagy kikötővárosaiban megjelenő magyar örömlányok jelenlétéről is. Ugyanis az első földműves bevándorlóknak kezdetben azzal kellett szembesülniük, hogy a magyar név sok helyütt nem a korábban érkezett pionír társaik révén vált ismertté, hanem a kontinenst átszelő vándorlásai során fel-feltűnő „húngarókon” és az éjszakai élet „húngaráin” keresztül.

A XIX. század közepén meginduló európai bevándorlással együtt elsősorban a keleti part nagyobb kikötői, Recife, Bahia, Rio de Janeiro, Santos, Montevideo és Buenos Aires az európai leánykereskedelem fő célállomásaivá váltak. Ennek a kereskedelemnek pedig mind lebonyolítói, mind elszenvedői főként a kelet-európai – orosz, lengyel és magyar zsidóság köréből kerültek ki.

Az első argentinai leánykereskedő bűnszövetkezet ügyének számai is épp Magyarországra vezettek: 1867-ben fény derült arra, hogy a magyar származású David Auerbach és Leib Hirshkovitz Buenos Airesben hamis házassági ígéretekkel kicsábított magyar leányokkal kereskedett. Pár évvel később pedig egy Weissman Adolf nevű leánykereskedőt értek tetten Magyarországon, aki Buenos Airesben és Montevideóban kereskedett leányokkal.²⁰⁵ A századfordulón pedig a magyar sajtóban röppent fel a hír, hogy Cohn Arnold Buenos Aires-i bordélytulajdonos látogat Magyarországra, hogy magyar leányokat szállítson ki Argentínába. De nem csak a déli féltekén tűntek fel a magyar lányok, ugyanis egy 1873-as hír szerint egy 26 fős angol, francia, német, magyar és olasz nőkből álló tánccsapat érkezett Mexikóba.²⁰⁶

Mindezen esetek hatására a spanyol köznyelvben az húngara szó jelentése mindinkább átalakult és mögöttes jelentést kapott, ahogy ez egy 1907-es magyar cikkből is kiderül: *„A világra szóló hírnévre emelkedett »magyar« asszonyokról van szó. És arról az átkozott malheur-ről, hogy a mi magyar asszonyaink, a szépek, az okosak, a jók, a világ első asszonyai minden néven nevezendő tiszteletre-méltóságuk és derékségük mellett a világ színpadán - bocsánat, de egyszer már beszélni kell erről a dologról is -*

²⁰⁵ Kemény, Julius: *„Hungara” Ungarische Mädchen auf dem Markte*. Budapest, 1903. 63-67. és Guy, Donna J.: *El sexo peligroso. La prostitución legal en Buenos Aires, 1875–1955*. Buenos Aires, 1994. 5.

²⁰⁶ Anka László: A budapesti prostitúció és szexpiac története a boldog békeidőkben. In: *Valóság*, 47/2. 82-105. és González Navarro: *Los extranjeros...* 2. vol. 49.

mindig a botrányok felbőjébe keveredve híresednek el. Vagy a mi még ennél is rosszabb... ej, a ki hallotta már, hogy Délamerikában mit jelent a hungara szó, a többit már tudja".²⁰⁷ Sőt, az húngara szó prostituált jelentéssel való alkalmazása a spanyol nyelvterületről továbbterjedt és többek között a magyar köznyelvben is átvételre került, ahogy ez Kemény Julius *Hungara* címen a magyar leánykereskedelemtől megjelentetett 1903-as könyvéből,²⁰⁸ illetve a Révai Nagy Lexikon hasonló szócikkének következő magyarázatából is kiderül: „*Hungara: nemzetközi jelzője a Magyarországból kikerült vagy kicsempészett prostituált nőknek*".²⁰⁹

Talán ezen eseteknek köszönhetően az Osztrák-Magyar Monarchia már 1869-től egyeztetést kezdett a többi európai állammal a nemzetközi leánykereskedelem felszámolására, majd a századfordulótól évente megrendezett nemzetközi kongresszusok eredményeként 1910. május 4-én tizenkét országgal, köztük a tengerentúlra irányuló hajóforgalmat ellenőrző Németországgal, Olaszországgal, Spanyolországgal, Portugáliával, illetve a latin-amerikai országok közül Brazíliával egyezményt írt alá a nemzetközi leánykereskedelem visszaszorításának érdekében, melyet két évvel később az 1912. évi LXII. törvénycikkben szentesítettek.²¹⁰ Ebben az egyezményt aláíró országok kölcsönösen megegyeztek abban, hogy „*büntetni kell azt, a ki oly célból, hogy mások szenvedélyeit kielégítse, kiskorú asszonyt vagy leányt, bárha beleegyezésével is, kéjlegés céljára megkerít, magával visz vagy házi köréből eltávolít, még ha a bűncselekmény tényálladékanak egyes elemei különböző országok területén valósultak is meg*". Továbbá hozzáfűzték, hogy „*azt is büntetni kell, a ki oly célból, hogy mások szenvedélyeit kielégítse, nagykorú asszonyt vagy leányt akár csellel, akár erőszakkal, fenyegetésnek, hatalommal való visszaélésnek vagy a kényszer bármely más eszközének segélyével kéjlegés céljára megkerít, magával visz vagy házi köréből eltávolít, még ha a bűncselekmény tényálladékanak egyes elemei különböző országok területén valósultak is meg*.”.²¹¹

Minderre egyre égetőbb szükség volt, hiszen a leánykereskedelem visszafojtására tett lépések hatástalannak bizonyultak, hiába születtek a 3390/1869, 7012/1869, 62.000/1902, 17.031/1903, 30.469/1905, 26.630/1906,

²⁰⁷ *Az Újság*, 1907.01.27.

²⁰⁸ Kemény: „*Hungara*”...

²⁰⁹ Révai Nagy Lexikon. X. kötet, Budapest, 1914. 379.

²¹⁰ MOL K26 1910/1605 és 1910/1922

²¹¹ *Magyar Törvénytár 1912*. Budapest, 1913.

116.634/1906, 116.634/1906 számú rendeletek, nem érték a kellő hatást.²¹² Ráadásul a századfordulós tömeges kivándorlási mozgalom is hozzájárulhatott ahhoz, hogy az otthonmaradt nők körében Thirring Gusztáv szavaival élve „...*az elnéptelenedett falvakban a társasélet áldásait hiába keressük, a családi hely szentség meg van fertőzve, a hátrahagyott asszonyok körében az erkölcstelenség ragályos nyavalya módjára harapódzik el.*”²¹³

Így történhetett meg az, hogy latin-amerikai magyarság körében is beigazolódott a mondás, miszerint a prostitúció a legősibb szakma, ugyanis a formálódó magyar kolóniák egy részénél a legelső, majd egészen az 1940-es évekig egyik népes csoportját éppen az örömlányok adták. Már 1889-ben a következőképpen kesergett levelében a Mexikóban élő Sennor Vilmos: „*Dél-Amerikában, főképen az argentinai köztársaságban szintén nem kevés számú magyarság van, legtöbb számban azonban, fájdalom, a szép nem. Szegény Magyarország! Meddig nem ér el ez a te kiviteli árucikked?*”²¹⁴ Pontos számukat persze nehéz lenne megmondani. Egy magyar becslés szerint csak Buenos Aires bordélyjaiban 400 magyar prostituált dolgozott a századforduló környékén. Ugyanakkor más források szerint pedig 1889 és 1901 között Buenos Airesben legálisan működő 6413 prostituált 36%-a, azaz 2308 érkezett Kelet-Európából, és az illegálisan Buenos Airesben tartózkodó társaikkal együtt számuk meghaladta a tízezerét, melynek egy, a leánykereskedelemmel foglalkozó bizottság becslése szerint 75%-a volt orosz, lengyel vagy magyar nemzetiségű.²¹⁵

A Monarchia felbomlása után is komoly figyelmet szentelt Magyarország a leánykereskedelem elleni harcnak, hiszen az a tengerentúli hajóforgalom feléledésével újraéledt, és az 1922-ben Montevideóban megrendezett Második Dél-Amerikai Dermatológiai és Szifilisz Konferencián elhangzó egyik beszámoló szerint minden hajón tucatjával érkeztek a magyar lányok Buenos Airesbe.²¹⁶ Erről tanúskodik a Buenos Aires-i követség iratanyaga is, melyből kiderül, hogy a két világháború közti időszakban számos, lányokból álló színtársulat turnézott

²¹² *Magyar Rendelet Tára*, 1869. Pest, 1872. 812-816.; *Magyar Rendelet Tára*, 1869. Pest, 1872. 820-821.; *Belügyi Közlöny*, 1902/26. 255.; *Magyar Rendelet Tára*, 1903. Budapest, 1903. 76.; *Belügyi Közlöny*, 1902/9. 134.; *Magyar Rendelet Tára*, 1905. Budapest, 1905. 268-269.; *Belügyi Közlöny*, 1905/155.; *Belügyi Közlöny*, 1905/14. 111.; *Belügyi Közlöny*, 1906/19. 207.; *Belügyi Közlöny*, 1906/50. 521.; *Magyar Rendelet Tára*, 1906. II. kötet, Budapest, 1906. 2144-2145. és *Belügyi Közlöny*, 1906/521.

²¹³ Thirring: *A magyarországi kivándorlás...* 7.

²¹⁴ *Vasárnapi Újság*, 1889/46. 750.

²¹⁵ Kemény, Julius: „Hungara”... 329. és Guy: *El sexo...* 6-13.

²¹⁶ *Segundo Congreso sudamericano de dermatología y sifilografía celebrado en Montevideo del 9 al 16 de octubre de 1921*. Montevideo, 1922. 181. és 184.

a köztársaság területén.²¹⁷ Magyarország 1921. szeptember 30-án Genfben újabb nemzetközi egyezményt írt alá számos országgal, köztük Brazíliával, Chilével, Costa Ricával, Kolumbiával és Kubával, melyet a magyar törvényhozás az 1925. évi XIX. törvénycikkben szentesített. Ennek ellenére a kereskedelem tovább folyt, melyet jól mutat, hogy Rakovszky Iván belügyminiszter 220.902/1925 számú körrendelete a 12 és 40 közötti életévben lévő nők külföldi államokba szóló útlevélkérelmének elbírálásáról a következőképpen került bevezetésre: „*A Nemzetek Szövetsége útján arról értesültem, hogy azon nők közül, akik külföldi színházakban, mulatóhelyeken, mozgószínházakban stb. való alkalmaztatás céljából egyes külföldi államokba, főleg az S. H. S. királyságba, Romániába, Bulgáriába, Törökországba, Oroszországba, általában keletre és Dél-Amerikába kiutaznak, ott igen sokan erkölcsstelen életmódot kezdenek, és lassankint az, hogy az alkalmaztatást biztosító szerződések legtöbbször csak színlegeseek, és így az illető nők külföldre való megérkezésük után ott megfelelő elhelyezkedés és kereset hiányában szinte kénytelenek a prostitúció szolgálatába állani.*”²¹⁸ Rakovszky mindezt elkerülendő úgy rendelkezett, „...*hogy a Délamerikába útlevélért folyamodó 12-40 életévben levő nők útlevéliratainak az 1922. évi 76.501. B. M. számú körrendelet értelmében hozzám való felterjesztése alkalmával, az eddig megkívánt iratokon kívül, az illetékes külképviseleti hatóságok által kiállított és fennemlített bizonyítványokat is csatoltassa be.*”²¹⁹

Érdemes pár szót szólni a magyar örömlányok kolóniához fűződő viszonyáról is. A húszas és harmincas évek latin-amerikai magyar sajtója a büszkeségre okot semmiképpen sem adó magyar prostituáltakról tudomást sem vett, pedig ahogy ezt Vér Andor írta 1942-ben: „...*sok a magyar táncosnő Buenos Airesben s nagyon könnyű megismerni őket, mert csaknem valamennyien hiperoxiddal szőőkített haját és ezüstrókját viselnek. A hajszín néha eredeti, a róka pedig kék, de ezek olyan kivételek, amelyek csak erősítik a szabályt. Az éjszakai mulatókban nagyon népszerűek a magyar lányok, akik általában »húngara« néven ismeretesek. Vannak mulatók, amelyek hangosak a magyar szótól és a magyar muzsikától, sőt olyan mulató is akad, amelyet – a hirdetések szerint »magyar szellemben« vezetnek... A táncosnők épp úgy beletartoznak a délamerikai magyar kolóniába – elsősorban a Buenos Airesbe – mint akár a cipészek, szabók, vagy az asztalosok. Aztán meg sok, állítólag több száz magyar táncosnő él itt, vagyis aligha van még egy iparág, amely annyi magyart foglalkoztatna, mint*

²¹⁷ MOL K86 107.

²¹⁸ *Magyarországi rendeletek tára.* 1925. Budapest, 1926. 300.

²¹⁹ Uo.

amennyi táncosnő dolgozik a szórakoztató iparban. Az is bizonyos, hogy argentinai külkereskedelmi mérlegünk az utolsó másfél évtizedben sokkal kedvezőbben alakult volna, ha a táncosnő-export helyett inkább a készárúk és a nyerstermékek kivitelére helyeztünk volna súlyt. Bocsánatot kérek az »export« kifejezésért, de a táncosnők esetében ez a kifejezés nagyon találó. Őket valóban exportáltuk, illetve megrendelésre szállítottuk ki – ab Budapest.»²²⁰

Feltételezhetően Vér Andorhoz hasonlóan a többségében szegénysorú munkásokból álló magyar kolónia tagjai is elfogadták azt a tényt, hogy az általában táncos lányként érkezett honfitársak ugyanolyan áldozataivá váltak a szebb jövőt ígérő kivándorlási ügynököknek, mint közülük sokan mások is.

²²⁰ Miklós–Vér: *Magyarok...* 122–123.

Osztrák–magyar kolóniák

A XIX. századi latin-amerikai kivándorlás vizsgálatának végére maradt a kivándorlók többségében földművesekből álló legnépesebb csoportja. Persze, ezen sorrend nem fontosságukat kívánja megkérdőjelezni, hanem az előző fejezetek egyfajta bevezető képet kívántak adni arról, hogy miként láthatta a korabeli latin-amerikai társadalom az odaérkező, többségében földműves magyarokat, hiszen ezen utóbbi csoportok tagjai a többi európai telepeshez viszonyított számarányukhoz mérten és a kialakuló kolóniák sajátos „osztrák-magyar” jellegéből adódóan sokkal kisebb feltűnést keltettek beilleszkedésük során. Így, ahogy azt már említettük, a formálódó nemzeti sztereotípiák kialakulásakor a korábbi fejezetekben bemutatott katonai-emigráció, illetve a bányászokból, cigányokból és örömlányokból álló kivándorlás tagjai járulhattak tevékenyen ahhoz, hogy a befogadó latin-amerikai nemzetek által kialakított esetleges magyar kép hogyan alakult.

Mint arra már a korábbi részekben utaltunk, a Monarchiából kiinduló tengerentúli kivándorlás már igen korán, a XIX. század első felében megindult, de hasonlóan a többi kelet-közép-európai államból származó vándormozgalmakhoz, tömegessé csak a század utolsó évtizedeiben vált, amikor az agrárnépesség túlnövekedésének levezetésére a legmegfelelőbb megoldást ezen államok számára a nemzetközi vándormozgalmak szolgáltatták, ugyanis a komoly munkaerőhiánnyal küzdő amerikai államok könnyedén felszívták ezt a tömeget. Így persze érthető, hogy az akkori közfelfogás, a historiográfiai részben már bővebben kifejtett módon, igen liberális felfogásban közelítette meg a növekvő munkanélküli agrártársadalom vándormozgalmát, ugyanis ezzel egy potenciális társadalmi feszültségforrás tűnt megoldódni.

Ezen vándormozgalmak fő célországa az Amerikai Egyesült Államok volt, de emellett a XIX. század utolsó évtizedeiben egyre többen vágtak neki a latin-amerikai államoknak. Ennek hátterében egy igen fontos változás állott. Nevezetesen az, hogy az Amerikai Egyesült Államok és Észak-Nyugat-Európa peremvidékei közti „push and pull” típusú kivándorlási folyamat nagymértékben vesztett intenzitásából. Ugyanis a kedvező gazdasági folyamatok hatására a századfordulóra az észak-nyugat-európai kivándorlás jelentősen visszaesett, míg

a szintén gazdasági, illetve az ebből fakadó társadalmi okokra visszavezethetően az Amerikai Egyesült Államok felvevőképessége csökkenni kezdett.

Mindez két alapvető változást eredményezett a nemzetközi vándormozgalmakon belül. Egyrészt a fent említett változások hatására a nemzetközi kivándorlási mozgalmak összetétele átalakult. Míg, ahogy azt már említettük, a kezdeti időszakban az északnyugat-európai peremvidékek nemzetei (írek, svédek, norvégok) adták az Európából kivándorló mozgalom legnagyobb tömegét, addig a század vége felé ez a kivándorlás jelentős mértékben visszaesett, és helyét a délkelet-európai peremvidékekről történő kivándorlás vette át. Ez az időszak, amikor az Osztrák-Magyar Monarchia és egyben Magyarország területéről kiinduló tengerentúli kivándorlási mozgalmak hirtelen felerősödtek, melyet jól reprezentál a magyar kivándorlók számának alakulása. Puskás Julianna adatai szerint 1871 és 1879 között 7862, 1880 és 1889 között 164.119, 1890 és 1899 között 261.414 és 1900 és 1909 között 1.171.758 regisztrált magyarországi kivándorló vágott neki az európai kikötőkből a tengerentúlra, mely számok kapcsán azonban fontos elmondani, hogy inkább a növekedés arányairól adnak információt, mint pontos számáról. Ugyanis míg az Amerikai Egyesült Államokba vándorlók döntő többsége legalább egyszer regisztrálásra került a behajózáskor, illetve a partraszálláskor, addig az ebben az időben Amerika más országaiba kivándoroltak többsége esetében ez nem történt meg.²²¹

A magyarországi kivándorlók zöme nem az új élet kezdésének gondolatával vágott neki az útnak, hanem inkább a mezőgazdaságon belül mutatkozó foglalkoztatási problémák okozta egzisztenciális gondok kezelésére. Ezen esetekben gyakran nem egész családok, hanem csak annak munkaképes férfi tagjai vándoroltak ki, hogy onnan segítsék a hátrahagyott itthoniakat. Jellemző, hogy mind Magyarország, mind az egész Monarchia esetében az amerikai kivándorlási ügynökök az elmaradottabb területeken fejtettek ki intenzívebb propagandát, mivel a gazdasági visszaesés hatására az amerikai gyárak és bányák számára az olcsó és igénytelen munkaerő erősen vonzó volt.

Mindez azonban az ottani lakosságban munkahelyük veszélyeztetése miatt mély ellenszenvet keltett, és a kínai, illetve kelet-európai olcsó, alacsony iskolázottságú munkaerő beáramlása ellen küzdő nativista-, illetve

²²¹ Puskás Julianna: *Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban 1880-1940*. Budapest, 1982. 62.

munkásmozgalmak egyre erősebb támogatást nyertek. Ez volt az a tényező, mely a fokozatosan szigorodó amerikai bevándorlási törvényekben visszaütött. Az 1882. augusztus 2-án, az 1903. március 3-án és az 1907. február 20-án elfogadott bevándorlási törvények 50 centről 2, majd 4 dollárra emelték a bevándorlókra kivetett fejadót. Közben az 1885. február 26-án elfogadott Alien Contract Labor Law betiltotta a szerződéses munkások bevándorlását az országba.²²² Majd 1897-től a bevándorlók írástudásának vizsgálatát kezdték el szorgalmazni, mely a Magyarországról kivándorlók közül leginkább a rutén, horváth-szlovén és román nemzetiségűeket érintette, hiszen közülük sorban 53%, 36%, illetve 35% volt írástudatlan.²²³ Igaz, a kelet-európai bevándorlás kivédését célzó írástudást vizsgáló Literacy Test végül nem került elfogadásra, mégis az amerikai bevándorlási hatóságok az első világháború után újraéledő kelet-európai bevándorlást az 1921-es Emergency Quota Act és az 1924-es Immigration Act segítségével meghatározott bevándorlási kvóták útján nagymértékben korlátozták.

A századfordulós nemzetközi vándormozgalmakon belül bekövetkezett másik változás is ezen folyamatokkal volt kapcsolatos, ugyanis nemcsak összetételük, hanem irányuk is átalakult ezen mozgalmaknak, és a korábbiakkal párhuzamosan egyre nagyobb számú kivándorló indult Latin-Amerika felé. Sőt, az Amerikai Egyesült Államokba kivándorolni szándékozók egy része is a szigorodó amerikai bevándorlási törvények és a szűkülő gazdasági lehetőségek hatására az Európába való visszatérés helyett a Latin-Amerikába való továbbvándorlás mellett döntött.²²⁴ Az említett folyamatoknak és a latin-amerikai országok fokozódó kivándorlási propagandájának köszönhetően így a XIX. század utolsó évtizedeitől egyre több kivándorló választotta Latin-Amerikát úti céljául.

Ezen belül Brazília számított a fő kivándorlási célországnak, annak ellenére, hogy a magyar hatóságoknak belügyminiszteri rendeletre törekedniük kellett az ide irányuló kivándorlásnak a törvények adta eszközök, illetve a kinti körülmények ismertetése útján való visszaszorítására. Ez utóbbiban a központi tájékoztatás segített, melyre jó példa az 1896. évi 86.032 számú BM körrendelet

²²² *Magyar Rendelet Tára, 1890.* II. kötet, Budapest, 1890, 1809-1810.; *Belügyi Közlöny*, 1903/34. 383-385.; *Belügyi Közlöny*, 1907/18. 144. és Abbott, Edith: *Immigration: select documents and case records.* New York, 1969. 186-187.

²²³ Az adatok az 1899 és 1910 közötti időszakra vonatkoznak. Puskás: *Kivándorló magyarok...* 86. és King, Desmond S.: *Making Americans : immigration, race, and the origins of the diverse democracy.* Cambridge, 2002. 51.

²²⁴ Thirring: *A magyarországi kivándorlás...* Budapest, 1904. 17.

a *Brazília*ba való kivándorlás korlátozása tárgyában. Ebben Perczel Dezső belügyminiszter a következőképpen mutatta be a magyar hatóságoknak a braziliai kivándorlás lehetőségeit és körülményeit: „A cs. és kir. közös külügyminiszter útján nyert hivatalos értesítések szerint a kivándorlóknak *Brazília*ba való ingyenes szállítása beszüntetett, az oda bevándorlottak gazdasági helyzete pedig – eltekintve a hosszú tengeriút sanyarúságaitól s a klimatikus viszonyoknál fogva az európai jövevényeket megszálló s ezeket megtizedelő súlyos betegségektől – az újabb időben történt nagymérvű bevándorlások folytán mindinkább súlyosabbá válik. Ennek dacára az ország területéről még számosan, sőt újabb időben fokozottabb mérvben vándorolnak ki – leginkább ügynökök által elcsábítva a nevezett államba.”²²⁵

Ezt a rendeletet a későbbiekben továbbiak követték, mint az 1897. évi 37.205 számú BM körrendelet az *Amerikába* kivándorolni szándékozóknak a rájuk várakozó veszélyekre figyelmeztetése tárgyában, az 1897. évi 114.865 számú BM körrendelet az *Amerikába* való kivándorlás meggátolása tárgyában, az 1899. évi 40.175 számú BM körrendelet a *Brazília*ba való kivándorlás tárgyában, az 1906. évi 87.310 számú BM körrendelet a *braziliai São Paulo* államba való kivándorlás megakadályozása tárgyában, és az 1910. évi 6910 számú BM körrendelet a *munkásoknak Brazília*ba csábítása tárgyában, melyek arról tanúskodtak, hogy ezen kivándorlás a későbbiekben sem szűnt meg.²²⁶

Brazília mellett azonban Magyarország területéről Chile, Peru és Argentína felé is nagyszámban indultak kivándorlók, és számottevően emigráltak Uruguayba, Paraguayba, Bolíviába és Mexikóba is. Azaz, azokba az amerikai államokba, ahol felismerték, hogy Juan Bautista Alberdi elhíresült „gobernar es poblar” kijelentésének megfelelően az ország gazdasági potenciáját a ritkán lakott területek kolonizációja útján lehet hatékonyabban kiaknázni. Ezen felismerés azonban nem számított előzménynélkülinek, hiszen a függetlenné váló latin-amerikai államok társadalmi elitje az első pillanattól támogatta a koloniális időszakban megindult criollizáción-t, azaz a latin-amerikai társadalom elkreolizálásának folyamatát, melynek természetes elemét a katolikus, európai nemzetek tagjaiban látták.²²⁷ Persze, a felismerésen túl a latin-amerikai országokban való végső letelepedés kapcsán igen fontos szempontnak bizonyult

²²⁵ *Belügyi Közlöny*, 1897/10. 225.

²²⁶ *Belügyi Közlöny*, 1897/10. 225.; *Belügyi Közlöny*, 1898/1. 2.; *Magyar Rendelet Tára*, 1899. I. kötet, Budapest, 1899. 883.; *Belügyi Közlöny*, 1899/10. 255.; *Belügyi Közlöny*, 1906/38. 365. és *Belügyi Közlöny*, 1910/16. 118.

²²⁷ Anderle Ádám: *Nemzetstudat és kontinentalizmus Latin-Amerikában a XIX. és XX. században*. Budapest, 1989. 80-85.

az is, hogy az adott ország területe milyen éghajlattal bírt, rendelkezett-e kihasználatlan természeti erőforrásokkal és belpolitikailag mennyire számított ingatagnak.²²⁸

Ezen kivándorlók többsége, ahogy erre már utaltunk, azzal a céllal vágott neki az útnak, hogy pár év alatt annyi pénzt gyűjtsön, amiből visszatérve földet vásárolhat és azon gazdálkodva családját eltartathatja.²²⁹ A pár évből azonban sokszor aztán végleges kivándorlás lett, és így a Puskás Julianna becslése szerint az első világháborúig az Amerikai Egyesült Államokba kivándoroló 1,8 millió magyar közül csak 23-25 százalék tért később Magyarországra vissza. Sőt, közülük többen, akiket „birds of passage”, vagyis vándormadárként ismertek, kétszer vagy háromszor is kivándoroltak, majd hazatértek.²³⁰ Ennek latin-amerikai megfelelője a századforduló időszakában virágzó „golondrina”, azaz fecskemozgalom volt. Ez abban tért el az előzőtől, hogy itt a föld déli féltekének ellentétes évszakváltozását kihasználva spanyol és olasz napszámosok a téli időszakban Argentínába átkelve az ottani aratásokon vettek részt, majd ennek befejeztével hazautaztak, hogy otthon folytassák a betakarítási munkát. A technika fejlődésével a távolságok is lecsökkentek, amely a fecskemozgalom virágzását hozta a huszadik század elején és a becslések szerint az 1880-ban még csak évi 25.000 idénymunkást érintő mozgalom 1914-re 100.000 főre emelkedett.²³¹ Valószínűleg a földrajzi távolságból, illetve a Magyarországról való kiutazás bonyolultságából fakadóan ezen mozgalomba magyar parasztok nem csatlakoztak. Igaz, ilyen típusú idénymunkára toborzó ügynökök őket is megkörnyékezték, ahogy ez az 1906. február 15-én kelt 4490. számú, *Délamerikai kivándorlás megakadályozásá-ra* vonatkozó belügyminiszteri körrendelet szövegéből is kiderül: „Tudomásomra jutott, hogy az Udinében tartózkodó Caffaró cég megbízottja az ország déli megyéiben, különösen ősszel embereket toboroz, főleg pedig Argentínába leendő kivándorlásra. Miután ez irányban szerzett információim szerint a kivándorlók részére ott az aratási és takarási munkákon kívül egyéb munka nem kínálkozik, felhívom, szíveskedjék hatósági területén a lakosságot a legkiterjedtebb módon és több ízben figyelmeztetni, hogy csábításoknak ne adjon hitelt és a legszigorúbb

²²⁸ Anderle Ádám: *Munkásmozgalom Latin-Amerikában 1870-1959*. Budapest, 1982. 58.

²²⁹ Wyman, Mark: *Round-trip to America: the immigrants return to Europe, 1880-1930*. Ithaca, 1993.

²³⁰ Puskás: *Kivándorló magyarok...* 62.

²³¹ *La emigración española transoceánica, 1911-1915*. Madrid, 1916. 106. és 287.; Foerster, Robert Franz: *The Italian Emigration of Our Times*. New York, 1969.; Franzina, Emilio: *La grande emigrazione: l'esodo dei rurali dal Veneto durante il secolo XIX*. Venezia, 1976. 72. és Bade, Klaus J.: *Migration in European history*. Malden, 2003. 103.

*óvóintézkedéseket megtenni, hogy jelezett vagy esetleg más cég megbízottjának kivándorlásra való csábítása meggyőztessék.”*²³²

De nem csak a fecskemozgalmakban vettek aktív részt az olasz és spanyol kivándorlók, hanem ők voltak azok, akik az európai kivándorlás legnépesebb csoportjait adták Latin-Amerikában. Jelentős volt emellett a portugál és német kivándorlás is, melyet a soknemzetiségű cári Oroszországból, Oszmán Birodalomból és Osztrák-Magyar Monarchiából irányuló vándormozgalmak követtek. Azonban a délkelet-európai kivándorlás esetén fontos megjegyezni, hogy az előbb említett három nagy kibocsátó állam esetében a gazdasági okok mellett a politikai és nemzetiségi feszültségek is egyfajta faktort jelentettek ebben a folyamatban.

²³² Homér Imre: *A kivándorlásra vonatkozó Törvényes jogszabályok kézikönyve*. Budapest, 1910. 252.

A Csendes-óceán partvidéke

A térség felé irányuló kivándorlás kialakulásának fontos mérföldkövét jelentette, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia 1870-ben Uruguay-jal, Argentínával, Chilével és Peruval kötött barátsági-, kereskedelmi- és hajózási szerződések által garantálta az odavándorló polgárainak törvények előtti egyenlőségét,²³³ ahogy ez például a Chilével 1870. június 14-én kötött szerződés szövegéből is kitűnik: „*Az osztrák-magyar monarchia polgárai, kik Chile köztársaság jelenleg fennálló törvényei szerint és míg azok fennállanak, bárminemű földbirtokot szereznek és bírnak, ezen említett tulajdonok tekintetében ugyanazon jogokat élvezendik, mint hasonló esetekben Chile köztársaság polgárai, és ugyanazon terheknek és adóknak lesznek alávetve, mint a földbirtokokkal bíró chilei polgárok.*”²³⁴

Mint arra már utaltunk, az Osztrák-Magyar Monarchiából kiinduló vándormozgalmak igen vegyes nemzetiségű tömeget takartak. Ráadásul, összetételüket tekintve, az egyes országokba érkező „osztrák-magyar” honosok igen különböző képet mutattak. Míg Brazíliába nagyszámú magyar, illetve osztrák érkezett, akik egyes településeken a lakosság jelentős arányát képezték, addig Argentína belső területein, Paraguayban és a Csendes-óceán partvidékén kialakult osztrák-magyar kolóniák legerősebb elemét a délszláv lakosság, azaz a dalmátok és a magyarországi területekről származó horvátok adták.

A bányászokról szóló részben már említett okok miatt, igen korán megjelentek az osztrák-magyar honosok Peruban és Bolíviában, ahol az újonnan alakult államok vezetői már az első pillanattól fogva tisztában voltak azzal, hogy hazájuk gazdaságának fejlődéséhez elengedhetetlen a lakosság számának bevándorlás útján való növelése. Ennek érdekében 1821. október 17-én Peru, majd 1826. május 24-én a pár évvel később függetlenedett Bolívia is rendeletben biztosította a külföldiek számára a szabad bevándorlás és gazdasági tevékenység jogi alapjait.²³⁵

A rendeletek ellenére az állandó belső anarchiától szenvedő két országot az egyre élénkülő európai migrációs mozgalmak hosszú ideig nem érintették, és a

²³³ Magyar Törvénytár. 1869-71. évi törvénygyűjtemény. Budapest, 1896. 439-470. és Sondhaus, Lawrence: *The naval policy of Austria-Hungary, 1867-1918: navalism, industrial development, and the politics of dualism.* West Lafayette, 1994. 33.

²³⁴ Magyar Törvénytár. 1869-71. évi törvénygyűjtemény. Budapest, 1896. 463-470.

²³⁵ Praeli, Francisco Eguiguren: *Aspectos jurídicos e institucionales de las migraciones. Perú.* h.n., 1991. 4. és Rivero Aliaga, José Luis: *Aspectos jurídicos e institucionales de las migraciones en Bolivia.* h.n., 1991, 1.

bevándorlás főleg a nyugat-európai kereskedőházak ügynökeire korlátozódott. De a természeti kincsekben rendkívül gazdag országok Ausztria figyelmét is felkeltették, és az 1834-ben Peruban járt osztrák diplomáciai küldöttség útját követően 1840-ben, az akkor közigazgatásilag Magyarországhoz tartozó Fiuméből rendszeres hajójáratot indítottak a perui főváros kikötőjéül szolgáló Callaóba. Ennek nemcsak kereskedelmi szempontból volt nagy jelentősége, hiszen a beinduló hajójáratokkal lehetőség nyílt a Peruba történő közvetlen kivándorlásra is.²³⁶

Annál is inkább, mivel az 1849. november 17-én elfogadott első perui bevándorlási törvény, mely az 1821-es rendelet jogi és gazdasági biztosítékait bővítette ki, további lehetőségeket nyújtott a mezőgazdaságban hasznosítható guano, illetve a dinamitgyártáshoz szükséges salétromtelepek kiaknázása folytán gazdaságilag megerősödött országban való letelepedésre.²³⁷

Mindezek ismeretében nem meglepő, hogy Peru a XIX. század második felében a növekvő tengerentúli magyarországi kivándorlás egyik célállomásává vált. Hogy számszerűleg ez mit is jelentett, azt adatok hiányában pontosan nehéz lenne megmondani, de az tény, hogy a Magyar Királyság területéről Peruba vándoroltak jelentős részét adó horvátok magukban egy több száz fős közösséget alkottak, akik a század végére a perui gazdaság minden területén megtalálhatók voltak, hasonlóan a többi délszláv elemhez, akik a már említett osztrák–magyar kolónia többségét adták. Ugyanakkor azoknak a Peruba érkező magyar nemzetiségűeknek a száma sem lehetett jelentéktelen, akiknek egy komoly része a már említett andokbeli Cerro de Pasco bányavárosban telepedett le, hasonlóan a német nemzetiségűekhez, akik közül 300 tiroli 1859-ben Peru amazóniai részén alapította a gyakorlatilag máig német nemzetiségű Pozuzo települését.²³⁸

Az 1850-es években már létező, Magyarország területéről Peruba irányuló magyar kivándorlás ellenére az 1848/49-es magyar szabadságharc bukását követően külföldre menekült magyar emigráció tagjai közül, adataink szerint csupán egy bizonyos Zsarnay nevezetű honvéd telepedett le Peruban,²³⁹ mégis, a magyar kolónia 1888-ban Kossuth Károlyt is itt köszönthette, aki a külföldi

²³⁶ Croatas en el Perú. La Epoca Republicana en el Perú. [Http://www.geocities.com/Athens/8887/jose.html](http://www.geocities.com/Athens/8887/jose.html).

²³⁷ Praeli, Francisco Eguiguren: *Aspectos jurídicos...* 9. és Romero, Emilio: *Historia económica del Perú*. Buenos Aires, 1949. 290.

²³⁸ Schmieder, Oscar: *Länderkunde Südamerikas*. Wien, 1932. 72.

²³⁹ Kertbeny: *Alphabetische...* 79.

magyar emigráció vezéralakjának számító Kossuth Lajos unokaöccsének vallotta magát. Kossuth Károly érkezése után a Központi Vasúttársaság által épített Lima–Oroya–Huancayo vasútvonalon dolgozott, mígnem egy perui nővel házasságra lépve Limában telepedett le és alapított családot, majd egy guano szigeten munkafelügyelő lett. A család Peruban és Chilében élő leszármazottai máig büszkén viselik a híres magyar családnevet, sőt a perui Kossuthok 1902-ben a limai *El Comercial* nevű lapban hosszú cikkben emlékeztek meg állítólagos rokonuk születésének 100. évfordulójáról.²⁴⁰

Adataink szerint az állandó anarchia ellenére, az ásványkincsekben rendkívül gazdag Bolíviában is viszonylag jelentős számú magyarországi bevándorló telepedhetett meg a század végére, ugyanis egy, a Monarchia külügyminisztériuma által 1902-ben készített tanulmány szerint az ottani osztrák–magyar kolónia 800-1000 főt számlált, akik közül majd a fele Tarija tartományban élt.²⁴¹

A Csendes-óceán partvidékén azonban Chilében telepedett meg a legtöbb osztrák–magyar polgár. A spanyol gyarmati uralom alól felszabaduló Chilében egy 1809-es adat szerint a 78 regisztrált külföldi közül egy osztrák és egy magyar volt.²⁴² Az első hivatalos népszámlálását azonban csak 1835-ben tartották, melynek alkalmával kiderült, hogy az öt-hat magyarországnyi területű fiatal államban alig egymillió ember élt, és továbbra is hatalmas, az európaiak számára kellemes klímájú területeknek számító vidékek maradtak lakatlanul.²⁴³ Az alacsony népsűrűség az ország gazdasági fejlődésének egyik igen fontos hátráltatójává vált, amit maga Bernardo O'Higgins, a chilei függetlenség atyja is elismert, mikor kijelentette, hogy „...külföldi kolóniák alakítása a tágas földeken, amelyek a Maule és Imperial és főként ez utóbbi és a Bío Bío folyók közt terülnék el... lenne a legidősebb és leghasznosabb intézkedés”.²⁴⁴ Ezt Bernardo Philippi német utazó is gyorsan megértette Chilében jártakor, és kidolgozott egy tervet Valdivia és a Llanquihue-tó környékének németekkel történő betelepítésére, aminek hatására 1845-ben Manuel Bulnes Prieto kormánya megalkotta az első kolonizációs törvényt, majd pár évvel később, 1848-ban, Phillipit Európába

²⁴⁰ *Délamerikai Magyarág*, 1961.09.07. 6. és Mathew, W. M.: A Primitive Export Sector: Guano Production in Mid-Nineteenth-Century Peru. In: *Journal of Latin American Studies*, 1977/május, 35-57.

²⁴¹ *A chilei, bolíviai és perui...* 2.

²⁴² Barros Arana, Diego: *Historia general de Chile*. Tomo VII., Santiago de Chile, 2001. 323.

²⁴³ Gutiérrez Roldán, Héctor: *La población de Chile*. Paris, 1975. 12.

²⁴⁴ Políticas migratorias en Chile: La inmigración deseada y la inmigración real.
[Http://www.anepe.cl/3_foro/migratorias_norambuena.htm#_ftnref26](http://www.anepe.cl/3_foro/migratorias_norambuena.htm#_ftnref26).

küldték 180-200 katolikus német telepescsalád toborzására.²⁴⁵ Az első bevándorlókat szállító hajó 1850-ben kötött ki Valdiviában, ami magyar szempontból azért érdekes, mert az 1849-ben elbukott magyar szabadságharcot követően éppen ebben az időszakban indult meg a magyar kivándorlás első hulláma a tengerentúlra.

Hogy hány magyar érkezett 1850 után Chilébe, azt nehéz lenne megbecsülni, mivel a chilei hivatalos statisztikák az osztrák–magyar kategóriába sorolták az itt is többségében dalmátokból és horvátokból álló monarchiabeli bevándorlókat. Mégis feltételezhető, hogy a chilei statisztikák szerint 1885-ben 674, tíz évvel később 1490, és végül 1907-ben 3813 fős osztrák–magyar kolónia egy kisebb részét magyarok adták,²⁴⁶ amire az említett külügyminisztériumi tanulmány is utal. Eszerint ugyanis a századfordulón már évtizedek óta egy igen jelentékeny számú, 4000 fő körüli dalmát–magyar–horvát közösség élt Chilében.²⁴⁷ De erre utalt az 1899. évi 82.617 számú BM körrendelet is, mely felszólította a magyar hatóságokat, hogy figyelmeztessék a lakosságot arra, hogy Genovából Montevideón keresztül Chilébe utazóknak közvetlen csatlakozás híján 8-10 napot kell vesztegelniük Uruguay fővárosában, és az ottani osztrák–magyar ügyvivő szerint ezt a többnyire vagyontalan kivándorlók csak legszükségesebb ruhaneműjük eladásából tudták fedezni.²⁴⁸

A nagy létszámú kolónia ellenére csak szórványosan jelentek meg hírek a magyar sajtóban e távoli országról. Egy ilyen hírben Madarassy László visszaemlékezései olvashatók a Csendes-óceáni háború ideje alatt – perui kémként – tett chilei utazásáról. Az utazás kezdetén, Valparaisóba érkezvén első benyomásai még kedvezőtlenek: „...a város piszkos és szegényes, magas hegyoldalba van építve, még a tenger felől se mutat szépet; a háta mögött magasló hegyek egytől-egyig kopárak, kiégettek, veresszínűek s az utazóra legkevésbé sem gyakorolnak kellemes benyomást”.²⁴⁹ De a fővárosba érve már sokkal pozitívabban nyilatkozik az ott látottakról „...Chili fővárosába másnap hajnalban érkezünk. Valóságos ellentéte Valparaisónak. Gyönyörű kertek övezik; utczái tiszták, házai csinosak, népe úrias...”.²⁵⁰

²⁴⁵ *El Progreso alemán en América*. Santiago de Chile, 1924. 342.

²⁴⁶ Prvislav Weissenberger: Solidaridad de los croatas en Chile con el movimiento nacional en Croacia. *Studia Croatia*, 1972/44–45.

²⁴⁷ *A chilei, bolíviai és perui...* 1–2.

²⁴⁸ *Belügyi Közlöny*, 1899/17. 388.

²⁴⁹ Madarassy László: *Túl az Océánon. Elbeszélések az amerikai életből*. Budapest, 1889. 48.

²⁵⁰ Madarassy: *Túl az Océánon...* 48.

Bár a Madarassy által is dicsért főváros kínálta életkörülmények vonzóbbak voltak a valparaisóinál, és itt nyílt meg 1902. december 16-án az osztrák-magyar követség is, az osztrák–magyar bevándorlók döntő többsége mégis – feltehetőleg gazdasági megfontolásból – a chilei kikötővárosokat részesítette előnyben letelepedéskor. Ezt mutatják a már többször idézett Monarchia külügyminisztériuma által készített tanulmány adatai is, mely szerint míg kisebb, 50-100 fős kolónia Chile majdnem minden kikötőjében fellelhető volt, Punta Arenasban körülbelül 2000, Antofagastában, illetve a hasonló nevű tartományban 7-800, Tarapaca tartományban 800 osztrák-magyar élt, addig Santiagóban olyan kevés számú monarchiabeli lakott, hogy arról szót sem ejt a jelentés.²⁵¹

A többnyire teljesen szegényen érkezett monarchiabeli polgárok aránylag rövid idő alatt jó anyagi körülmények közé jutottak, sőt, nemegyszer milliós vagyonokra is szert tettek, mint néhány taltali és tocupillai osztrák és magyar kereskedő, akik 1902-ben már több millió koronára becsült tőkével élénk kereskedést folytattak.²⁵² A kulturális életben is igen korán alkottak figyelemreméltót az ott élő magyarok: a Csendes-óceáni háborúban katonaoorvosként szolgáló, majd a chilei hajózási társaság attaséjának kinevezett dr. Liptay Albert az eszperantó típusú univerzális nyelvről írt nyelvészeti tanulmányaival nagy feltűnést keltett az akkori nemzetközi tudományos életben.²⁵³

Peru, Bolívia, Chile jelentékenyebb monarchiabeli kolóniával rendelkező városaiban osztrák–magyar konzulátusok, alkonzulátusok és konzuli ügynökségek nyíltak, illetve osztrák kölcsönös segélyegyletek alakultak, melyek „...nemcsak az egyes segélyre szoruló tagok támogatásával, hanem a hazafias érzület ápolásával, a kolónia érdekeinek megbecsülésével és annak oly elemektől való megtisztításával is foglalkoznak, kik élnetlenségüknél fogva terhére esnek, avagy más okoknál fogva a monarchia jó hírnevét kompromittálhatnák. A kolónia ily egyéneket ezenkívül még külön pénzsegéllyel is támogatja, azon kikötéssel, hogy az illető önkéntes eltoloncoltatásába beleegyezzen. Magától értetődik hogy ily viszonyok közepett az osztrák és magyar állampolgárok, akik szorgalmukkal, megbízhatóságukkal és józanságukkal

²⁵¹ *A chilei, bolíviai és perui... 2.*

²⁵² *A chilei, bolíviai és perui... 2.*

²⁵³ Liptay, Alberto: *La lengua católica; ó sea, Proyecto de un idioma internacional sin construcción gramatical*. Paris, 1890. és Liptay, Alberto: *Projet d'un Idiome International sans construction grammaticale*. Paris, 1892. Emellett 1888-ban egy, a darwinizmusról szóló könyvet is kiadott: Liptay, Alberto: *El darwinismo: Cuál es la posición del hombre en el universo?* Valparaíso, 1888.

*tűnnek ki, az ottani hatóságok s a nép egyaránt kedveli és köztisztelőben részesítik.”*²⁵⁴
Bár a külügyminisztériumi jelentés igen kedvező képet fest, a kolónia állapotáról, fontos megjegyezni, hogy az a XX. század első évtizedeiben távolról sem mutatott olyan nagy egységet, ugyanis a horvát nemzetiségű tagjai egyre inkább kezdték kivonni magukat a félig-meddig felülről szervezett, és így az otthoni politikai erőviszonyokat tükröző osztrák-magyar egyesületek életéből, helyette saját egyesületeket alakítottak, sőt, az Antofagastában *Sloboda* (Szabadság) címen saját újságot alapítottak.²⁵⁵

Az osztrák-magyar segélyegyletekről, az élesedő nemzetiségi ellentétekről és a kivándorlás első hullámában Chilébe érkezett magyarokról az ismereteink azonban igen hézagosak. Így például utóbbiak kapcsán, Liptayn kívül csak egy-két bevándorlót ismerünk név szerint, mint az 1864-ben San Felipében megtelepedett Ábel Józsefet vagy az 1886-ban érkezett Tuza Pál Andrást.²⁵⁶

A XX. század elején a mérsékelt tempóban tovább folyó magyar bevándorlás mellett megindult egy intenzív visszavándorlási mozgalom is. Erre enged következtetni a külügyminisztériumi tanulmány azon megjegyzése is, amely csak fluktuáló mozgalomként minősítette a chilei kivándorlást, és az, hogy az első világháború utáni második bevándorlási hullámban többnyire a fővárosba érkező magyarok már tudomást sem szereztek az országban elszórva élő, a helyi közösségekbe teljesen beolvadt elsőhullámos magyar pionírok létezéséről, leszámítva azt a néhány magyart, akik a 20-as évek végén újraéledő chilei magyar kolóniával felvették a kapcsolatot.²⁵⁷

²⁵⁴ *A chilei, bolíviai és perui...* 3.

²⁵⁵ Winkelbauer, Waltraud: *Die österreichisch-chilenischen Beziehungen vom Vormärz bis zum Ende der Habsburgermonarchie*. Böhlau, 1988. 58.

²⁵⁶ *Délamerikai Magyarság*, 1936.07.04. 13.

²⁵⁷ Az első hullámban érkezett magyarok közül Damján János, Neumann Miksa, Jung Jakab, Schmidt Dezső, dr. König András, Kovács Emerich és a korábban említett Tuza Pál András, illetve Ábel József kapcsolódott be a 20-as évek végére újraéledt magyar kolónia társasági életébe. Lásd: *Délamerikai Magyarság*, 1929.11.16. 9.; *Délamerikai Magyarság*, 1936. 07.04.13. és *Chilei-Magyar Értésítő*, 1995/12. 2.

Atlanti partvidék és vonzásköre

Jelentős számú osztrák-magyar telepedett meg a nagy európai hajóstársaságok dél-amerikai útvonala által érintett Montevideo kikötőjében, mely az európai kivándorlókra a trópusi éghajlatú Rio de Janeiro-i, Santos-i és Porto Alegre-i kikötők után mérsékelt klímájával és európai lakosságával sokkal vonzó képet mutathatott. Ennek tudható be, hogy 1870 körül, mikor az évtizedes háborúskodást követően viszonylagos nyugalom köszöntött Uruguayra, az európai bevándorlás is rögtön felfedezte magának a kellemes éghajlattal bíró, rendkívül gyéren lakott országot, és a főként spanyolokból és olaszokból álló bevándorlás révén az 1860-ban mindössze 224.000 lakosu Uruguay népessége a századfordulóra megnégyszereződött. Ha nem is oly nagy számban, de az Osztrák–Magyar Monarchia területéről is megindult az Uruguayba való vándorlás. Az uruguayi hivatalos statisztikák szerint 1879 és 1903 között 3336 „osztrák–magyar” érkezett Uruguayba. A 3336 monarchiabeli alattvaló közül egy 1904-es becslés szerint 4-500 volt a magyar, ugyanakkor a folytonos tovább- és visszavándorlások következtében az állandó számuk ennél kevesebb lehetett.²⁵⁸ Az akkor még gyakorlatilag semmiféle iparral nem rendelkező országban a kisszámú magyar bevándorló feltehetően szétszórta, vidéken talált magának munkát, és így a helyi lakosság figyelmét – a korábban már bemutatott Debály Ferenc József és Végh Sándor esetét leszámítva – sem hívták fel magukra. Ezért lehetséges, hogy a már korábban említett uruguayi törvényhozás 1890. június 19-én megjelenő 2096. számú első átfogó bevándorlási törvényében az húngarok alatt a cigányokat értette.²⁵⁹

Közben, az 1904-ben Aparicio Saravia által kirobbantott polgárháború miatt az európai bevándorlás teljesen visszaesett, és a folyamatos visszavándorlások következtében az osztrák–magyar kolónia lélekszáma 1904 és 1908 között 3336-ról 1019-re csökkent.²⁶⁰ De míg az európai bevándorlás az első világháború előtti években tapasztalható krízis következtében újra felerősödött, addig a magyar bevándorlás a húszas évekig már nem nyerte vissza régi intenzitását, sőt, a folyamatos visszavándorlások révén a világháború éveire a magyar kolónia jelentéktelen méretűvé zsugorodott. Az 1914-ben

²⁵⁸ Thirring: *A magyarországi...* 359.

²⁵⁹ Pacheco, Alvaro: *Consideraciones sobre inmigración y colonización*. Montevideo, 1892. 201.

²⁶⁰ *El libro del Centenario del Uruguay 1825–1925*. Montevideo, 1923, 46. és *Délamerikai Magyarság*, 1931.04.11. 7.

Montevideóban letelepedett Juhos Gyula is csak pár magyart talált a fővárosban, akiknek gyülekezőhelyül a Sarandí–Misiones sarki Correo kávéház szolgált.²⁶¹

A térség másik célországává a Hármas Szövetség elleni háborúban (1860–1874) teljes vereséget szenvedő Paraguay vált, mely területéből 154.000 négyzetkilométert veszített, és gazdaságilag is gyakorlatilag teljesen megbénult. A helyzetet tovább súlyosbította, hogy a paraguayi lakosság 75 százaléka veszítette életét a harcokban, és a megmaradt 221.000 főnyi lakosságból is csak 28.000 volt a férfi. Ezzel a mai Magyarországnál körülbelül négyszer nagyobb területű ország gyakorlatilag lakatlanná vált, ráadásul a férfilakosság ilyen kis száma megkérdőjelezte a lakosság reprodukciójának lehetőségét is.²⁶²

A már korábban említett ambiciózus Francisco Wisner de Morgenstern ezredes, aki a háború alatt, mint a kormányzótanács tagja, a szövetségesek fogságába esett, kiszabadulván újra munkához látott, és még abban az évben egy beadvánnyal fordult a kormányhoz az ország újjáépítésének általa elgondolt tervével, rámutatva az ország természeti kincseinek kiaknázásában rejlő lehetőségekre.²⁶³ Majd ismét bekapcsolódott az újrakezdődő vasútépítésbe, vállalatokat alapított és részvényeket helyezett el külföldön. Talán a háború után ismerkedett meg későbbi sógorával, az argentin–paraguayi kereskedelmi céget alapító Mayer Móritzcal, akit rávett a már fentebb említett Minas de Oro de Amambay-i aranybánya létesítésére, amelynek részvényeire rövid idő alatt hatalmas előjegyzést írtak jóvá Argentínában. A vállalkozás mégis megbukott, mert a Wisner által szolgáltatott információk a terület aranykészletéről később tévesnek bizonyultak.²⁶⁴

A gazdaság helyreállítására az égető munkaerőhiány miatt mind inkább szükségessé vált az ország bevándorlási politikájának újraértelmezése. Már 1872-ben felállították a Bevándorlási Hivatalt, aminek vezetésével szintén Wisnert bízták meg. Ez segítette, hogy Caballero Bernardino elnöksége alatt, 1881. június 7-én megszülethessen az első bevándorlási törvény, mely egyebek között rendelkezett a mezőgazdasági kolóniák állami kezelésbe vett területeken történő létesítéséről, és a Bevándorlási Hivatal – mely akkoriban szüneteltette a

²⁶¹ *Délamerikai Magyarság*, 1931.06.06. 15.

²⁶² Baruja R., Victor E. –Pinto, Ruy G.: *Una historia del Paraguay*. h.n., 2000.

²⁶³ Wisner de Morgenstern, Francisco: *El Paraguay en 1871. Revista del Instituto Paraguayo*. Asunción, 1903. 39.

²⁶⁴ Szabó: *Magyar múlt...* 134.

működését – újjászervezéséről.²⁶⁵ Ez a hivatal még Carlos Antonio López elnöksége alatt alakult, és összesen egy sikertelen kísérletet tett egy nagyobb számú francia csoport letelepítésére 1855-ben.²⁶⁶

A Bevándorlási Hivatal felállításával egy időben az 1880-as évek elején lassan megindult a külföldi, főként német és szláv földművesek telepítése az országba. A kedvező feltételek ellenére az atlanti partvidék országaihoz képest mégis viszonylag alacsonynak mondható a Paraguayba érkező bevándorlók száma, amely a századfordulóig sem haladta meg a 9000 főt.²⁶⁷

A magyar bevándorlók számát pontosan nem tudjuk, mivel az olasz és francia kikötőkből Latin-Amerikába kivándorolt magyarok úti céljáról és számáról még becsült adatok sincsenek, ráadásul a bevándorló magyarok egy részének léte vidéki agrárkolóniákon megtelepedve mind a paraguayi bevándorlási hatóságok, mind az osztrák-magyar kolónia előtt ismeretlen maradt. Ráadásul az egyetlen rendelkezésre álló múlt századi paraguayi statisztika is az osztrák–magyar kategóriába tartozóként regisztrálta az 1898-ig itt letelepedett 450 monarchiabeli bevándorlót,²⁶⁸ akik többségükben vidéken, elsősorban Itaipú, La Cordillera megyékben és a fővárosban telepedhettek meg.

Christian Heisecke, Hollandia követe és az Osztrák–Magyar Monarchia konzulja még Cándido Barreiro elnöksége alatt kapott megbízást arra, hogy a paraguayi bevándorlás lehetőségeiről informálódjon. Heisecke érdeklődésére a paraguayi kormány egy komoly, felkészült tanulmánnyal állt elő, ami Európában valószínűleg nagy tetszést aratott, mivel 1881-ben az angol La Platense hajón nagyobb számú német bevándorló érkezett. Caballero Bernardino elnök elődjéhez hasonlóan oly nagy jelentőséget tulajdonított a meginduló bevándorlásnak, hogy személyesen vette kézbe az ügyet, megszervezve utazásukat La Cordillera megyébe, ahol 1881. augusztus 24-én, tehát nem egészen két hónappal a bevándorlási törvény megszületése után az ideérkező németek megalapították San Bernardino városát. San Bernardino és a szintén németek által néhány évvel később alapított Altos községekbe 1886-ig körülbelül ezer német érkezett.²⁶⁹ Hogy ez a szám hány monarchiabelit, és azon belül hány

²⁶⁵ Breve historia de la fundación de la Ciudad de San Bernardino. [Http://www.opaci.org.py/municipalidad/sanbernardino](http://www.opaci.org.py/municipalidad/sanbernardino) és Efemérides Febrero. [Http://www.defensanacional.cc/efemer2002/febrero.htm](http://www.defensanacional.cc/efemer2002/febrero.htm).

²⁶⁶ *La población de Paraguay*. Asunción, 1974. 18.

²⁶⁷ Uo, 19. és Población. [Http://www1.highway.com.py/~ctl/pobla.htm](http://www1.highway.com.py/~ctl/pobla.htm)

²⁶⁸ Thirring: *A magyarországi...* 93.

²⁶⁹ Breve historia de la fundación... és El protestantismo en Paraguay. [Http://www.diarionoticias.com.py/080402/nacional/nacional1.htm](http://www.diarionoticias.com.py/080402/nacional/nacional1.htm).

magyart takart, nem tudni, de feltételezhető, hogy Heisecke, mint az Osztrák–Magyar Monarchia követe, a kedvező feltételek láttán nem feledkezett meg megbízó országáról sem, ahol nem sokkal korábban választották a Császári és Királyi Földrajzi Intézet levelező tagjává Francisco Wisner de Morgensternt, elismerésül az Osztrák–Magyar Kartográfiai Intézet által 1873-ban kiadott Paraguay domborzati térképéért.²⁷⁰

Annyi bizonyos, hogy San Bernardinón telepedett le többek között a zalaegerszegi születésű Anisits Dániel is, aki egy személyben volt a kolónia orvosa, gyógyszerésze, tanítója s egyik gazdasági vezetője. A sokoldalú, művelt fiatalembert gyorsan felfedezték, és pár évvel később már a fővárosban élt, ahol az ottani kémiai és biológiai laboratórium főnöke és az Asuncióni Állami Egyetem tanára lett.²⁷¹ Az 1889. szeptember 4-én alakult egyetem, ahol Anisits is majd két évtizedig tanított, máig büszkén vallja, hogy többek között magyar nemzetiségű tanárok indították el ott az oktatást.²⁷² A többi magyar nemzetiségű tanár működéséről sajnos semmit sem tudunk, de Anisits személyével kapcsolatosan fontos elmondani, hogy Wisnerhez hasonlóan ő is rendkívül sokrétű tevékenységet folytatott. Amellett, hogy Paraguay sok ismert orvosának, vegyészének és gyógyszerészének ő adta a tudományos alapot, gyógyszerészeti, biológiai és közettani vizsgálatokat is végzett, és mint ilyen, a növénybetegségek kutatásában nemzetközi hírnévre tett szert.²⁷³ Tevékeny munkásságának emlékét őrizte számos tanulmány, a *Gymnocalycium Anitsii* kaktuszfaj, illetve a szintén róla elnevezett asuncióni utca, a paraguayi állami kórház előadóterme és a Magyar Kaktuszgyűjtők Országos Egyesületének éves díja.²⁷⁴

Persze a legtöbb múlt században érkezett magyar telepes szervezett magyar közösség hiányában gyorsan beolvadt a helyi paraguayi vagy német közösségbe. Így csak néhány család neve maradt fenn közülük, melyek leszármazottai máig büszkén ápolják bevándorló ősük emlékét. Még 1866-ban telepedett át orvosi tanácsra Argentínából Paraguayba Domanicky Imre, kinek Margarita Domaniczky nevű egyik leszármazottja a XIX. század végén saját magániskolát vezetett Asunciónban, míg egy mai leszármazottja, Taina Domaniczky 2004-ben

²⁷⁰ Szabó: *Magyar múlt...* 124.

²⁷¹ *Délamerikai Magyarság*, 1936.05.01. 11. és *Természettudományi Közlöny*, 1895/310. 331.

²⁷² Bienvenide a la UNA. [Http://www.una.py/bienv.htm](http://www.una.py/bienv.htm).

²⁷³ Kovách Antal: *Közzetani adatok északi Paraguayból*. Budapest, 1914.

²⁷⁴ *Délamerikai Magyarság*, 1936.05.01. 11. és *Albajflora*, 1997/04.

Dél-Amerika szépségkirálynője volt.²⁷⁵ Majd a már az ötvenes évektől Argentínában élő Hertelendy család a háborút követően nagy földbirtokokat szerzett Paraguayban és az Argentína által elfoglalt chacói területeken, ahol a már Buenos Airesben született hertelendi és vindornyalaki Hertelendy Manfred 1900. július 3-án megalapította Clorinda települést, mely Asunciónnal szemben, a Paraguay folyó argentin partján található, és mára főként a paraguayi fővárossal folytatott kereskedelme révén virágzó várossá fejlődött. A család azonban nem csak ezzel szerzett hírnevet, ugyanis Hertelendy Manfred fiát, Hertelendy Rolandot Formosa állam kormányzójává választották 1950-ben.

1892-ben érkezett Paraguayba a Friedmann család, melynek egyik tagja, Jacobo Friedmann 1910-ben Villaricában megalapította az ország akkor legnagyobb, máig is működő cukorgyárát, az Azucarera Friedmann SA-t.²⁷⁶ És ekkortájt települt át Brazíliából a debreceni Vámosy család egyik része is, mely a Hertelendy családhoz hasonlóan szintén hatalmas birtokokat vásárolt az országban, és amely család később az ország első civil államelnökét, Juan Carlos Wasmosy Monti adta. E két család életútjával kapcsolatosan érdemes megemlíteni, hogy a háború után a Paraguay által elvesztett és szintén gyakorlatilag néptelenné vált argentin Misiones tartományba is sok osztrák-magyar vándorolt ebben az időben, melyre a monarchia is felfigyelhetett, mert 1900. október 13-án konzuli ügynökséget állított fel Posadas városában. Magyar szempontból a legfontosabb Corpus Cristi település volt, ahol elsőként 1901-ben, a még mindig vad, őserdő borította területen Tóth János, Dosztál János, Kulcsár István és Tóth Sándor telepedett meg családjával. Két évvel később újabb 8-9 magyar család telepedett itt le, aztán évről évre újak jöttek, mígnem az 1930-as évekre egy 40 családból, azaz körülbelül 200 főből álló zárt magyar kolónia jött létre. Corpuson az állam kezdetben családonként 100, majd később 50 hektár erdőt adott 5 évi részletfizetésre, amelyen kukoricát, babot, dohányt és cukornádat kezdtek termesztetni a magyarok.²⁷⁷

Később – a Brazíliát is megjárt Tóth János kezdeményezésére, az országban elsőként – a yerba nevű növény termesztésébe kezdtek, ami olyan jövedelmezőnek bizonyult, hogy hosszú időre biztosította az itt élő magyar

²⁷⁵ *Encyclopaedia...* 3. kötet, 27.; Centurión, Carlos R.: *Historia de las letras paraguayas*. Vol. 2., Buenos Aires, 1947. 253. és Kempelen Béla: *Magyar nemesi családok*. 5. kötet, Budapest, 1913. 42–43.

²⁷⁶ Friedmann, Eugenio: *Historia del Azúcar en el Paraguay*. Asunción, 1966. 11-17.; *Magyar Szó*, 1929.06.03. 3. és MOL K86/24/136/411/36. 1847/1933.

²⁷⁷ MOL K86/20/12c/422. és Miklós-Vér: *Magyarok...* 157–159.

közösség anyagi jólétét. Külön érdekessége az esetnek, hogy az argentin nemzeti ital, a matetea alapanyagának számító yerbát korábban Argentína Brazíliából és Paraguayból importálta, így annak meghonosítása a többségében magyar és szláv eredetű misionesi telepesek érdeme, akiket erre feltehetőleg a Tóth Jánoshoz hasonlóan Dél-Brazíliát megjáró földművesek taníthattak meg,²⁷⁸ ahogy ez Tóth János visszaemlékezéseiből is kiderül: *„Akkor találtam ki a mátét. Csak úgy a magam eszéből. A gubernador ajánlta, hogy pamutot termesszünk, meg manit, de az csak szántott földre való. Később aztán a törvényes emberek is látták, hogy legjobb ide a máté. Mi azt már Brazíliából ismertük. Jött a kormány embere, administrador, hogy ültessünk matét. No, mondok neki, már nekem van egy hektárral ültetve belőle. Hát csak csodálkozott, hogy ki ajánlotta azt maguknak. Mondtuk, hogy senki. Alig akarta elbinni. Még Posadasból is eljött a gobernador megnézni a maténkat.”*²⁷⁹

A paraguayi magyarok kapcsán ezt azért fontos megemlítenünk, mert az itt hasonló feltételek mellett, hasonló időben meghirdetett telepítési programra jelentkező magyar családok nem a Monarchiából, és nem is Argentína más tartományaiból jöhettek nagyszámban, hanem a brazíliai Rio Grande do Sul államból, ahová az 1890-es években rendkívül nagy számban érkeztek magyar telepesek, és akik számításukat részben nem ott találták meg. Corpus Cristi esete így felveti annak elvi lehetőségét, hogy a Paranáy folyó menti település átellenes paraguayi oldalán, Itapúa tartományban is telepedhettek le a corpusi telepesekhez hasonlóan Brazíliából továbbvándorolt magyarok.²⁸⁰

Habár a földvásárlási, illetve kolonizációs lehetőségek igen vonzóak voltak és ezzel kisebb számú magyar bevándorló élt is, a XX. század első évtizedeiben továbbra is szórványos maradt a magyarok Paraguayba való vándorlása annak tengerparti kikötőktől való távolsága miatt. Emellett a bevándorlás mérsékelt volta mögött az ország belpolitikai ingatagsága is állott, aminek következtében Paraguay mint a forradalmak hazája vált ismertté a világban. Ugyanakkor érdekes és jellemző egy, a *Külföldi Magyarság* című folyóiratban megjelent cikk, melyben Bíró Lajos asuncióni lakos fontos megállapítást tett a paraguayi forradalmak és a külföldi állampolgárok viszonyáról: *„A Paraguay folyó túlsó részén dolgozom, Chacóban... Itt az indiánok békések, de az ország belsejébe ők sem mernek bemenni. Paraguayban 1904 óta 6 nagyobb forradalom és 7 kisebb vállalkozás volt, melyeket hamar*

²⁷⁸ *Magyar Szó*, 1929.10.22. 5.

²⁷⁹ Bangha: *Dél keresztje...* 154–155.

²⁸⁰ MOL K86/20/12c/422.

*leverték. Ez alatt 19 köztársasági elnök váltotta egymást. A forradalmak alatt mindent rabolnak a csapatok, egyedül a külföldieket kímélik és ha valamit elvesznek tőle, írást adnak róla, amit adófizetésnél fel lehet használni.”*²⁸¹ Bíró ezen állítása arra enged következtetni - a későbbiekben is találunk erre utalásokat -, hogy a városban élő magyarok, és egyáltalán az európai bevándorlók személyi és vagyoni biztonságát rendszerint közvetlenül nem veszélyeztették az országban dúló fegyveres küzdelmek. Erre magyarázatot adhat az 1870-es paraguayi alkotmány, melynek 2. fejezet 33. cikkelye kimondja, hogy a külföldiek nem kötelesek extra kényszeradókat fizetni.

²⁸¹ *Külföldi Magyarság*, 1922.12.15. 11.

Közép-Amerika és a Karib-térség

A XIX. század során az Európából tengerentúlra irányuló vándormozgalmak messze elkerülték a közép-amerikai és a Karib-térség országait, így inkább csak a kereskedelmi útvonalak mentén található kikötőkben telepedett meg néhány kereskedő. A monarchia által ezen térségben működtetett, washingtoni követsége alá tartozó konzuli hálózat is jórészt ezen kikötőkbe telepedett és inkább külkereskedelmi feladatokat látott el.

Az 1903-ban kezdődő panamai csatornaépítkezésre is csak néhány magyar érkezett az Egyesült Államokból, ahol nem találták meg számításukat. Ám itt is csalódniuk kellett, ugyanis a forró égővi különböző trópusi betegségek sorra szedték áldozataikat az európai munkások között. Így halt meg a 23 éves Rostos Béla is, és a csatornaépítkezés másik magyar dolgozója a budapesti *Kivándorlási Értesítő*höz eljuttatott levelében a következőképpen fakadt ki: „*Óva intek minden fehé ember attól, hogy ide jöjjön szerencsét próbálni, mert itt csak szenvedés és pusztulás vár rá.*”²⁸²

Csak szórványosan érkeztek magyar bevándorlók a 10 éves háborút követő gazdasági fejlődés éveit élő Kuba szigetére is. Név szerint ismerjük közülük az Abaúj vármegyei Repkó Sándort, aki a havannai Pasaje Hotel tolmácsa volt, és a festő Mejasky Ferencet, aki húsz évig alkotott Matanzas városában, majd halála előtt az Egyesült Államokba vándorolt.²⁸³ A legnagyobb hírnévre azonban a pozsonyi születésű Ziskay Antal tett szert, akit a sziget függetlenségéért harcoló kubai hadsereg őrnagyaként 1896-ban Havanna megye főpénztárnokának neveztek ki, és aki magyar földműveseket a már korábban említett fecskerendszernek megfelelő idénymunkára gondolt a szigetországba hívni.²⁸⁴ De nem ő volt az egyetlen magyar, aki az évekig elhúzódó függetlenségi háborúban részt vett. Egyes adatok szerint mind a kubai, mind a háború vége felé feltűnő amerikai csapatokban szolgáltak magyar katonák, akik közül Ziskay mellett az érdemeiért amerikai kongresszusi érdemrendet nyerő Vadas Alberto nevét érdemes emlitenünk, továbbá a Pulitzer-díj alapítójáét, Pulitzer József magyar

²⁸² *Külföldi Magyarság*, 1924.01.26. 3. és *Kivándorlási Értesítő*, 1905.05.09. 1.

²⁸³ Vadona: *Az öt...* 318.; Bueno: *Cinco siglos...* 119–122.

²⁸⁴ Salvador: *Cinco siglos...* 127-132. és Anderle Ádám személyes közlése Ziskay Antal levele nyomán.

származású újságíróét, aki az ekkor készült kubai tudósításaival jutott el pályafutásának csúcsára.²⁸⁵

Kuba végül a hosszú harc eredményeként 1898-ban szabadult fel a spanyol gyarmati uralom alól. De a sziget látszatfüggetlenségének hatalmas ára volt, a nyílt spanyol gyarmati hatalmat ugyanis egyfajta burkolt amerikai neokolonista uralom váltotta fel. A Kuba teljes gazdasági és politikai függőségbe taszítására törekvő amerikai politikának egyik jellemző, ám kevésbé ismert eleme volt a gyengén lakott területek amerikai alattvalókkal való benépesítése, amivel például Texas és Florida esetében észrevétlenül sikerült a gazdasági, majd politikai függőség elérése.

Kuba esetében ezzel a feladattal a Cuban Land and Steamship Company nevű céget bízták meg, amely összesen 37 amerikai kolóniát alapított a szigetországban.²⁸⁶ A New Yorkban székelő cég sok, az amerikaiak által ellenszenvvel fogadott kelet-európai bevándorlót is Kubába csalogatott, akiknek egy részét az akkor még majdnem teljesen lakatlannak számító Isla de Pinos szigetén telepítették le, hogy aztán rájuk hivatkozva a sziget kubai fennhatóságát is megkérdőjelezzék.²⁸⁷ Igaz, a kolonizáció sikeres volt, és talán ennek köszönhetően a kubai adatok szerint tényleg érkezett kisebb számú magyar bevándorló, mégis az éghajlati viszonyok miatt később többen elhagyhatták az országot.²⁸⁸ A korábban említett Ziskay Antal elképzelése a fecskerendszerben dolgozó magyar földművesekről is csak terv maradt. Sőt, az 1903. november 15-én született 109.830/1903. belügyminiszteri körrendelet *A Kubába kivándorolni szándékozók óvása tárgyában* tanúsága szerint a magyar hatóságok is aggodalommal figyelték, hogy a hazai földművesek számára ezen trópusi klíma alatt kínálnak kolonizációs lehetőséget: „Egy amerikai vasút-társaság vételi előjogot szerzett 300.000 acrenyi területre Kubában, melyet betelepíteni szándékozik. Valószínű, hogy agensei a kivándorlás és telepedés iránt nagy actiót fognak kifejtteni. – Óvakodni kell az oda való kivándorlástól, mert az ottani éghajlati viszonyok nagyon hátrányosak az egészségre és a kereseti viszonyok kedvezőtlenek.”²⁸⁹

²⁸⁵ Bueno: *Historia de...* 127. *Medal of Honor, 1863-1968: "In the name of the Congress of the United States."* Washington, 1968. 372. Dyal, Donald H.: *Historical dictionary of the Spanish American War.* Westport, 1996. 269-270. és Dolan, Edward F.: *The Spanish-American War.* Brookfield, 2001. 21-24.

²⁸⁶ Cirules, Enrique: *Conversación con el último norteamericano.* La Habana, 1973.

²⁸⁷ Morales, Salvador: *Situación social en la Isla de los Pinos antes de la Revolución.* La Habana, 1968. 8–11. és Anderle: Az 1848/49-es... 70.

²⁸⁸ Segarra José: *Excursion por América: Cuba.* San José, 1906. 85.

²⁸⁹ *Belügyi Közlöny*, 1903/52. 552-553. és Homér: *A kivándorlásra vonatkozó...* 254-255.

Talán a térség egyedüli kivétele Mexikó volt, ahol a fent említett pueblai menekülésének emlékére, a magyarokkal különösen szimpatizáló Porfirio Díaz majd három évtizedes elnöksége alatt kisszámú osztrák-magyar kolónia létezett, igaz, a mexikói népszámlálási adatok szerint ez 1895-ben 263 főt, és öt évvel később is csak 252 főt számlált.²⁹⁰ De nemcsak a magyar kivándorlás került el az országot, hanem a századfordulón tetőző európai kivándorlás is, amire Porfirio Díaz kormánya is felfigyelt, és a század elején ügynököket küldött szerte Európába, illetve az Egyesült Államokba, hogy a rendkívül gyéren lakott országba európai bevándorlókat csalogassanak. Ebben az időben érkezett pár évi Egyesült Államokbeli tartózkodás után Léderer Sámuel, aki 1890. március 18-án Nuevo León Smelting Refining Company néven megalapította az ország egyik legjelentősebb kohászati vállalatát.²⁹¹

Valószínűleg ennek köszönhette budapesti mexikói főkonzuli kinevezését Bánó Jenő is. Bánó 1889-ben vándorolt ki Mexikóba, majd egy évvel később tapasztalatairól könyvet írt, melyről Gregorio Chávez tábornok, Oaxaca kormányzója a következőképpen nyilatkozott: „*Bánó úr, ki oly szép szavakkal és oly írói adománnyal írta le hazánkat, minden mexikói honfinak ... legnagyobb tiszteletét érdemelő meg s műve oda fog hatni, hogy a lovagias magyar nemzet fiai az összes mexikóiak által mindenkor mint igaz testvérek üdvözöltessenek.*”²⁹² A Mexikót igen kedvező színben bemutató könyv még Porfirio Díaz figyelmét is felkeltette, aki személyesen támogatta Bánó a német telepesek által kedvelt Oaxaca állambeli kávételepének alapítását. Majd az újabb Mexikóról szóló könyvének és a Magyar Kereskedelmi Múzeum képviselőjeként a két ország közti kereskedelmi forgalom bővítése érdekében végzett munkájának elismeréseként nevezte ki 1903-ban Mexikó budapesti főkonzuljává.²⁹³

Mocsáry Béláné 1904-ben tett mexikói utazása alkalmával már több kivándorló családdal találkozott a hajón, és később a fővárosban élő magyaroktól azt is megtudta, hogy a hosszú idő után, 1901. június 18. óta az újra működő osztrák-magyar követség élén álló gróf Gilbert Hohenwarttal szíven viselte az újonnan érkezett magyar bevándorlók ügyét. Sőt, feltehetőleg a

²⁹⁰ Anaya, Delia Salazar: *La población extranjera en México (1895–1990). Un recuerdo con base en los Censos Generales de Población*. México, 1996. 101–102.

²⁹¹ O'Connor, Harvey: *The Guggenbeims; the making of an American dynasty*. New York, 1937. 95. Krause, Corinne Azen: *Los judíos en México: una historia con énfasis especial en el período de 1857 a 1930*. México, 1987. 76. és Bánó Jenő: *Úti képek Amerikából*. Budapest, 1890. 135.

²⁹² Bánó Eugenio: *Mexico, és utazásom a trópusokon*. Budapest, 1896. 30. A szóban forgó pedig a következő volt: Bánó: *Úti képek...*

²⁹³ Sartorius, Christian: *Importancia de México para la emigración alemana*. México, 1852. és Bánó: *Mexico...* 30.

megnövekedett érdeklődésnek köszönhetően először Mexikó két legfontosabb kikötőjében, Tampicóban és Veracruzban, majd Monterreyben, Mexikóvárosban és Méridában nevezett ki a Monarchia tiszteletbeli konzult. Bezerédi miniszteri tanácsos pedig hasonló okokból szükségesnek látta tisztázni *A mexikói cs. és kir. osztrák-magyar követséghez intézendő megkeresések helyes címzése tárgyában* született 1902. évi 68.112 számú BM körrendeletében a magyar hatóságokkal a mexikóvárosi osztrák-magyar követség helyes címét.²⁹⁴ Mindezek hatására a kolónia lassú növekedésbe kezdett és Kánya Kálmán osztrák-magyar követ becslése szerint a tízes évekre 400 főre emelkedett.²⁹⁵

A magyar bevándorlás felerősödését vagy esetleg a korábban jelzett kézműves cigányok jelenlétét mutatja az is, hogy 1906 nyarán Aguascalientesben 200 vasúti munkás kezdett tüntetésbe, mivel a magyar munkások nagyobb fizetést kaptak, mint ők.²⁹⁶ Ugyanebben az évben a *Mexican Herald* pedig arról adott hírt, hogy nagyszámú magyar család 200.000 holdas (Sic!) trópusi területet vásárolt, ahol rizs- és kaucsuktermelő kolóniát akarnak alapítani. A cikk még azt is megjegyezte, hogy „...*ha ez nekik sikerül és ha az ottani éghajlatot elviselhetőnek tartják: a települőket sokan fogják követni az ó hazájukból*”.²⁹⁷ Farahó János mexikói földbirtokos, aki a cikkekre felhívta a magyar olvasók figyelmét, nem tudta eldönteni, hogy ez egy amerikai telepítési ügynökök üzleti fogása-e vagy sem, de azt ajánlotta, hogy senki se menjen a trópusi égöv alá, inkább Mexikóba, mert ott még hatalmas, Magyarországéhoz hasonló klímájú parlagon fekvő területek vannak, ahol a kukorica, a búza és a szőlő is megterem. Utóbbi termesztésének népszerűsítésében egyébként komoly szerephez jutott néhány magyar: 1904-ben Porfirio Díaz egy Mexikóban élő magyar bortermelőt, feltehetőleg a később Mexikó pozsonyi tiszteletbeli konzuljává lett Palugyay Ferencet bízta meg azzal, gondoskodjék arról, hogy minden államban legyen legalább egy szőlőskert, míg a már említett Bánó Jenő a fejlesztési minisztérium támogatásával több könyvet jelentetett meg a szőlőtermesztésről.²⁹⁸ A szintén Magyarországról kivándorolt bortermelő Kuhn Keleti Lajos és Leon Strauss pedig 1904-ben megalapította az

²⁹⁴ Mocsáry Béláné Fáy Mária: *Mexikói utazásom. Úti jegyzetek*. Klny. Magyar szalon, 1905. febr.–márc. és *Belügyi Közöny*, 1902/14. 315.

²⁹⁵ Anderle Ádám - Kozári Monika: *A Monarchia utolsó követe. Kánya Kálmán Mexikóban, 1914-1919*. Szeged, 1996. 60.

²⁹⁶ González Navarro: *Los extranjeros...* 2. vol. 323.

²⁹⁷ *Kivándorlási Értesítő*, 1906.03.18. 6

²⁹⁸ Bánó, Jenő: *Instrucciones para el cultivo de la vid: plantación injerto y poda*. México, 1910.; Bánó, José de: *Instrucciones para el cultivo de la vid: variedades americanas de esta planta*. México, 1911. Istvánffy, Gyula: *El modo de proceder contra la peronospora, enfermedad da la vid*. Ford. Bánó Eugenio. México, 1910.

ország első alkoholgyárát, amelyhez maga Porfirio Díaz adományozott a vasútvonal mellett egy főváros környéki földterületet.²⁹⁹

Az évtized végére egyre bővülő kolónia nemcsak az ország gazdasági életében játszott szerepet, hanem a mexikói művészeti életben is: ebben az időben kezdte meg fotóművészi pályafutását a világhírű Kahlo Frida apja, a magyar származású Kahlo Guillermo is. Kahlo, aki elsősorban Mexikó építészeti alkotásairól készített felvételeinek köszönheti sikerét, összesen 4500 fotót hagyott hátra, melyeket ma különböző mexikói közgyűjteményekben őriznek.³⁰⁰ Talán ezeknek a sikereknek tudható be az is, hogy a fővárosi osztrák–magyar kolónián belül a tízes évek elején megalapították a Viribus Unitis nevű egyesületet, melyről azonban bővebb információval sajnos nem rendelkezünk, és a tagok közül is csak Kuthy József nevét ismerjük.³⁰¹

Az 1910-ben 460 főt számláló osztrák–magyar kolónia a tízes évek elején valószínűleg még rövid ideig tovább-bővült, melyben közrejátszhatott néhány bizonytalan kimenetelű telepítési akció. Először egyes hírek szerint 1910-ben 10.000 és 25.000 közötti finn, magyar, svéd és osztrák földműves- és állattenyésztő-családot akartak az Egyesült Államokból áttelepíteni,³⁰² majd egy másik híradás szerint egy osztrák–magyar társaság 15.400 hektár földterületet vásárolt Irapuato környékén, hogy ott 400 monarchiabeli családot telepítsen le.³⁰³ Bár a harmincas években még több magyar család élt Irapuatóban, pontosabban egyik telepítési akció eredményéről sem tudunk - ami főként a vidéki magyarságra vonatkozó információk teljes hiányának tudható be. Mégis, érdemes itt megemlíteni, hogy egy queretarói magyar – hivatalos statisztikákra hivatkozva – 3000 mexikói magyarról tett említést egy, a *Külföldi Magyarság* szerkesztőségéhez írt levelében, s hozzátette, hogy az országban szétszórtan élő magyarok száma a rossz munkafeltételeknek köszönhetően 1920-ra már 500 főre csökkent.³⁰⁴

Hogy eme ismeretlen queretarói magyar által közölt számadatok mennyire állják meg a helyüket, azt nem tudni, annyi azonban bizonyos, hogy a mexikói forradalom és a világháború hatására a magyar bevándorlás tényleg teljesen

²⁹⁹ Kuhn Luís-zal készített riport, Mexikóváros, 2001.06.15.

³⁰⁰ Debroise, Oliver: *Mexican suite: a history of photography in Mexico*. Austin, 2001. 109-111. és Manrique, Jorge Alberto: *Guillermo Kahlo: fotógrafo oficial de monumentos*. México, 1992.

³⁰¹ MOL P2066/4/48/83. 1951.05.12.

³⁰² González Navarro: *Los extranjeros...* 2. vol., 127.

³⁰³ González Navarro: *Los extranjeros...* 2. vol., 145.

³⁰⁴ *Külföldi Magyarság*, 1921.12.01. 14.

leállt, és, igaz, a követi jelentések szerint a magyarokat közvetlen fizikai veszély nem fenyegette, több magyar döntött a továbbvándorlás mellett. Ennek eredményeként 1920-ra a hivatalos mexikói népszámlálási adatok szerint a még nem honosodott magyarok száma 78 főre csökkent.³⁰⁵ De a forradalom nemcsak a magyar kolónia számszerű csökkenését okozta, hanem tagjainak gazdasági helyzetét is alapjában rendítette meg, mikor a forradalmi kormány a külföldi tulajdonú vállalkozások kisajátítása mellett döntött.³⁰⁶

³⁰⁵ Anaya: *La población...* 101–102.

³⁰⁶ Kuhn Luisszal készített riport, Mexikóváros, 2001.06.15.

A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZTI IDŐSZAK

A századforduló nemzetközi vándormozgalmait alapvetően az európai felesleg kivándorlása és az amerikai munkaerő-szükséglet találkozása, azaz a „push and pull” hatása határozta meg. Az első világháborút követő gazdasági nehézségek és a nyomában fellépő munkanélküliség főként az iparilag gyengén fejlett európai államokból induló tengerentúli vándormozgalmak újjáéledését eredményezte. Nagy-Britanniát leszámítva, ahol a szigetországból tömegesen telepedtek át a birodalom gyarmataira, két dél-európai állam, Olaszország és Spanyolország vette ki a legnagyobb részt ezen vándormozgalmakból, mely államokból 1920 és 1924 között 862.356 és 457.378 személy vándorolt a tengerentúlra. Emellett tömegesen vándoroltak ki Lengyelországból és Németországból is, de jelentős volt a kisebb kelet-közép-európai államokból induló tengerentúli vándormozgalmak nagysága is.³⁰⁷

Míg a Kelet-, Közép- és Dél-Európa államaiból meginduló tengerentúli kivándorlásra az első világháború előtti toló hatás már nem érvényesült annyira, addig a század eleji - a korábbi fejezetekben kifejtett okok miatt - az amerikai szívóhatás sem érvényesült már oly nagy mértékben. Ugyanis az Amerikai Egyesült Államok – politikai, illetve gazdasági érdekeit figyelembe véve – bevándorlási politikájának szigorítása mellett döntött. Ennek eredményeként született meg 1921. május 19-én az Emergency Quota Act, vagy más néven Johnson Quota Act, ami véget vetett a korábbi szabad bevándorlási korszaknak, és az egyes országoknak külön-külön határozta meg a bevándorlási keretszámát. Ez a törvény Magyarország kvótáját 5638, Romániáét 7412, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságét 6426, Csehszlovákiáét 14.282 főben állapította meg.³⁰⁸ Ezt 1924. május 26-án tovább szűkítette az ún. Immigration Restriction Act, vagy más néven Johnson-Reed Bill törvény, mely Magyarország kvótáját 473, Romániáét 603, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságét 671 és Csehszlovákiáét 3073 főre csökkentette.³⁰⁹ Az Egyesült Államok ezen új politikája szükségszerűen új irányt szabott a nemzetközi migrációs mozgalmaknak is, melynek fő

³⁰⁷ Varga: A kivándorlás... 8-9.

³⁰⁸ Lew, Byron – Cater, Bruce: *The Impact of United States Immigration Quotas on Migration to Canada During the 1920s*. Peterborough, 2002. 28. és Puskás: *Kivándorló magyarok*... 165.

³⁰⁹ Lew – Cater: *The Impact of United States*... 28. és Puskás: *Kivándorló*... 165.

vonulataivá az atlanti partvidék három nagy országa, Kanada, Argentína és Brazília vált. Ezen átrendeződést jól mutatja, hogy míg 1922-ben az Amerikai Egyesült Államok 40,9%-át fogadta be az európai kivándorlóknak, addig ez a szám 1924-re 22,5%-ra esett. Ez idő alatt pedig Argentína esetében 19,6%-ról 23%-ra, Kanada esetében 9,7%-ról 16,4%-ra és Brazília esetében 8,7%-ról 11,7%-ra nőtt az európai kivándorlás százalékos megoszlása.³¹⁰

Az európai vándormozgalmakon belül végbement változások természetesen a magyar kivándorlás jellegére is hasonló hatással voltak, és az amerikai Quota Act hatályba lépését követően a tengerentúlra vándorló magyarok is az új célországok, köztük legnagyobb számban Brazília, Kanada és Argentína felé vették az irányt. Az irányváltást jól mutatja, hogy a magyar területekről 1911 és 1920 között érkezett 442.693 bevándorlóval szemben 1921 és 1930 között csak 30.680-an érkeztek az Amerikai Egyesült Államokba, míg ugyanezen két évtized alatt 4611 fő helyett 29.960 fő vándorolt ki Kanadába.³¹¹ Ez az irányváltás a kivándorlók foglalkozás szerinti összetételére is hatással volt. Ugyanis az iparilag gyengén fejlett államokba arányait tekintve sokkal kisebb számban indultak ipari munkások és kereskedők, kik inkább az európai kontinens más országaiba kerestek maguknak megélhetési lehetőséget. Helyette a mezőgazdasági munkások részaránya jelentősen megnőtt. Fontos megemlíteni emellett azt is, hogy a mezőgazdasági munkások mellett az értelmiségi kivándorlók száma is felduzzadt, mely nem is annyira az amerikai országok szívóhatásának, hanem a kibocsátó államok rossz gazdasági helyzetének volt betudható.

Azonban a húszas évek magyar kivándorlásának mégis volt egy igen sajátos, a nemzetközi migrációs mozgalmaktól eltérő vonása, amely a romániai, csehszlovákiai és a szerb–horvát–szlovén királyságbeli magyar nemzeti kisebbség erőszakos kivándoroltatásának jelenségével függött össze. Ugyanis ezen országokból a gazdasági pangás és az ezzel járó munkanélküliségen felül a helyi kisebbségekkel szembeni állami politika is sokakat hajtott külföldre. Ennek egyik jól kézzelfogható példája az említett országokban lezajlott földreformok nemzetiségi földbirtokainak kisajátítása volt. Erről Rakovszky Iván belügyminiszter az 1922. évi 229.295 számú *A Dél-Amerikába kivándorolni*

³¹⁰ Varga: A kivándorlás... 10.

³¹¹ Bakó: *A világ magyarsága*... 52.

*szándékozóik óvása tárgyában született BM körrendeletében a következőképpen szólt: „Az Észak-Amerikai Egyesült-Államoknak a bevándorlást korlátozó politikája folytán a kivándorlásra felkészülők jórésze legújabbban más országok felé fordul, s rohamosan növekszik azok száma, akik a délamerikai országokban akarják boldogulásukat keresni. Ezt a folyamatot azután erősen támogatják egyes egyének, akik hangzatos jelszavak alatt a szomszéd államoknak Magyarországtól elcsatolt részeiben kivándorlási propagandát űznek.”*³¹²

Az ezzel kapcsolatos aggályokat Gaal Jenő, a Magyar Kivándorlási Tanács elnöke a következőképpen fogalmazta meg az 1924-ben, Rómában a ki- és bevándorlást érintő problémákról megrendezett Első Nemzetközi Kivándorlás- és Bevándorlásügyi Értekezlet záróülésén: *„A régi ezeréves Nagy-Magyarország feldaraboltatása folytán a belőle kihalított részek által bővült utódállamokban a nemzeti kisebbségnek kivándoroltatása útján történő csökkenése fajtestvéreink tömegeit hajtja idegen bevándorlási, főleg tengerentúli területekre.”*³¹³

A Gaal Jenő által említett nemzeti kisebbségek, köztük a magyarok, Romániából, Csehszlovákiából és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságból való kivándoroltatásának érdekességét a jelen esetben az adta, hogy az időben egybeesett a már említett, új amerikai bevándorlási törvényekkel, és az azok nyomában felerősödő latin-amerikai magyar kivándorlással. A *Külföldi Magyarság* egyik 1924-es cikke szerint így *„Nyugat-Európában székelő mexikói, argentin, bolíviai, perui és uruguayi konzulátusok az idegenben nyakra-főre adják a beutazási engedélyeket az olyan csonka-magyarországiaknak, akiknek csak európai útlevelük van”*.³¹⁴ Hogy ez a folyamat számszerűleg mekkora méretet öltött ebben az időben, azt még ma pontosan nem tudjuk. Ráadásul a feladatot nehezíti, hogy országonként más és más képet mutatott az odaérkező magyarok aránya a kibocsátó államoktól függően. Jelzésként azonban érdemes megjegyezni, hogy egy, a létszámában a legnagyobbnak számító brazíliai magyar kolónia által saját magáról megjelentetett 1938-as munka az utódállamokból származó magyarok részarányát 90%-ban állapította meg.

Erre vonatkozóan dr. Fernando Callage, volt brazil munka- és bevándorlásügyi főosztályvezető készített egy számítást, amelyben különböző

³¹² *Belügyi Közlöny*, 1922/58. 2438.

³¹³ *Magyarország és az 1924-es évben Rómában tartott „Első Nemzetközi Kivándorlás- és Bevándorlásügyi Értekezlet” Határozatai*. Budapest, 1928. 13.

³¹⁴ *Külföldi Magyarság*, 1924.06.24. 8.

adatokra hivatkozva megállapította, hogy 1908 és 1929 között összesen 56.716 magyar nemzetiségű bevándorló érkezett Brazíliába, akik közül csupán 6501 személy (11,46%) rendelkezett magyar útlevéllel. A többi magyar nemzetiségű származási hely szerinti megoszlása pedig a következőképpen nézett ki: 518-an Csehszlovákiából (0,91%), 2742-en Ausztriából (4,83%), 16.518-an Jugoszláviából (29,12%) és 30.437-en Romániából (53,66%) érkeztek.³¹⁵

Callage számításait támasztják alá az utódállamok korabeli kivándorlási statisztikái is. A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság területéről például az 1924-es év első három hónapjában kivándorolt 5686 személy 28-28%-a volt vajdasági magyar és német. Ugyanakkor ugyanebből a statisztikából az is kiderül, hogy a döntő többségében Vajdaságból származó kivándorlók 46,7%-a (2654-en) választotta Brazíliát kezdeti kivándorlási célországának, és második helyen ekkor még nem Argentína, hanem Közép-Amerika és a Karib térség állott 18,7%-kal.³¹⁶ Hasonló aránytalanságot mutattak a romániai adatok is, hiszen az 1926-ig 80%-ban Brazília felé kivándorlók döntő többségét a nemzeti kisebbségek (ukrán, német, magyar) adták, míg például az előbb említett évben a lakosság 72%-át adó román nemzetiségűek csupán 3,3%-ban vettek részt ebben a folyamatban.³¹⁷ Ez az aránytalanság Csehszlovákia esetében is megfigyelhető volt, hiszen míg az iparilag gyengén fejlett és jelentős magyar kisebbséggel bíró szlovák területekről 1922 és 1926 között százezer lakosra számítva átlag 597, addig ugyanezen időben a cseh területekről átlag 135 személy vándorolt ki. Ez a különbség az 1924-ben volt a legerőteljesebb, ugyanis ebben az évben a százezer lakosra számított kivándorlók száma a két terület esetében 1174 és 160 volt.³¹⁸

És, hogy ezen nagyszámú magyar kivándorlása mögött ténylegesen egyfajta állami ösztökélés állott, azt jól mutatja egy, a húszas évek első felében Romániában kipattant botrány. Arthur Vaitoianu román belügyminiszter az 1922. május 31-én kelt 35.101. számú rendelettel a kivándorlás szabályozása céljából egy tíztagú kivándorlási bizottságot szervezett. E bizottság elnökévé Richard Franasovici belügyi államtitkárt nevezte ki, aki rögtön egy tengerhajózási vállalat szervezésébe kezdett a kivándorlók elszállítására. Egy hét múlva már meg is alakult a román Cunnard Line Társaság, amelynek alapítói és

³¹⁵ *Brazíliai magyarok...* 10.

³¹⁶ *Külföldi Magyarság*, 1924.07.05. 5.

³¹⁷ *Magyar Szó*, 1928.01.08. és MOL K28/54/117-1927-O-2883.

³¹⁸ Thirring Gusztáv: Az elcsatolt felvidék kivándorlási mozgalmái. In: *Magyar Statisztikai Szemle*, 1927. 394-421. és 505-536.

igazgató-tanácsosai amerikai üzletemberek és négy román politikus, köztük a már említett Richard Franasovici voltak. Tehát az állami kivándorlási bizottság és egy, a kivándorlók szállítására alakult hajózási magánvállalat irányítása egy és ugyanazon személy, a belügyminisztérium államtitkárának kezében volt.

Mindezek után a Cunard Line Társaság egy Herberger Gyula nevű kivándorlási ügynököt bízott meg irodáinak a nagyobb erdélyi városokban történő megszervezésével, amely irodák ügynökei bejárták a magyar falvakat, hogy a földműveseket 25 hektár föld, kőből épített ház, ingyen vetőmag, szerszám és első aratásig tartó ellátás reményében a Dél-Amerikába való kivándorlásra biztassák.³¹⁹ Erre vonatkozólag Victor Moldovanu képviselő a román parlament 1925. február 12-i ülésén felolvasta az államtitokba be nem avatott, 279. számú állambiztonsági rendőrségi ügynöknek a belügyminisztériumi irattárból származó hivatalos jelentését:³²⁰

*„Most egy újabb propaganda kezdődött meg... Ezek között románok is akadnak a bánáti részből. Nálunk azonban csak magyarok vannak. Ezek között járnak Herberger ügynökei, biztatván őket, hogy jobb lesz beiratkozni a kivándorlók közé, mivel itt úgy sem élhetnek meg, mivel a román állam elveszi földjeiket. Tehát ezt a propagandát az agrár-reform miatt csinálják, mivel a tavaszon a magyarok telepén a földet szét fogják osztani...”*³²¹

A földosztás ténye már önmagában magyarázatot adhat a román hatóságok viselkedésére, akik nemcsak elnézték ezen ügynökök tevékenységét, hanem különböző eszközökkel a kezük alá is dolgoztak. További magyarázat lehet azonban az is, mely a térség többi államára, köztük Magyarországra is vonatkozott, hogy Románia az első világháború után megnövekedett munkanélküliséget próbálta a szerződésben vállalt 80.000 ember kivándoroltatásával csökkenteni, ami ráadásul – egyes híresztelések szerint – az államkassza számára kivándorlónként öt dollár pluszbevételt jelentett.³²²

Erről az előbb említett 279. számú ügynök a következőképpen folytatta jelentését: *„...jó alkalom ezeknek a sarlatánoknak, akik az emberi lelkeket az egyik országból a másikba adják. Ezeknek üzlete napról-napra növekedik s ezt nincs senki, aki*

³¹⁹ Az erdélyi területek kivándorlási propagandájára legjobb példa maga, Herberger által írt könyv. Herberger Gyula: *Brazília és az oda irányuló kivándorlási mozgalom*. Déva, 1922. Lásd még: nderle, Ádám: Agencias de emigración y los gobiernos húngaros. In: *Ibero-Americana Pragensia. Supplementum XIII*. Praga, 2004. 17-24.

³²⁰ Bán D. András (et al. szerk.): *Magyarok kisebbségben és szóróványban*. Budapest, 1995. 181.

³²¹ MOL K28/54/117-1925-252. és *Magyarok kisebbségben...* 181-182.

³²² *Külföldi Magyarország*, 1924.01.26. 8.

megakadályozza. Főnök Úr! Kérem, ennek a dolognak nagyon gyalázatos következménye lesz országunkra nézve, mivel a magyarok gyalázatos propagandát fognak folytatni. Be fogják mutatni az egész világnak, hogy fajtestvéreiknek el kellett menekülniük a román borzalmak miatt.”³²³

De a figyelmeztetés ellenére a román hatóságok mit sem törődtek az üggyel. Sőt, miután az eset nyilvánosságra került, és a fent említett Victor Moldovanu képviselő kérdőre vonta a kormányt az üggyel kapcsolatban, I. G. Duca külügyminiszter a felhozott vádakra így válaszolt: „Nagyrománia mai területén kisebbségek is vannak. Ha ezen kisebbségek közül egyes alkatrészek nincsenek megelégedve azon ténnyel, amelyben ők – ahelyett hogy többség volnának – most csak kisebbségek, mondom, ha ezen elemek el akarják hagyni – visszatérésre való gondolás nélkül – Romániát, hadd menjenek és létesítsenek kolóniákat akár Észak-Amerikában, akár Dél-Amerikában, akár Ausztráliában.”³²⁴

Azonban nem csak az utódállamok magyarsága, hanem az anyaországiak is igen nagy számban indultak Latin-Amerikába a húszas évek nehéz gazdasági helyzetétől hajtva, miután a kivándorlási ügynökök országszerte aktív propagandába kezdtek egyes latin-amerikai országokba való kivándoroltatás érdekében. Az egyes források szerint 1920 és 1927 között Magyarországról 34.306, Romániából 74.864, Szerb–Horvát–Szlovén Királyságból 101.884 és Csehszlovákiából 73.587 kivándorló indult a tengerentúlra.³²⁵ Erre felfigyeltek a magyar hatóságok is. Tekintve, hogy ezen országokban külképviseletekkel nem rendelkeztek, és számos magyar honos igen nehéz helyzetbe került az ottani kereseti viszonyok és számukra szokatlan éghajlati tényezők miatt, a húszas évek elején több figyelmeztető rendelkezést hoztak a dél-amerikai kivándorlással szemben, sőt a Belügyminisztérium Kivándorlási osztályának vezetőjét azzal a feladattal küldték ki, hogy ott tájékozódjon az ottani megélhetési, kereseti és éghajlati viszonyokról.³²⁶ Ferdinándy Gyula belügyminiszter már 1920-ban óvva intette a nagyszámú Peruba kivándorolni szándékozókat a 48.627/1920 számú BM körrendelete útján.³²⁷ Majd az 1922. évi 229.295 számú, *A Dél-Amerikába kivándorolni szándékozók óvása tárgyában* született BM körrendelet, majd az 1923. évi 14.917 számú, *A délamerikai kivándorlás ügyében* született BM körrendelet és az

³²³ MOL K28/54/117-1925-252. és *Magyarok kisebbségben...* 182.

³²⁴ *Külföldi Magyarság*, 1924.01.26. 3. MOL K28/54/117-1925-252. és *Magyarok kisebbségben...* 184.

³²⁵ Varga: A kivándorlás... 8-12.

³²⁶ *Belügyi Közlöny*, 1923/8. 291.

³²⁷ *Belügyi Közlöny*, 1920/35. 1232-1234.

1923. évi 130.000 számú, *A Canadába, valamint Dél- és Középamerika államaiba kivándorolni szándékozók útleveleinek ügyében* született BM körrendeletek további óvásokat fogalmaztak meg a Latin-Amerikába irányuló kivándorlás eltérítésére. Ez derül ki az utóbbi rendelet szövegéből is: „*Mióta az Északamerikai Egyesült Államok a bevándorlást nagy mértékben korlátozták, az országban egy erős kivándorlási mozgalom észlelhető a délamerikai államokba, főleg Argentína és Brazília felé. Mind sűrűbben érkeznek hozzám kérvények, melyekben a Délamerikába való kivándorlás engedélyezését kérik a folyamodók, azonban létfenntartásukat és elhelyezkedésüket igazolni rendszerint nem tudják. Legtöbb esetben ezen mozgalom nem egyéb kalandos vállalkozásnál, amit megerősíteni látszik az is, hogy a mai Délamerikában lévő honosaink közül tudomásunk szerint nagyon sokan kellő megélhetést maguknak biztosítani nem tudtak és szármalmas helyzetben vannak. Nem kívánok gátat vetni annak, hogy az, aki bármi okból elhatározta magát, hogy hazájából kivándorol, ezen tervét – feltéve, hogy törvényes rendelkezés ebben nem gátolja – meg ne valósíthassa, de éppen az 1909 : II. törvénycikk értelmében kötelességem lévén a kivándorolni szándékozók védelméről is gondoskodni, nem járulhatok abhoz, hogy valaki ügynöki rábeszélés, vagy az ottani viszonyok kellő ismerete hiányában oly helyre vándoroljon ki, hol megélhetése biztosítva nincsen, vagy ahol csak a legnehezebb munka árán tud nyomorúságosan megélni...*”³²⁸

Mindezeknek köszönhetően, az európai vándormozgalmak mozgásához hasonlóan, a húszas évekre tömeges magyar kivándorlás indult az utódállamok és Magyarország területéről Kanadába és az atlanti partvidék két nagy latin-amerikai országába: Brazíliába és Argentínába. Ugyanakkor egy újabb ágon megindult a Közép-Amerika és a karibi szigetek felé való kivándorlás is, melynek két fő célállomása az Egyesült Államokkal szomszédos Kuba és Mexikó lett, bár az ide érkező magyar bevándorlók végső célja továbbra is az Egyesült Államokba jutás maradt. Ugyanis az Egyesült Államok kezdetben meghagyta azt kiskaput, mely lehetővé tette, hogy a kivándorló szülőhazája kvótáján felül bebocsátást kapjanak azok a személyek, akik megszakítás nélkül legalább egy, később öt évig Kubában, Mexikóban vagy valamelyik közép-amerikai, illetve dél-amerikai államban tartózkodtak, ráadásul Kuba és Mexikó Amerikai Egyesült Államokhoz való földrajzi közelségénél fogva a tapasztalatlan kivándorlók számára ezen időszak lejártá előtti illegális bejutás lehetőségével is kecsegtetett. Az így kialakult helyzetről a következőképpen számolt be a *Külföldi Magyarság*

³²⁸ *Belügyi Közlöny*, 1922/58. 2438. *Belügyi Közlöny*, 1923/8. 291. és *Belügyi Közlöny*, 1923/40. 1497-1500.

hasábjain egy az *Amerika küzdelme a bevándorlók csempészei ellen* címen megjelent 1922-es cikk: „A bevándorlási törvény [ti. Emergency Quota Act - T.P.] egyik pontja szerint, kvótán felül bebocsátandók azok, akik legalább egy évig Kanadában, Kubában, Mexikóban vagy középamerikai szigeteken laktak. Ezt alaposan kihasználják egyes hajóstársaságok és a visszautasítandó utasaikat Kubába és Mexikóba szállítják, ahonnan idővel esetleg bejuthatnak az Egyesült Államokba. ...több hajóstársaság szaporította járatait a karibi szigetekre. Állítólag Mexikóban és a szomszédos szigeteken 150.000 ember vár arra, hogy bejuthasson az Egyesült Államok területére.”³²⁹

Az Amerikai Egyesült Államok azonban az évtized közepére az újonnan felállított határőrszolgálatát megerősítette és ezzel együtt a környező országok felé irányuló kivándorlás is visszaesett. Helyette egyre nagyobb arányúvá vált a dél-amerikai államok felé irányuló kivándorlás, melyet tovább erősítettek a nagy gazdasági világválság nyomában jelentkező hatalmas munkanélküliség gerjesztette intenzív vándormozgalmak. Argentína esetében, például, míg 1926-ban csak 304 magyar, 2669 csehszlovák, 3231 jugoszláv és 879 román útlevéllal érkező bevándorlót regisztráltak, addig ezek a számok 1929-re sorban 1198-ra, 4414-re, 7022-re és 2294-re emelkedtek. Bár ebben az időben a kibocsátó államoknak is érdekében állt a komoly társadalmi feszültséghez vezető munkanélküliség kivándorlás által való csökkentése, és ezt telepítési programokkal támogatták is, mégis, a válság mélyülésével egyre nehezebb feladatot jelentett a kivándorlók külföldön való biztos letelepítése. Ugyanis a világválság okozta gazdasági nehézségek hatására a korábban az európai bevándorlás számára teljesen nyitott latin-amerikai országok is bevándorlási politikájuk szigorítása mellett döntöttek. Ennek egyértelmű vesztesei a világválság időszakában megnövekedett számban kivándoroló városi elemek voltak, ugyanis a latin-amerikai országok a hazai munkaerő védelmében ezek bevándorlását, illetve munkavállalását legtöbb helyen korlátozták. Erre, és az egyre nehezebbé váló latin-amerikai elhelyezkedésre, illetve megélhetésre a magyar belügyminiszter a hatóságok által többek közt az 1929. évi 288.991 számú, Mexikóba útlevél kiállítás tárgyában, az 1930. évi 141.230 számú, a tengerentúli államokba (Kanada és az Amerikai Egyesült-Államok kivételével) szóló útlevelek elintézése tárgyában, az 1931. évi 213.185 számú, a Peruba szóló útlevelek tárgyában és az 1931. évi 213.610 számú, a Kuba államba irányuló

³²⁹ *Külföldi Magyarok*, 1922.04.01. 4.

bevándorlás korlátozása tárgyában hozott BM körrendeletekben fel is hívta a kivándorlók figyelmét.³³⁰ Ebben az állami gondoskodás mellett azonban komoly szerepet játszott az attól való félelem is, hogy a bajba jutott kivándorlók megsegítése újabb tételt róhat az amúgy is szűkös költségvetésükre. Ez derül ki a fent említett 1930. évi 141.230 számú BM körrendelet szövegéből is, mikor a Latin-Amerikába való kivándorlás engedélyezésének belügyminiszteri hozzájárulása kapcsán közlik a magyar hatóságokkal, hogy „...*sajnos nagyon gyakori eset, hogy egyesek hangzatos ígéreteknek hitelt adva kivándorolnak, rendeltetési helyükön azonban megélni egyáltalán nem tudnak és mindenüket felélve, külképviseleti hatóságainkhoz fordulnak segélyért és hazaszállításukért.*”³³¹

Az 1930-as években, a gazdasági világválság elmúltával a tengerentúlra irányuló kivándorlási mozgalom is alább hagyott, sőt az eredeti „push and pull” hatásra épülő mozgató erők teljesen megszűntek, hogy aztán majd a harmincas évek végén, a világháborút megelőző társadalmi és gazdasági kényszerítő körülményekre való tekintettel, újra sokan a Latin-Amerikába való kivándorlás mellett döntsenek.

³³⁰ *Belügyi Közlöny*, 1929/50. 1106. *Belügyi Közlöny*, 1930/26. 469-471. *Belügyi Közlöny*, 1931/29. 385-386. és *Belügyi Közlöny*, 1931/31. 406-407.

³³¹ *Belügyi Közlöny*, 1930/26. 469-471.

Migrációs irányok és modellek

Így első hullámban a trianoni békeszerződés által elcsatolt területek magyarjai érkeztek Kubába, miután Románia és Csehszlovákia a kubai és a brazil kormánnyal egyetértésben egy kivándorlási társaságon keresztül megkezdte az erdélyi és felvidéki magyarság toborzását³³² és szállítását: „*Meg akarsz gazdagodni? Fázol? Éhezél? Nincs munkád? Jelentkezz a kubai magyar kivándorlók irodájában, ahol készséggel adnak útiköltséget a tengerentúlra. Ellátnak minden jóval, saját földet kapsz olyan helyen, ahol évente háromszor érik a termés.*” „*Be akarsz jutni az Egyesült Államokba? Jöjj hozzánk s két hónap múlva amerikai állampolgár lehetsz!*”³³³

Ilyen és hasonló röpiratok jelentek meg 1922 februárjában a felvidéki és erdélyi magyarlakta városokban, ami természetesen megtette hatását, és nagy számban akadtak jelentkezők, akik egy hónappal később már Kubában is voltak.³³⁴

A levéltári források és a kubai statisztikák szerint a Magyarországról Kubába való kivándorlás 1923-ban indult meg, és az azt követő három évben nagy számban érkeztek a szigetországba magyarok. Egy 1924-es cikkből például tudjuk, hogy egyszerre 80 békési család vándorolt ki Kanadába és Kubába.³³⁵ Összlétszámukat azonban nehéz pontosan megállapítani, tekintve, hogy a korabeli statisztikák Kubában sem tüntették fel az utódállamokból érkezők nemzetiségét, így csak annyit tudunk biztosan, hogy a kolónia nagy részét a Romániából és Csehszlovákiából kivándorolt magyarság adta.³³⁶

A Kubába érkező magyarok kivétel nélkül Havannában értek partot a többségében Hamburgból induló, és a legtöbb nagyobb nyugat-európai kikötőt érintő havannai, illetve veracruzai járatokon.³³⁷ Egy, a magyar követség által tett becslés szerint 95%-uk csak Európába érvényes útlevelemmel rendelkezett, mivel Kubába nem volt szükséges a vízum.³³⁸ A velük kapcsolatos legfontosabb kérdés tehát az volt, hogy kivándorlásuk után jogi érdekképviselőtük nem vállaló utódállamok helyett a magyar állam segít-e és miként rajtuk. Erről a már

³³² Varga: A kivándorlás... 43.

³³³ Az Isten szerelmére, ne írjatok alá semmit! Meneküljete. In: *Szabadság*, 1937.11.03. 2.

³³⁴ National Archive, Washington, 1922.11.17. 837.55/61, exp. Carlton Bailey Hurst

³³⁵ *Külföldi Magyarság*, 1924.03.28. 7.

³³⁶ *Szabadság*, 1937.04.23. 4.

³³⁷ *Inmigración y movimiento de pasajeros, año 1931*. La Habana, 1932, 7. és *Kivándorlók tájékoztatója*. Szerk. Lukács Elemér. Budapest, 1939. 27–30.

³³⁸ MOL K 106/131/101. 374/1931.

korábban is idézett Gaal Jenő, a Magyar Kivándorlási Tanács elnöke a következőket mondta az 1924-ben Rómában megrendezett Első Nemzetközi Kivándorlás- és Bevándorlásügyi Értekezlet záróülésén: „...ott azokat [ti. a tengerentúli területekre kivándorolt utódállamokbeli magyarságot – T.P.] teljesen magukra hagyván, a magyar állam erkölcsi kötelességének vallja azoknak lehető gondozását is. Magyarország földönfutókká vált régi honpolgárait, akik tőle nem is akartak soha megválni, nem tekintheti közönyösen.”³³⁹

A nemzetközi közvélemény elé tárt hivatalos magyar állásfoglalással szemben azonban belügyminisztériumi rendelet intézkedett arról, hogy a külképviseletek útlevelet ne állíthassanak ki, és csak speciális esetekben járjanak el az utódállamokból érkezett magyarok érdekében a kubai magyar külképviseleti alkalmazottak. Ez persze azt jelentette, hogy az így hontalanná váló magyarok útlevél hiányában vagy megtelepedtek, vagy illegális keretek között folytatták tovább vándorlásukat. Mert sokuk, mint arra már korábban utaltam, Kubára csak mint tranzitországra tekintett, azt feltételezván, hogy onnan könnyebben tud az Egyesült Államokba bejutni. Valószínű nem tudták, hogy az Egyesült Államok az 1924-es Immigration Act-ben a Kubában és Mexikóban letelepedett európaiakra is kiterjesztette a szigorú bevándorlási rendeleteket, melyek a már említett kvótaszám alapján szabályozták az európaiak Egyesült Államokba való belépését.³⁴⁰

Így nem csoda, ha az elkeseredett magyar bevándorlók – sok más európai emigránshoz hasonlóan – az embercsempészek segítségével próbálták meg a szemközt lévő floridai partok megközelítését 150 dollárt fizetve a hajóútért.³⁴¹

„Voltak számosan, akik ily módon el is jutottak az ígért földjére. De nagyon kevesen azok számához képest, akiket a nyílt tengeren kiraboltak és 1-2 napi hajózás után szerencsésnek vallhatták magukat, ha életben kerültek vissza oda, ahonnan elindultak. Számtalan magyar és más nemzetből valókat pedig az amerikai túlsó határon olyan szigetekre tették le a lelketlen embercsempészek, mely szigetek dagály esetén víz alá kerülnek. Ezeket a szerencsétleneket, ha a parti határőrség nem vette észre idejében, a dagály hullámai temették el örökre. Sok-sok becsületes életerős magyar járt már így...”³⁴² – derül ki Molnár Emma havannai magyar küldöttnek a magyarok 1929

³³⁹ Magyarország és az 1924. évben... 13.

³⁴⁰ MOL K 106/131/10. 56249/4.s/1926.

³⁴¹ New York Times, 1922.08.22. 4 és New York Times, 1922.09.26. 1-3.

³⁴² A Magyarok Világkongresszusának... 194.

augusztusában megrendezett Világkongresszusán elmondott, elkeseredésében kissé túlzó beszédéből, amelyhez a *Kubai Magyar Újság* egyik cikke hozzáfűzi: „Nagyon is okos lesz, ha a magyar emigráns végre belátja, hogy az Egyesült Államok kapui előtte és számára végleg bezárattak.”³⁴³

A szerencsétlenül járt magyarokról több, Molnár Emmához hasonló beszámolót ismerünk, de a havannai főkonzulátus jelentése szerint bár történtek ilyen esetek, de tudomásuk szerint magyar áldozatok nem voltak.³⁴⁴ Így feltételezhetően csak kisszámú magyar vállalkozott az Egyesült Államokba ilyen módon való bejutásra, míg a nagyobb részük, ha időlegesen is, de a Kubában való letelepedés mellett döntött.

Közben a szomszédos Mexikóban a forradalom befejeztét követően, Álvaro Obregón 1920-as elnöki hivatalba lépésével egy időben egyes híradások szerint a volt központi hatalmak polgáraival - akik között sok volt a leszerelt tiszt - szemben a világháború alatt kialakult ellenszenv megenyhült.³⁴⁵ Sőt, egy korabeli cikk szerint a mexikóiak „Az érkező német, osztrák, magyar művészeket szívesen fogadják, hangversenyeiket tömegesen látogatják, az otthoni szűkölködők felsegítésére indított mozgalmakban élénk részt vesznek.”³⁴⁶

Az igazi nagy áttörést mégsem ez adta, hanem a Mexikón át folyó bevándorló-csempészet, melyre az amerikai bevándorlási törvények nyújtotta kiskapuk és a két ország közötti útlevélkényszer megszüntetése nyújtott kiváló lehetőséget.³⁴⁷ „A magyar kivándorlók nagy része rendszeren Mexicot az Amerikai Egyesült Államokba való bevándorlásra úgyszólván ugródeszkának tekintik.”³⁴⁸ olvashatjuk egy korabeli magyar visszaemlékezésben. Ezt José M. Davila, Támpico kikötő felügyelője és a migráció tanulmányozásával megbízott közhivatalnok is megerősítette, mikor a mexikói bevándorlás fő problémáinak kapcsán arról panaszkodott, hogy az országba érkező bevándorlók nem kívánnak itt földműveléssel foglalkozni, vagy esetleg az iparban, illetve a bányászatban

³⁴³ *Kubai Magyar Újság*, 1928.11.26. 3.

³⁴⁴ MOL K 106/71/31. 1623/1937. és *Külföldi Magyarok*, 1922.03.15. 5.

³⁴⁵ 1920 február-november hónapok között 25-30 többségében leszerelt katonatiszt vándorolt ki Mexikóba, míg ugyanebben az időben 30.000 leszerelt német katona jelentkezett Mexikóba való letelepedésre, melynek a többsége a franciák és a lengyelek által megszállt területekről való volt. *Külföldi Magyarok*, 1920.11.10. 12.

³⁴⁶ *Külföldi Magyarok*, 1921.05.01. 7.

³⁴⁷ *Külföldi Magyarok*, 1922.04.01. 4.

³⁴⁸ MOL K106/72/33 1927.03.15. Getz

elhelyezkedni, hanem helyette az Egyesült Államokba való továbbvándorlásra törekszenek, hogy aztán ott kereskedelemből gazdagodjanak meg.³⁴⁹

A húszas évek elején a magyar bevándorlók döntő többsége az ország legnagyobb kikötőiben, Támpicóban és Veracruzban ért a mexikói partokhoz, ahol a hasonló nevű állam kőolajtelepein már a század eleje óta dolgoztak magyarok.³⁵⁰ Sokan voltak köztük olyanok is, akik útjukat Havannában rövid időre megszakították, sőt, a magyar sajtóban hírt adtak olyan esetről is, mikor a hajóstársaság által ígért havannai csatlakozás nem érkezett meg és a kivándorlók kényszerűségből Kubában maradtak.³⁵¹ Ezen szerencsétlen esetektől függetlenül főleg a Veracruzban tartózkodó magyarok száma gyorsan emelkedett, melynek hatására 1920 végén megalakult a Veracruz Magyar Egylet. Sokuk azonban, a többi európai bevándorlóhoz hasonlóan, az északi határszél városai felé, Nuevo Laredóba és Ciudad Juárezbe vette az irányt, hogy onnan próbálja meg az Egyesült Államokba való átszökést.

Erre az amerikai kormányzat is gyorsan felfigyelt, és a Mexikó felőli illegális bevándorlás megnövekedésére válaszul megerősítette a déli határ ellenőrzését. 1924. május 28-án létrehozták a U.S. Border Patrol nevű vám- és határvédelmi járőrszolgálatot, mely egy millió dollárt kapott a feladatok ellátására.³⁵² Ennek hatására a határ környékén az átszökéshez a kellő pillanatra váró európaiak száma ugrásszerűen megnövekedett, és közülük sokan a törvénytelen határátkelés veszélyeitől visszariadva inkább az időleges mexikói munkavállalást és letelepedést választották, ahogy ez Katona László feltehetőleg önéletrajzi ihletésű regényéből is kiderül, melyben a magyarországi olvasók számára egy Mexikón keresztül az Egyesült Államokba igyekvő kivándorló kalandjait dolgozta fel.³⁵³ Talán ennek a kornak, amelyben tömegesen tengődtek a magyar bevándorlók az amerikai határ közelében, az emlékét őrzi az az észak-mexikói kis falu is, amely 30 kilométerre fekszik az amerikai határtól és az El Húngaro, azaz a Magyar nevet kapta. Azokra pedig, akik vállalva a veszélyeket, mégis megkísérelték az amerikai határon való átjutást, a mexikói magyarok által összeállított 1925-ös memorandum a következőképpen emlékszik vissza: „*Nagyon sokan oly célból jönnek ide, hogy gyalogosan az Északamerikai Egyesült Államokba*

³⁴⁹ Dávila, José M.: *Comentarios sobre el problema migratorio*. Támpico, 1925. 7.

³⁵⁰ Brown, Jonathan C.: *Petróleo y revolución en México*. México, 1997. 84.

³⁵¹ Külföldi Magyarok, 1924.01.26. 7.

³⁵² Nevins, Joseph: *Operation Gatekeeper: the rise of the "illegal alien" and the making of the U.S.-Mexico boundary*. New York, 2002. 29-30.

³⁵³ Katona László: *Mexikói országúton*. Budapest, 1942.

*átcsempészkedjenek, nem is sejtve, hogy ezen kísérletük, ha véletlenül sikerül is, 2-3 heti ott tartózkodás után, a detektívek minden egyes útlevél nélkül oda került idegent elfognak, ott hónapokig, sőt évekig börtönbe kerülnek, honnan teljesen agyongyötörve Mexicóba, esetleg Európába az illetőségi község, vagy állam terhére visszatoloncsoztatnak. Az utóbbi évben több száz magyar lett így ide visszatoloncolva, tudomásunk van róla, hogy sok magyar van jelenleg is beszökés címén ott letartóztatva.”.*³⁵⁴ A sors különös fintora, hogy míg nagyszámú magyar hiába próbált mindent megtenni a Mexikóból az Amerikai Egyesült Államokba való átszökésért, a Mexico Land Syndicate nevű társaság magyar nyelvű körlevélben csábította az amerikai magyarokat a Mexikóba való áttelepedésre. Ebben a szesztilalom éveiben élő amerikai magyaroknak az olcsó ház és föld mellett azzal érvelt, hogy „*Mexikóban nincs szesztilalom, kétszer nyílik egy évben a virág és csak ott az igazi boldogság*”³⁵⁵

Míg a húszas évek első felében egészen 1927-ig Brazília mellett Kuba és Mexikó számított népszerűnek a magyar bevándorlók között, addig ezen vándormozgalom iránya az évtized második felére átrendeződött. Ennek oka a már említett Egyesült Államok, illetve a legnagyobb latin-amerikai befogadó állam, Brazília által hozott bevándorlást szigorító rendelkezésekben keresendő. Ugyanis ez mind inkább a még szabad bevándorlási törvényeket foganatosító, és a kiutazást, illetve a kolonizációt támogató országok felé terelte a nemzetközi és magyar vándormozgalmakat. Már báró Villani Frigyes bukaresti magyar követ 1927. március 25-én kelt jelentésében is arról írt, hogy a brazil kormány a mezőgazdasági munkások kedvezményes szállítását beszüntette, mire maga a román kormány is korlátozta az eddig 80 százalékban Brazília felé irányuló romániai kivándorlást és a tengeren túlra irányuló kivándorlási mozgalom így Argentína, Uruguay, Peru, Kolumbia és Venezuela felé tör utat magának.³⁵⁶ Ezen tengerentúli, főként Jugoszláviából és Romániából kiinduló magyar vándor-, illetve a gazdasági világválság időszakában egyre inkább felerősödő kontinensen belüli migrációs mozgalmak egyre fontosabb célállomásává vált Argentína, míg ennek „előszobájává” Uruguay lett.

José Battle y Ordóñez liberális párti elnök által megvalósított reformcsomag, amely az ország demokratizálása és gazdasági fejlesztése mellett igen jelentős lépéseket tett a szociális jogok kibővítésére, ekkorra itt már

³⁵⁴ MOL K106/73/33/905-909. 1925.01.29.

³⁵⁵ *Külföldi Magarság*, 1922. 05. 01. 12.

³⁵⁶ MOL K28/54/117-1927-o-2883 és *Magyarok kisebbségben...* 220-221.

megteremtette azt az alapot, mely később hozzájárult ahhoz, hogy Uruguayt csak úgy emlegessék: „Dél-Amerika Svájc”. Mégsem ez lett az igazi szívóerő, ami az 1920-as évek második felében a magyar bevándorlók tömegeit ide vonzotta, hanem Uruguay liberális bevándorlási politikája, amely lehetővé tette, hogy az európai bevándorlók 1932-ig gyakorlatilag minden papír nélkül bejuthassanak az országba. Az Amerikai Egyesült Államok által bevezetett, majd a húszas évek végétől több más latin-amerikai ország által is alkalmazott bevándorlási korlátozások miatt ugyanis Uruguay egyre népszerűbb célpontjává vált a legális és az illegális magyar vándormozgalmaknak. Így például sok olyan kivándorló választotta Uruguayt, akik Európában nem tudták az argentin vízumot megszerezni, majd az 1929-es világgazdasági válság idején Brazíliából érkezett nagyszámú olyan utódállambeli magyar, akiknek útlevele érvényességének lejártával nem volt lehetőségük okmányaik megújítására, és ezzel állampolgárságukat is elvesztették.³⁵⁷

Ez persze nemcsak az önhibájukon kívül hontalanná váló utódállambeli magyarok számára kínált vonzó lehetőséget, hanem a szükséges úti okmányokkal nem rendelkező magyarországi társaik számára is. Sőt, jó pár kétes múltú magyarnak is, akik így Uruguayban próbáltak a hazai hatóságok elől eltűnni. Itt azonban fontos megjegyezni, hogy a korabeli magyar sajtó által felkapott „fegyenckolónia” gúnynév semmi esetre sem illette meg az uruguayi magyar kolóniát, hiszen többbezer lélekszámahoz képest elhanyagolhatónak volt mondható az itt lefűlelt magyar bűnözők száma.³⁵⁸ Maga dr. Juan Campisteguy elnök is úgy nyilatkozott 1929-ben a hozzá befutó rendőrségi jelentések alapján, hogy *„...az új bevándorlók közül a legértékesebb elemek közé tartoznak a magyarok, akik közül még egy sem szerepelt a bűnözők között.”*³⁵⁹

Így az 1932-ig érvényben lévő uruguayi liberális bevándorlási politika nyújtotta kikapuk, a korábban már tárgyalt 1890. évi 2096. számú első átfogó bevándorlási törvény cigány bevándorlás miatt magyarokat sújtó tiltó rendelkezése ellenére,³⁶⁰ létfontosságúak voltak azon ideérkező magyarok számára, akik – a harmincas évekre szigorú bevándorlási korlátozásokat

³⁵⁷ *Magyarország és az 1924. évben...* 85.; *Külföldi Magyarok*, 1924.02.02. 3.; *Magyarok kisebbségben...* 220–221. és MOL K28/54/117-1927-O-2883.

³⁵⁸ *Uruguayi Magyar Hírlap*, 1931.03.12. 4.

³⁵⁹ *Délamerikai Magyarok*, 1929.11.30. 9.

³⁶⁰ „Quedan igualmente prohibidas en la República la inmigración asiática y africana y de individuos generalmente conocidos por el nombre de húngaros o bohemios” lásd: 1890. évi 2096. számú törvény a bevándorlásról.

foganatosító – Argentínát tekintették vándorlásuk végső céljának, ahová Uruguayon keresztül „...aránylag könnyen becsúszhatott az, aki egy kicsit ismerte a dörgést”.³⁶¹ Erről 1930 augusztusában a *Délamerikai Magyarság* a következőt írta: „Montevideo az utóbbi hónapokban gyűjtőállomása lett a Dél-amerikai magyar bevándorlóknak, valósággal előszolgálja az Argentína felé irányuló de otthon súlyos szabályokkal korlátozott inmigrációnak...”³⁶²

Hasonlóképpen ír a *Magyarok Délamerikában* című könyv is, mikor az uruguayi kolóniát jellemzi: „Szabályként leszögezhető, hogy átlag minden harmadik argentinai magyar, mielőtt partra szállt, előzetesen rövidebb-hosszabb ideig Montevideóban élt. Uruguay tehát – hogy úgy mondjuk – előszoba az argentinai magyaroknak.”³⁶³

Uruguayhoz hasonlóan, Kolumbia, Peru és Bolívia is számos később továbbvándorló magyarnak nyújtott rövid időre szállást, amikor az amerikai bevándorlási törvények szigorításának hatására a karibi és a mexikói kivándorlás új irányt keresett magának, hogy aztán onnan Chile és Argentína irányába tovább menjen.

³⁶¹ Miklós–Vér: *Magyarok*... 234.

³⁶² *Délamerikai Magyarság*, 1930.09.27. 3.

³⁶³ Miklós–Vér: *Magyarok*... 234.

Szorványközösségek kialakulása és története

Kuba

A fent említett okok miatt kényszerűségből itt megtelepedett magyarok száma a húszas években gyorsan emelkedett, és néhány év alatt több ezres magyar kolónia jött létre a szigeten. Egy 1924-ben Magyarországon járt, és a latin-amerikai magyar sajtóban idézett ismeretlen kubai politikus szerint: „Kubában az utóbbi időben gyakran hangzik fel magyar szó. Nem tudom, hogy hányan vannak ott magyar kivándoroltak, ballom, hogy átmeneti szállásként tekintik Kubát, ahonnan az Egyesült Államokba lehet jutni, azonban a végeredmény mégis az, hogy Havanna utcáin az utolsó hónapokban az orosz mellett a leggyakoribb idegen nyelv a magyar. [...] Így nem is fog bennünket meglepni, ha néhány év múlva Kuba szigetén magyar telepek lesznek, amelyek éppúgy, mint a bennszülöttek, cukornád és dohánytermesztéssel fognak foglalkozni.”³⁶⁴

Pontos számadattal – mint már említettük – mégsem rendelkezünk. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy a hivatalos kubai adatok szerint 1927-ig 1945 magyar és 3851 romániai, csehszlovákiai és szerb–horvát–szlovén királyságbeli állampolgár érkezett, illetve azt, hogy a magyar külügyi jelentésekben 3000 és 8000 közötti magyarságról beszélnek a húszas években, akkor egy 4000-7000 fős magyar kolóniát tarthatunk elképzelhetőnek, melyben természetesen benne foglaltatik a kolónia javát adó utódállamokból származó magyarság is. Ez utóbbi csoportból a legnagyobb tömegben Romániából érkeztek, melynek elismeréseként a második világháború alatt a Tamás Ferenc által vezetett Szabad Magyar Mozgalom *Szabad Magyar Szemle* lapjában *Szabad Erdélyi Hírek* címen külön rovatot indított.³⁶⁵

Érdemes megemlíteni, hogy a Havannába érkező magyarok 80-90 %-át fiatal férfiak adták, akiknek nagy része családját hátrahagyva indult neki az útnak. Érkezésük pillanatában az egy-két havi szükségletet fedező 30 dollárral

³⁶⁴ *Külföldi Magyarság*, 1924.09.20. 7.

³⁶⁵ *Memorias inéditas del censo de 1931*. Habana, 1978. 290–291. és *Szabad Magyar Szemle*, 1944.09.20. 3.

bírtak átlagosan – ez megegyezett a többi országból ideérkező bevándorlók anyagi helyzetével –, s átlagban csupán 2 %-uk volt írástudatlan.³⁶⁶

A vidéki magyarság

A szerencsésebbek, főleg az utódállamokból a kivándorlási hivatal segítségével érkező magyarok, valamely földosztó bank útján kis földterülethez jutottak. Joggal feltételezzük, hogy a vidéken így megtelepedettek száma igen magas lehetett, erre Kuba gazdaságának agrárjellege, illetve a bevándorlási statisztikákban és a magyar levéltári anyagokban fellelhető földművesek nagy száma utal.

Bár ez a csoport volt az, amely a formálódó kolónia javát adta, mégis ők azok, akikről a legkevesebbet tudunk. A vidéken szétszóródó magyarság ugyanis, hacsak nem Havanna környékén jutott munkához, rövid időn belül beolvadt a helyi lakosságba, eltekintve egy-két gócponttól, ahol nagyobb számú magyar telepedett meg, akiknek így módjuk nyílt nyelvük és kultúrájuk ápolására. Ilyen közösségek alakultak ki több Camagüey megyebeli településen, mint például Senadóban, Floridában, Baracoában és magában Camagüey városában, illetve az Isla de Pinoson, azaz a Fenyők Szigetén.

Közülük a legmostohább sors azoknak a magyaroknak jutott, akik a külvilágtól teljesen elzárt Isla de Pinoson telepedtek le. A kevesebb mint 2000 lakosú Isla de Pinosra, amely az Egyesült Államok elsőszámú déligyümölcs-szállítói közé tartozott, már a század elején érkeztek magyarok, amikor is az amerikaiak – mint ahogy arról már esett szó – az újonnan az USA-ba érkezett kelet-európai bevándorlók áttelepítésébe kezdtek.³⁶⁷ Később a szigetet az 1925-ben ratifikált Hay-Quesada szerződés alapján a Kubai Köztársasághoz kapcsolták, s ezzel az Egyesült Államok megszűnt a sziget elsőszámú kereskedelmi partnere lenni, ami alapjaiban rengette meg lakosságának – köztük a húszas években idetelepült körülbelül harminc magyar családnak is – gazdasági helyzetét. Többen az ország más részeibe vándoroltak, mások a Magyarországra való visszatelepülést választották. Mint ifj. Guttman Ádám is, aki a

³⁶⁶ *Inmigración y movimiento de pasajeros, año 1926*. La Habana, 1927. 5. és *Inmigración y movimiento de pasajeros, año 1925*. La Habana, 1927. 5.

³⁶⁷ Morales: *Situación social*... 8–11.

főkonzulátushoz írt levelében így indokolta elhatározását: „...*pénzem nincs és... a nagy bátyámtól kapom a hajó jegyet Canadából mert itt Cubában a nyomorból menekülni kel bármi módon...*”³⁶⁸.

A vidéki magyarság legnagyobb számban a Havanna megyei Hersleyben telepedett le, ahol a Hersley American Corporation cukorgyárnál helyezkedtek el. Az itteni magyar kolónia létszámát is nehéz pontosan megbecsülni, mivel a magyar források 300 fős magyar munkásságról beszélnek, míg az 1931-es kubai népszámlálási adatokban a 25.692 lelket számláló község a spanyolokon kívüli európai népesség összlétszámát összesen 154 főre becsüli.³⁶⁹ A kubai adatoknak némileg ellentmond, hogy 40 magyart ismerünk név szerint, akik itt telepedtek le, és az 1928–1929-ben megjelenő *Kubai Magyar Újság* külön helyi irodavezetővel és lapkezelővel rendelkezett ezen a településen.³⁷⁰ 1945-ben pedig a hersley-i kolónia még mindig aktívan részt vett a kubai magyarság programjaiban, amit megkönnyített, hogy Hersley csak 30 kilométerre fekszik a fővárostól. Így folyamatosan fenntartották a kapcsolatot a fővárosi magyar kolóniával, nem úgy, mint a fővárostól messzebb található más (pl. a baracoai vagy a senadói) cukorgyárak magyar munkásai.³⁷¹

A hersley-i cukorgyárban, amely a Hersley American Corporation által épített Havanna–Matanzas vasútvonal mentén feküdt, és ahol évi 121 napra volt szükség, hogy a learatott nádat feldolgozzák, feltehetően a számos, ott megtelepült magyaron kívül sok Havannában élő magyar csak mint idénymunkás dolgozott.³⁷² Emellett néhány települést leszámítva – így például Guanbacoa vagy Marianao – nemigen tudunk a Havanna környéki településeken megtelepedett magyar lakosságról.³⁷³

Beilleszkedés

Bár a kubai magyarság nagy része vidéken szóródott szét, mégis a főváros vált a kolónia szívévé, mivel az itt letelepedett nagyszámú magyarság nagyjából

³⁶⁸ MOL K 106/132/101. 678/1937 mellékelt levél.

³⁶⁹ MOL K 106/131/101. 56249/4.s./1926.

³⁷⁰ MOL K106/136/101; *Memorias ineditas...* 212. és *Kubai Magyar Újság*, 1927.11.11. 8.

³⁷¹ *Szabad Magyar Szemle*, 1945.08.20. 2.

³⁷² *Industria Azucarera y sus derivados. Zafra de 1929*. La Habana, 1931. 26. és Peraza Sarausa, Fermín: *Diccionario biográfico cubano*. 3. vol., Habana, 1953. 23.

³⁷³ *Szabad Magyar Szemle*, 1945.01.10. 6. és *Kubai Magyar Újság*, 1927.11.11. 8.

egy helyen tömörült az akkor 400.000 lelket számláló fővároson belül. A mai Régi Havanna városrész kikötő felőli része – mely akkor európai emigránsok által lakott kerület volt – adott otthont a havannai magyarság döntő részének is. Ezen belül is főleg az egymással szomszédos Jesús María, Acosta, Compostela és San Isidro utcák, ahol főleg a húszas években, tömegével laktak az újonnan érkezett kelet-európai és magyar bevándorlók.³⁷⁴

Kuba monokultúras gazdaságát az 1921-es cukorkrach – melyet éppen a szigetország túltermelése váltott ki – súlyosan megrendítette, és az a válságból hosszú évekig nem tudott kilábalni. Ez az egész országra kihatott. Az infláció és a munkanélküliség a háború alatti konjunktúra után hatalmas méreteket öltött.³⁷⁵ Ez az állapot jellemezte Kubát, mikor a magyar bevándorlók első nagyobb hulláma megérkezett. A csalódott magyaroknak így nemcsak azzal kellett szembenézniük, hogy útjukat nem tudják folytatni az Egyesült Államok felé, hanem azzal is, hogy kényszerű új hazájukban a spanyol nyelv ismeretének teljes hiányában a munkalehetőségek még korlátozottabbá váltak. A Havannában letelepült magyarok között sok volt a jól képzett munkaerő – szemben a gyengén képzett helyi lakossággal –, mégis az újonnan érkezett emigránsok legtöbbször kénytelen volt kemény fizikai munkát vállalni. „Egy magyar báró és egy budapesti gyógyszerész a vasútépítésnél dolgoznak mint munkások. Sok mérnök, tanár és más egyetemi képzettségű ember a legalacsonyabb rendű munkára kénytelen ráfanyalodni. Sziklát rúgnak, dokkokban dolgoznak és tízórai munkáért 1,2-2 dollárt kapnak. Az ügyes, szakképzett mesterember is örvend, ha munkát talál.”³⁷⁶

„Minden munkát meg kell fogniuk, hogy élhessenek. Rengeteg köztük a cipész, a szabó és másfajta iparos.”³⁷⁷ „De sok a pincér, az edénymosogató, a kávéházi zongorista... a bennszülöttek rossz szemmel nézték a szorgalmas, intelligens magyar munkaerőt.”³⁷⁸

Ha kis számban is, de ezekből az iparosokból kerültek ki olyanok, akik komoly egzisztenciára tettek szert, és a formálódó magyar kolónia központi személyiségeivé váltak. Ilyen volt például a két budapesti szabó, Fusz Antal és Lechmann Jakab, akik magyar éttermet nyitottak Havannában a Jesús María 38. alatt, megteremtve a kolónia számára az első találkozóhelyet, vagy Ritter Jenő

³⁷⁴ MOL K106/136/101.

³⁷⁵ Naranjo Orovio, Consuelo: *Del campo a la bodega: recuerdos de gallegos en Cuba. Siglo XX*. A Coruña, 1988. 219–224.

³⁷⁶ MOL K106/131/101. 56249/4.s. 1926.

³⁷⁷ A felsoroltakon kívül nagy számban voltak még a havannai magyar iparosok között asztalosok, rézművesek, géplakatosok és fodrászok. MOL K106/131/101 56249/4.s. 1926.

³⁷⁸ *Szabadság*, 1937.04.23. 4.

női fodrász, aki az első szervezett magyar kör, a Havannai Magyar Egylet elnöke lett.³⁷⁹ Az Egylet ugyan nem volt hosszú életű, mivel a havi 40 centes tagsági díjat csak kevesen tudták kifizetni, de Ritter Jenő 1926-ig a kolónia vezéregyénisége maradt.

A magyarság vezető személyiségei közé tartozott a már említett Ziskay Antal őrnagy, aki a kubai 1895–98-as függetlenségi háború befejeztével Havanna város főkincstárnoka, és egyben a kubai közélet elismert egyénisége lett, továbbá Havanna legfelkapottabb orvosa, dr. Győri László, és Maximiliano Paetzold, az utolsó osztrák–magyar konzul, aki a Monarchia megszűnése után mint Ausztria külképviseletének vezetője maradt az országban.³⁸⁰

Pár évvel később már a tehetősebb magyarok köre kibővült, 1927 novemberében dr. J. Imre Savage-Sulyok (Sulyok Imre) szerkesztésében megjelent az első kubai magyar nyelvű lap *Kubai Magyar Újság* címmel. A rövid életű hetilap – az emigráns magyar sajtó történetének ismeretében – a szinte hihetetlennek hangzó 5700-as példányszámban jelent meg, ami azt bizonyítja, hogy a kubai népszámlálási adatokban közölt magyar bevándorlókra vonatkozó 1200-as létszám a valóságban ennél jóval több lehetett. A lap első száma már egy „Magyar üzleti kalauz”-t közölt, egy másik cikkben pedig ezt olvashatjuk: „*Egyszáz magyar üzlet Havana városában. Még a régi kubások sem igen hittek állításunknak. Annyira hihetetlen, hogy magyar véreinkből ily nagy számmal lettek legyen képesek ily rövid ittlét után üzletileg elhelyezkedni.*”³⁸¹

A cikkből a továbbiakban kiderül, hogy egy szálloda, nyolc magyar étterem (köztük egy kóser), több fodrászat, óra-ékszer üzletek, tisztítók, valamint nagyobb műhelyek (cipész-, szabó-, csipkekészítő-, nyakkendőgyártó- és pálinkafőző-műhelyek) voltak ebben az időben Havannában magyar tulajdonban.³⁸²

A magyar állam telepítési tervei

A magyar emigránsok egészét tekintve a kép mégsem volt megnyugtató. A havannai magyarság nagy része továbbra is napi megélhetési gondokkal küzdött,

³⁷⁹ MOL K106/131/101. 56249/4.s. 1926.

³⁸⁰ MOL K106/131/101. 56249/4.s. 1926. és Bueno: *Cinco siglos...* 127–132.

³⁸¹ *Kubai Magyar Újság*, 1927.10.28. 1.

³⁸² Uo. 1. és 8.

ahogy egy korabeli magyar visszaemlékezésből is kiderül: „Egy magyar úriasszony nagy nyomorában a tengerbe ugrott. Kivándorolt magyarok tömegesen tengetik életüket egy-egy piszkos férges szobában, melyért fél-háromnegyed dollárt fizetnek.”³⁸³

A továbbgyűrűző kubai gazdasági recesszió hatására egyre többen kerültek az utcára. A sűrűsödő gondokat jelezte az is, hogy 1926-ban a magyar kormány tiszteletbeli magyar konzult nevezett ki a Kubai Köztársaság egész területére kiterjedő hatáskörrel, Nicolas Conde de Rivero személyében, aki emellett a havannai közélet egyik legelőkelőbb tagja és a *Diario de la Marina* (Kuba legnagyobb napilapja) szerkesztője és társtulajdonosa is volt.³⁸⁴ Őt kereste föl Havas Sándor, aki elmondta, hogy 400-500 magyar nagyon nehéz körülmények között él Kubában és felvetette, hogy más kelet-európai ország kormányához hasonlóan a magyar kormánynak is lépéseket kellene tennie a Kubában rekedt, kilátástalan helyzetben lévő polgárai számára egy „kanadai transzport” szervezésével. Havas fel is ajánlotta, hogy a Kanadában kezdődő munkákra egy 300-400 fős magyar transzportot állít össze.

A verbuválás meg is kezdődött, és egy hónapon belül 103 magyar jelentkezett, akik közül 46 volt ideiglenesen munkanélküli.³⁸⁵ Eközben a washingtoni követség és a montreali főkonzulátus a kanadai kormánynál járt el annak érdekében, hogy a jelentkezett személyeket minél előbb áttelepíthessék. Sőt, a magyar külügyminisztérium ennek sikertelen kimenetele esetére egy esetleges mexikói vagy Haiti szigetén történő telepítés lehetőségét is felvetette.³⁸⁶

Egy 1926-ban kelt belügyminisztériumi levélből kiderül, hogy a transzport gondolata nem számított újnak a magyar hatóságok számára, mivel a Kubában tengődő magyarok sorsáról a magyar, illetve az amerikai sajtóban is több cikk jelent meg, s ezek hatására a magyar hatóságok már 1923 óta telepítettek át Kanadába Kubából és Brazíliából – hasonló körülmények között ottrekedt – magyar kivándorlókat.³⁸⁷

Az 1927-ig elhúzódó tárgyalások során azonban kiderült, hogy a kanadai kormány nem hajlandó magyar zsidókat és más magyar nemzetiségű hontalanokat az országba befogadni, s az őket leszámítva megmaradt kb. 60

³⁸³ MOL K106/131/101. 5649/4.s. 1926.

³⁸⁴ *Külügyi Közlöny*, 1925.05.25. 57.

³⁸⁵ MOL K106/131/101. Canadai transport.

³⁸⁶ MOL K106/131 1926.06.08.

³⁸⁷ MOL K106/131/101. 186.440/1926.

személynél 100 dolláros útiköltség és 20 dolláros indulótőke felmutatását tette kötelezővé, továbbá a magyar kormányt arra akarta kötelezni, hogy vállaljon felelősséget a transzportált személyekért. Ezt a magyar kormány vonakodott elfogadni, tekintvén, hogy egy belügyminiszteri jelentés szerint Havannában élő honpolgárok „100 %-a oly egyén, aki saját és az Egyesült Államok törvényeinek kijátszásával akart az Egyesült Államokba befurakodni”³⁸⁸. 1927-ben végül mégis megszületett az engedély a listán szereplő 60 személy beutazására Kanadába, ám – eddig tisztázatlan okok miatt – csak az engedélyezették egy része jutott el oda.³⁸⁹

Itt érdemes pár szót szólni a magyar állam másik olyan ismert telepítési tervéről, mely igaz, földrajzilag ide nem köthető, mégis azonos abban, hogy rajtuk kívül az összes hasonló tervezetnek semmi kézzelfogható eredménye sem lett. A kanadai transzporttal egy időben ugyanis az argentinai Cordobá megyében született meg az első és utolsó szervezett dél-amerikai magyar földműves-telep, Colonia San Juan néven. A Mendoza–Chile vasútvonal mentén Buenos Aiestől 700 kilométerre eső Leguizamón állomásnál alapított magyar telep Schlesinger Walter Buenos Aires-i tiszteletbeli konzul hosszantartó tárgyalásai után, 1927-ben alakult meg a Buenos Aires – Pacific vasúttársaság földbirtokán. Az itt letelepített 39 magyar földművescsalád kiválasztásának a magyar kormány nagy figyelmet szentelt, ugyanis San Juanból mintatelepet kívánt alakítani annak bemutatására, hogy ezzel demonstrálja a latin-amerikai kormányok számára, hogy érdemes magyar földművesekből álló kolóniákat létrehozni. Ez egy nagyszabású terv része volt, melynek hosszú távú célja az volt, hogy egy 50.000 fonttal támogatott program keretében a Dél-Amerikában élő, többségében az utódállamokból érkezett, szegény sorú földművesek számára szervezett telepítések útján jobb életkörülményeket biztosítson. Ennek a programnak az egyik legégetőbb feladata a Brazíliában rendkívül rossz körülmények között élő nagyszámú magyar földműves elhelyezése volt, aminek megoldására született a már korábban említett Kanadába, majd az Argentínába való szervezett áttelepítés gondolata. Ez utóbbi adhat magyarázatot arra, miért került 30 brazíliai magyar család az összesen 39 családból álló telepre.³⁹⁰

³⁸⁸ MOL K106/131/101. 186.440/1926/X1.

³⁸⁹ MOL K106/131/101. 859/1927. és MOL K106/131/101. 108/18. 1927.

³⁹⁰ Elkán Pál - Wodianer Rudolf: *Argentína leírása és ismertetése magyar nyelven. Magyar-spanyol kéziszótár*. Budapest-Buenos Aires, 1929. 127.; *Magyar Szó*, 1927.08.18. és *Magyar Szó*, 1928.11.11. 1.

San Juan, vagy más néven Leguizamón 280 telepese családonként egy-egy kétszobás házat (istállóval, kúttal), körülbelül 100 hektár földet, ezenkívül lovakat, fejőstehenet, disznót, malacokat, baromfit és földműveléshez szükséges eszközöket kapott, amelynek 22.000 pesós árát hat év alatt kellett megfizetniük. A törlesztésnél komoly gondot jelentettek az állandó árvizek és a sáskajárások okozta károk, melyek enyhítésére 1928-ban létrehozták a Leguizamóni Magyar Telepesek Szövetkezetét.³⁹¹ A magyar kormány pedig 1933-ban egy iskolát állított fel a faluban, ahol Mózesné M. Erzsébet, majd Matoráczy István tanította a kolónia népes gyerekseregét, akik 1939-ben még egy szervezetet is létrehoztak Leguizamóni Ifjúsági Egyesület néven. Ekkor az iskola azonban már a végnapjait élte. A továbbra is rendszeresen pusztító árvizek és sáskajárások ugyanis oly mértékben ellehetetlenítették a telepesek munkáját, hogy azok kezdték földjeiket tömegesen elhagyni, hogy a szárazabb éghajlatú Chaco tartományban újrakezdjék életüket.³⁹²

De állami telepítési terveknél maradva érdemes megemlíteni, hogy Latin-Amerika egy harmadik pontján, Hondurasban is születtek magyar kolonizációs tervek, csak azzal a különbséggel, hogy itt nem a magyar, hanem a román állam volt a vállalkozás kezdeményezője. 1929 végén ugyanis 2000 erdélyi család Hondurasba történő kivándoroltatásáról reppent fel a hír a sajtóban, akiket a hondurasi és a román kormány egyezsége alapján egy tömbben telepítettek volna le az országban. A terv végrehajtásának sikeréről ismeretekkel nem rendelkezünk, a vállalkozás valószínűleg elakadt valahol, esete azonban további kutatást igényel.³⁹³

Gazdasági nehézségek hatásai

1927-től a Gerardo Machado Morales által vezetett kormány – amerikai mintára – kvótarendszert vezetett be gazdasági, illetve politikai okokra hivatkozva, amely szerint Magyarországról hivatalosan évente csak 3 bevándorló érkezhett volna ezután.³⁹⁴ Az új kivándorlási törvény és az egyre erősödő belpolitikai zavargások jelentősen visszavetették a Kubába érkező magyarok

³⁹¹ *Magyar Szó*, 1928.11.18. 2.

³⁹² *Magyar Szó*, 1939.05.25. 10. és *Magyar Szó*, 1939.02.19. 3.

³⁹³ *Délamerikai Magyarság*, 1929.11.16. 9. és *Délamerikai Magyarság*, 1930.11.15. 7.

³⁹⁴ *Kubai Magyar Újság*, 1928.01.10. 1.

számát, de még a kubai bevándorlási adatok szerint is több mint 50 magyar illetőségű érkezett a következő évben az országba.³⁹⁵

A kubai magyarság életében bekövetkezett másik fordulatot a politikai viták okozta csoportosulások jelentették. A kolónia egyik csoportja a *Kubai Magyar Újság* szerkesztőségéből kiváló Bobák Albert vezetésével egy új lapot alapított. Ezt követően a két lap a kubai hatóságoknál feljelentésekkel próba egymást lejáratni. Erről Sulyok Imre így írt újságijában: „*Megindult az Akenamunka...: A vádaskodók elsőként a Majoritas helyi lap létesítésére törekednek, kommunisták és keresztény magyar kihasználók...*”. Majd így folytatja: „*Már menekülnek a kommunista lap tudósítók, a népfosztó kizsákmányolók, mert Magyar Kuba tanításaim következtében rájött, hogy örökét herdálja, aki kommunista; mert társadalmi és politikai múlttal rendelkezők, mint a magyar nép fiai, nem lelhetnek semmi közös talajra önmaguk és ezek között*”.³⁹⁶

Sulyok vádaskodásaiból sajnos pontosan nem derül ki, kiktől (vagy miről) van szó, de az bizonyos, hogy nemcsak Bobák Alberttel, hanem a főkonzulátuson fordítóként és titkárként dolgozó Caliger Endrével is szembekerült, mikor Caliger a Kubai Belügyminisztérium, később pedig az Elnöki Palota részére készített a rendőrség által kért fordításokat a *Kubai Magyar Újság* számairól, aminek eredményeképpen először betiltották az újságot, majd Sulyok Imrét a köztársasági elnök rendeletére kiutasították az országból.³⁹⁷

A szétforgácsolódott magyar kolóniát még ugyanabban az évben a Hauptmann Ervin elnöklétével megalakult Kubai Magyar Egyesület próbálta újra összekovácsolni. Az egyesület szabályzatát rögtön a megalakulás után összeállították, és azt a helyi hatóságoknak átadták. Világosan leszögezték, hogy céljuk a tagok morális, gazdasági és kulturális támogatása. A szabályzat kimondta azt is, hogy a társaság tagja lehetett minden magyar ajkú, nemre, korra, vallásra és nemzetiségre való tekintet nélkül, azzal a kikötéssel, hogy a Compostela és a Luz utcában lévő klubhelyiségben a politizálás és bármely politikai párt propagálása szigorúan tilos. Az egyesületnek Halmos György és Szöllösy István szerkesztésében külön lapja is volt, mely *Kubai Magyar Hírlap* néven jelent meg. Ugyanakkor Pelényi János washingtoni követ egy 1938-ban

³⁹⁵ *Memorias inéditas del censo de 1931*. Habana, 1978. 290.

³⁹⁶ *Kubai Magyar Újság*, 1928.02.03. 1–2.

³⁹⁷ MOL K106/71/31. 16/1993.

kelt levele alapján feltételezhető, hogy 1928-ban emellett a Sulyok Imre által említett *Majoritas* lap is létezett rövidebb-hosszabb ideig.³⁹⁸

A Kubai Magyar Egyesület az 1929. augusztus 22–24. között Budapesten megrendezett Magyarok Első Világkongresszusán mint a Magyarok Világszövetségéhez csatlakozó külföldi magyar egyesület szerepelt egy másik kubai magyar szervezettel együtt, amely Camagüey Magyar Kolónia néven volt bejegyezve. Sajnos, egyiknek se volt küldöttje.³⁹⁹

A kongresszuson mint egyedüli jelenlévő kubai magyar, a korábban már idézett havannai Molnár Emma szólalt fel, aki egy kommunistamentes magyar egylet létesítését javasolta.⁴⁰⁰ Molnár ezen óhaja a Kubai Magyar Egyletet – mely alapszabályzatában világosan kinyilvánította a szervezet politikamentes mivoltát – azzal vádolta, hogy nemcsak politizált, hanem még a Geraldo Machado kormánya által olyannyira üldözött kommunista politikát is fejtett ki.

Ezt a kijelentést látszik megerősíteni Szöts István levele a washingtoni követhez, melyben arról panaszkodik, hogy az Egylet új vezetőségének Lány József, Freireich Izrael, Rósner Sándor és Stern Leó által kifejtett propagandája nemcsak az egyletet züllesztí szét, de még a magyar kolónia létét is fenyegeti.⁴⁰¹ A Kubai Magyar Egyesület valószínűleg nem sokkal ezután megszűnt, mivel 1929. szeptember 23-án a főkonzulátus a könyvadományát visszavette. De nemcsak az új elnökség tagjairól derült ki, hogy kommunista propagandát folytattak, hanem Reinhertz Bernátról, a volt alelnökről is. Reinhertz a Kubai Kommunista Pártba való belépése után kezdett el kommunista propagandamunkát végezni, mígnem a machadista kormány terrorcsapata elfogta és kínzások után kivégezte.⁴⁰² Egy, az amerikai magyar sajtóban megjelent cikk, illetve Erdei (Erdmann) Ferenc visszaemlékezései szerint azonban nem ő volt az egyedüli, aki a kommunista mozgalmak munkájában aktívan részt vett, ugyanis ezen írások szerint a kubai magyarok körében annyira elterjedt volt a kommunista propaganda folytatása, hogy a hatóságok minden magyart kommunistának néztek és velük szemben keményen felléptek. Mindez azonban

³⁹⁸ MOL K106/70/31. 1245/1938. és MOL K106/131/101. 1929.10.09.

³⁹⁹ *Magyarok Világkongresszusának...* 36.

⁴⁰⁰ *Magyarok Világkongresszusának...* 194.

⁴⁰¹ MOL K106/31/70. 1929.

⁴⁰² Bueno: *Cinco siglos...* 133.

igen kérdésesnek látszik, hiszen a követségi iratok, melyek csupán pár ilyen esetről tesznek említést, ezen állítást nem támasztják alá.⁴⁰³

A havannai magyar kolónia így újra szétesett, az egyesület által felállított könyvtár megszűnt, ráadásul mind a helyi hatóságok, mind a havannai Magyar Királyi Főkonzulátus bizalmatlansággal fogadott minden újabb magyar kezdeményezést a kolónia összefogására, amely 1929 után végleg megállt létszámának növekedésében. Igaz a világgazdasági válság éveiben egyes ügynökök, ismét olyan ígéretekkel csalogattak kivándorlókat Kubába, hogy onnan az amerikai bevándorlási kvótakeret limitált száma ellenére bejuttatják őket az Amerikai Egyesült Államokba. Ezt történt egyes Aradról kivándorolt magyarokkal is, akiket Radványi Mihály ügynök vett rá a Kubán keresztül való kivándorlásra, majd az általa képviselt hajóstársaság Havannában magára hagyta ezeket a személyeket.⁴⁰⁴ Mindemellett a harmincas évek közepétől megkezdődött a kubai magyarság lassú továbbvándorlása.

Az 1929-es gazdasági világválsággal a kubai gazdaság, mely teljes észak-amerikai befolyás alatt állt, hamar összeomlott, ugyanakkor Gerardo Machado 1928-as másodszori újraválasztása után a megerősödő baloldali, illetve diákmozgalmak egyre-másra szervezték politikai megmozdulásaikat és hajtották végre bombamerényleteiket, mígnem a kormány 1930-ban bezáratta a Havannai Egyetemet, és a rákövetkező évben felfüggesztette az alkotmányt. 1933-ban Machado bukása után a helyzet tovább romlott, a gazdasági válságon felülkerekedni képtelen, gyengekezű és rövid életű kormányok nyolcszor váltották egymást három év alatt.⁴⁰⁵

Közben az egyre nagyobb méreteket öltő munkanélküliség visszaszorítására Kuba a külföldi bevándorlás és a munkavállalás korlátozásába kezdett. Elsőként, ahogy ezt Áldássy államtitkár 1931. évi *Cuba államba a bevándorlás korlátozása tárgyában* született 213.610 számú BM körrendeletében a magyar hatóságok számára bevezette: „*Cuba államban uralkodó rossz gazdasági viszonyok és nagy munkanélküliség – amely a nagyszámú oda kivándorolt magyarság körében is nagy nyomorúságot idézett elő – az ottani kormányt a bevándorlást megszorító intézkedések megtételére késztették*”.⁴⁰⁶ Majd 1931-ben amerikai mintára bevezették a

⁴⁰³ *Szabadság*, 1937.11.03. 3. *Délamerikai Magyarság*, 1937.05.25. 11. és MOL K106/71/31 64/1935.

⁴⁰⁴ *Délamerikai Magyarság*, 1932.01.17. 4.

⁴⁰⁵ Naranjo Orovio: *Del campo...* 225–229.

⁴⁰⁶ *Belügyi Közlöny*, 1931/31 406–407.

kvótarendszert, mely ettől kezdve Magyarország estében 50 bevándorló beutazását engedélyezte. Ezt a rendeletet még ugyanebben az évben tovább szigorították azzal, hogy a „*spanyolul nem beszélő bevándorlók közül csak azok léphettek az ország területére, akik 200 dollár saját pénzt fel tudtak mutatni.*”⁴⁰⁷ 1933-ban pedig a 2232. számú elnöki rendelet értelmében megkezdik a munka nélkül maradt idegen honpolgárok állami pénzből történő repatriálását.⁴⁰⁸ Majd egy hónappal később Ramón Gray San Martín 2585. számú elnöki rendelete a munkaadókat arra kényszerítette, hogy ötven százalékban kubai állampolgárokat alkalmazzanak, továbbá kikötötte munkafelvételkor a kubaiak, elbocsátáskor a külföldiek prioritását.⁴⁰⁹ „*E rendelet nagyon érinti az itt élő nagyszámú magyarságot. A cukorgyárakban már megkezdtek az idegenek elbocsátását és sok magyar maradt munka nélkül*”⁴¹⁰ – derül ki Conde de Rivero főkonzul jelentéséből.

Az így munka nélkül maradt magyarok közül többen kényszerültek Magyarországra visszatelepülni, igaz, a kubai kormány mégsem vállalta a repatriálás költségeit, derül ki egy magyar külügyi jelentésből: „*Bába Ferenc teljesen pénz nélkül maradt és kegyelemből tartják egy magyar házban... most tavasszal megindul az Európa felé áramlás és ha nagyon sok utas van a hajókon mindig szoktak felvenni fizetés nélkül egy-két munkást.*”⁴¹¹

De nemcsak hazafelé indult meg a vándorlás, hanem egyre többen indultak az Egyesült Államok, illetve Közép- és Dél-Amerika más országai felé munkakeresés céljából.⁴¹² Erre ösztönözte a számos jó anyagi egzisztenciára szert tett havannai magyart Szemes János és Böhm Jenő esete is.

Szemes János 1932-ben a Freyre de Andrade testvéreknél állt alkalmazásban, mikor a Fekete Keddként elhíresült napon a machadista kormány terrorcsapata az akkori ellenzék vezéralakjai közt számon tartott három testvért lakásukon, Szemes jelenlétében kivégezte. Szemes a főkonzulátusra menekült, hogy ott bújjon el a gyilkosok elől, akiknek látta az arcát.⁴¹³ Machado bukása után mégis a Freyre de Andrade család egyik tagja az, aki feljelenti őt, így a kor legnagyobb vihart kavart perében Szemes mint machadista ügynök szerepelt. A konzulátus elég bizonyítékot tudott összegyűjteni a vádlott tisztázására, és

⁴⁰⁷ *Belügyi Közlöny*, 1931/31 406-407.

⁴⁰⁸ MOL K106/71/31. 131/1933.

⁴⁰⁹ Naranjo Orovio: *Del campo...* 44.

⁴¹⁰ MOL K106/71/31. 161/1933.

⁴¹¹ MOL K106/131/101. 84/1934.

⁴¹² Naranjo Orovio: *Del campo...* 44.

⁴¹³ *Historia de Cuba*. 2. vol. Habana, 1973, 219–220.

Szemesnek is sikerült azonosítania a két gyilkost, ám a tárgyalás utolsó napján, mikor Szemest a fogházból a bíróságra akarták vinni, a rabszállító kocsit megtámadták és a benne ülő magyart meggyilkolták. Az elkövetők – a hátrahagyott nyomokból kiderült – egy rendőrkapitány és egy másik tiszt volt, mire azonban elrendelték elfogatásukat, azok már el is hagyták az országot. A konzulátus, Szemes János magyarországi rokonainak megbízásából, kártérítési pert indított az elkövetők ellen, de az eredménytelen maradt.⁴¹⁴

Böhm Jenő ékszerüzletét 1934 júliusában fényes nappal, az ő és felesége jelenlétében rombolták szét egy tüntetés résztvevői, és távozásukkor a kirakatban elhelyezett ékszereket mind elvitték.⁴¹⁵ Valószínűleg ez ösztönözhette a vállalkozót, hogy profilt váltson, és vidékre visszahúzódva inkább gazdálkodásba fogjon Guasima községben vásárolt birtokán.⁴¹⁶

De nemcsak a polgári személyeket veszélyeztették a Havannában uralkodó zavaros politikai viszonyok. 1935-ben elrendelték a *Diario de la Marina* épületének katonai őrizetét, ami azért érintette érzékenyen a kubai magyarságot, mert az ugyanebben az épületben található főkonzulátust nem látogathatta, míg az egy új helyre nem költözött.⁴¹⁷

Erre a korszakra az egyik kubai magyar, Német Lajos így emlékezett vissza „...négy forradalmon mentünk keresztül, amely alapján rázott meg minden egzisztenciát... Gazdasági pangás helyesebben nyomor volt, még betevő falatra sem jutott, dolgozni nem engedtek, idegenek ellen szigorú törvényeket hoztak...”⁴¹⁸

„A keserves helyzet nagy egyetértést kovácsolt a kubai magyarok közt. Katolikus, protestáns, zsidó közt nincs különbség... Vasárnapi szentbeszédeimet a protestánsok éppúgy meghallgatják mint zsidók. Én, nem csak a katolikusok papja, de a protestánsok és a zsidók lelkipásztora is vagyok Havannában”⁴¹⁹ – írja Erdei (Erdmann) Ferenc szaléziánus visszaemlékezéseiben. Erdei 1927-ben érkezett Havannába, miután a torinói rendfőnök - akinél ő kérte a külföldön élő magyarok közti missziós szolgálatát - a fiatal novíciust a havannai rendházba küldte. Miután áldozópappá szentelték, az 1929 után szétesett magyar kolónia újjáélesztésén kezdett fáradozni.

⁴¹⁴ MOL K106/70/31. 113/1934. és *Délamerikai Magyarság*, 1935. 06. 13. 2.

⁴¹⁵ MOL K106/71/31. 198/1934.

⁴¹⁶ *Szabad Magyar Szemle*, 1945. 05. 20. 2.

⁴¹⁷ MOL K106/70/31. 534/1935.

⁴¹⁸ MOL K106/70/31. 1938. 04. 10-én kelt Német Lajos levele.

⁴¹⁹ *Szabadság*, 1937. 04. 23. 4.

1932-ben az addig a konzulátuson őrzött magyar könyveket a templom sekrestyéjébe kérte át, hogy azok így újra hozzáférhetővé váljanak a kolónia számára.⁴²⁰ Majd miután egy 90 aláírással ellátott levélben a kolónia felkérte, hogy szervezzen egy új magyar egyletet, az augusztusban tartott rendes havi magyar misén az ott megjelentek Caliger Endre világi elnök, Erdei Ferenc egyházi elnök és Makk József ügyvezető igazgató vezetésével megalakították a Cubai Magyar Keresztény Otthont.⁴²¹ Az Otthon, melynek a *Teniente Rey* 41. szám alatt sikerült helyet találni, alapszabályzatában kikötötte, hogy elsődleges céljai közé tartozik az anyaországgal való kapcsolat, a kereszténység és a magyarság érzéseinek ébrentartása, a Kubában tartózkodó magyarok társadalmi, politikai és gazdasági egységbe foglalása. Ugyanakkor arról is döntött, hogy az egyesület sem a hazai, sem a kubai politikai viszonyokkal semmilyen formában nem kíván foglalkozni, illetve a vallási megkülönböztetést és vitát is kizárja.⁴²²

Az erőfeszítéseknek köszönhetően a magyarság ezekben a bizonytalan időkben végre tényleg összekovácsolódott, így az egyletnek hosszú évekig sikerült fennmaradnia. 1934-ben a Magyarok Világkongresszusa Állandó Szervezeti Irodájának, illetve több magyarországi katolikus egyesületnek (például a Szent István Társulatnak) köszönhetően a Cubai Magyar Keresztény Otthon már egy 600 kötetes magyar könyvtárral rendelkezett, továbbá jórészt a Szalézi Intézet jóvoltából egy újabb magyar lapot, a *Magyarságot* sikerült kiadnia, melynek első száma 300 példányban jelent meg, és bővítését már akkor felvetették. Az újságot Havannán kívül Camagüeyben is terjesztették.⁴²³ A vidéki magyarságnak a fővárosiakkal való kapcsolatteremtését és annak fenntartását nagyban elősegítette, hogy Erdei 1937-ben, mikor hazalátogatott, őt új szaléziánussal tért vissza, akik közül kettő pappá szentelése után Camagüeyben dolgozott, míg ő – valószínűleg 1938 körül – Santiago de Cubába került, és a Cubai Magyar Keresztény Otthon vezetését Ritter Jenőre, az egykori Havannai Magyar Egylet volt elnökére bízta.⁴²⁴

A Budapesten 1938. augusztus 16–19. között megrendezett Magyarok II. Világkongresszusához csatlakozó egyesületek közt újra képviseltették magukat a kubai magyarok a Cubai Magyar Keresztény Otthonnal és a Camagüey-i római

⁴²⁰ MOL K106/70/31. 52/1932.

⁴²¹ MOL K106/70/31. 173/1932.

⁴²² MOL K106/70/31. 166/1932.

⁴²³ *Magyarság*, 1934/1. 3–4.

⁴²⁴ MOL K106/70/31. 1938. 04. 10-én kelt Német Lajos levele.

katolikus plébániával, ami azt jelentette, hogy a dél-amerikai országok közül Argentína és Brazília után Kuba volt a harmadik legtöbb egyesületet kiállító ország. Ám ez megtévesztő adat: a valóságban Erdei szerint ekkorra 2000 főre, míg Caliger Endre szerint 1000 főre csökkent a magyar anyanyelvűek száma, amihez Caliger hozzáfűzi, hogy ebből csak 400 a Magyarországról ideszármazott, és csak 50-60 fő az, aki a kivándorlást követő tíz évben meghosszabbította állampolgárságát, míg a többiek állampolgárság nélkül élnek.⁴²⁵ Ha a pontos szám meghatározása így nem is lehetséges, az mindenesetre kiderül, hogy a kolóniát majdnem teljes egészében az 1927 előtti bevándorlók alkották, és hogy az utódállamokbeli magyarság aránya még mindig döntő volt. Ez azért is látszik hihetőnek, mivel ők Kubába érkeztek már elvesztették állampolgárságukat, és így mint hontalanok, legális úton nem tudták az országot elhagyni - még akkor sem, ha az itteni hatóság hazatelepítésüket kívánta volna -, tekintve, hogy sem az utódállamok, sem az anyaország nem fogadta be őket.

A források hiánya miatt sem a Cubai Magyar Keresztény Otthon, sem a *Magyarság* című havilap további sorsáról többet nem tudunk, így csak feltételezhető, hogy valamikor 1939 és 1941 között szűnhettek meg.

⁴²⁵ MOL K106/71/31. 1937. 05. 30-án kelt Erdei (Erdmann) Ferenc levele és MOL K106/71/31. 208/1937.

Mexikó

Miután az Egyesült Államok az 1924-ben elfogadott Immigration Actben továbbszigorította a bevándorlás feltételeit, már minden Mexikóba vándorolt előtt egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy hosszabb távú ott-tartózkodással kell számolni. Ekkor indul meg az ország belső, nagyobb városai és a vidék bánya- és főleg kőolajtelepei felé való vándorlás és az ottani letelepedés. Ezekről a magyarokról lényegi ismeretekkel nem rendelkezünk, így csak feltételezzük, hogy a kontinensnyi ország területén szétszórva, főként az északi államok városaiban (Mexicali, Ciudad Juárez, Nuevo Laredo, Monterrey), Veracruz és Tamaulipas államok kőolajtelepein és a központi területek mezőgazdasági birtokain telepedtek meg nagyobb számban. Ebben az időben szűnhetett meg utánpótlás híján a Külföldi Magyarok Szövetségével jó kapcsolatot ápoló Veracruz Magyar Egyesület is, melynek tagjai leginkább a város kereseti lehetőségeivel voltak elégedetlenek.⁴²⁶ A legtöbben mégis Mexikóvárost választották új lakóhelyüknek, ahol a gyorsan növekvő magyar kolónián belül hamar megkezdődött a társas élet szerveződése.

A Mexikóvárosban letelepülő magyarok között – hasonlóan azokhoz a latin-amerikai nagy városokhoz, ahol magyarok telepedtek meg, – a zsidóság részaránya a magyarországihoz mérten sokkal magasabbnak számított. Ez azonban nem a Magyarországon ért megkülönböztetésükből fakadt a harmincas évek végéig, hiszen addig a kolóniákon belül világi egyesületek lelkes, támogató, sőt vezető tagjai voltak, és a hivatalos magyar külképviseletekkel is igen jó viszonyt ápoltak. Inkább arról lehetett szó, hogy a többségében földművesekből álló nem zsidó kivándorlás azokat az országokat részesítette előnyben, ahol a vidéki kolonizáció révén földhöz juthattak, míg a kivándorló magyar zsidóság São Paulo, Buenos Aires, Montevideo, Santiago de Chile és Lima mellett Mexikóvárost részesítette előnyben, hiszen ezekben a nagyvárosokban tovább tudták folytatni az otthon megszokott foglalkozásukat és életformájukat. Ez utóbbiban, illetve a gazdasági életben való érvényesülésükben segítséget nyújtott a zsidó kivándorlást támogató JCA és HIAS nevű nemzetközi szervezetek, illetve, hogy az említett városokban a század elejétől nagyszámú kelet-európai zsidó telepedett meg önálló szervezeteket hozva létre. Mexikóban például az

⁴²⁶ *Külföldi Magyarság*, 1921.08.01. 10.

1908-ban alapított Alianza Monte Sinai segélyegylet, és főként az egylet létrehozásában is részt vevő Martin Zielonka rabbi sok segítséget nyújtott az 1920-as évektől tömegesen érkező kelet-európai zsidóságnak. Zielonka rabbi munkájának legnagyobb eredménye az volt, hogy miután a Mexikóból átszökött magyar Joseph Weisset 10 társával együtt Európába toloncolták vissza az amerikai hatóságok, az International Order of B'nai B'rith támogatásával elérte, hogy az 1921 után elfogott illegális zsidó határátlépőket Mexikóba, és nem Európába toloncolták vissza, aminek feltétele az volt, hogy a kiutasítottaknak állandó munkát és szállást biztosítsanak ott.⁴²⁷

De nem csak a zsidó kivándorlók számíthattak segítségre, ugyanis egy 1926-os külügyminisztériumi jelentés szerint Mexikó budapesti konzulja, dr. Sömjén Géza folyamatosan mexikói kivándorlók útlevélkérelmeivel jelent meg a hivatalban, és ezeknek a személyeknek munkát is tudott szerezni. Ez adta az ötletet, hogy esetleg a korábban már említett kubai magyar transzportot Széchényi László követ közbenjárásával Kanada helyett Mexikóba helyezték el.⁴²⁸

Az 1924-ben alakult a Mexicói Magyar Református Egyház Péter Antal református lekipásztor, illetve Paczka Sándor és Dóczi Lukács főgondnokok elnöklése alatt.⁴²⁹ A közösség tagjai a hetente egyszer tartott magyar nyelvű istentisztelet alkalmával gyűltek össze a Gante 5. szám alatt. Ugyanebben az évben jött létre Farkas Ignác elnök, Péter Antal titkár, illetve Betegh Pál, Dalmai Rezső, Paczka Sándor, Schwarcz Imre és Lőrinczi Dengezics igazgatósági tagok vezetésével a Calle Flora 4A alatt székelő Mexicói Magyar Segítő Egyesületet is, mely később szintén a Gante 5. szám alá költözött és ott naponta kétszer tartott az érdeklődők számára munkaügyi felvilágosítást hivatali helyiségében.⁴³⁰ Ugyanitt működött továbbá az időközben alapított Mexicói Magyar Dalkör.

A hirtelen megnövekedett és élénk társasági életet élő magyar kolónia összefogását és hasznos információkkal való ellátását tűzte ki céljául Betegh Pál, a Mexicói Magyar Segítő Egyesület egyik igazgatósági tagja, és a Pardes János

⁴²⁷ Krause, Corinne A.: *Los judíos en México. Una historia con énfasis especial en el periodo de 1857 a 1930*. México, 1987. 153–157.

⁴²⁸ MOL K106/131 1926.06.08.

⁴²⁹ MOL K106/73/33/903. 1925.02.12.

⁴³⁰ MOL K106/73/33/904. 1925.02.12. és *Mexicói Magyar Újság*, 1925.02.08. 1.

által az Avenida República del Salvador 112. székhellyel alapított *Mexicoi Magyar Újság* is, mely 1924 végétől bizonytalan ideig hetente négy oldalon jelent meg.⁴³¹

1925. február 1-jén tartotta meg a kolónia az első közös műsoros estjét is, melyen először a közösség legrégebbi tagjának, Packa Sándornak *A magyarok nem cigányok* című spanyol nyelvű előadása hangzott el, ami jelzi a kolónia által a témának tulajdonított fontosságot, ugyanis előadásában hangsúlyozta, hogy „a spanyol »húngaro« szó téves értelmezésével, különösen a nép körében a magyarokat még mai napig is cigányoknak minősítik”.⁴³² Pedig a korábban már említett José M. Dávila bevándorlással foglalkozó kormánytisztviselő ugyanebben az évben megjelenő könyvében erről a névcseréről szót sem ejt. Sőt, könyvében a magyarokat az osztrákokkal és a németekkel együtt tárgyalja, kijelentve, hogy takarékoskodó jellemével egy kíváncsi emigráns, aki általában jó munkaerő, tökéletes kézműves és szakember a városban, sőt vidéki telepítésekhez is rendkívül ajánlott, igaz, csak abban az esetben, ha fiatal férfiak magukban érkeznek, mivel egyébként nehezen keverednek a helyi lakossággal.⁴³³

A magyar kolónia létszáma egyre növekedett, és a Mexicói Magyar Segítő Egyesület kissé túlzónak látszó becslése szerint 1925-re elérte az 5000 főt.⁴³⁴ Ezen szám pontos megállapítására azonban nem sok esély mutatkozik, hiszen a Kubába vándorolt magyarokhoz hasonlóan sokuk illegálisan érkezett és tartózkodott Mexikóban, ahová ekkor még mindenfajta határellenőrzés nélkül lehetett bejutni. Katona László erről regényében a következőket mondja: „Nem tudom, hogy ma miképpen van Mexikóban, de akkor 19.-ban ugyanakkor, mikor az Egyesült Államokba érvényes vízummal sem engedtek be csak azért, mert nem ismertem egy amerikai polgárt sem, aki jót állt volna értem, Mexikóban nekem kellett az útleveletem elvinnem a rendőrségre, hogy lebélyegezzék”.⁴³⁵

A mexikói kivándorlók megnövekedett számát látszik az is bizonyítani, hogy Magyarország a New Yorkban székelő követség mellett 1925. augusztus 13-án Mexikóvárosban magyar tiszteletbeli főkonzulátust nyitott, melynek élére Cornelius Gertz áruház-tulajdonost nevezték ki. Sőt, Brazília és Argentína mellett, egyedüli latin-amerikai országgént egy másik külképviseletet, a Sitzenstatter József vezette veracruzai tiszteletbeli konzulátust is felállították az

⁴³¹ MOL K106/73/33. és *New Yorki Magyar Hírlap*, 1925.02.21. 1.

⁴³² *Mexicoi Magyar Újság*, 1925. 02. 08. 1.

⁴³³ Dávila, José M.: *Comentarios sobre el problema migratorio*. Támpico, 1925. 7–10.

⁴³⁴ MOL K106/73/33/905-909. 1925.01.29.

⁴³⁵ Katona László: *Mexikói országúton*. Budapest, 1942. 20.

ország területén. Ez utóbbi külképviselet felállítására azért kerülhetett sor, mivel Sitzenstatter Széchényi László követnek címzett leveleiben az itt partraszálló magyarok kommunista propagandának kitett veszélyeztettsége mellett a következőkre hívta fel a figyelmét: „*Veracruz Mexikó legfontosabb kikötője és nincs hét, hogy két-három hajó nem tesz partra tekintélyes számú bevándorlót, kik magyaroknak adják ki magukat, ámbár a mai földrajzi beosztás szerint kényszerített csehszlovákok, románok vagy szerbek, kik gyakran valódi magyar szellem- és érzélemmel jönnek ide és rendesen jól beszélnek magyarul.*”⁴³⁶

A magyarok Mexikóba történő nagyszámú bevándorlásáról azonban csak 1927-ig beszélhetünk, ettől az évtől aztán a megélhetési viszonyok fokozatos romlása, az általános drágulás és a kereseti lehetőségek kedvezőtlen változása következtében egyre többen a Dél- és Észak-Amerikába való tovább, vagy a hazavándorlás mellett döntöttek. Így megindult a tiszavirág-életű magyar kolónia lassú zsugorodása.⁴³⁷ A magyar bevándorlás további csökkenését eredményezték a nagy világgazdasági válság idején Mexikó által hozott bevándorlási törvények is. Már 1927-ben a bevándorlás korlátozásával élt Mexikó, mikor a többségében nincstelen utcai kiskereskedéssel foglalkozó arab, libanoni, örmény, palesztin, szír és török bevándorlók országba lépését 10.000 peso felmutatásához kötötte. Majd 1929. április 29-én a belső munkaerőpiac védelmében egy rendeletben újabb szigorításokat vezetett be. Ez utóbbi már a magyar kivándorlásra is hatással lehetett, ugyanis a magyar belügyminiszter az 1929. évi 288.991 számú, *Mexikóba útlevél kiállítás tárgyában* címen megjelent BM körrendeletében kénytelennek látta felhívni a magyar hatóságok figyelmét ezen rendelet adta új körülményekre. Ezeket a következőképpen foglalta össze: „*A munkanélküliség számának nagyarányú növekedése folytán a mexicói kormány elrendelte, hogy külképviseleti hatóságai tagadják meg a vízumok megadását mindenkitől, akik munkakeresés céljából kívánnak Mexicoba kivándorolni. E rendelet alól kivételnek oly szellemi munkások, kik legalább is 5000 peso személyes vagyon felett rendelkeznek, továbbá mindazok, akik be tudják bizonyítani, hogy Mexico területén valamely fontosabb cégnek az üzlettársai vagy pedig valamely mexicói ipari vagy kereskedelmi vállalatnál nyernek szakértői minőségben oly alkalmazást, melyet bennszülöttekkel pótolni nem lehet, ily szakértőknek azonban előzetes belügyminiszteri engedélyre van szükségük. Színészeknek, vagy valamely szín- vagy művészársulat tagjainak szabad a beutazás. Meg van továbbá engedve, hogy a Mexico*

⁴³⁶ MOL K106/53/18. 1925.07.02. és MOL K106/53/18. 1925.06.08.

⁴³⁷ MOL K106/72/33. 1927.03.15. Gertz.

*területén letelepedett külföldieknek szülei vagy gyermekei bevándoroljanak, ha be tudják bizonyítani, hogy családjuk a köztársaságban tartózkodik.”*⁴³⁸

De nem csak ez a rendelkezés hatott negatívan a mexikói magyar kivándorlásra, ugyanis az általános szigorító feltételek mellett közvetlenül is hatottak azzal, hogy a cigányok bevándorlásának szigorításánál és később betiltásánál rendre az húngaro, azaz a magyar megnevezést használták. Ennek első jeleként 1929-ben egy, már korábban említett körlevelet bocsátott ki a kormány, melyben felkérte az illetékes területi hatóságokat, hogy kiutasításuk végett írják össze a mexikói államok területén élő „*nagyszámú magyar, osztrák-magyar, görög, stb., törzseket, melyek tagjai csalárd módon jutottak az országba, nélkülöznek mindenféle állandó lakhelyet, állandó helyhez kötött üzlettel nem rendelkeznek*”.⁴³⁹ Bár az egyes államok kormányzóságától visszaküldött jelentések tanulsága szerint az országba gyakorlatilag csak elvétve tartózkodtak cigányok, a központi államigazgatás ezt nem vette komolyan, és az 1931. május 19-én hozott rendelkezés már törvényileg tiltotta be az „húngarok”, vagyis ezen gyűjtőnév alatt értett cigányok Mexikóba való belépését.⁴⁴⁰ A nemzeti sztereotípiákban gondolkodó mexikói bevándorlási törvények kapcsán azonban érdemes megemlíteni, hogy míg a magyarokat a cigányokkal azonosították, addig az elszaporodó külföldi, utcai kereskedőkkel azonosított arab és zsidó bevándorlást szintén származási helyük szerint próbálták azonosítani, és ezért a lengyel, libanoni, orosz, örmény, palesztin, török és arab személyek belépését a harmincas évek elején született jogszabályok útján betiltották.

A tovább- illetve visszavándorlások ellenére Mexikóban maradt magyarok számát nehéz lenne megbecsülni. Az 1930-ban rendezett ötödik hivatalos mexikói népszámlálás során az 51.167 európaikat, azon belül pedig 317 magyar, 490 osztrák, 181 csehszlovák, 205 román és 174 jugoszláv állampolgárt írtak össze az ország területén.⁴⁴¹ Ez Gertz Cornelius tiszteletbeli főkonzul jelentéseiben szereplő 400-450 fős becslésével körülbelül összevág, de feltételezhetőleg számításon kívül hagyta az itt tartózkodó utódállamokból kivándorolt magyarokat, kiknek a kolónián belüli részaránya a legális továbbvándorlás lehetőségének hiányában egyre magasabb lehetett. Ráadásul a

⁴³⁸ *Belügyi Közlöny*, 1929/50. 1106. és MOL K106/72/33. 1930.02.28.

⁴³⁹ AGN 2.362.2(29)123.

⁴⁴⁰ González Navarro: *Los extranjeros...* 3. vol. 36.

⁴⁴¹ Anaya: *La población...* 101–102.

világgazdasági válság éveiben Magyarország és a vele szomszédos országok egyaránt számításba vették a külföldi munkavállalás megszervezésével való belső munkanélküliség csökkentését. A latin-amerikai magyar sajtó szerint például Jugoszlávia előzetes diplomáciai tárgyalások eredményeként több ezer földmunkás Mexikóba való kivándorlására kapott engedélyt. Azonban ezen telepítési program konkrét megvalósulása a Mexikói Nemzeti Levéltárban őrzött jugoszláv állampolgárságú bevándorlók személyi kártyái alapján összegyűjtött adatok alapján nem támasztható alá.⁴⁴²

Az 1930-as népszámlálási adatok szerint az összeírt magyar állampolgárok 63, míg az utódállamokból érkező kivándorlóknak 58 és 69 % közti részaránya volt férfi, mely az illegálisan ott-tartózkodó személyeket is beleszámítva még ennél is magasabb arányt mutathatott. Gertz jelentéseiből azt is tudjuk, hogy a követséggel kapcsolatban álló magyarok közel 50%-a vidéki városokban, földbirtokokon, míg a kisebb részben orvosokból, mérnökökből, kereskedőkből és hivatalnokokból álló szellemi munkások és többségében iparos mesteremberekből álló másik fele pedig a fővárosban élt. Néhányuknak a harmincas évek elejére az 1929-es világválság okozta gazdasági nehézségek ellenére is sikerült előnyösen elhelyezkednie, és voltak, akik már kisebb üzemekkel és jól jövedelmező üzletekkel rendelkeztek, de a legtöbbjük számára a megélhetés mégis egyre nehezebbé vált.⁴⁴³ Ez a kolónia életére is kihatott, ahol megindult a széthúzás: több kisebb egyesület alakult, és ezekben felerősödött a kommunista jelenlét. E folyamat ellen próbált fellépni a Lipcsey Gábor és Wagner Lúis által alapított Magyar Kultur Egyesület, mely a magyar kulturális örökség megőrzése mellett a kolónia újraegyesítését tűzte ki céljául.⁴⁴⁴ Hasonló célokkal alakult Gertz tiszteletbeli főkonzul támogatásával az Avenida Salvador 73. szám alatt működő Club Pannonia vagy más néven Mexikói Magyar Kör is. Erről az egyesületről Pelényi János washingtoni magyar követ ottjártakor a következőket írta: *„Befolyásának [t.i. Gertz – T.P.] és pénzübeli támogatásának köszönhető, hogy a kommunisták mindjobban kiszorultak s hogy a több apró magyar egyesület helyett az összmagyarság a »Pannóniába« tömörült, mely egy liftes bérházban egy egész emeletet foglal el, nagy ebédlővel, magyar konyhával, könyvtárral, billiárd- és*

⁴⁴² Délamerikai Magyarság, 1931.03.14. 2.

⁴⁴³ MOL K106/72/33. 1927.03.15. Gertz. és MOL K106/72/33. 1930.02.28. Gertz.

⁴⁴⁴ AGN 2.360(29)41. C10/40. 1930.

kártyaszobákkal stb., amelyhez hasonlót az Egyesült Államok magyarsága körében nem ismerek.”⁴⁴⁵

⁴⁴⁵ MOL K106/72/33. 1934.05.31. Pelényi.

Uruguay

A bevezetésben részletezett okok miatt, nevezetesen Montevideo „előszoba” jellegéből fakadóan két dolgot lehet a montevideói magyar kolónia létszámával kapcsolatosan leszögezni. Egyrészt a húszas évek második felében induló és a harmincas évek elején csúcsosodó tömeges magyar bevándorlás ellenére általában 6000 és 8000 fő között ingadozott a magyarok lélekszáma, másodsorban az állandó cserélődés következtében a viszonylag nagynak mondható közösség sokáig igen szervezetlen volt annak ellenére, hogy az uruguayi magyar kolóniát több okból is az egyik legegységesebbnek tartották. Okkal, hisz gyakorlatilag az egész kolónia a félmillió Montevideóban koncentrálódott, és az ottani lakosság majd másfél százalékát adó magyarok gazdasági szempontból is viszonylag egységes képet mutattak: döntő többségük alsóbb néposztálybeli, földmunkásokból, munkásokból, valamint munkásokból kisiparossá és kiskereskedővé lett kisemberekből állott.

1931-ben a *Délamerikai Magyarság* hasábjain Harmath Miklós egy hosszabb írásban mutatja be az uruguayi magyar kolóniát: *„A világháború előtt alig lakott itt néhány magyar. Trianoni béke igazságtalanságai és a hazai politikai irányzat türelmetlensége folytán a bevándorló magyarok száma egyre növekedett. Azok a magyarok, akik megszállott területekről érkeznek, mint nem kívánatos elemek hagyták el a megszállott területen fekvő hazájukat és így érthető, ha az ottani kormány nem tekinti őket polgárainak. Csonka-Magyarország sem mutat fel külön bánásmódot az idemenekült magyarral. Hivatalos támogatásról tehát beszélni sem lehetne. A több mint 6000 főből álló magyar kolóniában alig találunk egy-két olyan egyént, akinek léte annyira-amennyire biztos alapon nyugszik. Vagyonosabb magyarja pedig Uruguaynak még egy sincsen. A bevándorló magyarok, bár a legkülönbözőbb rétegekből adódnak össze, általában négy nagy csoportba oszthatók. A nincstelenek, kereskedők, iparosok és szellemi munkások csoportjára. Nincstelenek javarészt földművesekből állnak. Csoportokba verődve járvák a fővárost és annak környékét, munkát, napszámot keresendő. Csak igen kis része jut munkához... Magyar kereskedők nyelv, tőke illetve gallego, lengyel és orosz zsidó, szíriai és török rutinos kereskedőkkel nem tudnak versenyezni [sic!]. Amíg a magyar kolónia gazdaságilag nem erősödik meg nem is lesz biztos vevőközönségük. Iparosok vannak a legkedvezőbb helyzetben, mert itt őket általában szeretik, de a magyar iparosok száma túl nagy és ezen felül még egy gazdaságilag erősebb magyar kolónia sem tudna munkával*

*ellátni. A legrosszabb a szellemi munkásoké. ..Szinte hihetetlen, hogy intelligens emberek, milyen megdöbbentő könnyelműséggel vágnak neki a nagy világnak. Magyar ügyvédek, gyógyszerészek, banktisztviselők, orvosok, stb. érkeznek ide, akik még annyi fáradságot sem vettek maguknak, hogy idejövételük előtt legalább megtanulták volna az ország nyelvét.”*⁴⁴⁶

A harmincas évek elejétől a magyar bevándorlás visszaesett, és csak 1938 körül, a magyarországi zsidótörvények hatására éledt rövid időre újjá. Közben Gabriel Terra és Alfredo Baldomir elnöksége alatt az ország belpolitikai stabilitásának és a folyamatos gazdasági fejlődésének köszönhetően azok a magyarok, akik a továbbvándorlás helyett az Uruguayban történő letelepedés mellett döntöttek, egyre biztosabb egzisztenciát teremtettek maguknak. Ez tűnik ki Bóbrik Arnó magyar királyi követ megbízólevelének 1939-es átadásakor készült külügyminisztériumi jelentésből is: *„A magyarok számát kb. 8-10.000-re becsülik, a magam részéről ezt a számot azonban túlzónak tartom. A fontos adatok hiányoznak, mert hivatalos népszámtanítás Uruguayban nincs. Mostanság lesz egy modern népszámlálás ami majd lehetséges hogy megvilágítja a dolgokat. Ebben a számban bent foglaltatik a megszállt területekről valók is... Sőt, ezek képezik az uruguayi magyar kolónia többségét... A döntő többség a fővárosban él. Az uruguayi magyarok anyagi helyzete kielégítőnek, sőt jónak mondható, éhező magyar Uruguayban jóformán nem létezik. Aki nem kerüli a munkát, könnyen találja megélhetését. Foglalkozásuk szerint a montervideói magyarok legnagyobb részét munkások és kisiparosok, akik közül sokan még bizonyos vagyonra is tettek szert. Évről évre szaporodik azoknak a száma, akiknek saját házuk, autójuk, megtakarított pénzük is van és akik jómódú kispolgári életmódot folytatnak. Ennek az öröndetes körülménynek természetesen kibatása van az egész magyar kolóniára, mert egyrészt ez a körülmény megerősíti a kolónia anyagi és ezzel erkölcsi helyzetét, másrészt pedig a révbe jutottak serkentő példát képeznek a többiekre. A magyarok igen jó hírnévnek örvendenek Uruguayban. Az uruguayiak becsülik és kellőképpen értékelik a magyarok szorgalmát, becsületességét, pontosságát. Szívesen keresik a magyar munkásokat és alkalmazottakat.”*⁴⁴⁷

A vidéki kolonizáció problémái

A két világháború közti Uruguay jellegzetesen agrárország volt, mely főképpen az állattenyésztésre és az arra alapuló húsfeldolgozó iparra épült.

⁴⁴⁶ *Délamerikai Magyarság*, 1931.05.30. 13.

⁴⁴⁷ MOL K86/23/130. 791/1940 1940.03.14. 1-2.

Ennek megfelelően az ország nagy része végtelen legelőkből állott és a mezőgazdaságilag hasznosított területek 7%-án folyt csupán földművelés. Ugyanakkor az ország egyedüli kereskedelmi és ipari centrumává az Uruguay lakosságának kereken egyharmadát magáénak tudó főváros, Montevideo vált, amelyen kívül csak egy-két vidéki város lakossága érte el, főként az odatelepedett húsfeldolgozó ipar révén, a 20.000-30.000-es lélekszámot.

Mindezek persze komoly befolyással voltak az európai bevándorlásra is, melynek csak egy jelentéktelen része irányult vidékre, tekintve, hogy az állattenyésztésre épülő mezőgazdaság viszonylag kevés embert foglalkoztatott. Ráadásul „*a belföldi mezőgazdasági munkásság... annyira igénytelen, hogy úgyszólván néhány fillérért, sokszor csak a puszta élelemért dolgozik. Ezzel az igénytelenséggel európai ember természetesen nem tud versenyre kelni*”⁴⁴⁸ derült ki egy 1939-es magyarországi kivándorlási tanácsadóból.

Komoly kihatással voltak ezek a dolgok a többségében földmunkásokból álló magyar kolónia életére is, ugyanis csak kevesek vették a bátorságot, hogy az ország belsejében keressenek maguknak munkát. Erről egy korabeli szemtanú így írt: „*Vidékre nem igen merészkednek ki, ami érthető is, ha figyelembe vesszük, – hogy itt is csak úgy tudnak valamire jutni, ha csoportosan mennek, mert legalább akad köztük egy, aki már töri a spanyol nyelvet. Egyedül, vagy másod magával már csak az a magyar jár, aki a sok bolyongásban már megismerte a várost és környékét és már pötyög néhány spanyol szót. Az ország belterületén fekvő nagy gazdaságokban talán akadna részükre munka, ha oda valaki eljutatná őket... Hiába van az itteni kormánynak telepítési terve és szándéka, ha erről a magyar kormány hivatalosan tudomást nem vesz*”.⁴⁴⁹

Pedig a jelek szerint a vidéki kolonizáció csak ez utóbbi, azaz a magyar állam által támogatott telepítési programmal valósulhatott volna meg. De tekintve, hogy ez ügyben a magyar állam érdemi lépéseket nem tett, Link János elnök vezetésével 1929 szeptemberében néhány magyar megalapította az Uruguayi Magyar Földmunkások Szövetkezetét, melynek egyedüli célja egy földműves-telep szervezése volt. A szövetkezet dr. Edmundo Castillo ipar- és földművelésügyi miniszter támogatásával meg is kezdte a 100 magyar családnak helyet adó, a Río Uruguay partján fekvő 8000 hektáros, saját rendőrséggel, postával és iskolával bíró telep szervezését, azonban mint annyi más terv és

⁴⁴⁸ Békessy: *Az új népvándorlás...* 180.

⁴⁴⁹ *Délamerikai Magyarság*, 1931.05.30. 13.

próbálkozás – talán pontosan a magyar állam hathatós segítségének híján – ez is zátonyra futott.⁴⁵⁰

A kudarc ellenére több hasonló telepítési kísérlet történt, mint például a Földetnekünk Egyesületé,⁴⁵¹ de ezek is rendre elakadtak.⁴⁵² Így csupán néhány kolonista élt vidéken, akik önállóan telepedtek ott le, és pár év alatt sikerült is egzisztenciát teremteniük. Azonban az uruguayi magyarság 99%-a – ahogy az országa is – a fővárosban tömörült.

A foglalkozását tekintve is csaknem teljesen homogén montevideói magyarságot ezért sokan tartották a két világháború közti időszak legegységesebb latin-amerikai magyar kolóniájának, amely az ország stabil belpolitikai és gazdasági helyzetének köszönhetően a 30-as évekre a régió egyik legpezsgőbb egyesületi életével bíró magyar közösségévé is vált. Bár földrajzi elhelyezkedését és foglalkozását tekintve a kolónia valóban egységes volt, társadalmán belül természetesen – a többi magyar kolóniához hasonlóan – erős széthúzás volt tapasztalható. Így a különböző montevideói magyar egyesületeknek a koloniális egység megteremtésére irányuló törekvése rendre kudarcot vallott: a kulturális, társadalmi és sportélet terén rendkívül aktív montevideói magyar közösség a korszak végéig megőrizte a munkás, a zsidó-polgári és a keresztény-polgári csoportok egyesületi különállását.

Társasélet Montevideóban

Az első uruguayi magyar szervezet az 1925-ben alakult Uruguayi Magyar Egyesület volt, amely az ebben az időben rohamos növekedésnek induló montevideói magyarság egyesületbe szervezését tűzte ki fő céljául. A Reconquista 584. szám alatt működő egyesület azonban röviddel alapítását követően erős baloldali munkásbefolyás alá került, aminek hatására egyre nagyobb figyelmet kezdtek szentelni a különböző országok magyar és nemzetközi munkásszervezeteivel való kapcsolatfelvételnek, illetve az egyesületen belül végzett felvilágosító és nevelőmunkának. Majd kisebb csoportok kiválása után az akkor már tisztán a kolónia baloldali érzelmű

⁴⁵⁰ *Délamerikai Magyarság*, 1929.09.21. 3.; *Délamerikai Magyarság*, 1929.09.14. 9. és *Délamerikai Magyarság*, 1929.10.12. 3.

⁴⁵¹ *Délamerikai Magyarság*, 1931.10.02. 3.

⁴⁵² *Délamerikai Magyarság*, 1931.05.30. 13.

munkásságára korlátozódott tagság az egyesület elnevezését is Uruguayi Magyarajkú Munkások Egyesületére változtatta.⁴⁵³

Noha a szovjet Youzsontrog kereskedelmi vállalat által támogatott egyesület kezdetben csak egy szerény kis helyiségben működött, mégis élénk kulturális, társadalmi és sportéletet sikerült kialakítania, önálló színjátszó csoporttal, dalárdával, önképzőkörrel, sportszakosztályokkal és könyvtárral.⁴⁵⁴ Ugyanakkor a szociális téren végzett munkára is egyre nagyobb hangsúlyt kezdtek fektetni, felvállalva például a gazdasági világválság idején tömegesen érkezett magyar bevándorlók elhelyezkedésének megszervezését. Mindezek hatására az egyesület a harmincas évek elején látványos növekedésnek indult. Önálló vezetőséggel rendelkező csoportokat alakított a Sayago, Peñarol, Cerro és Maldonado nevű városrészekben, és ezekből választás útján felállították az Uruguayi Magyarajkú Munkások Országos Egyesülete Központi Bizottságát.⁴⁵⁵ 1935-ben Uruguayi Magyar Munkás Gyermekek Iskola néven beindítottak egy magyar iskolát a Roncha 2663. szám alatt, ahol az első évben Sugár Ernőné tanárnő és Kisfaludy tanítónő vezetésével 57 diák kezdte meg a tanulást.⁴⁵⁶ Végül létrehozták a Vörös Segély Magyar Csoportját, amely – feltételezhetőleg a Magyarajkú Internacionalisták Körével⁴⁵⁷ együtt – a gyűjtési akciók alkalmával befolyt pénzt Magyarországra, majd később Spanyolországba, a köztársaságiak megsegítésére juttatta el.

Időközben a féllegálisan működő Uruguayi Kommunista Párt Kun Béla csoportjának tagjai egyre nagyobb befolyáshoz jutottak az egyesület vezetésében, ami nemcsak a kolónia többi részének és a fasiszta politika folytatásával megvádolt magyar kormány külképviseletének a nemtetszését váltotta ki, hanem az uruguayi hatóságokét is. Az utóbbiak állandó vizsgálódásai és a tagok sorozatos kiválása lassan az egyesület munkájának ellehetetlenüléséhez, majd 1937-ben az egyesület működésének felfüggesztéséhez vezetett.

Még ugyanebben az évben két utódszervezete alakult az Uruguayi Magyarajkú Munkások Egyesületének: az Uruguayi Magyar Kultúregyesület és a régi dalárdából lett Petőfi Egyesület, vagy más néven Petőfi Magyar Dalkör. A két új egyesület azonban csak rövid ideig maradt önálló, 1939 júniusában a

⁴⁵³ *Magyar Szó*, 1927.05.25. 2.

⁴⁵⁴ MOL K86/23/204. 795/1932. 1932.03.03. és Kovács: Az uruguayi... 65.

⁴⁵⁵ Kovács: *Az uruguayi...* 66.

⁴⁵⁶ *Új Világ*, 1936.02.08. 4. és *Új Világ*, 1936.02.15. 4.

⁴⁵⁷ *Uruguayi Magyar Hírlap*, 1931.10.02. 3.

gazdaságosabb és ugyanakkor hatékonyabb működés érdekében a San Martin 2107. szám alatt 1937-től működő Uruguayi Magyar Iskolával egyesülve megalakították az Uruguayi Magyar Kulturközpontot.⁴⁵⁸

A kommunista befolyástól már teljesen megtisztult Schmidt Juan vezette egyesületi mozgalom célja az volt, hogy a montevideói magyarságot egy szervezetbe tömörítse, de a kolónia többi része továbbra is fenntartással kezelte az Uruguayi Magyarajkú Munkások Egyesületének régi tagságából kinövő 150-180 fős szervezetet, amely ráadásul ugyanúgy a Cerrito 184. szám alatt bérelt magának helyiséget.⁴⁵⁹

A munkásegyesület vezetése alatt létrehozandó közös Magyar Ház gondolatának kudarcra akkor vált azonban nyilvánvalóvá, mikor az 1938. október 29-re összehívott Magyar Ház Bizottságának „koloniális gyűlésén” megjelenő 50 résztvevő közt a kolónia polgári egyesületeiből, azaz az Uruguayi Magyar Zsidó Egyesületből, az Uruguay-i Magyar Körből és Sport Clubból, illetve az Uruguayi Magyar Otthonból csupán az utóbbinak egy megfigyelő tagja vett részt, és így természetesen az egyesülés is elmaradt.⁴⁶⁰

Ennek ellenére pezsgett a kulturális és társadalmi élet a Magyar Házban, ahol az egyesületi Ifjúsági Kör, pingpong-, sakk-, torna- és biliárdszakosztály mellett egy 600 kötetes könyvtárat állítottak fel, Újkéri Ferenc és Flasch Henrik rendezésében számos nagysikerű magyar vígjátékot és operettet mutattak be, és Horváth Lászlóné vezetésével egy 40-50 hallgatóból álló hétfégi magyar iskola is megkezdte működését. Ugyanakkor 1941. március 15-én az egyesület akkori elnöke, Somogyi Zoltán szerkesztésében megjelent az egyesületi lapjuk is, az *Uruguayi Magyar Szemle*, amelyet szintén a Magyar Házban sokszorosítottak.⁴⁶¹

A két világháború közti időszakban rendkívül élénk egyesületi életet élt a montevideói magyar zsidóság. Már 1927 októberében megalakult az első egyesületük, a Löwy Sándor elnök vezette Uruguayi Magyarajkú Zsidó Segély és Templom Egylet.⁴⁶² Ez az egyesület kezdetben nagy nehézségekkel küzdött, és munkája pusztán a vallási működésre korlátozódott. De az 1930-as évek elejétől a Maldonado 892. szám alatti helyiségükben megindult az egyre bővülő tagság

⁴⁵⁸ *Délamerikai Magyarság*, 1937.05.18. 4.; MOL K86/23/421. 1673/1937. 1937.05.24. és Miklós-Vér: *Magyarok...* 237.

⁴⁵⁹ MOL K86/23/407. 491/1939. 1. melléklet 1939.02.09.

⁴⁶⁰ MOL K86/23/416. 353/1938. 1938.11.05.

⁴⁶¹ *Uruguayi Magyar Szemle*, 1941.03.15.; MOL K86/23/130. 791/1940 1940.03.14. 3-4.; MOL K86/23/579. 624/41. és Miklós-Vér: *Magyarok...* 237.

⁴⁶² *Délamerikai Magyarság*, 1930.10.18. 13.

társasági élete is, és még az ifjúság magyar nyelvű vallásoktatását is sikerült megszervezniük.⁴⁶³ Közben a harmincas évek elején több új magyar zsidóegyesület is alakult. Valószínűleg ekkor kezdhetette meg működését a komoly karitatív munkát végző Uruguayi Magyar Zsidó Nőegylet, amely egyesületi helyiségében hetente tartott segélyosztást.⁴⁶⁴ Ebben az időben jött létre a Buenos Aires 456. szám alatti helyiségben a gazdag kulturális- és sportprogramokat kínáló Uruguay-i Zsidó Kultúregyesület is, melynek jó hírű pingpong csapata volt.⁴⁶⁵

Ezek az egyesületek igen jó viszonyt tartottak fönt egymással, sőt tagságuk egy része közös is volt, így felvetődött „a sok és sokféle zsidóegyesület” megszüntetésével, illetve összeolvasztásával létrehozandó Magyar Zsidó Egyesület alapításának gondolata.⁴⁶⁶ Nem sokkal ezután, valószínűleg az 1934. január 27-én tartott közös közgyűlésen, meg is alakult az Uruguayi Magyar Zsidó Egyesület, mely az egyesülésnek köszönhetően az egyik legnagyobb uruguayi magyar szervezetté vált.

Így végre a montevideói magyar zsidóság kibérelhetett egy hatalmas, 14 helyiségből álló házat a Julio Herrera y Obes 1239. szám alatt, ahol az egyesület mind szélesebb alapokra helyezte a hét alosztálya által irányított tevékenységét. Naponta kétszer tartottak istentiszteletet; Rubinstein tanítónő vezetésével óvodát, majd 50 fős létszámmal egy magyar iskolát indítottak; ifjúsági csoportjuk rendszeresen szervezett felolvasásokat és kulturális estéket; a Köves Andor operaénekes vezette 50 fős műkedvelőgárda pedig nagy sikerű színelőadásokat rendezett. Ugyanakkor folytatták az Uruguayi Magyar Zsidó Nőegylet karitatív munkáját, és sikeresen működött tovább az Uruguay-i Zsidó Kultúregyesület pingpong-szakosztálya, melynek versenycsapata számos kupát és bajnokságot nyerve az elsők közé tartozott Uruguayban. Fejlődésének csúcspontját az egyesület 1938-ban érte el, amikor is egy gyönyörű házat vásárolt Montevideo központjában, a Durazno 972. szám alatt.⁴⁶⁷

Az Uruguayi Magyar Zsidó Egyesület nevéhez fűződik a Magyar Zsidó Szövetkezet alapítása is. A montevideói magyar zsidóság már 1924-től igénybe

⁴⁶³ *Uruguayi Magyar Hírlap*, 1931.05.01. 6.

⁴⁶⁴ *Délamerikai Magyarság*, 1933.11.04. 8.

⁴⁶⁵ *Uruguayi Magyar Hírlap*, 1931.08.28. 4. és *Uruguayi Magyar Hírlap*, 1931.05.07. 5.

⁴⁶⁶ *Délamerikai Magyarság*, 1934.01.23. 3.

⁴⁶⁷ Comunidad Israelita Húngara del Uruguay. <http://www.jai.com.uy/bungara.htm>; Miklós-Vér: *Magyarok...* 241. és *Új Világ*, 1936.02.29. 5.

vehette a felekezeti alapon szervezett Első Zsidó Felebaráti Szövetkezet (Primera Cooperativa Mutua Israelita) hitel- és egyéb pénzügyi szolgáltatásait, amivel rendkívül sokan éltek is közülük, hiszen 1936-ra az 1000-1500 fős tagságú szövetkezetbe már 300-400 magyar lépett be.⁴⁶⁸ Emellett többen az egyik Buenos Aires-i zsidó magyar egyesület (talán a Magyarul-beszélő Zsidók Egyesülete) segélyszolgáltatásait választották, de innen 1936-ban kellő érdekképviselő hiányában kiléptek. Ekkor fogalmazódott meg egy önálló uruguayi magyar önszegélyező szervezet felállításának gondolata, aminek eredményeként az Uruguayi Magyar Zsidó Egyesület Julio Herrera y Obes 1239. szám alatti helyiségében az 1936. augusztus 23-án megtartott közgyűlésen Dávid Dávid elnökletével létrejött a Magyar Zsidó Szövetkezet.⁴⁶⁹

A hosszúlejárátú kölcsönöket folyósító szövetkezet neve ellenére nem kívánt felekezeti alapon működni, sőt, a magyar sajtón keresztül minden uruguayi magyart a 62 fős alapítótagsághoz való csatlakozásra szólított fel. Ennek ellenére a nem izraelita vallású magyarok távol maradtak az új kezdeményezéstől. Sőt, a szövetkezet neve körül kialakuló viták komoly, a kolónia egységét zavaró körülményekre hívták fel a figyelmet. Ez a szövetkezet elnöke, Dávid Dávid egyik leveléből is kiderül: *„A cikkíró egyébként helytelen alapelvekből indult ki, mikor feltételezte, hogy a kolónia magyarsága nemzeti egységet jelent, mert az csupán kulturális és nyelvi egység, mert hiszen jól tudjuk, hogy nagyon sok úgynevezett magyar az itteni kolóniában román, cseh, szlovák, német, jugoszláv állampolgár, eltekintve attól, hogy a magyar zsidóság jelentékeny része is kizárólag zsidó nemzetiségűnek vallja magát kiknek anyanyelve és kultúrája magyar. Nem létezik tehát olyan egységes kapocs a kolónia magyarságában, mely egyfelől az osztálytudatra ébredt magyarajkú munkásságot a Szerenchy Attila féle, morális és etikai szempontból még megemlékezésre sem méltó frakciójával egy kalap alá hozhatná. S éppen ezért nyugodt lelkiismerettel állíthatjuk, hogy a magyar-zsidó Szövetkezet létesítésével igenis ideális értelemben vett koloniális érdekeket kívánunk szolgálni.”*⁴⁷⁰

Egy évvel később, 1937-ben, a szövetkezet vezetősége végül mégis engedett, és más egyesületek vezetőségi tagjait is meghívva az egyesület nevét Uruguayi Magyar Önszegélyező Szövetkezetre változtatta. Ugyanakkor a hitelfolyósítási szolgáltatások mellett 1939-től a Cerrito 609. szám alatt

⁴⁶⁸ Új Világ, 1936.09.05. 5.

⁴⁶⁹ Délamerikai Magyarság, 1936.09.05. 8.

⁴⁷⁰ Új Világ, 1936.06.07. 1.

berendezett helyiségben egy temetkezési alosztályt is felállítottak. A döntések hatására a szövetség látványos növekedésnek indult, 1940-re már 742 taggal rendelkezett, és összesen 441 esetben folyósított 50, illetve 100 pesós hosszú lejáratú hiteleket. Így a kezdeti nehézségek és súrlódások ellenére az Uruguayi Magyar Önségélyező Szövetség egy jól működő koloniális szervezetté nőtte ki magát, amelyről maga Bóbrik Arnó követ ottjártakor a következőképpen nyilatkozott: *„Az Önségélyező Szövetségben mind a három fentemlített intézmény tagjai vallás- és világnézeti különbség nélkül szépen békében egymással megférnek s így a szövetség a hazafias harmonikus koloniális élet valóban épületes képét mutatja. A montevidói magyar kolónia díszé és büszkesége s mintául szolgálhatna bármely külföldi magyar kolónia számára.”*⁴⁷¹

A magyar egyesületek sportszakosztályai mellett Uruguayban is – Brazíliához és Argentínához hasonlóan – sokféle önálló sportegyesülés alakult. Ilyen volt például az Uruguay-i Magyar Sportclub, a Weszel István által 1931-ben alapított Magyar Csónak Egylet⁴⁷², a Hegedűs Péter elnökletével 1933-ban alakult Uruguayi Magyar Sportszövetség⁴⁷³, a Danubio Sport Klub, amelynek kezdeményezésére alapították meg 1936-ban az Uruguayban működő idegen sportklubok német, jugoszláv és magyar vezetői az Idegen Fotball Ligát⁴⁷⁴, és az 1938-ban Németh Ferenc vezetésével alkalmilag összeállt Uruguayi Magyar Válogatott Tornászcsapat.⁴⁷⁵ Mindezek közül az igen erős labdarúgócsapattal rendelkező Uruguay-i Magyar Sportclub alakult legkorábban, amely nem sokkal az 1928 körüli alapítását követően belépett az Uruguayi Futbalszövetség tagegyesületeinek sorába, és mint egyetlen külföldi csapat, sikeresen vett részt a harmadosztályú labdarúgó-bajnokságban.

A sportklubok mellett a húszas évek végétől több rövid életű, kulturális célú egyesülés is alakult, mint például a Garai Miksa vezetésével hivatásos színészekből 1931-ben szervezett Műkedvelő Magyar Színpad vagy a 30-as évek elején élénk kulturális- és sportéletet kialakító Haladás Cultur Egyesület, mely szociális téren is értékes munkát végzett a munkanélküli magyarok számára szervezett ingyenes ételosztással.⁴⁷⁶ De egy-két évnél tovább csak az 1928-ban

⁴⁷¹ MOL K86/23/130. 791/1940 1940.03.14. 8–9.

⁴⁷² *Délamerikai Magyarság*, 1931.01.10. 18.

⁴⁷³ *Délamerikai Magyarság*, 1933.10.21. 9.

⁴⁷⁴ *Új Világ*, 1936.03.29. 6.

⁴⁷⁵ *Délamerikai Magyarság*, 1938.03.26. 6.

⁴⁷⁶ *Uruguayi Magyar Hírlap*, 1931.03.19. 3–5.; *Uruguayi Magyar Hírlap*, 1932.01.08. 5. és *Uruguayi Magyar Hírlap*, 1932.03.05. 5.

alakult 25-30 fős, képzett énekesekből álló Uruguayi Magyar Dalkör működött, ám sikeres szerepléseik ellenére ők is állandó pénzügyi gondoktól szenvedtek, hasonlóan az Uruguay-i Magyar Sportclubhoz, amellyel közösen kiadásaiak fedezésére táncmulatságokat és kabarékat rendeztek. Később közös helyiséget béreltek és komolyan foglalkoztak az egyesülés gondolatával.⁴⁷⁷ Végül hosszú egyeztetés után az 1930. szeptember 28-án tartott közös gyűlésen feloszlott a két egyesület, és helyette nagy érdeklődés közepette Tóth Károly elnök vezetésével megalakult az Uruguay-i Magyar Kör és Sport Club.⁴⁷⁸

A javarészt kispolgári elemeket tömörítő egyesület célja a később alakuló munkásegyesülethez hasonlóan az volt, hogy a montevideói magyarságot egy szervezetbe tömörítse. Ez rövid időre a Hercegh Sándor elnöklétével 1930. január 20-án alakult Uruguay-i Magyar Egyesületek Szövetsége által sikerült is, ehhez ugyanis a legtöbb uruguayi magyar szervezet azonnal csatlakozott.⁴⁷⁹ A szövetség megalakulása rendkívül jó visszhangot keltett, maga a magyar kultuszminiszter, Klebelsberg Kunó gróf is személyesen üdvözölte őket, a *Délamerikai Magyarság* pedig a következőt írta: „*A montevideói példa! Föl kell oszlatni a látszat-egyesületeket és azok »szövetségét« – Egységes új magyar alakulásra van szükség Argentínában is!*”⁴⁸⁰

Ennek megfelelően a Sierra 2414. szám alatt székelő szövetség nagy lelkesedéssel kezdett munkába, melynek során az uruguayi sajtó segítségével élénk magyarbarát, revizionista propagandamunkát folytatott, majd Uruguay nemzeti önállóságának százéves évfordulója közeledtével Kossuth Lajos szobrának felállítására indított mozgalmat. Meg is alakult Nagy János ügyvezető elnök vezetésével az Uruguay-i Kossuth Szobor Bizottsága, a költségek előteremtésére indított gyűjtés azonban a világgazdasági válság éveiben – érthető módon – nem igazán vezetett sikerre. Főleg azután, hogy az uruguayi képviselőház – 1930. szeptember 15-i gyűlésén – azzal az indoklással vetette el egy montevideói utca Kossuth Lajosról történő elnevezésének szintén ebben az időben beadott indítványát (az utcanévadás később mégis megtörtént), hogy nem

⁴⁷⁷ *Délamerikai Magyarság*, 1932.06.24. 5.

⁴⁷⁸ *Délamerikai Magyarság*, 1930.10.04. 13.

⁴⁷⁹ *Délamerikai Magyarság*, 1930.01.25. 13.

⁴⁸⁰ *Délamerikai Magyarság*, 1930.04.26. 13. és *Délamerikai Magyarság*, 1930.11.08. 1.

ismerik azt a „caballero”-t. Így a szoborbizottság és vele együtt az Uruguay-i Magyar Egyesületek Szövetsége is megszűnt.⁴⁸¹

A kolónia egyesítésére tett kísérlet így kudarcot vallott, de a szövetség jogutódaként megjelölt Uruguay-i Magyar Kör és Sport Club a tervről ettől függetlenül a későbbiekben sem mondott le. Kezdetben meg is volt az esély az egyesítésre a fúciónak köszönhetően, hisz a gyors ütemben félezer főnyire nőtt tagság rendkívül aktív társasági életet élt. Az egyesüléskor átvett dalárda és labdarúgócsapat mellett asztalitenisz-, műkedvelő-, zene-, női jótékonyági és legvégül – rövid időre magába olvasztva az Uruguayi Magyar Sportszövetséget – tornaszakosztályokat alakított.⁴⁸² Ugyanakkor komoly kulturális és szociális munkát végzett: munkaközvetítőt alapított az újonnan érkezettek és a világgazdasági válság hatására utcára került magyarok számára,⁴⁸³ emellett több éven keresztül ingyenes spanyoltanfolyamot szervezett, és végül Laschné Pápaffy Irén tanítónő vezetésével magyar iskolát indított, ahol az első évben kezdő 17 fős diákság létszáma rövid időn belül 61-re emelkedett.⁴⁸⁴ Ezenközben *Uruguayi Magyar Kör Értesítője* címen 1932-től egyesületi lapot jelentetett meg, és a Radio Montecarlón pedig magyar adás sugárzásába kezdett.⁴⁸⁵

A pezsgő egyesületi élet ellenére az Uruguay-i Magyar Kör és Sport Club a több mint 500 főre duzzadt tagságot nemigen tudta összetartani, és a sorozatos belső viták hatására elsőként az Uruguayi Magyar Sportszövetség tornászai hagyták el az egyesületet, majd egy másik csoport is követte őket, akik 1936 áprilisában 18 fő részvételével létrehozták az Uruguayi Magyar Otthont. Az új egyesülésről a következőképpen adott hírt a *Délamerikai Magyarság*: „...nem büszkélkedhetünk új egyesüléssel. Szomorú tény az, hogy az uruguayi kis magyar kolónia így széttagozódik egyesületei által: a szélsőséges politikai és felekezeti propagandák és mozgalmak éket vertek a hosszú ideig egységesnek mondható uruguayi magyar koloniális életbe. Az Uruguayban élő magyarok igen tekintélyes része, habár vágyott az egyesületi életre, kénytelen volt magát a meglévő egyesületektől távontartani, – mert nem akart az áldatlan felekezeti harcokban résztvenni és nem akart bolyongani a különféle politikai eszmék és irányzatok útvesztőiben. Csupán magyarok akartak lenni és magyarok akartak maradni. Más kiút nem volt, meg kellett alakulnia az Uruguayi Magyar Otthonnak. Az

⁴⁸¹ MOL K86/23/419. 728/1930 1930.06.29. és MOL K86/23/419. 929/1930 1930.10.04.

⁴⁸² *Uruguayi Magyar Kör Értesítője*, 1931.03.15. 2. és *Délamerikai Magyarság*, 1936.06.27. 8.

⁴⁸³ *Délamerikai Magyarság*, 1931.01.17. 14.

⁴⁸⁴ Miklós–Vér: *Magyarok...* 236. és *Délamerikai Magyarság*, 1933.03.18. 9.

⁴⁸⁵ *Délamerikai Magyarság*, 1932.12.22. 2.

*Otthon célja: Az uruguayi törvények és szokások tiszteletben tartásával, a magyar érdekek és a magyar tekintély megvédése; a társas élet fejlesztése; a magyar összetartozandósági érzésének ápolása; a kölcsönös segélyezés, támogatás; a magyar kultúra terjesztése, legyen az szellemi és testi, a magyar hazá iránti szeretet istápolása és ébrentartása. Mindezeket pedig mindennemű politikai és felekezeti irányzatok teljes kizárásával.”*⁴⁸⁶

A Breitenstein János vezette alapító tagok lelkes szervezőmunkájának köszönhetően az 1936. augusztus 30-án megtartott alakuló közgyűlésen már 120 tagja volt az Otthonnak, és hamarosan az egyik legaktívabb montevidói magyar egyesületté nőtte ki magát. Rendszeresen megemlékeztek a magyar nemzeti ünnepekről, műkedvelői rendszeresen tartottak színi- és kabaré-előadásokat, amelyek mellett teadélutánok, halvacsorák, kirándulások és tekeversenyek tették változatosabbá az Otthon programját. Külön ki kell emelni az Otthon rendkívül népszerű és országos szinten is sikeresen működő tornászszakosztályát, amely versenyeket is rendezett minden évben.⁴⁸⁷

A tagság folyamatosan bővült, így négyéves fennállás után, 1940 októberében sikerült egy nagy házat vásárolni a Garibaldi 2631. szám alatt.⁴⁸⁸ Ennek ellenére eredeti céljukat (a kolónia egyesítését) korántsem sikerült elérniük, ugyanis a keresztény-polgári jellegű Uruguayi Magyar Otthon a kolónia nagyját adó munkás-, illetve zsidó-polgári közösségekre nem igazán tudott vonzást gyakorolni. Ez a világháború kirobbanása nyomán egyre nyilvánvalóbbá vált, az említett közösségek egyesületei – azaz az Uruguayi Magyar Kultúrközpont és az Uruguayi Magyar Zsidó Egyesület – mind jobban szembekerültek a Horthy-Magyarország politikájával szimpatizáló Uruguayi Magyar Otthonnal.⁴⁸⁹

Kulturális- és egyházi élet

Szemben a mexikóvárosi és havannai magyar közösségekkel, Montevideóban - a közeli Buenos Aires-i kolónia jótékony hatására - három magyar egyházközség működött a két világháború közti időszakban: a római katolikus, az evangélikus és a református. Ugyanakkor az Uruguayban élő

⁴⁸⁶ MOL K86/23/130. 791/1940 1940.03.14. 2. és *Délamerikai Magyarság*, 1936.06.27. 8.

⁴⁸⁷ Miklós-Vér: *Magyarok...* 238.

⁴⁸⁸ *Délamerikai Magyarság*, 1940.10.26. 8.

⁴⁸⁹ MOL K86/23/204. 714/1942.

nagyszámú magyar zsidónak ebben az időszakban nem alakult ki önálló egyházközsége – annak ellenére, hogy az uruguayi magyar vallási élet első szervezett formái a magyar zsidósághoz kötődnek. Ők ugyanis már 1927 októberében megalakították első felekezeti alapon álló egyesületüket, a Lőwy Sándor elnök vezette Uruguayi Magyarajkú Zsidó Segély és Templom Egyletet, melynek célja a zsidóság vallásos érzésének ápolása és erősítése volt.⁴⁹⁰

Madarász István missziós prédikátor nevéhez fűződik a magyar protestáns egyházi élet megszervezése, akinek a vezetésével 1930 pünkösdjén alakult meg a montevidói Egyesült Magyar Ágostai Evangélikus és Református Egyház. Madarász, aki a második világháborúig vezette a magyar gyülekezetet - amelynek sok vend tagja is volt -, az első öt évben 264 istentiszteletet, 24 keresztelest és 18 esketést tartott a Constituyentes utcai metodista templomban, ahol még egy vasárnapi iskolát is sikerült szerveznie.⁴⁹¹ Az egyház prédikátora és a montevidói protestáns magyar kolónia legtekintélyesebb tagjaiból álló presbitérium vezetésével szociális téren is igen aktív munkát végzett, aminek során az első tíz évben 478 esetben sikerült munkalehetőséget biztosítaniuk, 193 esetben juttattak kedvezményes hazautazási jegyhez arra rászorulókat, ugyanakkor pénzbeli és természetbeni segélyezés mellett 90 rendőrségi ügyben vállalták a tolmács szerepét.⁴⁹² A közös egyház egészen 1939-ig működött ebben a formában, amikor az evangélikus Tomonkó László, Buenos Aires-i magyar lelkész vezetésével megalakult az önálló uruguayi Evangélikus Egyház.

Az uruguayi magyar katolikus közösség szervezése Bangha Béla és Nyisztor Zoltán jezsuita szerzetesek montevidói látogatásával kezdődött. A két atya dél-amerikai magyarok lelki gondozását célul kitűző missziós útja során 1934 júliusában érkezett az uruguayi fővárosba, ahol ott-tartózkodásuk idején Juan Francisco Arragone montevidói érsek közbenjárására alakult meg a katolikusok Magyarok Nagyasszonya Egyesülete. A látogatás során azonban egy, a magyar kolónia számára kellemetlen incidens is történt: a Nyisztor Zoltán által tartott prédikáció alatt a templomban egy tíz főből álló magyar kommunista csoport jelent meg, akik elénekelték az Internacionálét, ami után tömegverekedés tört ki. A két-három kommunista letartóztatásával végződő esetről másnap az uruguayi

⁴⁹⁰ *Délamerikai Magyarság*, 1930.10.18. 13. és Santiago, Silvia Facal: Emigrantes y Exiliados Judíos en Uruguay. In: *Historia Actual Online* (Cádiz) 2003/2. 45-57.

⁴⁹¹ MOL K86/23/204. 2249/1936 1936.06.20.

⁴⁹² MOL K86/23/130. 791/1940 1940.03.14. 6–7.

újságok is megbotránkozva írtak, ráadásul az eset ezzel még nem zárult le teljesen, ugyanis néhány kommunista nem sokkal később a templom Szűz Mária-szobrát is összetörte, mire a hatóságok az Uruguayi Magyarajkú Munkások Egyesületének nyolc tagját tartóztatták le.⁴⁹³

Az incidensek ellenére a katolikus közösség szervezése tovább folyt, és még ugyanebben az évben megalakult az Uruguayi Magyar Katolikus Egyházközség, melynek lelki vezetését a Buenos Airesből havonta átlátogató Wodarka Ferenc, majd Virág Venánc és Szatmáry Román ferences atyák látták el. 1939-ben a magát 2000 főre becsülő uruguayi katolikus közösség kísérletet tett állandó montevidói magyar papi szolgálat megszervezésére, ami azonban csak 1948-ban, Német Ferenc jezsuita atya érkezésével valósulhatott meg. Így az egyházközség tagjai kezdetben leginkább a Solís 1469. szám alatti Szent Ferenc templomban havonta tartott misék alkalmával gyűltek össze.

Később, mikor sikerült egy helyiséget bérelniük az Ituzaingó 1312. szám alatt, tevékenységi körük is kibővült. A különböző nemzeti és egyházi ünnepek alkalmával szeretetadományokat juttattak el az arra rászoruló magyaroknak, az Ignacio Iribarren vezette katolikus CX8 Radio Jackson állomásról Szerenchy Attila vezetésével havonta kétszer zenés magyar rádióadást sugároztak, illetve Virág Venánc és Szatmáry Román ferences atyák vezetésével, a Buenos Aires-i katolikus közösséggel együtt *Délamerikai Magyar Hírnök* címmel egyházi értesítőt jelentettek meg.⁴⁹⁴ Az egyházközség működése a világháború alatt egyre nehezkesebbé vált. Először a rádióadás, majd a magyar követségtől kapott támogatás szűnt meg. Végül, 1943-ban, mikor a Buenos Aires-i papok havonkénti látogatása is elakadt, a vezetőség kimondta az Uruguayi Magyar Katolikus Egyházközség működésének új papi szolgálatig történő szüneteltetését.⁴⁹⁵

A montevideói magyar ifjúság oktatásának gondolata gyakorlatilag egyidős a kolónia születésével, ugyanis a szülők részéről már a kezdeti időkben megfogalmazódott az az igény, hogy gyermekeiket magyar iskolába járassák. Elsőként az Uruguayi Magyarajkú Zsidó Segély és Templom Egylet indított magyar nyelvű vallásoktatást a Maldonado 892. szám alatti helyiségükben, ahol a

⁴⁹³ Bangha: *Dél keresztye...* 183–184. és Kovács Márta: *Az uruguayi magyar emigráció a két világháború között és a második világháború idején.* [Doktori értekezés - Kézirat] Szeged, 1993. 72–73.

⁴⁹⁴ *Délamerikai Magyarság*, 1939.02.25. 8.; *Délamerikai Magyar Hírnök* 1935–1936-os számai és *Estudios Migratorios* (Santiago de Compostela) 2000/9. 72.

⁴⁹⁵ *Délamerikai Magyarság*, 1963.07.04. 7.

vallási alapon szervezett iskola a két világháború közti időszakban mindvégig fennállt, és a korszak végére már 50 fővel működött.⁴⁹⁶

Ugyanakkor 1929 októberében Lőwy Sándor elnök vezetésével Magyar Iskola-Egyesület alakult, amely egy magyar nyelvű iskola alapításának tervét fontolgatta. Igen nagy volt az érdeklődés, mert a Budapest vendéglőben több száz fő részvételével megtartott karácsonyi gyermekünnepély nyomán már kétszáz gyermek jelentkezését regisztrálták. Mindezek ellenére a tervezett iskola felállításából végül nem lett semmi.⁴⁹⁷ Helyette 1931 májusában Sugár Ernőné felajánlására a peñaroli német iskolában tanuló magyar gyerekek részére egy magyar órát illesztettek a tanrendbe.⁴⁹⁸ Így kezdte meg működését a Peñaroli Magyar–Német Iskola, amely hosszú évekig tartott kiegészítő magyar oktatást.

Az első világi, magyar iskola alapítása az Uruguayi Magyar Kör nevéhez fűződik. A Laschné Pápaffy Irén tanítónő vezetésével 1933-ban induló egyesületi iskola, amely a magyar követség anyagi támogatását élvezte, az első évben 17 fős létszámmal kezdett, majd 1935-re a diákok száma 61-re emelkedett.⁴⁹⁹ Közben Madarász István, az Egyesült Magyar Ágostai Evangélikus és Református Egyház prédikátora is szervezett egy felekezeti vasárnapi iskolát, ahol a gyerekek bibliaolvasás mellett magyar történelmet is tanultak.⁵⁰⁰

Az Uruguayi Magyarajkú Munkások Egyesületének szervezésében 1935-ben Uruguayi Magyar Munkás Gyermekek Iskola néven alakult a második montevideói, világi magyar iskola. Sugár Ernőné és egy bizonyos Kisfaludy nevű tanítónő vezetésével a Roncha 2663. szám alatt működő iskolában 57 diák kezdte meg a tanulást, és annak ellenére, hogy – eltérően pl. a Kör iskolájától – nem élvezte a követség anyagi támogatását, sikerült a diáklétszámot tovább növelnie.⁵⁰¹

1936-ban azonban az egyre komolyabb nézeteltérések miatt sokan kiváltak az Uruguayi Magyar Körből, ami persze az egyesületi iskola létszámának csökkenését is eredményezte. Közben az uruguayi hatóságok nagy tisztogatást végeztek a baloldali szervezetek közt, aminek áldozatul esett az Uruguayi Magyarajkú Munkások Egyesülete és vele együtt az Uruguayi Magyar Munkás Gyermekek Iskola is. Így 1937 elején a két szorult helyzetbe került egyesület és az

⁴⁹⁶ *Uruguayi Magyar Hírlap*, 1931.05.01. 6. és Kovács: *Az uruguayi...* 81.

⁴⁹⁷ *Délamerikai Magyarság*, 1929.10.26. 3.; *Délamerikai Magyarság*, 1929.12.28. 12. és *Délamerikai Magyarság*, 1930.02.08. 13.

⁴⁹⁸ *Uruguayi Magyar Hírlap*, 1931.05.01. 7.

⁴⁹⁹ Miklós–Vér: *Magyarok...* 236. és *Délamerikai Magyarság*, 1933.03.18. 9.

⁵⁰⁰ MOL K86/23/130. 791/1940 1940.03.14. 6.

⁵⁰¹ *Új Világ*, 1936. 02. 08. 4. és *Új Világ*, 1936.02.15. 4.

újonnan alakult Uruguayi Magyar Otthon kénytelen volt egy közös magyar iskola alapításáról megállapodni.⁵⁰² A felállított 9 fős iskolaszék mint egy független szervezet akart működni, így közös megegyezésre külön helyiséget béreltek a magyar állam támogatásával felállított iskolának.

A Laschné Pápaffy Irén tanítónő vezette 80 fős iskola rendben meg is kezdte működését, de az iskolaszéken belül kialakult állandó világnézeti, egyesületi, politikai és személyes viták gyakorlatilag teljesen megbénították az iskola további működését, mire az Otthon és a Kör képviselői kivonultak, és az iskola az Uruguayi Magyar Kulturközpont székházába, a Magyar Házba költözött, teljesen elvesztve koloniális jellegét (hallgatósága is 20 főre csökkent).⁵⁰³

A két világháború közti időszakban az uruguayi magyar kolónia – létszámához képest – igen jól el volt látva magyar sajtóval. Ennek egyik oka az volt, hogy a Buenos Aires-i magyarok által megjelentetett lapok legtöbbje az uruguayi főváros magyar árusítóhelyein, így például Feldmann Gyula Ituzaingó 1480. szám alatti és Schulhof Eugenia Ituzaingó 1277. szám alatti kölcsönkönyvtárában is kaphatók voltak. Ugyanakkor az argentínai magyar lapok olvasótáboruk kibővítése érdekében rendre megpróbálkoztak egy külön uruguayi rovat indításával is. Így született például 1930-ban Almási István szerkesztésében a *Délamerikai Magyarságnak*, majd 1934-ben Rónay Rezső szerkesztésében a *Magyar Szónak* külön az uruguayi magyar kolóniáról szóló hírrova.⁵⁰⁴ Hasonló kísérlet volt a Magyar Szent Ferencrendi Misszió által 1935-ben az argentínai és az uruguayi keresztény magyarok számára megjelentetett havi értesítő, a *Délamerikai Magyar Hírnök* is.

Emellett nagy számban jelentek meg a kimondottan uruguayi magyaroknak szóló sajtótermékek. Ezek azonban, leszámítva egy-két hosszabb ideig megjelenő lapot, csak néhány példányszámot megért időszaki kiadványok voltak. A kezdeti próbálkozásról az *Uruguayi Magyar Hírlap* Montevideói cocktail című társasági rovata a következőképpen számolt be: „*Az 1927-es év elején, – amikor a többi délamerikai magyar kolóniák magyar szócsovei, már régen nagy örömmel ráncigálták egymás haját... a délamerikai népvándorlás várótermében: Montevideóban megtelepedett (vagy megrekedt) bonfitársak között is kiütött a baj, – ide is eljutott a járvány, – egy*

⁵⁰² *Délamerikai Magyarság*, 1937.02.25. 5.

⁵⁰³ MOL K86/23/257. 3986/1937 1937.12.23. melléklet 2. és MOL K86/23/257. 1243/1942. 1942.03.14. 2.

⁵⁰⁴ *Délamerikai Magyarság*, 1930.02.01. 13. és *Magyar Szó*, 1934.08.26.

bizonyos ragályos betegség. Furcsa, különös lefolyású lázas kór. Úgy hívják, hogy »Lapa.lapi-tási láz«. Az új betegség csakhamar több embert megfertőzött, s a heves láz eredményeképpen csakhamar megszületett az Uruguay-i Magyar Újság. Az újságot egy német nyomdában nyomtatták, de csak három hónapig élt, utána »a szerkesztősége a Tupi-Nambá és a Correo kávéházban vonult vissza, s ott várta a szebb jövő hajnalhasadását. Két hónappal később Magyar Kurir néven a calle Buenos Airesen új újság jelent meg, aminek technikája nagyon kezdetleges volt »mindenütt szimpatikusan fogadták, mert eleven, ötletes volt«. A kiadó azóta meghalt. A hirdetői nagy része vendéglők voltak, ahol le kellett enni a hirdetések ellenértékét. Talán ez volt az oka annak, hogy 4 heti fennállás után az ismét feltámadt Magyar Újság-ba beleolvadt, amit most már az Esperanto nevű, magyar tulajdonban lévő nyomdában nyomtattak. Az Esperanto nyomda bukása után a Magyar Újság is megszűnt, majd újból megindult, majd hanyatlani kezdett, s az 1930-as évek derekán már nem jelent meg többé. Az okok...? Hja, – igen, az okok... (Nem a Cocktail-ba való).»⁵⁰⁵

1930. november 15-én jelent meg az Uruguay-i Magyar Kör és Sport Club kiadásában az *Uruguayi Magyar Kör Értesítője*, mely gazdasági és kulturális téren próbálta összefogni a montevideói magyarságot. E célból felállított egy 960 – közte 172 önálló iparos és kereskedő – magyar nevét tartalmazó katasztert, és külön munkaközvetítő-rovatot indított.⁵⁰⁶ Az ígéretes jövő előtt álló egyesületi lap azonban az ötszáz fős tagság támogatása ellenére elődjei sorára jutott, és fél év múlva a gazdasági világválság hatására meg is szűnt.

A magyar kolónia mégsem maradt helyi magyar sajtó nélkül: 1931. május 1-jén Licht Sámuel szerkesztésében *Uruguayi Magyar Hírlap* néven egy új, független politikai hetilap született, amelynek céljait az első szám beköszönő cikke a következőképpen foglalta össze: „...parancsoló szüksége tette fel egy magyar fórum megteremtését, mely gyűjtőmedencéje legyen a különböző irányzatoknak, kiegyenlítője az ellentétes nézeteknek s hű tükre s reprezentánsa az általános magyar érdekeknek.

Tudatában vagyunk ama viaskodásnak, mely már több hasonló vállalkozást ért, de ismerve a bukások okait és okulva a tiszavirág életű elődeink hibáin egy szilárd anyagi és erkölcsi alapon nyugvó komoly orgánust adunk az olvasó kezébe, melynek stabilitása ilyformán előre biztosított.”⁵⁰⁷ A lap tényleg pártatlanul adta közre a különböző magyar egyesületekkel és a magyar kolónia egészével kapcsolatos híreket, ám ez

⁵⁰⁵ *Uruguayi Magyar Hírlap*, 1931.05.01. 3.

⁵⁰⁶ *Uruguayi Magyar Kör Értesítője*, 1930.12.15. 1.

⁵⁰⁷ *Uruguayi Magyar Hírlap*, 1931.05.01. 1.

sem volt elég egy állandó, önálló magyar nyelvű orgánus fennmaradásához – egyéves működés után ez a lap is megszűnt.

Hasonlóan rövid életű próbálkozás volt az Uruguayi Magyarajkú Munkások Egyesülete *Munkás* című kommunista lapja⁵⁰⁸ és a Mihalik Alberto által 1936. február 1-jén indított baloldali hetilap, az *Új Világ*, mely „...a polgári, intellektuel, munkás rétegek, egyszóval a dolgozó magyar nép érdekeit védve, zászlójára a demokratikus kormányzati formák védelmét tűzi ki, szemben a fasiszmus és az autokratikus rendszerek minden emberi jogot, parlamentet, szólás és mozgási szabadságot, alkotmányt eltipró uralma ellen, mely önző érdekekért egy újabb világháború elé állítja a világot.”⁵⁰⁹ Ez a lap nyolc hónapig tudta magát fenntartani, majd egy akkor alakuló Buenos Aires-i hetilapba, a szintén baloldali beállítottságú *Argentínai Magyar Újság*ba olvadt.⁵¹⁰

Újabb hosszú csend után 1940. április 21-én Faludi Pál szerkesztésében az Uruguayi Magyar Otthon is megpróbálkozott egy egyesületi lap, az *Uruguayi Magyar Újság* kiadásával.⁵¹¹ 1941. március 15-én pedig az Uruguayi Magyar Kulturközpont, vagy más néven a Magyar Ház elnöke, Somogyi Zoltán vállalkozott arra, hogy újabb magyar lapot indítson *Uruguayi Magyar Szemle* címen. Az új lap sablon-célkitűzései már ismerősen hangzottak az olvasók számára: „És valljuk be, nem alaptalan az a bizalmatlanság, amellyel a magyar kolónia fogadja az új és újabb kísérleteket. Nem alaptalan, mert eddig minden uruguayi lap megszűnt rövidebb-hosszabb küzdelem után. Nem újságot csinálunk a szó szoros értelmében – sok spanyolnyelvű gazdag lap a hírszolgálatot ellátja... a magyar kolónia kulturális feladatait ismertetni, a magyar nyelv, irodalom, művészet életnyilvánulásait ismertetni olvasóinkkal, akiknek magyarországi kapcsolatai az idővel és távolsággal egyre inkább kifakulnak, elhalványodnak. Helyet és tért akarunk nyújtani a montevideói magyar egyesületeknek, hogy ismertethessék közönségükkel híreiket, propagandájukat. És mindenekfelett meg akarjuk teremteni azt a koloniális egységet, amelyről évtizede beszélünk, de amelyet senki sem látott még s amelyben már nem is hisznek az itteni magyarok. [...] Mindenkinek rendelkezésére állunk, aki segíteni hajlandó munkánkban, minden önző szándék nélkül.”⁵¹² Igaz, a kolónia egységét ennek a lapnak sem sikerült megteremtenie, mégis, az alapítását övező bizalmatlanság ellenére hiányos

⁵⁰⁸ Kovács: *Az uruguayi...* 93.

⁵⁰⁹ *Új Világ*, 1936.02.01. 1.

⁵¹⁰ *Új Világ*, 1936.09.26. 6.

⁵¹¹ MOL K86/23/582. 1211/1940 1940.05.04.

⁵¹² *Uruguayi Magyar Szemle*, 1941.03.15. 1.

adataink szerint legalább másfél évig sikerült működnie az Uruguayi Szabad Magyar Mozgalom hivatalos sajtóorgánumává váló *Uruguayi Magyar Szemlének*.⁵¹³

A sajtó mellett szót kell ejtenünk az uruguayi magyar rádióadásokról is. A montevideói magyarok az argentínai magyar rádióműsorok mellett a harmincas évek második felétől két uruguayi magyar rádióadást is hallgathattak. Elsőként az Uruguayi Magyar Katolikus Egyházközség a Radio Jackson hullámhosszán indított Szerenchy Attila szerkesztésében egy zenés magyar rádióórát, amelyet 1938 áprilisától a Radio Continental hullámhosszán Ambrus Rezső, a montevideói konzulátus tiszteletbeli irodavezetője által sugárzott Magyar Rádió Óra követett.⁵¹⁴

⁵¹³ *Uruguayi Magyar Szemle*, 1942.09.06.

⁵¹⁴ MOL K86/23/648. 3934/1938 1938.12.09.

Venezuela és Kolumbia

Ahogy azt már báró Villani jelentéséből tudjuk, Uruguay mellett a két világháború közti időszak magyar kivándorlásának második fázisában Venezuela, Kolumbia és Peru vált a romániai kivándorlók célországává. Közülük kettőre, Venezuelára és Kolumbiára a többek között Jakab Imre és Oszlaczky Szilárd geofizikusok már említett Eötvös-féle torziós ingával végzett munkájának is köszönhetően meginduló kőolaj-kitermelés eredményeként bekövetkezett gazdasági fejlődés,⁵¹⁵ illetve az 1921-től fokozatosan szigorított amerikai bevándorlási törvények hívták fel egyre inkább a figyelmet. Igaz, Venezuela esetében ezen kivándorlás 1935-ig számottevő nem lehetett, mert a Joaquín Crespo és Cipriano Castro elnöksége alatti belpolitikai instabilitás korszakát követő Juan Vicente Gómez elnöksége alatti kemény diktatúra továbbra is távol tartotta a bevándorlókat az országtól.⁵¹⁶

A húszas évek elején Kolumbia sem nyújtott megfelelő vonzerőt az újraeledő vándormozgalmaknak, tekintve, hogy a külföldiekre vonatkozó rendeletek az európai bevándorlás élénkítését elősegítő feltételek helyett inkább a már az országban megtelepedett csekély számú telepes jogbiztonságával foglalkoztak. Így kezdetben csak szórványos magyar bevándorlásról beszélhetünk, melynek hátterében az olcsó földárak állhattak, hiszen az iparilag fejletlen országban az alacsony munkabérek nem igazán jelenthettek nagy vonzerőt a magyar bevándorlók számára. Így sok magyart kellemetlenül érintett, amikor kiderült, hogy az állam által telepítésre kínált földek általában a városoktól és az utaktól messze, az ország járhatatlan vidékein fekszenek, ezzel ugyanis a megélhetési lehetőségeik is a minimálisra csökkentek. Ez derül ki az egyik csalódott magyar a *Külföldi Magyarságban* megjelentetett, „A rettenetes Kolumbia” című beszámolójából is: „...nemcsak a magam, hanem számos bonfitársam példájára hivatkozva állíthatom, hogy a puszta megélhetésért soha nem képzelt szenvedéseket és rettenetes kemény munkát kellett elszívnem.”⁵¹⁷

Az európai sajtóban szárnyra kapott hasonló hírek az amúgy sem magas európai bevándorlási létszám további csökkenéséhez vezettek, amit látva a

⁵¹⁵ Pekár: *A geofizikai kutatás...*

⁵¹⁶ Rudolph, Donna Keyse – Rudolph, G. A.: *Historical Dictionary of Venezuela*. Metuchen, 1971. 33-47. és Antequera Parilli: *Aspectos jurídicos...* 12–13.

⁵¹⁷ *Külföldi Magyarság*, 1922.02.01. 3.

kolumbiai hatóságok bevándorlási politikájuk újraértelmezése mellett döntöttek. Ezen munka eredményeként született meg a bevándorlásról az 1922. december 30-án megjelenő 114. törvény, mely a korábbi gyakorlattal szemben a bevándorlás élénkítését a letelepedést megkönnyítő gazdasági intézkedések útján próbálta biztosítani, utazási- és szálláskedvezményekkel, illetve 25 hektárig terjedő ingyen föld foglalásának lehetőségével.⁵¹⁸ A törvény, mely akkor lépett hatályba, mikor az amerikai bevándorlási törvény szigorításának hatására a nemzetközi vándormozgalmak egyre inkább a latin-amerikai országok felé irányultak, a magyar bevándorlásra is jótékony hatással volt, a gazdaságilag egyre intenzívebben fejlődő Kolumbia egyre vonzóbbá vált a főként utódállamok területéről eredeztethető magyar kivándorlás számára.

Feltehetőleg a földterületek rossz megközelíthetősége miatt a kolumbiai magyarság nagy része a fővárosban, Bogotában, és az ebben az időben fejlődésnek induló jelentősebb vidéki városokban, az ipari centrummá fejlődő Medellinben, az ország legfontosabb kikötőjének helyt adó Barranquillában, és a kávé-, kakaó-, illetve dohánytermelés központjának számító Caliban történő letelepedés mellett döntött.

Az 1929-es nagy világgazdasági válság természetesen a gyors fejlődésnek indult kolumbiai gazdaságot is erősen visszavetette, ami a többségében biztos megélhetéssel rendelkező kolumbiai magyarok életkörülményeit is jelentősen lerontotta. Mindezek ellenére a magyarok Kolumbiába való vándorlása a gazdasági világválság idején sem csökkent, sőt tovább emelkedett. Az 1931-ben a Gulf Oil Company és a kolumbiai kormány által kötött szerződés értelmében meginduló kőolaj-kitermeléshez, és az ezzel együtt megkezdődő közúthálózat-kiépítéshez szükséges 50.000 új munkahely közül ugyanis 15.000-et a külföldi munkavállalók számára biztosítottak, aminek hírére többek között a magyarok is igen nagy számban érkeztek az országba. A kolumbiai magyarok a szokatlanul nagyszámú magyar bevándorlót és azok elkésztető anyagi helyzetét látva – a Magyarok Világszövetsége kolumbiai kirendeltségének megbízottja, Hatay Ferenc vezetésével – egy segítőszolgálatot állítottak fel, mely a munkaszerzésben és az országon belüli utazás olcsóbbá tételében próbált segítséget nyújtani az újonnan érkezőknek.⁵¹⁹

⁵¹⁸ Moncayo Cruz: *Aspectos jurídicos...* 14.

⁵¹⁹ *Délamerikai Magyarok*, 1931.04.25. 9. és *Délamerikai Magyarok*, 1931.06.27. 9.

Ám még így is sokan maradtak munka nélkül. E problémát orvosolandó egy magyarokból álló vidéki telep úgy döntött, hogy magyar munkaerőre alapozva létrehozzák az ország első modern fatelepét. Hirdetésükre nagyszámú magyar gyűlt össze a telepen, és az előmunkálatok is elkezdődtek, de a Németországból közös pénzen megrendelt gépekről megérkezésük után kiderült, hogy selejtesek. A helyzetet csak súlyosbította, hogy a gépek beüzemeltetésére szerződtetett német mérnök sem érkezett meg, ami a vállalkozás, és egyben a telep működésének végét is jelentette – rövidesen megindult a magyar telep széthullása, melyet tovább gyorsított az is, hogy az országban időközben kitört fegyveres harcokhoz zsoldosokat kerestek, és a jó kereseti lehetőség reményében sokan álltak katonának.⁵²⁰ De valószínűleg nem ez volt az első eset, hogy a térségben magyar zsoldosok harcoltak. Ugyanis egyes híradások szerint 1922-ben számos budapesti kivándorlási ügynök biztatta arra a városban munka nélkül csellengő volt katonákat, hogy Panamába vándorolva támogassák a fiatal állam Egyesült Államok-ellenes fegyveres felkelését. Érdekes, hogy a Trianon utáni csonka Magyarországon leginkább egyfajta sovíniszta propagandával tudták felkelteni az emberek érdeklődését, arra hivatkozva, hogy ha nem a magyarok segítenek megvédeni Panamát – amit pedig igen jó néven venne a törpeköztársaság –, kénytelenek volnának segítségért a csehekhez fordulni. Az akció – valószínűleg a magyar kivándorlási hatóságok közbeavatkozására – sikertelenül zárult, de dokumentumok hiányában nem lehet kizárni annak a lehetőségét sem, hogy ezen propagandaakció eredményeképpen volt magyar katonák kerültek ki a kis közép-amerikai országba, ahol Nagy Iván adatai szerint a harmincas években körülbelül 100 magyar élt.⁵²¹

⁵²⁰ *Délamerikai Magyarság*, 1933.04.08. 7.

⁵²¹ MOL K106/131-138/101.; *Magyar Szó*, 1938.11.17. 2. és *Külföldi Magyarság*, 1922.07.15. 11.

Peru és Bolívia

Az első világháborút követően újra élénkülő tengerentúli magyar kivándorlás ismét felfedezte magának Perut, miután a frissen hivatalba lépő Augusto B. Leguía 1919. október 10-én kiadott elnöki rendeletében biztosította a cigányokon kívül minden fehér bevándorló és három családtagja számára a Peruig szóló hajójegy, majd onnan a kolonizációra kiszemelt területig való egyszeri belföldi utazás költségeit, hatnapi ellátást, illetve a magukkal hozott ingóságok vámmentességét. Azonban Ferdinándy Gyula belügyminiszter 1920. évi *Peruba kivándorolni szándékozók óvása tárgyában* született 48.627 számú BM körrendelete az ottani viszonyokra hivatkozva a következő indoklással a nagy érdeklődés ellenére megtagadta a Peruba érvényes további útlevelek kiadását: „Több hete erős csábítás folyik mindenfelé az országban Délamerikába való kivándorlásra. Eleintén csak Budapesten terjesztettek alkalmi közvetítőknak és toborzóknak látszó egyének olyan híreket, hogy az egyik délamerikai állam ingyenes szállítást és hat hónapi teljes ellátást biztosít azoknak, kik kivándorolni óhajtanak, később ezen mozgalom a vidékre is kiterjedt s a legkülönbözőbb foglalkozású és mesterségű egyének százával Budapestre utaztak, hogy itt felvételre jelentkezzenek. A mozgalom kapcsán a legábrándosabb hírek keletkeztek, sokan azt a hírt terjesztik, hogy minden kivándorló öt szobás saját házat kap s hogy 2000-es csoportok már együtt vannak a kivándorlásra s hogy már augusztus és szeptember végén indul az első külön hajó stb., továbbá, hogy a kivándorlónak hat hónapig kell vasútépítésnél vagy erdőirtásnál dolgoznia, azután saját belátása szerint vagy hazaszállítják, vagy erdőirtásos telepet kap.

Megállapítottam, hogy ezen mozgalom a délamerikai Peru köztársaságba való kivándorlásra csábításra irányul. Megállapítottam egyúttal azt is, hogy az egész híresztelésekből csak annyi igaz, hogy még 1919. október 10-én Peruban egy elnöki rendelet jelent meg, mely a bevándorolni készülőknak hajón 3-ad osztályú ingyenes szállítást és a partra szállás után hat napi elszállást és ellátást helyez kilátásba. A rendelet végrehajtásáról hír azonban még nem érkezett s a hajóúrnak mai drágasága mellett egyáltalában nem lehet számítani arra, hogy külön hajók jöjjenek Európába kivándorlókért... S ha nem is tételezhető fel, hogy ezen viszony egy délamerikai államban a rabszolgasághoz hasonló volna, mégis a teljes mozgási és cselekvési szabadságában könnyen gátolhatja honpolgárunkat, főleg, ha tekintetbe vesszük, hogy ma külképviseleti hatóságunk, amelyhez panasszal vagy védelemért fordulhatna, tengerentúl még alig van. A

hajóúrnak a fent már említett jelenleg drágasága mellett pedig az ily hosszú útnak, több mint 60 napi tengeri út, megtétele mindenesetre kis és régibb hajókon egészségi és egyéb szempontból a legkockázatosabb. ... Felhívom alispán/polgármester urat, hogy az ezen körrendeletem foglaltakat alkalmas módon tétesse közé s egyúttal figyelmeztesse a kívándorolni szándékozókat arra is, hogy amennyiben mégis Peruba útra kelnek, sem valamely európai államban ha elakadnak, sem tengerentúlról, ha tönkre mennek, a magyar kormány őket államköltségen hazaszállítani nem fogja.”⁵²²

Hogy a tiltás ellenére hányan vágtak neki a Ferdinándy Gyula által említett több száz érdeklődőből az nem tudni, de fontos megjegyezni, hogy egy évvel az idézett belügyminiszteri tiltást követően a perui kormány telepítési programjának komolyságáról meggyőződve a magyar belügyminisztérium mégiscsak engedélyezte a Peruba szóló útlevelek kiadását, mire a budapesti lapokban megjelentetett felhívásra Hornung Lajos vezetésével egy tatabányai földművesekből álló csoport jelentkezett a perui kolonizációra, akiket nem sokkal később egy másik telepescsoport is követett. Ezek a telepések tényleg meg is kapták a perui államtól a szerződésben foglaltakat, azaz a hajójegy árát, illetve az 1200 és 2000 méter magasságban ekkor létesített egészséges éghajlatú Pachitea vidéki mezőgazdasági kolónián felparcellázott földet és a hozzá tartozó házat. Így a kedvező feltételeknek és munkájuknak köszönhetően viszonylag jó életkörülményt sikerült a kolonizációban résztvevő magyar telepéseknek maguk számára teremteniük. Hogy ez a telepítési akció végül hány magyart vonzott ide, azt nem tudni, de a helyi közösség hagyománya, mely máig nem feledkezett meg arról, hogy perui és osztrák társaik mellett magyarok is résztvettek a terület kolonizációjában, arra enged következtetni, hogy számos magyar telepes családot érintett.⁵²³

De adataink szerint nem ez volt az egyedüli telepítési-akció, melyben magyar telepések is résztvettek, ugyanis Pachiteához hasonlóan az ország középső régiójában található Satipo vidék 1926 és 1929 között történt kolonizációjában a helyi hagyományok szerint perui, osztrák, német, lengyel és orosz társaik mellett magyarok is résztvettek, melynek körülményeit az egyik magyar telepes, a családjával fiatalon érkezett Enrique Lanyi Seles nyolcvan

⁵²² *Belügyi Közöny*, 1920/35. 1232-1234. és *Külföldi Magyarság*, 1920/1. 12.

⁵²³ *Külföldi Magyarság*, 1921.04.06. 13.; Miklós-Vér: *Magyarok...* 246. és Soria, Carlos - Pinedo, Danny – Rodriguez, Vanessa: *Manejo de pesquerías comunales en el Río Pachitea*. [kézirat - Instituto del Bien Común del Perú] http://dlc.dlib.indiana.edu/archive/00002033/00/Soria_carlos.pdf

évvel később kézíratos emlékiratában örökítette meg.⁵²⁴ Tekintve, hogy az ország hatalmas területén az utóbbi két telepítési akcióhoz hasonlóan máshol is történtek kolonizációk a húszas években, feltételezhető, de magyar levéltári források hiányában bizonyossággal ki nem jelenthető, hogy magyar telepes csoportok az ország más területeire is eljutottak.

A vidéki telepítések mellett voltak olyan magyarok is, akik a perui fővárosban, Limában telepedtek le. Mint ahogy azt tette Szamos József és felesége is. Az ő életútjáról azonban csak azért rendelkezünk információval, mert a *Délamerikai Magyarság*-ban időnként bemutatott magyar sikertörténetek egyike épp róla szólt. Ugyanis a volt szegedi MÁV-tisztviselő ingyenjeggyel érkezett a Peruban élő sógorához, napszámosként, majd cukorgyári segédtisztviselőként dolgozott, mígnem a hosszú nélkülözés után egészen a kereskedelmi igazgatói posztig küzdötte fel magát az egyik legnagyobb cukorgyárban.⁵²⁵ Azonban a Szamos Józsefnél kevésbé sikeres magyarokról magyar külképviselet, egyesületek és sajtó hiányában írásos emlék csak a legritkább esetben született. Szerencsésebb helyzetben voltak a Peruba érkező magyar zsidók, akik legalább a kelet-európai jiddis nyelvű askenázi közösség támogatását élvezték és az előbb említett limai magyar társasági élet hiányában a javarészt a főváros Chirimoyo kerületben élő közösségbe olvadtak, melynek tagjai 1923. június 11-én Unión Israelita del Perú néven létrehozták a maguk első szervezetét. Ez utóbbi kapcsán érdemes megmenteni azt is, hogy egy 1947-es összesítés szerint a 3500 fős perui zsidó közösség 875 nemzetiség szerint is regisztrált tagja közül a 297 fős román a legnagyobb, míg a 25 fős magyar a hatodik legnagyobb csoportot adta.⁵²⁶

A húszas évek előrehaladtával a magyar bevándorlás tovább élénkült, ugyanis az amerikai bevándorlási törvények szigorításának hatására új migrációs célpontokat kereső utódállamokból származó magyarság is egyre inkább kezdte felfedezni a szubvencionált perui kivándorlást.⁵²⁷ Így Peruba többnyire a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságból és Csehszlovákiából kivándorolt magyarok érkeztek, akik Limában és a Lima-környéki hegyekben telepedtek le, míg Bolíviába erdélyi magyarok mentek nagy számban, akik egy részét Coronel

⁵²⁴ Lanyi Seles, Enrique: *Memorias de un colonizador de la selva central de Satipo*. [kézirat] Satipo, 1993.

⁵²⁵ *Délamerikai Magyarság*, 1938.04.14. 13.

⁵²⁶ Segal Freilich, Ariel: *Jews of the Amazon: self-exile in earthly paradise*. Philadelphia, 1999. 342. és Jaime Ballero, Martín O.: *La Metafísica del Poder*. Lima, 2002. 133.

⁵²⁷ MOL K86/25/13c/84. és *Magyar Szó*, 1932.01.17.

Román nevű bukaresti mérnök vitetett ki, hogy ott a Cochabamba város és Chimoré kikötő közötti útépítésnél hasznosítsa munkaerejüket. Coronel Román egyébiránt a bolíviai Chaparé őserdeiben próbálkozott egy erdélyi magyarokból álló telepet felállítani, ám e kísérlet kimeneteléről nem rendelkezünk pontos információkkal. De nem tudunk semmi biztosat a Chilében élő Tuza Pál András bolíviai telepítési akciójáról sem, aki a kontinensre kivándorolt és helyüket nem találó honfitársainak ajánlotta fel a lehetőséget, hogy mint a bolíviai állam megbízott telepítési biztosa, az általa felparcellázott birtokok egyikén egy magyar telepet hozna létre a gazdasági világválság implikálta kontinensen belüli továbbvándorlási mozgalom tagjainak elhelyezésére.⁵²⁸

Minthogy a Peruba és Bolíviába érkező magyarok többsége elszórtan, vidéken telepedett le, az ottani magyarság megszervezésére semmiféle remény nem volt. Sőt, a viszonylag nagy kiterjedésű, földrajzilag tagolt országokban az egymás közti kapcsolatfelvétel is csak a véletlen műve lehetett, mint ahogy az történt egy, a latin-amerikai magyar sajtó által lábrakapott mesés sikertörténet szerint, mely a világgazdasági válság éveiben talán nem is annyira a hitelességre, hanem inkább egyfajta pozitív jövőkép megteremtésére törekedett. E hír szerint a történet szerint egy sikkasztással ártatlanul megvádolt pesti pénztáros négyévi börtönbüntetés után Brazíliába, majd végül Bolíviába vándorolt, ahol munkakeresés közben az egyik legnagyobb ólombánya tulajdonosában, Don Joséban régi pesti kollégáját fedezte fel. Don José őt a szerencsés találkozás után rögtön főpénztárosként alkalmazta, majd néhány hónappal később bekövetkezett halálakor milliókat érő vagyonát is rá hagyta, miután bevallotta, hogy a pesti sikkasztást ő követte el.⁵²⁹

Mivel a korábban említett okok miatt a szétszórtan élő perui és bolíviai magyarok közti kapcsolattartásra nem sok esély mutatkozott, az identitástudatuk megőrzésében a legnagyobb szerep a dél-amerikai magyar sajtóra és rádiókra hárult, melyek sokszor az egyedüli kapcsolatot jelentették az ott élők számára a magyar nyelvvel és kultúrával. Mindez persze egy felgyorsult asszimilációs folyamatot eredményezett, melynek köszönhetően az egymást követő hullámokban érkező magyarok közti kapcsolatfelvétel esélye tovább csökkent. Ez alól egyedül talán csak a Magyarok Második Világkongresszusának hírére

⁵²⁸ *Külföldi Magyarság*, 1924.02.02. 3. és *Külföldi Magyarság*, 1923.02.01. 4.

⁵²⁹ *Délamerikai Magyarság*, 1932.01.24. 6.

kialakult helyzet volt kivétel, mikor is feltehetőleg a Hasler Ferenc vendéglőjében és a Kraut-féle cukrászdában összejáró, többségében kisiparosokból álló La Paz-i magyarság Bolíviai Magyarok néven csatlakozott a kongresszusi résztvevők sorába.⁵³⁰

Az 1929-es világválság a perui gazdaságra is komoly kihatással volt, mely a kisszámú perui magyarság nagy részét is a létbizonytalanság szélére sodorta. Kivételt talán a volt honvéd főhadnagy, Jager Dezső perui katonai pályafutása jelentett, hiszen őt éppen ez az időszak segítette pályafutásának csúcsára. A nehéz gazdasági helyzet gerjesztette nacionalista hangulatban ugyanis Bolívia és Japán erőszakos területfoglalásainak példájára az angol tőke által támogatott Sánchez Cerro perui elnök az Amazonas menti Leticia nevű kikötő Kolumbiától való visszafoglalása mellett döntött, hogy így a perui nyersgumi Atlanti-óceán felé történő olcsó behajózását biztosítsa. Az akció lebonyolítására a *Délamerikai Magyarság* egyik cikke szerint a hadsereg vezérkari kapitányává kinevezett Jager Dezsőt jelölte ki, aki azt sikerrel végre is hajtotta.⁵³¹ Bár Leticia elfoglalása katonai szempontból nem jelentett igazi kihívást, mégis, az akció következtében kirobbanó regionális konfliktusról szóló tudósítások révén, Jager Dezső neve rövid időre a sajtó híreinek élére került.

Közben a gazdasági világválság nyomában fellépő egyre növekvő munkanélküliség láttán a perui kormány az addig viszonylag liberális bevándorlási törvények szigorítása mellett döntött. David Samanez Ocampo y Sobrino 1931. október 10-én kiadott egyik utolsó elnöki rendeletében a bevándorlók körét erősen leszűkítette, ahogy ez Fiáth miniszteri tanácsos 1931. évi, A *Peruba szülő útlevelek tárgyában* született 213.185 számú BM körrendeletének tájékoztató szövegéből is kiderül: „...a perui kormány megtiltotta azoknak a munkásoknak a bevándorlását, akiknek szabályszerű szerződése nincsen. Munkások és általában véve mindazok, akik a hajón III. osztályon utaznak csak az esetben bocsáttatnak be Peruba, ha igazolják, hogy annál a perui konzulátusnál, ahol a visumot megkapták 100 dollárt letétbe helyeztek. Ebből a Peruból való esetleges hazaszállítását, illetve az ő érdekében tett egyéb kiadásokat fedezheti a perui kormány”.⁵³²

Ezzel a húszas években felduzzadt perui magyar kolónia utánpótlása teljesen megszűnt, sőt egyfajta, főként Chile irányába mutató továbbvándorlás

⁵³⁰ *A Magyarok II. Világkongresszusának tárgyalásai Budapesten, 1938. augusztus 16-19.* Budapest, 1938. 169.

⁵³¹ *Délamerikai Magyarság*, 1932.09.25. 6.

⁵³² *Belügyi Közlöny*, 1931/29. 385-386. és *Praeli: Aspectos jurídicos...* 18.

indult, melyet tovább erősített az a tény is, hogy a Santiago de Chilében élő magyarok helyzetéről több kedvező hangvételű cikk született a latin-amerikai magyar sajtóban, ráadásul a régió egyetlen egy magyar konzulátusát is ott nyitották meg.

Chile

Az első világháború után lassan ugyan, de növekedni kezdett a magyar kolónia, melynek létszáma az állandó tovább- és visszavándorlások, illetve a chilei honosítások következtében 1920-ra alig haladta meg a 150 főt. A korábbi példákkal szemben a kis létszámú chilei kolónia összetételét tekintve teljesen más képet mutatott a két világháború között. A századfordulón érkezett osztrák-magyar bevándorlók után a második hullámban érkező magyarok többnyire fővárosi chilei cégek, iparvállalatok, nagyobb üzletek meghívására telepedtek le az országban, és jócskán érkeztek önálló, tőkével rendelkező vállalkozók is, akik közül többen, mint Gáth N. és a Katz–Branner cégtársak igen gyorsan ismert szereplői lettek a helyi kereskedelmi életnek.⁵³³ Így nem csoda, hogy Mándy Zoltán okleveles mérnök, aki az 1920-as években egész Latin-Amerikát bejárta, egyedül Chilét merete ajánlani a magyar bevándorlás úti céljául, igaz, fontos ehhez hozzáfűzni, hogy a chilei kolónia gazdasági sikerének leginkább az állt a háttérben, hogy a nagy távolság miatt ide nem érkezett meg a szakképzetlen, nincstelen bevándorlók tömege.

Ekkorra a pár száz fős kolónia legnagyobb része már egy helyen, a fővárosban élt, ám kisebb asztaltársaságokon kívül szervezett magyar közösségi életéről a 20-as években nem beszélhetünk. Így a kolónia önszerveződésében igen fontos lépésnek számított, mikor először a chilei *L'Araldo* olasz nyelvű lap 1930-ban, majd a két vezető argentinai magyar nyelvű újság, a *Délamerikai Magyarság* és a *Magyar Szó* is különoldalas rovatot indított a chilei magyar hírek közlésére.⁵³⁴ Balázs Aurél és Ligeti Endre, a chilei magyar hírek rovatszerkesztői, kihasználva a nagy nyilvánosság lehetőségeit, már az első pillanattól kezdve egy magyar egyesület felállításának szükségességét hangoztatták, aminek megszervezésére az első Chilébe akkreditált magyar követ, Nelky Jenő bemutatkozó chilei látogatását látták legalkalmasabbnak.⁵³⁵ A felhívások nyomán a követ érkezésekor 300 fős tömeg gyűlt össze a Santiago de Chile-i pályaudvaron. Továbbá a Nelky által tartott Éden-kerti fogadáson is, ahol először fogalmazták meg koloniális

⁵³³ *Külföldi Magyarság*, 1922.04.01. 7.

⁵³⁴ MOL K86/25/13c/85. 2644/1930. és *Magyar Szó*, 1930.12.07. 3.

⁵³⁵ *Délamerikai Magyarság*, 1930.11.08. 5. és MOL K86/25/13c/85. 2644/1930.

szinten egy magyar szervezet létrehozásának szükségességét, több mint 150 magyar volt jelen.⁵³⁶

Nelky Jenő követ, hogy segítséget nyújtson az első chilei magyar szervezet alapszabályainak kidolgozásához, Buenos Airesbe való visszautazását követően mintául elküldte az ottani magyar segélyegylet alapszabályát, amit Selényi Sándor elnökletével Aranson Lajos, Balázs Illés, Hegedűs Károly, Jager János, Klein József, Kohn Elemér, Ladányi Tibor, Ligeti Endre, Perényi I., Spiegel Dezső, Szinetár Ferenc, Tuza Pál András és Weinberger Pál által alakított előkészítő bizottság átdolgozott. Miután a Centro Demócrata Italiano-ban megrendezett 1930. december 28-i magyar bálon az alapszabályt az ott összegyűltek elfogadták, megalakult a chilei Magyar Segélyegylet.

A Selényi Sándor elnök és Tuza Pál András alelnök által vezetett egyesület célul tűzte ki a társas összejövetelek, kirándulások, estélyek és a helyi sportélet megszervezését, de ahogy azt az egyesület neve is mutatja, legelőször is segélyegyletként kívántak működni, mivel ebben az időben egyre több új bevándorló magyar érkezett a gazdasági világválság által egyre inkább érintett Chilébe, ahol 1931-re 100.000 főre nőtt a munkanélküliség, romlott a közbiztonság, sőt egyre sűrűbben érték bántalmazások az idegen utcai árusokat. A gazdasági válság elmélyülését jelezte az is, hogy a kolónia büszkeségének számító Orth Györgynek, a chilei futballválogatott edzőjének a szerződését sem tudták meghosszabbítani, annak ellenére, hogy maguk a chileiek is Orth működésétől számították a chilei futball első sikereit, és így rendkívüli népszerűségnek örvendett a chilei futballrajongók körében.⁵³⁷

A segélyegylet azonban nemcsak karitatív tevékenységet folytatott, hanem mindent megtett az egyre növekvő magyar munkanélküliség visszaszorításáért. Így a többi között azzal a kéréssel fordult a magyar, illetve a chilei hatóságokhoz, hogy ne adjanak ki több útlevelet, illetve vízumot a Chilébe készülő magyaroknak, bár ide is a kolónia meghatározó része a lecsatolt területekről érkezett.⁵³⁸ Ugyanakkor pedig propaganda-hadjáratot indítottak a magyar bevándorlók cigányokként való kezeléséből fakadó hátrányos megkülönböztetése ellen, amely annyira általános volt, hogy 1929-ben például a chilei földművelésügyi miniszter egy magyar földműves-telep létrehozásának

⁵³⁶ *Magyar Szó*, 1930.11.20. 2. és *Délamerikai Magyarság*, 1930.11.29. 13.

⁵³⁷ *Délamerikai Magyarság*, 1931.01.10. 13.

⁵³⁸ MOL K86/25/13c/84. 1932.06.29.

ügyében kijelentette, „...*hogy csak a chileiekkel cca. egyenlő természetű és jellemű nemzetek fiainak engedélyezi a letelepülését. Minthogy, pedig a chilei köztudatban – és véleménye szerint is – a magyarok mind cigányok, neki kötelessége rólunk beható információt bevonnai, természetünk, vallásunk, munkakedvünk, munkabíráóságunk, stb-re vonatkozólag*”.⁵³⁹

Érdekes itt megjegyezni azt is, hogy ugyanezen a beszélgetésen az említett földművelésügyi miniszter a magyar zsidó bevándorlás ellen is szót emelt, mely nem annyira a vallási türelmetlenségnek volt betudható – hiszen a Chilében letelepedett magyar zsidók mindig is dicsérték az új hazájukban tapasztalt vallási toleranciát –, hanem annak, hogy a gazdasági világválság teremtette helyzetben – a többi amerikai országhoz hasonlóan – a többségében városi elemekből álló zsidó bevándorlókkal szemben a földművesek bevándorlását részesítették előnyben, akik vállalkoztak a gazdaságilag még kihasználatlan, lakatlan földterületek feltörésére. Így például nagy érdeklődéssel fogadták a chilei hatóságok a Ligeti Endre, Tuza Pál András és Jager János által alapított Colonización Agrícola Industrial Canamera tervezetét, mely egy magyar kendertermelő földműves-telepet kívánt létrehozni az országban.⁵⁴⁰ De nagy érdeklődéssel fogadták a Balázs Aurél által dédelgetett magyar cukorrépa-termelő telep gondolatát is, mely Juan Esteban Montero elnök által a *Délamerikai Magyarságnak* adott nyilatkozatból is jól látható: „*Igen gyakran hallottam, hogy a magyar Alföld és Chile középső völgyei között igen nagy a hasonlóság... Olyanoktól, akik magyarokat személyesen ismernek, pedig azt hallottam, hogy a magyar faj lényeges ismertető tulajdonságai a nyíltszívűség és a szorgalom... Amint visszatérnek a normális gazdasági viszonyok, Magyarországon mezőgazdák bevándorlását engedélyezni tudjuk majd. Az a bizonyos hasonlatosság az ön hazája és Chile termőterületei között... fogja előidézni azt, hogy a magyar mezőgazdák olyan terményeket hozhatnak magukkal nálunk, amelyek itt ismeretlenek – például a cukorrépa-termelést.*”⁵⁴¹ A chilei hatóságokon kívül nagy érdeklődéssel fogadták a tervet a környező országok magyar földműves bevándorlói is, mégis – hasonlóan számtalan más magyar földműves-telep létrehozásának tervéhez – ebből sem lett semmi.

A Magyar Segélyegylet kezdetben heti kétszer ülésezett az Ahumada 262. szám alatti Német Segélyegylet Zeppelin nevű éttermében, mígnem 1931

⁵³⁹ MOL K86/25/13c/84. 1929. 12. 07. és MOL K86/25/13c/84. 1929.12.02.

⁵⁴⁰ *Magyar Szó*, 1930.12.28. 3. és *Magyar Szó*, 1931.01.04. 3.

⁵⁴¹ *Délamerikai Magyarság*, 1932.04.23. 5.

júliusában az egész magyar kolónia jelenlétében felavatták az ugyanabban az épületben bérelt Magyar Szobát, mely innentől kezdve egyesületi klubhelyiségként és magyar könyvtárként is szolgált.⁵⁴² Ugyanakkor Csillag András vezetésével megalakult az egyesület Északi Csoportja, amely a többségében a húszas évek végén, az északi salétromtelepekre érkezett pampai, azaz iquiquei és antofagastai magyarokat fogta össze.⁵⁴³ Az egyre bővülő klubélettel a segélyezési feladatok mellett mind nagyobb hangsúlyt kapott a chilei magyarok társas életének megszervezése is. Eme igény kifejezésére a Magyar Segélyegylet elnevezést Chilei Magyar Kör és Segélyegyletre változtatták.

A virágzó egyesületi élet ellenére a chilei magyar kolónia továbbra sem volt elég nagy ahhoz, hogy saját médiával rendelkezzen, így a különböző újságok chilei magyar rovatai mellett óriási jelentőséggel bírt a *Délamerikai Magyarság* 1932-ben induló, és egész Chile területén jól fogható magyar rádióórája. Emellett a pár száz fős kolónia ifjúsága magyar nyelvű oktatásának problémája is megoldódni látszott, mikor először 1933-ban több magyarországi zsidó egyesület segítségével a santiagói magyar zsidó Templom és Talmud Egyesület magyar nyelvű hitoktatása, majd 1934-ben az olasz iskolában – Orazio Pedrazzi, az 1932-ben kinevezett új santiagói olasz követ jóvoltából átengedett teremben – a Balázs Aurél vezette szombati magyar iskola is beindult.⁵⁴⁴

Utóbbi kapcsán érdemes megemlíteni azt is, hogy a sokkal nagyobb és szervezettebb olasz kolónia egyfajta atyáskodó gonddal kezelte a nálánál jóval kisebb magyar közösség ügyeit. Így a magyar iskola helyiségének biztosítása mellett 1932-től, mikor a Magyar Szoba egy tűzvész során leégett, a Santiago egyik legelőkelőbb klubjának számító Circulo Italiano adott helyet egy időre a magyar kolónia rendezvényeinek. Ráadásul Pedrazzi követ, aki lelkes támogatója volt minden magyar ügynek, arra utasította az olasz kolónia vezetőit, hogy a magyar nemzeti ünnepek alkalmából rendezett összejöveteleken mindig képviseltessék magukat. A baráti viszony továbbberősödését hozta, mikor az olasz kolónia egyik vezéralakjának számító Arnaldo Falabellát a magyar kormány első tiszteletbeli santiagói konzuljának nevezte ki 1935-ben.⁵⁴⁵

⁵⁴² *Délamerikai Magyarság*, 1931.04.18. 11.

⁵⁴³ MOL K86/25/13c/84. 1932.12.28.

⁵⁴⁴ *Délamerikai Magyarság*, 1933.04.15. 9. és *Délamerikai Magyarság*, 1934.05.10. 3.

⁵⁴⁵ *Délamerikai Magyarság*, 1935.02.09. 7.

A tiszteletbeli konzul kinevezésére egyébként már hosszú évek óta égető szükség lett volna, mert az egyre növekvő chilei magyar kolónia önálló külképviselet hiányában igen kiszolgáltatottnak számított. Hogy a magyar kormányzat korábban mégsem lépett ebben az ügyben, annak talán az volt az oka, hogy a kolónia 80 százalékát az utódállamokból érkezett magyarság tette ki, kiknek érdekképviseletét elvileg a Chilében már korábban is működő román, csehszlovák és jugoszláv követségeknek kellett volna ellátni. Mégis, az utódállamokbeli magyarság sok esetben nem tudott élni a lehetőséggel, és a csonkaállambeli magyarokhoz hasonlóan kollektív érdekképviselet nélkül kellett a gazdasági világválság időszakát átvészelnie, mikor sokan állásukat és vagyonukat veszítették el egyik napról a másikra. Ebben a kilátástalan helyzetben, a chilei peso árfolyamesését kihasználva, sok magyar munkanélküli kezdett a jól jövedelmező ékszerkereskedéssel foglalkozni, mely így a harmincas évek elején gyorsan összekapcsolódott a magyar névvel.

A gazdasági válság hatásainak múltával lassan a chilei magyarok is rátaláltak a maguk boldogulására, amiről az 1936-ban másodszorra Santiagóban járt Haydin Albert követ a következőképpen számolt be: „...*a chilei nem nagy számú magyar kolónia a délamerikai magyarság között mondhatnám kiváltságos helyzetben van, mert tagjainak zöme olyan elhelyezkedést tudott elérni az új hazában, amely nem csak létérdekeit, de haladását és ezenfelül a bennszülöttek előtti növekvő megbecsülést is biztosíthatja*”.⁵⁴⁶ Utóbbival kapcsolatosan Haydin arra utalt, hogy az iparilag gyengén fejlett Chilében a nagyszámú magyar kereskedő mellett egyre többen kezdtek ipari vállalkozásokba is, melyek közül több igen jövedelmezőnek bizonyult, mint a ruhaiparban különleges hírnevet szerző magyar szabók üzemei és ruhaszalonjai, vagy az országban teljesen új iparágat meghonosító Balázs Aurél és Flesch Nándor nyomdafestékgyára és Wünsch Ernő cementgyára. A chilei magyarok sikereinek híre valószínűleg messze eljuthatott, mert ebben az időben egyre-másra érkeztek magyarok Peruból, Bolíviából, Kolumbiából, Venezuelából és Hondurasból.

A körülbelül 600 fős magyar kolónia gazdasági megerősödését mutatja, hogy 1936-ban a Chilei Magyar Kör és Segélyegylet Falabella konzul és Balázs Aurél konzulátusi irodavezető segítségével egy négy teremből álló belvárosi klubhelyiséget bérelt, melyben magyarországi adományból egy jól felszerelt

⁵⁴⁶ MOL K86/25/13c/406. 660/1936.

könyvtár is helyet kapott. Ugyanakkor sportszakosztályok, futballcsapat, majd végül egy 10-12 főből álló műkedvelőgárda is alakult az egyesületen belül, amelynek szervezésében évente megrendezett Szent István-napi bálók a harmincas évek második felére a santiagói elitbálók közé emelkedtek.⁵⁴⁷ A Szent István-napi ünnepségek jelentőségét tovább növelte az a tény, hogy 1937-re már az összes nagyobb chilei napilap megemlékezett a Día de Hungría, azaz Magyarország Napja jelentőségéről, és az El Mercurio rádióállomás beindította az augusztus 20-i rendkívüli magyar óráját.⁵⁴⁸ A chilei magyarok kihasználva a széleskörű propaganda ezen eszközeit, a nap jelentősége mellett egyik akut gondjuk, azaz az húngaro szó helytelen használata ellen is többször szót emeltek, aminek hatására a magyar bevándorlókat ért hátrányos megkülönböztetés is egyre ritkábbá vált. Ebben a munkában nagy szerep jutott dr. Miklós Elemér – a Zig-Zag chilei kiadó által megjelentetett – Hungría pintoresca című könyvének, melynek adatai alapján készítették 1939 után a chilei iskolai tankönyvek Magyarországra vonatkozó részeit.

⁵⁴⁷ MOL K86/25/13c/406. 271/1938. 1938.05.30.

⁵⁴⁸ *Délamerikai Magyarország*, 1936.09.01. 2.

Paraguay

Vidéki kolonizáció

Paraguay két földrajzilag, gazdaságilag és kulturálisan élesen elhatárolt területre oszlik. Az egyik az ország nagyobbik részét jelentő Gran Chaco térsége. Ez a Magyarországnál több mint kétszer nagyobb terület rendkívül gyéren lakott volt a XX. század első felében, úgy félszázezer, nagyobb részt kóbor, vad indián lakott itt. Így folyamatosan napirenden volt a kietlen, vad vidék külföldi telepesek általi hasznosítása, ami megfelelő műveléssel, öntözéssel és talajjavítással az argentin Chaco vidékéhez hasonlóan megvalósítható lett volna. A területre végül is a 30-as évek elején sikerült kanadai, illetve szovjet fogságból szabadult német mennonita földműveseket betelepíteni, de azok a nem sokkal ezután Bolívia és Paraguay között kirobbant Gran Chacó-i háborúban őket ért bolíviai bombázások következtében elhagyni kényszerültek a területet.⁵⁴⁹ Az amerikai tőke támogatta bolíviai seregek első bombázását követően az argentin érdekeltségű kőolajvállalatok támogatását élvező Paraguay mellé állt az argentin és az uruguayi sajtó is. Így nem csoda, hogy ezekben az országokban a gazdasági világválság következményeként teljesen elszegényedett, munkanélküli, új bevándorlók közül nagyszámú önkéntes jelentkezett paraguayi zsoldosnak. Uruguay fővárosában, Montevideóban például külön magyar légiók szervezésébe kezdtek az ottani magyar emigránsok, amiről egy korabeli cikk a következőképpen számolt be: *„A Palacio Salvóban székelő paraguayi konzulátuson már néhány napja valóságos magyar búcsújárás van. Egymást érik az »önkéntesek« és egymásra licitálnak a »szervezők«. Ki adja olcsóbban a magyar vért... Néhány közülük már ott tart, hogy Bolívia részére is tett ajánlatokat, állítólag; – hasonló gyászos célból, természetesen...”*⁵⁵⁰ Az alakuló Magyar Lovasbrigádnak az akkortájt Montevideóba érkezett fiatal Szemző Gyula volt a szervezője, míg a Magyar Légiót Reszely kapitány vezetésével egy – állítólag – volt magyar frontharcosokból összeállított katonatanács szervezte. A magyar zsoldos csapatok további sorsáról nincs ismeretünk, így paraguayi csapatokban harcoló magyart biztosan csak kettőt ismerünk: dr. Juan Bautista Wasmosyt, Juan Carlos

⁵⁴⁹ *Uruguayi Magyar Hírlap*, 1932.08.05. 3.

⁵⁵⁰ *Uruguayi Magyar Hírlap*, 1932.08.05. 1.

Wasmosy későbbi paraguayi elnök apját és Horváth Pétert, aki szolgálataiért paraguayi kitüntetésben részesült.⁵⁵¹

Az uruguayi magyar zsoldosok kapcsán érdemes megemlítenünk, hogy a bolíviai Germán Busch ezredes, a veszített Gran Chacó-i háború hőse és Bolívia köztársasági elnöke a háború tanulságai alapján újra akarta szervezni az ország hadseregét, és ehhez, érdekes módon, éppen a magyar honvédség szervezetét találta példaértékűnek, ahonnan a kapcsolatfelvétel után Szentgyörgyi József századost küldték La Pazba.⁵⁵²

Közben Eusebio Ayala paraguayi elnök az 50.000 paraguayi áldozatot követelő háború után újabb kísérletet tett a terület külföldiekkel való betelepítésére, de a katonai körök által támogatott, nacionalista Rafael Franco ezredes (egyebek között a háború paraguayi veteránjainak és a paraguayi földnélküli parasztcsaládok tömegeinek földigényére hivatkozva) az 1936. február 17-én lezajlott „februári forradalomban” dr. Eusebio Ayala elnököt és vele együtt Chaco külföldiekkel való betelepítési programját megbuktatta.⁵⁵³

Paraguay másik része a Paranáy és a Paraguay folyók ölelte dombos, erdős terület, amely szintén két részre osztható: az északi tropikus harmadra és a déli szubtropikus kétharmadra, melynek meleg, de kellemes klímája az európai telepesek számára igen vonzónak bizonyult. Ez utóbbi terület, melyet „Dél-Amerika kertjének” is neveztek, a már említett német mezőgazdasági kolóniák megtelepedésével gyors fejlődésnek indult, aminek hírére az első világháborút követően újabb német és kelet-európai telepesek érkeztek a vidékre. A húszas évektől kezdve a magyar sajtó is egyre többet ír a német telepek sikeréről, amit a következő évtizedtől még vonzóbbá tett az, hogy Paraguay addigra a térség egyetlen olyan országává vált, amely földműves telepeseknek továbbra is ingyen biztosított földet.

A hazai statisztikák szerint Paraguayban a harmincas évek közepére 100-120 magyar telepedhetett le,⁵⁵⁴ míg a Buenos Aires-i magyar követségnél 50 asuncióni és 30 vidéki személyt regisztráltak.⁵⁵⁵ Ugyanakkor a követségnek tudomása volt arról is, hogy az ország belsejében léteznek még további magyar kolóniák, melyekről földrajzi elzártságuk miatt nem volt egyéb információja.

⁵⁵¹ Jefes de Estado y de Gobierno Wamosy. [Http://www.cumbre.ve/pg5-16b.htm](http://www.cumbre.ve/pg5-16b.htm) és *Encyclopaedia...* 1. kötet, 758.

⁵⁵² *Délamerikai Magyarság*, 1939.10.03. 7.

⁵⁵³ Victor E. Baruja R. – Ruy G. Pinto Sch.: Una historia del Paraguay. 2000. [Http://www.galeon.com/swiss/paraguay](http://www.galeon.com/swiss/paraguay).

⁵⁵⁴ Nagy Iván: *Öt világrész magyarsága*. Budapest, 1935. 37.

⁵⁵⁵ MOL K86/24/13b/130. 2226/1940.

Ilyen telep volt az Itapúa megyében a norvég Pedro Cristopershen által 1927-ben alapított Colonia Fram is, amelynek első telepesei – a hagyomány szerint – német, orosz, lengyel, ukrán, csehszlovák és magyar bevándorlók voltak.⁵⁵⁶ Az egyetlen vidéki magyar telepesközösség, melyről viszonylag pontos információkkal rendelkezünk, a Colonia Independencia magyarsága volt. A német bevándorlók által 1919-ben alapított Colonia Independenciát a *Külföldi Magyarság* című folyóirat már 1921-ben az ország legvirágzóbb településének nevezte, így nem meglepő, hogy az ország leghíresebb borvidékeként híressé vált kolónia a németek mellett svájci, francia, cseh, szlovák és magyar bevándorlókat is odavonzott.⁵⁵⁷ A kolónia hagyománya ugyanakkor magyarokról nem beszél, így lehetséges, hogy a 10 magyar család – a közösség vezetőjéhez, Rozáry Tiborhoz hasonlóan – a Felvidékről érkezett, és így a cseh és tót családokkal együtt csehszlovák bevándorlóként maradtak meg az emlékezetben.⁵⁵⁸

Az egyedülálló telepesenként 10, családonként 20 hektárnyi őserdőt szerző magyarok összesen 180 hektár földet birtokoltak a Colonia Independencián, amelyből 1935-re 21 hektárt sikerült művelés alá vonniuk.⁵⁵⁹ A férfiak legtöbbször korábban mesterember volt, akiknek működése az iparral egyáltalán nem rendelkező ország elzárt, vidéki közösségeinek élete számára pótolhatatlannak látszott. E vidéki telepek világtól való elzártsága kulturális szempontból volt a legfeltűnőbb. Ez eredményezhette azt, hogy voltak olyan elsőgenerációs magyarok is, akik nem hogy magyarul, de még spanyolul sem tanultak meg, s helyette az őslakos guaraní nyelvét használták.⁵⁶⁰

Társasélet Asunciónban

Pedig ebben az értelemben nemcsak a vidéki magyarság volt elzárva az anyakultúrától, hanem az Asunciónban élő magyarok is. Erre a legjellemzőbb, hogy a vidékhez hasonlóan itt is oly gyors volt a kulturális elidegenedés, hogy a harmincas években formálódó magyar közösség látszólag semmiféle kapcsolattal nem rendelkezett a XIX. században érkezett Wisner, Domanicky, Hertelendy,

⁵⁵⁶ Fram. Colonia en Paraguay. [Http://www1.itacom.com.py/~sbc/sbc141.html](http://www1.itacom.com.py/~sbc/sbc141.html).

⁵⁵⁷ *Külföldi Magyarság*, 1921.12.15. 13.

⁵⁵⁸ Entre cerros, arroyos y viñedos. Colonia Independencia. Capital guaireña del turismo. [Http://www.diarionoticias.com.py/311200/suple/suples.html](http://www.diarionoticias.com.py/311200/suple/suples.html).

⁵⁵⁹ MOL K86/24/13b/412. 3628/1935.

⁵⁶⁰ *Délamerikai Magyarság*, 1931.12.12. 18.

Wasmosy család első- és az azt követő generációk nemzedékével. Így a többi formálódó külföldi magyar kolóniával ellentétben Asunciónban, ahol az odaérkező magyarok anyagilag viszonylag rövid idő alatt igen jó helyzetbe kerültek, a helyi közösség megszervezésében nem a segélyezés, hanem a közösség tagjainak kulturális igénye vetette fel egy magyar egyesület alapításának ötletét. Erről Bóbrik Arnó Buenos Aires-i magyar követ a következőképpen számolt be ottjárta utáni külügyminisztériumi jelentésében: „*Az Asunciónban és környékén élő magyarok egy-két kivétellel iparosok. Szépen prosperálnak, sőt egyesek bizonyos vagyonhoz is jutottak... Mind, kivétel nélkül, sorsukkal meg vannak elégedve: a megélhetés könnyű, a klíma egészséges, sőt kellemes annak, aki megszokta a nyári meleget, a bennszülött lakosság – nevezetesen az alsóbb néprétegek – igen becsületes, a viszonyok patriarchálisak, a munkatempó mérsékelt és mindenki, aki csak valamivel többet dolgozik, mint a bennszülöttek igen könnyen találja megélhetését. Jellemző, hogy azon kérdésemre, nem kellene-e egy magyar segélyegyletet létesíteni, azt a választ kaptam, hogy egész Paraguayban nincs olyan magyar, akit segíyezni kellene.*”⁵⁶¹

Magyarország 1933-ban vette fel a diplomáciai kapcsolatot Paraguayjal, ahová ettől kezdve a Buenos Aires-i követ volt akkreditálva. A Gran Chacó-i háborút követően a dr. Eusebio Ayala vezette kormány, mint arról már korábban szó esett, az 50.000 fős emberveszteség pótlására újabb nagyszabású telepítési programba kezdett. Ennek részeként 1935 végén a porosz származású Oscar Wiengreent nevezték ki az első (bécsi székhelyű) magyarországi követté, azzal a feladattal, hogy tanulmányozza a magyar mezőgazdaságot, illetve annak lehetőségét, miként lehet képzett magyar mezőgazdászokat Paraguayba csábítani, hogy ott az államtól kapott 10-20 hektáros földbirtokon gazdálkodjanak.⁵⁶² Wiengreen működéséről nem sokat tudunk, de feltételezhetően része volt abban, hogy a két ország közti minimális kereskedelmi forgalom hivatalának első egy éve után megháromszorozódott.⁵⁶³

Az élénkülő diplomáciai kapcsolatok és a többéves háborút követő szabadabb légkör kelthette fel a viszonylag jó anyagi helyzetben lévő fővárosi magyarság kulturális- és társasági élet iránti igényét, amit látva Sárközy István 1936. május 6-ára összehívta az Asunciónban és környékén élő magyarokat. A gyűlésen részt vevő 19 paraguayi magyar Bacsó István korelnök vezetésével

⁵⁶¹ MOL K86/24/13b/130. 2226/1940.

⁵⁶² *Délamerikai Magyarság*, 1935.08.29. 2.

⁵⁶³ *Délamerikai Magyarság*, 1937.05.25. 4.

megalapította az Első Paraguayi Magyar Egyesületet, amelynek megválasztott tiszttikara a következő személyekből állott: Friedman Béla díszelnök, Altmann Gyula elnök, Szalay János titkár, Schützer Ákos pénztáros, Bacsó István ellenőr, dr. Zwirn István választmányi tag, Sárközy István háznagy és könyvtáros. Még itt, az alakuló gyűlésen megfogalmazták az egyesület 4 fő célját: a Paraguayban élő magyarok politikai és vallási különbségre való tekintet nélkül egy táborba való tömörítését; a paraguayi magyarok anyagi és erkölcsi támogatását; a paraguayi magyar kulturális és baráti élet művelését, illetve egy magyar könyvtár felállítását.⁵⁶⁴

Az egyesület egy ideiglenes helyiségbe költözött, ahol a Magyarok Világkongresszusa Állandó Szervezeti Irodájának segítségével még 1936-ban létrehozta egy ötvenkötetes könyvtárat. Közben az ország legnagyobb cukorgyárosa, a villaricai Friedmann család – feltehetőleg Horváth Péter rádióműszerész közreműködésével – a már több éve működő helyi rádió állomását tovább modernizálta, és egy olyan új adót indított, amelynek műsorát még Buenos Airesben is lehetett fogni. Hogy ennek akkortájt mekkora jelentősége volt, azt jól mutatja, hogy a ZP 15 állomás 1936. július 25-i átadásán maga Rafael Franco elnök is megjelent.

A több mint harminc éve Paraguayban élő Friedmann Jenő, a rádióállomás igazgatójaként, magyar adás sugárzásába kezdett, mely először 1936. augusztus 20-án, Szent István ünnepén hangzott fel, és amelyet még az argentinai Bahía Blancában is hallottak az ott élő magyarok.⁵⁶⁵ A lelkes kolónia nemcsak a magyar rádióadással emlékezett a magyar államalapítás ünnepére, hanem Asunciónban az Első Paraguayi Magyar Egyesület megszervezte az első Szent István-napi ünnepségét, melynek 50 meghívottja között volt a paraguayi külügy- és a belügyminiszter, a holland és az olasz konzul, illetve néhány nevesebb újságíró is.⁵⁶⁶

És ismét egy igen fontos évszám a kolónia életében: 1937. november 4-én az Asunción melletti Lambaré városában átadták az „Escuela nacional No. 871, Hungría” névre hallgató állami tanintézményt. Az Hungría, azaz Magyarország nevet a hatóságok azért adták az iskolának, mert az orosházi születésű Kunos Ádám festő- és szobrászművész adományozta telken épült fel – az ő pénzéből és

⁵⁶⁴ MOL K86/24/13b/413. 1550/1936.

⁵⁶⁵ *Délamerikai Magyarország*, 1936.09.01. 5. és *Encyclopaedia...* 1. kötet, 9.

⁵⁶⁶ MOL K86/24/13b/413. 2356/1936. és *Encyclopaedia...* 1. kötet, 88.

az általa készített tervek alapján – a székel stílusú iskolaépület, amelynek további érdekességét az adja, hogy bár magyar tanulója sosem volt az iskolának, a magyar kolónia mégis folyamatos támogatásban részesíti létrejöttét.⁵⁶⁷

Sajnos, az egyesület életében tapasztalt kezdeti aktivitás gyorsan alábbhagyott, aminek hátterében a paraguayi belpolitikai helyzet kiéleződése állott. Az 1936-os februári fordulatot követően a mozgalmat vezető Rafael Franco ezredest nevezték ki az ország új elnökévé, kinek széles népi támogatottsága gyorsan szertefoszlott a nyíltan fasiszta politikát folytató kormány rendeletei láttán, illetve mikor kiderült, hogy képtelen a külföldiek tulajdonában lévő nagybirtokok államosítására és földosztásra. Franco ezredes bukását végül a katonaság elégedetlensége okozta, mikor elrendelte a visszavonulást a Gran Chacó-i háborúban elfoglalt bolíviai területekről. Ezzel újra a liberálisok kezébe került a kormányzás, és miután Félix Paiva ideiglenes elnöksége alatt sikerült a Gran Chacó-i háború végét jelentő Buenos Aires-i békeszerződést aláírni, végre megkezdődhetett az ország életének normalizálása, aminek biztosítékául 1939-ben a José Félix Estigarribia tábornokot, a chacói háború hőst bízták meg az ország kormányzásával. Estigarribia alatt helyreállt a társadalmi béke: megszűntek az évek óta egymást érő ostromállapotok, újra megnyílt az egyetem, 1940-ben új alkotmányt fogadtak el, és megkezdődött a gazdaság és a földtulajdon reformja. Ebben az időben látogatott el Bóbrík Arnó követ Asunciónba, aki így írt erről: *„Az összetartás az asuncióni magyarok között kifogástalan. Csekély számuknál és a megélhetés könnyű voltánál fogva irigykedések, áskálódások úgyszólván nem fordulnak elő. Ennek dacára az évekkel ezelőtt alapított Első Paraguayi Magyar Egyesület az utolsó években jóformán nem működött. Ennek oka abban keresendő, hogy az országban eleinte a Chacó-i háború, később a belpolitikai viszonyok miatt majdnem állandó ostromállapot állott fenn, minek folytán a hatóságok nem adtak engedélyt idegen nemzetiségű egyesületek működéséhez. Azonban ottlétem alkalmából és abban a reményben, hogy a folyó hó 4-én megejtett, az új alkotmány szankcionálására bivatott népszavazás után az ostromállapot hamarosan be lesz szüntetve, az asuncióni magyar kolónia a tiszteletemre adott vacsoráján egyhangúlag elhatározta, hogy a Magyar Egyesületet újból megalakítja.”*⁵⁶⁸

⁵⁶⁷ MOL K86/24/13b/130. 2226/1940. és *Encyclopaedia...* 2. kötet, 312.

⁵⁶⁸ MOL K86/24/13b/130. 2226/1940.

Így 1940. augusztus 3-án újraalakult a Paraguayi Magyar Egyesület, melynek újonnan megválasztott elnöke Bacsó István lett. Bacsó kiállt az egyesület eredeti céljai mellett, melyeket következőképpen fogalmaztak meg: *„Célunk továbbra is a magyar érzések és hagyományok, a magyar nyelvnek ápolása, honfitársaink között a bajtársias szellem kimélyítése; mindennemű társadalmi, politikai és felekezeti kérdések kikapcsolásával, hogy egymás segítése révén tisztességet és becsületet szerezzünk a magyar névnek s munkánkkal megbecsült otthont nyújtó második hazánknak: Paraguaynak.”*⁵⁶⁹

Az egyesület létrehozására azért is szükség volt, mert a 30-as évek végére hirtelen felerősödött a magyar bevándorlás. Már az évtized közepétől úgy emlegették a magyar lapok Paraguayt, mint az utolsó államot, amely földet ad az odavándorlóknak, bár ez nagyban függött a paraguayi belpolitikai harcok alakulásától. Mégis, a háború felé sodródó Európában egyre nagyobb érdeklődés mutatkozott a paraguayi kolonizációs lehetőségek iránt.

⁵⁶⁹ MOL K86/24/13b/413.

A HÁBORÚ ELŐTTI UTOLSÓ HULLÁM

A két világháború közti magyar vándormozgalmak a harmincas évek elején életbelépő szigorodó latin-amerikai bevándorlási törvények hatására jelentősen visszaestek, és jobbára a már kellő egzisztenciát teremtett magyarok családtagjainak kihozatalára terjedtek. Vér Andor ezt a korszakot a következőképpen látta: „*A kolónia bővül, de egyre lassúbb tempóban. A harmincas években főként a családtagok vándorolnak ki, szalmaözegek hozatják ki életük párját, apák gyerekeiket, gyerekek szüleiket, testvérek testvéreiket*”.⁵⁷⁰ A két világháború közti latin-amerikai magyar kivándorlás azonban ezzel még nem zárult le teljesen, ugyanis 1938-ban az európai események és a magyarországi zsidótörvények hatására rövid időre ismét felélénkültek a tengerentúli magyar vándormozgalmak.

A két világháború közti Magyarországon a numerus claususként ismert 1920. évi XXV. törvénycikk *A tudományegyetemekre, műegyetemre, a budapesti közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiára való beiratkozás szabályozásáról*, mely az összlakossághoz viszonyított arányszámához kötötte az adott etnikumból a felsőoktatási intézményekbe felvehető hallgatók számát, volt az első zsidó vallású magyar állampolgárokat ért törvényelőtti megkülönböztetés. Ennek, és a két világháború közti időszak vándormozgalmainak kapcsán érdekes megemlíteni, hogy ez a törvény éppen az utódállamok területéről Magyarországra érkező nagyszámú, nem zsidó értelmiségnek kívánt kedvezni. Ugyanakkor a zsidóságot a gyakorlatban csak kis mértékben érvényesített törvény inkább érzéseiben, mint lehetőségeiben sértette. Így ezen törvény folyományaként nem igazán számolhatunk a kivándorlás növekedésével, főleg nem, a felső szintű oktatásáról nem igazán híres latin-amerikai térség kapcsán, hiszen ilyen értelemben igazi vonzást inkább a nagy múltú nyugati-európai egyetemek jelentettek.

Ezt látszik alátámasztani az, hogy a két világháború közt alakult latin-amerikai magyar zsidó szervezetek és személyek általában igen jó viszonyt tartottak fenn a kolónia többi részével és magukkal a Horthy Magyarország

⁵⁷⁰ Miklós–Vér: *Magyarok...* 21.

külképviselőivel, sőt ők voltak azok, akik Latin-Amerika szerte az első magyar nem vallási alapon szerveződő egyesületeinek létrehozásában komoly szerepet vállaltak. A kolónia többi részével fenntartott jó viszonyra példa a Nebel Lajos rabbi vezette São Pauló-i magyar zsidó közösség, mely a felekezeti megmozdulásokon kívül a közös magyar nemzeti ünnepségeken is rendszeresen képviseltette magát, és a többi hitfelekezetekkel együtt tagja lett az Országos Szervezet Végrehajtó Bizottságnak. Ezt látva 1936 decemberében a hitközségnél tett látogatása után dr. Böszörményi László miniszteri tanácsos is a legnagyobb elismeréssel szólt a 180 családot, azaz körülbelül 540 hívőt tömörítő közösség kulturális munkájáról, sőt, a további sikeres működés érdekében kijárta, hogy a budapesti Országos Irodától imakönyvek mellett egy Szent Tóratekercset kapjon a hitközség. Ugyanakkor a Magyar Királyi Külügyminisztérium a magyarság szempontjából végzett jótékony munkájuk elismeréséül egy nemzeti zászlót adományozott a közösségnek, melyet dr. Boglár Lajos konzul és a São Pauló-i magyar egyesületek képviselőinek jelenlétében megtartott 1939. évi március 15-i ünnepségen vettek át hivatalosan.⁵⁷¹

Közben azonban Magyarországon két olyan törvény született, mely a hazai zsidóság helyzetét mind egzisztenciális, mind morális értelemben, komoly mértékben érintette. Imrédy Béla kormánya alatt fogadták el az 1938. évi XV. törvénycikket *A társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról*, mely első zsidótörvény néven vált ismertté, és a szellemi szabadfoglalkozású pályáknál szűkítette a zsidók foglalkoztatottságát. Majd pár hónappal később, már Teleki Pál idején, az 1939. évi IV. törvénycikk *A zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról*, vagy más néven a második zsidótörvény által újabb szigorításokat vezetett be. Ugyanis a szellemi pályákon hat százalékban maximálta a zsidók számát. Kitiltotta őket az állami közigazgatási és igazságügyi apparátusból, illetve középiskolai tanári karokból. Ugyanakkor zsidó ettől kezdve nem tölthetett be színházaknál és lapoknál sem olyan állást, amely befolyással lehetett az adott intézmény vagy orgánum szellemi irányvonalára. A jogszabály tovább korlátozta az egyes vállalatoknál alkalmazható zsidók számát, és visszaállította az 1928-ban módosított numerus clausust is. Továbbá az engedélyköteles ipari és kereskedelmi ágazatokból a zsidókat kizárták, és a már kiadott engedélyeket is fokozatosan elkezdték visszavonni. Emellett a törvény

⁵⁷¹ Kögl: *Magyarok...* 14. és *Brazíliai magyarok...* 36.

22. §-nak alább idézett szövegéből kiderül az is, hogy a magyar hatóságok maguk is szorgalmazták a zsidók kivándorlását: „*Ha olyan földterületre vagy olyan országokba kívánnak a magyar országgi zsidók kivándorolni, amelyek sajátos viszonyaiknál fogva a zsidók bevándorlása ellen nem emelnek kifogást, ezt a törekvést a magyar törvényhozás és kormány nemcsak magyar nemzeti érdekből, hanem a zsidóság érdekében is minden alkalmas eszközzel elő kell segítse.*”⁵⁷²

Mindezek, illetve a „kristályéjszakaként” elhíresült németországi pogromok és az azt követő deportálások Európa szerte élénk kivándorlási mozgalmat gerjesztettek a zsidóság körében. Igaz, a többségében városi elemekből álló zsidók ekkor már tényleg nem igazán találtak olyan országot, ahol befogadták volna őket. Erre mutatott rá az 1938. júliusában a franciaországi Evian-les-Bains-ben megrendezett nemzetközi menekültügyi konferencia is, ahol a viták középpontjában a németek politikája, és nem a szóba jöhető befogadó országok fogadókészsége állt. Így világossá vált, hogy a nyugat-európai országok és az Amerikai Egyesült Államok, sőt a Palesztinát ellenőrző Anglia sem hajlandó több zsidó bevándorlót fogadni. Ennek ellenére 1942-ig több mint félmillió zsidó hagyta el Közép-Kelet-Európát. Kovács Nóra Rubinstein adatai alapján tett becslése szerint a Latin-Amerikába kivándorolt zsidók száma ebben az időben feltehetően a következőképpen nézett ki: Argentínában 20-30.000, Brazíliában 12-15.000, Chilében 12.500, Kolumbiában 5.000, Kubában 10-12.000; Ecuadorban 3.000; Uruguayban 3.500; Peruban 600-2000 és Paraguayban 1000 zsidó telepedett le.⁵⁷³

Azonban a zsidó menekültek Latin-Amerikába való kivándorlása sem volt a legegyszerűbb, ugyanis már a gazdasági világválság idején számos latin-amerikai ország törvényi úton próbált gátat szabni a további európai bevándorlásnak. Így Magyarországon egyre nagyobb érdeklődéssel figyelték a chilei állam által meghirdetett kolonizációval kapcsolatos híreket, tekintve, hogy Chile a harmincas évek vége felé – szemben a régi nagy befogadó országokkal – még mindig jelentős területeket bocsátott az európai telepesek rendelkezésére. Az érdeklődést csak fokozta Medardo Goytia telepítésügyi miniszter a *Délamerikai Magyarságnak* tett kijelentése, miszerint már korábban járt Magyarországon, és ott nagyon megragadta figyelmét a magyar paraszt földszeretete, és ha tőle

⁵⁷² Magyar törvénytár. 1939. évi törvénycikkek. Budapest, 1940. 129-148.

⁵⁷³ Kovács Nóra: Az argentinai magyar kivándorlás történetének áttekintése számokban. In: ??

függne, „...egész Chilébe kizárólag csak magyar földmunkásokat telepítene, akik – meggyőződése szerint – európai mezőgazdasági színvonalra hoznák Chile eddig nem művelt területeit”.⁵⁷⁴

Valószínűleg a chilei magyarság helyzetét pozitív színben bemutató tudósítások és a budapesti lapokban a teljesen szabad chilei bevándorlásról elterjedt kósza álhírek hatására élénkült fel a háború előtti években a chilei magyar bevándorlás. 1938-ban például Engel György vezetésével 300.000 pengő, azaz körülbelül 1.500.000 peso készpénzzel bíró, 150 – többségében zsidó – családból álló magyar telepescsoport jelentkezett a chilei kolonizációra.⁵⁷⁵ Mégis, a földműves elemek letelepedését előnyben részesítő rendelkezések ellenére, a bevándorló magyarok többségét nem földműves, hanem városi zsidók adták, akik többségükben rokonaik, ismerőseik meghívására érkeztek az országba, mivel ebben az időben a nem földműves elemek bevándorlási engedélyét a kevés országok egyikeként, Chilében lehetett elintézni.

De míg Arturo Alessandri Palma elnök megnyilatkozásaiban az ország szabadelvű szellemét és hagyományos vendégszeretetét hangsúlyozta, kilátásba helyezve az ország gazdasági és szociális viszonyainak megfelelő bevándorlás engedélyezését, addig a már említett eviani konferencián Chile követe, García Oldini már sokkal tartózkodóbb álláspontot képviselt ebben a kérdésben. Végül Medardo Goytia telepítésügyi miniszter 1938. szeptember 5-én egy törvényjavaslatot nyújtott be a parlament elé a bevándorlás szigorítására, melynek értelmében a földművelő bevándorlókat kivéve minden országra egy bevándorlási kvótát állapítottak volna meg úgy, hogy a kvótán belül 70 százalékot biztosítottak volna a képzett szakmunkásokból, bányászokból, erdészekből álló „produktív elemeknek”.⁵⁷⁶ Ez a döntő többségében a kereskedelemben elhelyezkedő magyar zsidók bevándorlási lehetőségét is nagymértékben korlátozta volna, de mielőtt ebből a tervezetből törvény lett volna, az októberi választások után a baloldali Pedro Aguirre Cerda kormánya került hatalomra, és ezzel egy időre lekerült a napirendről a törvénytervezet elfogadása.

Ezt követően a kérdés tanulmányozását maga az elnök vette kézbe, aki a magyar bevándorlás kapcsán megelégedéssel vette tudomásul, hogy a csekély

⁵⁷⁴ *Délamerikai Magyarság*, 1938.05.03. 5.

⁵⁷⁵ MOL K86/25/13c/445. 3760/1938. és MOL K86/25/13c/445. 623/1938.

⁵⁷⁶ Békessy: *Az új népvándorlás...* 108.

számú kolónia tagjai úgyszólván kivétel nélkül megtalálták egzisztenciájukat. De ugyanakkor a nagyarányú magyar zsidó bevándorlás kapcsán ehhez hozzáfűzte, hogy Chilének földművesekre van szüksége, s igaz „...*Chile nem szándékozik e téren a szigorú elzárkózás politikáját követni, de a kormány kénytelen az adott helyzettel számolni, ami a tőke nélküli zsidó bevándorlás számára alig nyújt lehetőségeket*”.⁵⁷⁷ Majd e gondolat mentén haladva és Juan Bautista Alberdi „kormányozni annyit tesz, mint telepíteni” mottóját „kormányozni annyit tesz, mint oktatni” jelmondattá változtatva, az Alessandri-kormányzat alatt kidolgozott tervezetre épülő új bevándorlási törvény elfogadásakor – amivel egy időben egy évre felfüggesztették a további engedélyek kiadását is, hogy a felgyülemlett több ezer kérvényt elbírálhassák – kijelentette: „*Nem akarunk semmit sem tudni pénzkölcsönzőkről, spekulánsokról, »profesionales«-ról és kereskedőkről. Ha technikusokra szükség lesz, különleges engedéllyel jöjjenek, meghatározott időre, amíg a mi képesített intellektuálisaink kitanulnak...*”⁵⁷⁸

Az előbb említett, 1939. április 28-án életbelépő 640. számú rendelet ellenére a magyar bevándorlás nem veszített intenzitását, mert a közvetlen családtagok, akikre nem vonatkozott a törvény, és a szabályos vízummal rendelkezők továbbra is nagy számban érkeztek. 1939. december 30-án azonban a chilei hatóságok az európai bevándorlókat önkényesen a déli területekre kezdték szállítani, hogy az év elején ott pusztított, 30.000 halálos áldozatot követelő földrengés okozta munkaerő-hiányt valahogy pótolják. Az ügy körülbelül 50 magyar bevándorlót érintett, akik közül a felének rövidesen mégis engedélyezték a magyar konzulátus közbenjárására és az érvényes munkaszerződésük bemutatásával a Santiago de Chilében való letelepedést, míg a másik 25 magyar viszonylag gyorsan elhelyezkedett a dél-chilei városokban.⁵⁷⁹

Chile mellett a legtöbb menekülő zsidót befogadó Argentínában az 1938. július 12-én kelt 11. számú titkos miniszteri körrendelet már konkrétan a zsidó bevándorlás ellen lépett fel, amikor megtiltotta az európai konzulátusainak az országaikban nem kívánatos személyek és kiutasítottak számára való argentin vízum kiadását. Az új rendelet azonban nem tántorította el a Magyarországot egyre nagyobb számban elhagyni igyekvő magyar zsidókat, és 1939 elején a Rotschild bankház néhány tagja és két mezőgazdasági gépgyár megbízásából

⁵⁷⁷ MOL K86/25/13c/445. 1160/1939. 1939.04.18.

⁵⁷⁸ MOL K86/25/13c/340. 333/1939. 1939.05.26.

⁵⁷⁹ MOL K86/25/13c/445. 16/1940. 1940.01.13. és MOL K86/25/13c/445. 153/1940. 1940.02.17.

Buenos Airesbe érkezett dr. Szily József okleveles agrármérnök, akinek a feladata az volt, hogy Argentína és a szomszédos államok kormányaival tárgyaljon a részben pénzzel, részben gépekkel támogatott magyar zsidó kolonizációról.⁵⁸⁰ A tárgyalások eredményéről források hiányában pontosabban nem tudunk, így ezen kérdés is további kutatásokat igényel.

Chile és Argentína mellett Paraguay kapcsán keringtek különböző nagy kolonizációs tervek ebben az időben. Ugyanis 1938-ban a Pesti Izraelita Hitközségnek sikerült Félix Paiva kormányával megegyezni 230 magyar zsidó mezőgazdasági telepes Paraguayban történő letelepedéséről,⁵⁸¹ kiknek megérkezéséről nincs adatunk, így csak feltételezzük, hogy a Paivát követő José Félix Estigarribia vezette kormány a szerződést negligálta. Így az esetleg útnak indult magyar zsidók valószínűleg Montevideóban ragadtak, azzal a majd 1000 közép-európai bevándorlóval együtt, akiknek a paraguayi kormány érvényes vízumuk ellenére sem engedte meg az országba való belépést, illetve később bizonyos tőke felmutatásához kötötte azt.⁵⁸²

De nem csak zsidók telepítéséről születtek tervek ebben az időben. 1937 júliusában egy kis magyar expedíció érkezett Észak-Argentínába, majd onnan Paraguayba Habsburg Albrecht főherceg vezetésével. A kis csapat, melynek tagjai Bánhidi Antal, Edvy Illés, Csiky János, Miltetits György és Weisz Mihály voltak, rögtön munkához látott, hogy megfelelő földterületet találjon és kössön le a paraguayi kormánynál egy nagyobb számú magyar kivándorlóból álló telepítési program részére. Albrecht főherceg, aki előtt már nem volt ismeretlen az ország, hiszen 1920-ban már tett egyszer itt egy látogatást, Asunciónba utazott, hogy az ottani illetékesekkel felvegye a kapcsolatot, míg az expedíció többi tagja légi felderítést végzett a Pilcomayo folyó mentén található chacói területeken. De a paraguayi kormánykörök a főherceget meggyőzték arról, hogy a brazil–argentín–paraguayi hármashatár közeli Acaray és Monday folyók köze sokkal alkalmasabb lenne egy nagyobb szabású telepítési akció színhelyéül. Az őserdő borította 1500 négyzetkilométernyi terület légi felderítésének megkezdése után Albrecht újrakezdte a tárgyalásokat Asunciónban, de végül tisztázatlan okok miatt az expedíció Magyarországra való visszautazásáig nem sikerült tető alá hozni a tervüket, igaz, Albrecht főherceg még hosszú évekig

⁵⁸⁰ *Délamerikai Magyarság*, 1939.01.10. 3.

⁵⁸¹ Békessy: *Az új népvándorlás...* és *Délamerikai Magyarság*, 1939.01.24. 3.

⁵⁸² *Délamerikai Magyarság*, 1939.01.24. 5.

nem mondott le annak megvalósításáról.⁵⁸³ Erre utal, hogy dél-amerikai tanulmányútjáról hazatérve a következőket mondta: „*Utam gyarmatosítási tanulmányút volt, még kifejezettebben az, mint a hét esztendővel ezelőtt megtett délamerikai utazásom. Most már részletekbe menően foglalkoztam azszal a kérdéssel: hol lehetne a legkedvezőbbben és legelőnyösebben magyar gyarmat-telepeket létesíteni Dél-Amerikában.*”⁵⁸⁴

A különböző telepítési programok zátonyra futása ellenére 1935 és 1939 között a hivatalos adatok szerint 17.171 bevándorló érkezett Paraguayba, éppen annyi, mint az azt megelőző harminc évben összesen. Hogy a 17.171 bevándorló közül hány volt magyar, arról adatokkal nem rendelkezünk, de Bacsó Istvánnak, a Paraguayi Magyar Egyesület elnökének 1940 szeptemberében kelt egyik leveléből kiderül, hogy akkortájt sok új bevándorló magyar érkezett Rio de Janeiróból és Buenos Airesből.⁵⁸⁵

A zsidótörvények hatására Magyarországról a térség többi országa felé irányuló kivándorlás is felerősödött, melynek során Peruban, Bolíviában, Kolumbiában, Venezuelában, Panamában, Costa Ricában, Guatemalában és Mexikóban is telepedtek meg magyar családok. Sőt, az angol gyarmatügyi minisztérium támogatásával Weisz I. Kálmán budapesti kolonizációs vállalata kidolgozott egy nagyszabású belize-i telepítési tervet is, amely csak azért nem valósulhatott meg, mert közben Guatemala és Anglia közt vita kerekedett a telepítésre szánt határ menti területek hovatartozásáról.⁵⁸⁶

Így Vér Andor fentebb már idézett beszámolója szerint: „*A kivándorlási láz fellángol hirtelen, de a kivándorlási lehetőségek egyre inkább megsűkülnek. Rengetegen szeretnének kivándorolni, zsidók, félzsidók, sőt negyedzsidók is... de a délamerikai államok megszigorítják a bevándorlást s aránylag nagyon kevesen jutnak ki. Jönnek vérrokonok, jönnek szakemberek, jönnek tőkések, akik itt ipari vállalatokat alakítanak, jönnek vőlegények, akik a csak fényképről ismert menyasszonynak oldalán házasságba vetik magukat a nagyobb veszedelem elől s jönnek végül az örök élelmesekek, akik tűzön-vízen, aknákon, tilalmakon s törvények drótakadályain keresztül is elvergődnek a szabad*

⁵⁸³ HungArgenNews, 2000/6 epa.oszk.hu/hungargennews/han06.doc.

⁵⁸⁴ Kovács Imre: *A kivándorlás*. Budapest, 1938. 11.

⁵⁸⁵ MOL K86/24/13b/413. 2641/1940.

⁵⁸⁶ *Délamerikai Magyarság*, 1940.06.15. 7. és MOL K106/81/43. 1940.04.13.

*amerikai partokig... Aztán lassan elfogynak a hajók s elfogynak a bevándorlók. Ma már senki sem jön.”*⁵⁸⁷

⁵⁸⁷ Miklós-Vér: *Magyarok...* 21–22.

ÖSSZEGZÉS

A téma felsevezetéseként egy historiográfiai áttekintést kívánt adni a szerző a latin-amerikai magyar kivándorlási mozgalmak hazai és külföldi történeti kutatásairól, rámutatva arra, hogy ha nem is központi témaként, de mindig is része volt ez a hazai, illetve a Buenos Airesben és São Paulóban központosuló latin-amerikai magyar emigrációkutatásnak. A fejezet emellett egyfajta terminológiai áttekintést is kíván adni arról, hogy az emigráció szó mellett a magyar historiográfia hogyan váltogatta koronként és területenként az ezen csoportok megjelölésére használt kifejezést. Továbbá e fejezetben vállalkozik a szerző arra is, hogy egyfajta általános képet adjon a magyar kivándorlás-politika általános folyamatról.

A második, még mindig bevezető fejezet a korai, XIX. század előtti latin-amerikai magyar jelenlét témáját elemzi, utalva arra, hogy ennek lehetősége igen valószínű, mindamellett a hiteles történeti kutatások számára még gyakorlatilag teljesen feltáratlan terület. Ennek ellenére számos, latin-amerikai magyarok nevével fémjelzett hipotézis kerül bemutatásra, melyek jelentőségét nem is annyira témájuk, mint inkább pusztán létezésük adja. Hiszen azok leginkább a kommunista vezetésű anyaországgal kapcsolatait megszakító második világháború utáni nemzeti emigráció termékei, és mint ilyenek, arról árulkodnak, hogy a korábbiakkal szemben nagyszámú értelmiségit felvonultató csoportok a századfordulón és a két világháború között kivándorolt, többségében egyszerű származású magyarokkal való sorsközösség felvállalása helyett a történelemben még jobban visszanyúlva egy új „Gesta Hungarorum” megalkotásával próbálták identitásukat, és egyben új hazájukhoz való tartozásuk tudatát is erősíteni.

A hipotézisek közt valós elemek is feltűnnek. Ilyen például a XVII. század második felétől datálható magyar jezsuita jelenlét Latin-Amerikában, mely nem is annyira számbeli, mint inkább kultúrtörténeti szempontból mutat nagy jelentőséget. Hisz az általuk hátrahagyott írásos feljegyzések közül több máig egyedülálló forrásként van számon tartva nem csak a magyar, hanem az egyetemes történettudományban és antropológiában. Az általuk készített beszámolók voltak azok az írások, melyekkel - igaz, kisebb körben - magyar utazók elsőként mutatták be e távoli földrész társadalmát, kultúráját és

természeti értékeit. Kiűzésüket követően hosszú csend következett, melyet csak az 1848/49-es forradalom és szabadságharc menekültjei, és a Miksa császárral, valószínűleg a magyar hadtörténet legtávolabbi vállalkozásába fogó magyar katonák törnek meg a XIX. század második felében, amikor főként az Amerikai Egyesült Államok vonzáskörében található államokról újabb érdekes és tudományos értékű beszámolókat adnak írásban közre, melyek már egyre szélesebb olvasóközönséghez juthattak el.

Éppen ez utóbbi, tehát a Magyarországon megjelentetett nagyszámú korabeli beszámoló magyarázza, hogy miért is került ez a katonai emigráció a XIX. századi modern vándormozgalmak csoportjába. A szerző szerint ugyanis ezen személyek és munkáik befolyással lehettek a korabeli magyar társadalom Latin-Amerika képére. Ráadásul számos olyan eset is bemutatásra kerül, mely közvetlen módon is segíthette a későbbi magyar kivándorlók döntését, illetve új hazájukban való elhelyezkedését. Ilyen például a Csizmadia báró és Porfirio Díaz féle eset, mely a később három évtizeden keresztül kormányzó tábornok magyarok iránti szimpátiáját alapvetően befolyásolta, és ennek többször konkrét tanújelét is adta. De fontos ez a Justo Sarmiento és Juan Bautista Alberdi nevével fémjelzett romantikus generáció szemszögéből tekintve is, hiszen a függetlenség első pillanatától napirenden lévő bevándorlás náluk új színezetet kapott. Ugyanis ők nem csupán a mennyiségi, hanem a minőségi bevándorlást támogatták, melynek elemeit elképzelésük szerint Európa szabad és iparosodott népei adták volna. Ebből a szempontból tekintve pedig érthető, hogy miért helyeztünk hangsúlyt egyes kiemelkedő életutak bemutatására, ugyanis ezek sokszor pozitívan befolyásolhatták környezetük formálódó, vagy esetleg már létező magyarság képét. Hasonlóan a pozitív megítélést erősíthették Magyarország bányatechnikai kutatások terén elért eredményei, illetve az a szakképzett réteg, melynek tagjai Latin-Amerika minden fontosabb bányarégiójába eljutottak.

Azonban a magyarokról alkotott benyomás korántsem volt ennyire egyértelmű, ugyanis a XIX. századi földműves kivándorlási mozgalmak megjelenése előtt két másik csoport tagjai is nagyszámban érkeztek Latin-Amerikába, ráadásul a róluk kialakult kép sokkal inkább rányomta bélyegét az ekkoriban formálódó nemzeti sztereotípiák magyar megfelelőjére. Az egyik ilyen csoport a XIX. század második felében virágzásnak induló tengerentúli

leánykereskedelem révén Latin-Amerika nagy kikötőibe kicsábított magyar lányok voltak, akik egyes beszámolók szerint kelet-európai társaikkal együtt meghatározó szereplői voltak például a Buenos Aires-i éjszakának, és akik szerepet játszhattak abban is, hogy az egyes latin-amerikai országok bevándorlási, illetve Magyarország kivándorlási törvényei egymás után emelték be a tiltott csoportok közé a prostituáltakat és a fiatal egyedülálló nőket.

Ennél azonban sokkal mélyebb nyomot hagyott a korabeli latin-amerikai társadalomban a XIX. század elején kibontakozó, és a századfordulón tetőfokára jutó dél-, kelet- és közép-európai cigány kivándorlás. Ezt mi sem bizonyítja jobban annál, hogy a leginkább elterjedt sztereotípiá Latin-Amerika szerte a nomád cigányokkal azonosította a magyarokat, hasonlóan ahhoz, ahogy az oroszokat és lengyeleket zsidónak, a szíreket és libanoniakat pedig törököknek tartották. Sőt, már a XX. század folyamán egyes országokban, köztük olyanokban is, ahol komoly számban éltek magyarok, ez az összemosás még a törvénykezés szintjéig is eljutott. De ezt nem csak a fogadóállamok ismeretbeli hiányosságaiként kell tekintenünk, hanem egyben egy olyan vonásra is felhívja a figyelmet, mely a nemzetközi modern vándormozgalmak kelet-közép-európai sajátossága lehet. Ez pedig a kivándorlás gazdasági okai mellett megjelenő nemzetiségi feszültségekből fakadó motiváció.

Ezek voltak a legfontosabb elemek, melyek esetlegesen befolyásoló tényezőivé válhattak a klasszikus értelemben vett XIX. századi modern népvándorlási mozgalom magyar ágának megindulása pillanatában, kiegészítve ezzel azokat a nemzetközi trendeket, melyeket röviden a megnövekedett európai agrár-munkaerőfelesleg kivándorlásával, illetve a viszonylag gyengén lakott amerikai kontinens szívóhatásának találkozásával lehet jellemezni. Ezen kivándorlási mozgalom döntő részét az Amerikai Egyesült Államok szívta fel, de ugyanakkor egy alternatív ágon már a kezdetektől számolhatunk a latin-amerikai kivándorlással is, melyet tovább bővítettek az egyesült-államokbeli kivándorlás „hajótöröttei”, azaz azok, akiket a kivándorlási ügynökök a kontinensen belüli továbbvándorlásra csábítottak.

A szerző ezt öt további csoportra bontotta. Közülük a legnagyobb számú a braziliai Santa Catarina és Rio Grande do Sul államokba érkező csoport volt. Ezen kivándorlási mozgalom későbbi alternatívájaként jelent meg a mérsékeltebb éghajlatú La Plata-i országok földműves kolonizációja, mely nem

csak az új, hanem a Brazíliába letelepedett, de reményeikben csalódott kivándorlókat vonzotta oda. Ezen kivándorlási mozgalmakról azonban, a brazíliai kolonizációhoz hasonlóan, csak azokban az esetekben maradtak fenn valamiféle emlékek, ha az adott területen a magyar vagy esetleg a monarchiabeli telepesek részaránya magas volt, lehetőséget nyújtva arra, hogy az általában a világtól elzárt kolóniákban élő telepesek nyelvüket és hagyományaikat minél hosszabb ideig megőrizték. Bár alapvetően a földműves bevándorlás jellemezte a La Plata-i térséget, mégis Buenos Aires, Santa Fe, Montevideo és Asunción központtal kisebb osztrák-magyar városi kolóniák alakultak, melyeknek igen szembetűnő jellemvonása és egyben a már korábban említett Osztrák-Magyar Monarchia belső nemzetiségi és társadalmi feszültségeire utaló negatív jelensége volt a közösségeken belüli szlávajkúak túlsúlya.

Ez a nemzetiségi összetétel a Csendes-óceán partvidékén található országok osztrák-magyar telepei esetében még kirívóbb volt. Azonban az ideirányuló kivándorlás az előbbtől annyiban különbözött, hogy itt a földműves bevándorlók helyett inkább bányászok és kereskedők voltak túlsúlyban. Bár a Mexikó felé irányuló kivándorlás jelenlegi ismereteink szerint méretében még az előzőkhöz képest is sokkal visszafogottabb volt, mégis majd az egész vizsgálandó korszakot felölelő Porfirio Díaz elnöksége külön említést érdemel, Díaz magyarok iránti szimpátiája, illetve a számos, bizonytalan kimenetelű telepítési akció miatt. Ugyanis ezek léte arra utal, hogy a magyarországi kivándorlás, illetve az Amerikai Egyesült Államokból való továbbvándorlás előtt ez a lehetőség folyamatosan nyitva állott. Az ötödik csoportba végül a szerző a kubai bevándorlást sorolja, mely az előzőhöz hasonlóan nem annyira méretével hívja fel magára a figyelmet, hanem inkább egyedi jellegével. Ugyanis a sziget amerikai elfoglalása időben egybeesett a tengerentúli osztrák-magyar kivándorlás tetőzésével, és így nem kizárt, hogy a szigetre áttelepített új bevándorlókkal történő amerikai kolonizációnak magyarok is részesei voltak.

Az 1910-es évek elején a tengerentúli magyar kivándorlás visszaesett, majd az első világháború alatt teljesen meg is szűnt, és csak a húszas években éledt újjá. Ekkorra azonban az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlott, és a trianoni döntés folytán a Magyar Királyság nagy részét az újonnan született utódállamok között felosztották. Ez azért fontos, mert Kelet-Közép-Európa térképének első világháború utáni átrendeződése nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a nemzetközi

vándormozgalmaktól eltérő regionális kivándorlás gazdasági okai mellett a nemzetiségi feszültségek továbbra is az indikáló okok közt maradjanak. Ugyanis, míg az első világháború előtt Oroszország, Törökország és az Osztrák-Magyar Monarchia, addig az 1920-as években a Szovjet Oroszország, Románia, Csehszlovákia és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság nemzetiségpolitikája játszott szerepet abban, hogy a régióból kiinduló kivándorlás intenzitása folyamatos maradjon. Sőt, ezen tendenciákhoz sorolható a közép-európai zsidóság harmincas évek második felében felerősödő kivándorlása is. Magyar oldalról tekintve ez az átrendeződés úgy foglalható össze, hogy míg az első világháborút megelőzően a Magyar Királyság területéről kivándorló magyarok aránya jóval kisebb értéket mutatott, mint az összlakossághoz mért számarányuk, addig a húszas években az utódállamok területén ez a számarány ellenkezőjére váltott. Majd ez a folyamat a harmincas évek végén a zsidótörvények hatására a magyarországi izraelita vallású menekültek kivándorlásával egészült ki.

Közben azonban az Amerikai Egyesült Államok szigorodó bevándorlás-politikájának köszönhetően a kivándorlási mozgalmak fő útvonalai egyre inkább a kontinens más országai felé rendeződtek. Közülük a legfontosabb az atlanti partvidék három nagy országa, Kanada, Brazília és Argentína lett. A szerző e három főág mellett további olyan mellékágakat, azaz irányokat különböztet meg, melyek összetételükben, időben, térben és céljaikban is jól elkülöníthetők.

Első ilyen csoport az első világháborút követő időszak azon kivándorlása volt, mely az amerikai bevándorlási politika említett szigorításainak törvényes és törvénytelen kikapuit megtalálva alternatív úton próbálta meg az Amerikai Egyesült Államokba való bejutást. Ezért beszél a szerző Mexikó és Kuba kapcsán ugródeszkáról, ugyanis a húszas évek második feléig az ide érkező magyar és más kelet-közép-európai bevándorlók úgy tekintettek ezekre az országokra, mint az Amerikai Egyesült Államokba való jutás végső lehetőségére. Az itt kialakult kolóniák pedig a további szigorítások következtében megszűnő továbbvándorlások eredményeként születtek meg. Így ezen két országba mutató kivándorlás és a Mexikóvárosban, illetve Havannában kialakuló kolóniák keletkezése főként külső okokra vezethető vissza, azaz a nagyarányú határontúli magyar kivándorlásra, és vele szemben a „pull” tényező, azaz az Amerikai Egyesült Államok szívó hatásának erős visszaesésére. A csoport kapcsán

ugyanakkor érdekes megemlíteni azt is, hogy a két nagy, azaz a mexikóvárosi és a havannai kolónia egyesületi életében bekövetkező változások nagy hasonlóságot mutattak. A kezdeti időszak rendezetlen egyesületi élete még arról árulkodik, hogy a kolónia változóban van, és hiányoztak az állandó tagság feltételei. Majd a húszas évek második felére egyre többen kezdték elfogadni, hogy legalábbis időlegesen ezekben az országokban kell letelepedniük. Erre az időre esik mindkét kolónia virágkora, élénkülő egyesületi élettel és születő magyar sajtóval. Ennek a virágzásnak a gazdasági világválság évei vetettek véget, amikor is egzisztenciális okok, illetve a közösségen belül felerősödő politikai viták egyre több magyart tartottak távol a közösségi megmozdulásoktól. A harmincas években azonban a továbbvándorlások miatt megcsappant csoportokon belül újra megindult pozitív folyamat, melynek eredményeként olyan egyesületek alakultak, melyek egészen a második világháború kitöréséig központi szerepet játszottak a helyi magyar társasági életben.

A szerző külön csoportba sorolta az uruguayi emigrációt, mely funkciójában némi hasonlóságot mutatott az előbbiekkal. Ugyanis, míg Mexikó és Kuba a húszas évek közepén az Amerikai Egyesült Államok felé vezető alternatív útvonal ugródeszkjaként működött, addig Uruguay a húszas évek vége felé az amerikai mintára egyre szigorodó bevándorlási törvények hatására mind inkább az Argentína felé vezető kivándorlás előszobájává vált, melynek hátterében a liberális uruguayi bevándorlási törvények állottak. Ez a tendencia, a mexikóvárosi és havannai kolóniák kezdeti időszakához hasonlóan nem igazán használt a formálódó, helyi egyesületi életnek. Ennek ellenére az uruguayi magyar társas élet fejlődése egy teljesen más jellegű utat futott be. Ugyanis a kialakuló társasági élet a Buenos Aires-i testvércsoportok szellemi és kulturális támogatásával a második világháború elejéig három párhuzamos szálon futott: a munkás, a zsidó-polgári és a keresztény-polgári vonalon. Így összefoglalva Uruguay kezdetben az Argentína felé vezető bevándorlás előszobájának szerepét töltötte be, majd pontosan ebből fakadóan, nevezetesen abból, hogy a közeli Buenos Aires-i kolónia számos tagja korábban Montevideót már megjárta, és az ottani magyarokkal bizonyos kapcsolatban állott, a szomszédos, nálánál sokkal nagyobb Buenos Aires-i magyar közösség összes jótékony hatásának köszönhetően rendkívül élénk társadalmi élet alakulhatott ki.

Míg a korábban felsorolt két csoport bizonyos irányokba mutató kivándorlási mozgalmak köztes, összekötő szerepét látta el, addig a Chile és Paraguay felé mutató kivándorlás kettős jelleget töltött be. Egyrésztől messziségükből és elzártságukból adódóan a nagy, tömeges kivándorlási mozgalmakat elkerülve bizonyos szellemi vagy anyagi tőkével rendelkező közvetlen, kvalifikált kivándorlásnak adott helyett, másrésztől főleg az előbbieik sikerein felbátorodva a világgazdasági válság időszakában a kontinens többi országaiból továbbvándorló magyarok egy részét olvasztotta magába. Ez, persze, a kicsiny közösségek életére és közvetlen környezetére is kihatással volt. Ugyanis a biztos egzisztenciát teremtő Santiago de Chile-i és asuncióni közösségek kis számukhoz viszonyítva komoly befolyásra tettek szert környezetükben, és a formálódó társas élet sem annyira a kölcsönös segélyezést, hanem inkább a kulturális igényüket szolgálta.

Végül a szerző fontosnak találja megemlíteni, hogy ezen munka megírásakor egy kevésbé túldimenzionált ok is közrejátszott. Ez pedig a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága jóvoltából és a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatásával kiadott könyvében feldolgozott szórványmagyarság első-, másod- és ki tudja hányadik generációs tagjainak körében, főként az utóbbi évek magyarországi változásainak köszönhetően tapasztalható, egyre nagyobb fokú érdeklődés kielégítése. Hisz az 1956-os utolsó nagy magyar kivándorlási hullám óta sok minden változott a világban, melynek egyik jeleként a korábban a kivándorlási mozgalmak legfontosabb kibocsátójaként számon tartott Európa, mára már napjaink vándormozgalmainak egyik fő célpontjává vált. Persze, ez az „Európa” nem Európa, hanem inkább „Nyugat-Európa”. Azonban Magyarország Európa Unió csatlakozása némileg változtatott a helyzeten, hiszen minket, magyarokat is közelebb hozott ezen fennemlített körhöz. Ennek egyik biztos jele, hogy lassan-lassan Magyarországot is kezdik napjaink vándormozgalmai felfedezni. Talán ez is lehet annak az oka, hogy többedik generációs magyar leszármazottak az utóbbi időkben egyre nagyobb érdeklődést mutatnak a rég elfelejtett magyarországi gyökerek felkutatására és megismerésére.

Mindezen folyamatok illusztrálásaként a szerző külön kronológiai Adattárban dolgozta fel a vizsgált korszak kétoldalú diplomáciai kapcsolatainak állomásait, illetve a magyar kivándorlást és a latin-amerikai bevándorlást érintő

állami jogszabályozást, ugyanis az Osztrák-Magyar Monarchia, majd Magyarország konzuli hálózatának, illetve az egyes országok ki- és bevándorlás-politikájának alakulása egyfajta megerősítéssel szolgálhat a korábban leírtakhoz, és esetleg további kiindulópontokat adhat a későbbi kutatásoknak.

ADATTÁR

Tengerentúli kivándorlással kapcsolatos magyar törvények és rendeletek

- 1867.06.09. napján kelt legfelsőbb elhatározás, melyben Ferencz József és gróf Andrássy Gyula rendelkezett a politikai vádak vagy sajtóvétségek folytán hozott ítéletek s elrendelt vizsgálatok megszüntetéséről; az elkobzott javak visszaadásáról; és a külföldön tartózkodók büntetlen hazatéréséről.⁵⁸⁸

- 1869.10.02. napján kelt 3390 BM sz. rendelet a fiatal nőszemélyek keletre utazásának megakadályozása tárgyában. Szende Béla miniszteri tanácsos ebben a rendeletben Kelet-Indiát említette példaként a Magyarországról külföldre irányuló leánykereskedelemre, ahonnan az ottani konzulátus segítségével számos nőt már sikerült akkorra hazaküldetni. De kellő eredményt nem értek el az intézkedésekkel. Szende a Magyarországról kiinduló leánykereskedelem kapcsán nem említi Latin-Amerikát, csak Moldva-Oláhorzágot, Szerbiát, Törökországot, Egyiptomot és Kelet-Indiát.⁵⁸⁹

- 1869.10.06. napján kelt 7012 BM sz. körlevél, a Kelet-Indiában szerencsét keresők nyomorult állapotáról. Szláv József államtitkár ebben a rendeletben tudatta a hatóságokkal, hogy: „*A közös külügyminiszter közlése szerint tapasztaltatik, hogy úgy Magyarországból, mint Auszriából is számosan utaznak Kelet-Indiába pusztán a jó szerencsében bizakodva s azon reményben, hogy ott jó keresetet találnak. E reményükben azonban rendszerint keserűen csalatkoznak.*”⁵⁹⁰

- 1881. évi 547 BM sz. rendelet a hadmentességi díj kirovása a külföldre utazó díjkötelesekre.

- 1881.03.24. napján kelt 15.726 PM sz. körrendelet a külföldre utazási engedélyért folyamodó és hadmentességi díj fizetésére köteles egyéneknek a hadmentességi díjjal leendő mikénti megrovatása tárgyában. Az 1880. évi XXVII. törvénycikk 12. §-a értelmében a külföldre szóló ideiglenes utazási engedélyt csak akkor kaphatták meg a kérvényezők, ha a hadmentességi díjat megfizették.⁵⁹¹

⁵⁸⁸ *Magyar Rendelet Tára, 1867.* Pest, 1871, 133.

⁵⁸⁹ *Magyar Rendelet Tára, 1869.* Pest, 1872, 812-816.

⁵⁹⁰ *Magyar Rendelet Tára, 1869.* Pest, 1872, 820-821.

⁵⁹¹ *Magyar Rendelet Tára, 1881.* Budapest, 1881. 547-548.

- 1885. évi 1971 BM sz. rendelet a hadmentességi díj behajtása a külföldön lakóktól.

- 1887. évi 2487 BM sz. rendelet a határ átkelési bizonyítványok kiállításáról.

- 1887.05.14. napján kelt 18.690 sz. körrendelet a magyar korona területén lévő összes vasutak igazgatóságához, az engedély nélküli kivándorlás meggátolása ügyében. Baross Gábor közmunka és közlekedésügyi miniszter a következőképpen rendelkezik: *„Az engedély nélküli kivándorlás meggátolása céljából a m. kir. belügyminiszter úrral egyetértőleg elrendelem, hogy az Amerikába való utazásra szóló közvetlen menetjegyek csak oly egyéneknek adassanak ki, kik a nevezett világűrész államaiba való utazásra vonatkozó hatósági engedély kieszközlését érvényes útlevelek felmutatásával igazolni képesek.”*⁵⁹²

- 1890.11.07. napján kelt 74.241 BM sz. körrendelet az északamerikai Egyesült-Államokba való bevándorlás korlátozása tárgyában. Gr. Szapáry Gyula belügyminiszter a rendeletben tudatja a hatóságokkal, hogy az Amerikai Egyesült Államok 1890. szeptember 1-jén korlátozta a bevándorlást, melynek értelmében előre leszerződöttetett külföldieket nem engedtek az országba, kivéve, ha az illető olyan szakmával bírt, melyben az ország hiányt szenvedett. Az ilyen típusú kivándorlást reklámozó vagy lebonyolító személyek ellen szigorú fellépést helyezett kilátásba.⁵⁹³

- 1893. évi 1952 BM sz. körrendelet a külföldön tartózkodó tartalékosok behívó-jegyeinek kézbesítése tárgyában.

- 1896.02.25. napján kelt 13.868 BM sz. körrendelet a kivándorlás céljából Olaszországba érkező külföldi alattvalók belépése és ott tartózkodása tárgyában. Latkóczy Imre államtitkár tudatta a hatóságokkal, hogy az olasz hatóságok csak akkor engednek belépni az országba külföldieket, ha a belépés és a hajóra szállás közti időszak ellátására és elszállásolásra a kivándorlási ügynökök kötelezettséget vállalnak.⁵⁹⁴

- 1896.11.13. napján kelt 86.032 BM sz. körrendelet a Brazíliába való kivándorlás korlátozása tárgyában. Perczel Dezső belügyminiszter a rendeletben tudatja a hatóságokkal, hogy: *„A cs. és kir. közös külügyminiszter útján nyert*

⁵⁹² Magyar Rendelet Tára, 1887. II. kötet, Budapest, 1887. 1581.

⁵⁹³ Magyar Rendelet Tára, 1890. II kötet, Budapest, 1890. 1809-1810.

⁵⁹⁴ Belügyi Közlöny, 1896/1. 17.

hivatalos értesítések szerint a kivándorlóknak Brazíliába való ingyenes szállítása beszüntetett, az oda bevándorlottak gazdasági helyzete pedig – eltekintve a hosszú tengeri út sanyarúságaitól s a klimatikus viszonyoknál fogva az európai jövevényeket megszálló, s ezeket megtizedelő súlyos betegségektől – az újabb időben történt nagymérvű bevándorlások folytán mindinkább súlyosabbá válik. Ennek dacára az ország területéről még számosan, sőt újabb időben fokozottabb mérvben vándorolnak ki – leginkább ügynökök által elcsábítva a nevezett államba.

Minthogy nem csak az állam, hanem az illetők saját érdekében is fekszik, hogy ezen kivándorlás lehetőleg korlátoztassék, felhívom a törvényhatóságot, hogy intézkedjék, miszerint a hatósága területén netán észlelhető ily irányú mozgalmak éber figyelemmel kísértessenek, annak okai lehetőleg kiderítenek s a mennyiben a mozgalom bármiféle ügynökök által terjesztetnék, azok ellen a megtorló eljárás a fennálló törvények, nevezetesen az 1881 : XXXVIII. T-cz alapján megindíttassék, a kivándorolni szándékozók pedig felvilágosíttassanak, esetleg, abban – amennyiben útlevéllel nem bírnak – a rendelkezésre álló törvényes eszközökkel lehetőleg meggátoltassanak. E végből különösen az Olaszország felé vezető vasúti vonalak, főleg a határszélen, figyelemmel kísérendők, kivándorlásról gyanús csoportok igazolásra felszólítandók, s a kellő úti igazolvány nélkül kivándorolni szándékozók előbbi lakhelyükre visszautasítandók, netáni vezetőjük vagy közvetítőjük pedig a fent idézett törvényczikék alapján leendő megbüntetés végett az illetékes hatóságnak átadandó. Végül felhívom a törvényhatóságot, hogy az e téren előforduló mozgalmakról és azok folytán netán tett intézkedésiről hozzám esetenként részletes jelentést tegyen.”⁵⁹⁵

- 1897.05.01. napján kelt 37.205 BM sz. körrendelet az Amerikába kivándorolni szándékozóknak a rájuk várakozó veszélyekre figyelmeztetése tárgyában. Latkóczy Imre államtitkár a rendeletben tudatja a hatóságokkal, hogy: „A sao-paulói (Brazília) osztrák és magyar konzulátusnak genuai főkonzulunk által előterjesztett jelentése ismét szomorúan világítja meg a lelketlen ügynökök által fényes ígéreteikkel kivándorlásra csábított bonfitársaink sanyarú helyzetét.

Újabban ugyanis 48 magyar és horvát család érkezett oda Gergolet Antal genuai ügynök azon ígéreteitől elcsábítva, hogy földet fognak tulajdonul kapni; de nem csak hogy az ígért földet meg nem kapták, hanem még elfogadható munkát sem találtak, minél fogva most a legnagyobb nyomorban sínylenek s könyöradományokra vannak utalva.

⁵⁹⁵ Belügyi Közlöny, 1896/15. 352.

Ezen kívül a kivándorlók ki vannak téve az ügynökök lelkiismeretlen kizsákmányolásának, mi leginkább az által történik, hogy ezen ügynökök a kivándorlók podgyászáról szóló feladási elismervény hiányában minden felszólamlásuk sikertelen marad; továbbá, hogy az ügynökök a pénzváltásnál a tudatlan kivándorlókat megrövidítik; úgy hogy az előnevezett konzulátusnál az ily panaszok napi renden vannak. Felhívom tehát a törvényhatóságot, hogy intézkedjék, miszerint a fent előadottak a lakosság körében, különösen hol kivándorlási mozgalom észlelhető, a lehető legszélesebb körben közvéltétesse, s a kivándorolni szándékozók a rájuk várakozó veszélyekre a hatósági közegek által külön is figyelmeztessenek.”⁵⁹⁶

- 1897.12.12. napján kelt 114.865 BM sz. körrendelet az Amerikába való kivándorlás meggátlása tárgyában. Latkóczy Imre államtitkár a rendeletben tudatja a hatóságokkal, hogy: „...a genuai cs. és kir. oszt. magyar főconsultól a cs. és kir. közös külügyminiszter útján vett bizalmas értesítésülése szerint, egy bizonyos Gastaldi és társa, genuai hajóügynök cég újabban az Amerikába való kivándorlás közvetítését is működési körébe vonta, s azon fáradozik, hogy Ausztria és Magyarország területéről minél számosabb kivándorlót szerezzon és pedig részint az ország különböző vidékein alkalmazandó ügynökei segítségével, kiket a néppel leginkább érintkezésben álló egyének, mint kocsmárosok, tanítók stb. igyekezik megnyerni, részint a kivándorlásra buzdító nyomtatványok szétküldése útján. ... Végül a sao-pauloi osztrák és magyar consulátus jelentéséből arról is értesültem, hogy Sao-Paulo államba csak oly kivándorlók szállíttatnak ingyenesen, illetve a nevezett állam költségén, kik földművesek és családosak, a családfő legalább 45, a nő legalább 40 éves és még legalább egy munkabíró a családfőhöz maghatározott rokonsági viszonyban álló családtagot visznek magukkal. Ezen adatok igazolására az útlevelek és a községi előjáróságok által kiállíttatni szokott családi értesítők szolgálnak. A kivándorlási ügynökségek azonban, hogy ezen feltételeket kijátsszák és minél több kivándorlót szállíthassanak, az említett okmányokat gyakran meghamisítják. Felhívom tehát a törvényhatóságot, hogy intézkedjék, miszerint a nevezett államba netán kivándorolni szándékozók az ingyenes szállítás fentemlített feltételeire figyelmeztessenek, a községi előjáróságok pedig a családi értesítők vagy igazolványok kiállításától, miután erre feljogosítva nincsenek, s szabályszerű külföldi útlevél nélkül kivándorolni nem szabad, eltiltassanak.”⁵⁹⁷

⁵⁹⁶ Belügyi Közlöny, 1897/10. 225.

⁵⁹⁷ Belügyi Közlöny, 1898/1. 2.

- 1898.03.08. napján kelt 22.415 BM sz. körrendelet a be- és kivándorlásra, valamint a külföldi munkásokra vonatkozó statisztikai adatgyűjtések tárgyában. Latkózy Imre államtitkár a rendeletben tudatja a hatóságokkal, hogy *„Közismeretű tény, hogy hazánk egyes részeiben évtizedek óta folytonos, hol kisebb, hol nagyobb méretű, de állandó jellegűnek mondható kivándorlás van folyamatban. ... Abhoz hogy ezt meg lehessen fogni, először meg kell ismerni. Ehhez pontos és minden részletére kiterjedő statisztikai adatgyűjtést kell végezni a kivándorlásról, illetve a visszavándorlásról. Ezen adatgyűjtéssel a m. kir. központi statisztikai hivatal van megbízva.”*⁵⁹⁸

- 1898.04.26. napján kelt 40.175 BM sz. körrendelet a Brazíliába való kivándorlás tárgyában. Sélley miniszteri tanácsos a rendeletben tudatja a hatóságokkal, hogy: *„A közös külügyminiszter úr által velem közölt konzuli jelentés szerint Brazília São Paulo államába Ausztriából és Magyarországból az elmúlt évben tetemes számban vándoroltak ki. Mivel pedig az olasz kir. kormány alattvalóinak az említett államba való kivándorlást eltiltotta, valószínű, hogy a kivándorlási ügynökök még nagyobb tevékenységet fognak Magyarországon kifejteni.*

*Felhívom ennél fogva a törvényhatóságot, hogy az 1896. évi november hó 13-án 86.032 szám alatt kiadott itteni körrendelet értelmében a kivándorlások lehető megakadályozása iránt a kellő intézkedéseket annyival is inkább tegye meg, mivel az említett államban a kereseti viszonyok még mindig nagyon kedvezőtlenek.”*⁵⁹⁹

- 1898.12.09. napján kelt 117.121 BM sz. rendelet az útlevél-, illetve a határszéli szolgálat szabályozása tárgyában. Perczel szerint a határokon az útlevél kezelése nem egyöntetűen történik, ezért ennek tisztázására és további adatgyűjtésre szólítja fel a hatóságokat.⁶⁰⁰

- 1899. évi 82.617 BM sz. körrendelet. *„A montevidéói cs. és kir. osztrák-magyar ügyvivőség azon körülményekre hívja fel a figyelmet, hogy azon osztrák és magyar alattvalók, kik Genuából Montevideon keresztül Chilébe utaznak, Genuában közvetlen jegyet kapnak,...”, de nem figyelmeztetik őket arra, hogy Montevideóban közvetlen csatlakozás híján 8-10 napot kell vesztegelniük „...amit ezek, mint többnyire vagyontalan emberek, csak úgy tehetnek meg, ha legszükségesebb ruhaneműjüket is eladják. A belügyminiszter a fenti körülményről az összes törvényhatóságokat körrendeletileg oly*

⁵⁹⁸ *Belügyi Közlöny*, 1898/7. 156-162.

⁵⁹⁹ *Magyar Rendelet Tára*, 1899. I. kötet, Budapest, 1899. 883. és *Belügyi Közlöny*, 1899/10. 255.

⁶⁰⁰ *Magyar Rendelet Tára*, 1899. I. köt. Budapest, 1899. 1-11.

*felhívással értesíti, hogy azt a lakosság figyelmeztetése céljából a törvényhatóság területén megfelelő módon tegyék közhírré.”*⁶⁰¹

- 1899. A Bécsben székelő columbiai köztársaság főkonzulja a náluk folytatott népszámlálás kapcsán a belügyminisztert a Magyarország területén élő columbiai alattvalók jegyzékének átadására kéri, melyhez a belügyminiszter a törvényhatóságok adatközlését rendeli el.⁶⁰²

- 1900.07.05. napján kelt 59.207 BM sz. körrendelet a kivándorlás és ennek lehető megakadályozása tárgyában. Széll Kálmán belügyminiszter: „Újabban több törvényhatóság tett hozzám jelentést a kivándorlási mozgalom terjedéséről, és némelyek annak meggátlása céljából intézkedéseket s a hatóságok részéről ezen mozgalommal szemben követendő eljárás tekintetében egyszersmind utasítást kértek. ... Bizonyára úgy politikai, mint nemzetgazdasági szempontból sajnálatos, hogy az ország egyes vidékeinek lakossága mind nagyobb számban, sőt tömegesen hagyja el hazáját, mind a mellett a kivándorlást kényszereszközökkel megakadályozhatónak nem tartom, mert ellenkezik az állampolgároknak általában elismert alapjogaival, nevezetesen a személyes és költözködési szabadsággal, de különben sem vezetnének célhoz. Ezen baj gyökeresen csak helyes közgazdasági és közigazgatási intézkedések folytán volna orvosolható; de az ily intézkedések az állam pénzügyi erejének helyes egyensúlyára való tekintetből és a természetes fejlődés folyamának lassú volta miatt csak hosszabb idő múlva valósíthatók meg és mutathatnak fel nagyobb eredményt. Ebből kifolyólag a kir. kormány feladatának tekinti, hogy a kivándorlásnak mérséklésére és az abból eredő hátrányok ellensúlyozására alkalmas intézkedéseket és rendszabályokat megállapítsa és fokozatosan életbe léptesse, de addig is, míg az intézkedések ily irányban megtehetőek lesznek, a közigazgatási hatóságok nem zárkózhatnak el azon feladatuk elől, hogy a kivándorlást a rendelkezésükre álló törvényes eszközök igénybevételével némileg korlátozzák s az abból származó hátrányokat lehetőleg enyhítsék.

Mit lehet tenni? Tájékoztatás: ügynökök kiszűrése vagy az 1890. október 04-én kiadott 64.981 kereskedelmi miniszter rendelete alapján a gyanús (feltehetőleg kivándorlásra buzdító nyomtatványokat) tartalmazó levelek érkezéséről az illetékes főszoigabírókat értesíteni. (általában ezekkel a levelekkel a községi bírákat, tanítókat és kocsmárosokat keresik meg). ...Még kedvezőtlenebb helyzet vár a Dél-Amerikába, nevezetesen a Brazíliába bevándorlókra, amint erre a törvényhatóságok innen ismételve

⁶⁰¹ *Belügyi Közlöny*, 1899/17. 388.

⁶⁰² *Belügyi Közlöny*, 1899/22. 474.

*figyelmeztetve lettek, így 1893. évi május 11-én 31.932. sz. az 1897. évi május 1-én 37.205 sz. és az 1896 évi november 13-án 86.032 sz. kiadott körrendeletekkel.” A belügyminiszter ehhez célszerűnek tartotta a helyi sajtó, illetve a községi előljárók útján a kivándorlók figyelmeztetését. Az útlevel kiállításának gyors lebonyolítása is fontos szempont volt, mert így kevésbé vették igénybe az ügynökök segítségét ennek megszerzéséhez és a további kiutazás megszervezéséhez.*⁶⁰³

- 1901. évi 74.770 BM sz. rendelet az Atlantica-Romana román gőzhajózási vállalat ügynökei működésének figyelése tárgyában. Erdélyben a fent említett vállalat ügynökei kivándorlókat toboroztak Amerikába.⁶⁰⁴

- 1901.12.27. napján kelt 130.837 BM sz. körrendelet a kivándorlási mozgalmak okainak felderítése tárgyában. Széll Ignác államtitkár a rendeletben tudatja a hatóságokkal, hogy ezen mozgalmak orvoslásának céljából további adatgyűjtést rendelt el.⁶⁰⁵

- 1902. évi 37.324 BM sz. körrendelet az elegendő útiköltség hiányában kivándorolni szándékozók visszatartása tárgyában.⁶⁰⁶

- 1902.04.10. napján kelt 37.324 BM sz. körrendelet az elegendő útiköltség hiányában kivándorolni szándékozók tárgyában. Sélley miniszteri tanácsos tudatja a hatóságokkal, hogy a brémai konzulátus szerint sokan pénz nélkül vágtak neki az útnak, hogy majd ott megkeresik az útravalót. Ráadásul németül sem beszéltek ezek a személyek.⁶⁰⁷

- 1902. évi 62.000 BM sz. körrendelet a leánykereskedéssel űzött visszaélésekre vonatkozó adatgyűjtés tárgyában.⁶⁰⁸

- 1902.07.03. napján kelt 68.112 BM sz. körrendelet a mexikói cs. és kir. osztrák-magyar követséghez intézendő megkeresések helyes címzése tárgyában.⁶⁰⁹

- 1902.12.03. napján kelt 55.683 BM sz. körrendelet a kivándorlási hirdetményt vagy útlevelet tartalmazó zárt levelekkel való eljárásra nézve tapasztalt téves felfogás megszüntetése tárgyában.⁶¹⁰

⁶⁰³ *Magyar Rendelet Tára*, 1900. II. kötet, Budapest, 1900. 33-35. és *Belügyi Közlöny*, 1900/14. 321-323.

⁶⁰⁴ *Belügyi Közlöny*, 1901/14. 315.

⁶⁰⁵ *Belügyi Közlöny*, 1901/23. 501.

⁶⁰⁶ *Belügyi Közlöny*, 1902/9. 196.

⁶⁰⁷ *Belügyi Közlöny*, 1902/14. 315.

⁶⁰⁸ *Belügyi Közlöny*, 1902/26. 255.

⁶⁰⁹ *Belügyi Közlöny*, 1902/14. 315.

- 1903.02.14. napján kelt 17.031 BM sz. körrendelet a kiskorúak kivándorlása tárgyában. Gulner államtitkár a rendeletben tudatja a hatóságokkal, hogy: „Arról értesültem, hogy újabb időben nagyobb számban vándoroltak ki a kiskorúak. Minthogy a kiskorúak önrendelkezési joggal nem bírnak s a zsebébb korúak és a kiskorú nőszemélyek az idegenben kellő támogatás nélkül anyagi és erkölcsi veszélyeknek vannak kitéve: ezennel elrendelem, hogy kiskorúak csak atyjuk vagy gyámjuk által írásban adott és hatóságilag hitelesített beleegyezés mellett s a 15 éven aluli férfiszemélyek és a kiskorú nőszemélyek ebben az esetben is csak úgy vándorolhatnak ki, ha megbízható felnőtt személy kíséretében utaznak s a rendeltetési helyükön elhelyezésük gondoskodva van.”⁶¹¹

- 1903.04.08. napján kelt 28.657 BM sz. körrendelet a délafrikai kivándorlás tárgyában. Gulner államtitkár arra hívta fel a figyelmét a hatóságoknak, hogy sokan érkeztek ebben az időben a dél-afrikai gyarmatokra a szükséges iratok nélkül.⁶¹²

- 1903.04.08. napján kelt 109.830 BM sz. körrendelet a Dél-Afrikába kivándorolni szándékozó bányamunkások óvása tárgyában.⁶¹³

- 1903.07.21. napján kelt 39.334 BM sz. körrendelet az Északamerikai Egyesült-Államok 1903. évi márczius 3-i bevándorlási törvényének tárgyában. Gulner államtitkár tájékoztatása szerint a törvény kétdolláros fejadót vetett ki a bevándorlókra az országba való belépéskor. A bevándorlók köréből kizárták a gyengeelméjűeket, az elmebetegeket, a szegényeket és minden olyan személyt, akik feltehetőleg a későbbiekben állami támogatásra szorulnak majd. Továbbá azokat is, akik ragályos betegségben szenvedtek, valamint az anarchistákat, kéjnőket, és akiket szerződött munkára fogadtak fel. A törvény által kiszabható büntetés mértéke 100 és 5000 dollár között mozgott.⁶¹⁴

- 1903.11.15. napján kelt 109.830 BM sz. körrendelet a Kubába kivándorolni szándékozók óvása tárgyában. Sélley miniszteri tanácsos „A kivándorlást illetőleg tudomás és minél szélesebb körben való terjesztés végett a következőkről értesítem: Egy amerikai vasút-társaság vételi előjogot szerzett 300.000 acerenyi területre Kubában, melyet betelepíteni szándékozik.

⁶¹⁰ Magyar Rendelet Tára, 1902. II. kötet, Budapest, 1902, 1945-1946. és Belügyi Közlöny, 1902/53. 504.

⁶¹¹ Magyar Rendelet Tára, 1903. Budapest, 1903, 76. és Belügyi Közlöny, 1902/9. 134.

⁶¹² Belügyi Közlöny, 1903/17. 216.

⁶¹³ Belügyi Közlöny, 1903/52. 553.

⁶¹⁴ Belügyi Közlöny, 1903/34. 383-385.

*Valószínű, hogy agensei a kivándorlás és telepedés iránt nagy actiót fognak kifejteni. – Óvakodni kell az oda való kivándorlástól, mert az ottani éghajlati viszonyok nagyon hátrányosak az egészségre és a kereseti viszonyok kedvezőtlenek.”*⁶¹⁵

- 1903.11.15. napján kelt 111.650 BM sz. körrendelet az Észak-Amerikába kivándorolni szándékozók óvása tárgyában. Sélley miniszteri tanácsos felszólította a hatóságokat, hogy az Amerikai Egyesült Államokba kivándorolni szándékozókat tájékoztassák arról, hogy az amerikai acél- és textil gyárakban csökkentek a munkabérek, és ugyanakkor üzemek is zártak be az Egyesült Államokban.⁶¹⁶

- 1903.11.24. napján kelt 112.723 BM sz. körrendelet az Adria Tengerhajózási Részvénytársaság részéről kivándorlási szerződések megkötésével megbízott egyének jegyzéke tárgyában. Gr. Tisza István belügyminiszter a rendeletben közölte a hatóságokkal, hogy kik azok, akik a Fiume – New York útra kivándorlókat szerződtethettek. Az év folyamán további BM körrendeletek útján újabb ügynökök nyertek engedélyt, míg másoktól ezt különböző panaszok miatt visszavonták.⁶¹⁷

- 1904.04.13. napján kelt 40.000 BM sz. körrendelet a kivándorlásról szóló 1903 : IV. törvénycikk életbeléptetése és végrehajtása tárgyában.⁶¹⁸

- 1904.06.18. napján kelt 60.881 BM sz. körrendelet a Cunard Steam Ship Ltd. részéről szállítási szerződések megkötése céljából alkalmazott meghatalmazottak jegyzékével.⁶¹⁹

- 1904.06.19. napján kelt 50.000 BM sz. rendelet a kivándorlókat szállító hajókra, azok vizsgálatára, és a kivándorlóknak egészségi és erkölcsi védelmére vonatkozólag. Gr. Tisza István belügyminiszter ezen rendelete a legapróbb részletekig szabályozta a kivándorlókat szállító hajókat, az azokon biztosítandó élelmezést és egészségügyi szolgáltatásokat.⁶²⁰

- 1904.06.19. napján kelt 64.000 BM sz. rendelete a kivándorlók elszállásolásával és ellátásával foglalkozók részére. Gr. Tisza István belügyminiszter rendeletben tudatta a hatóságokkal, hogy a kivándorlók szállításával foglalkozó cégeknek külön engedély megszerzése volt szükséges a

⁶¹⁵ *Belügyi Közlöny*, 1903/52. 552-553.

⁶¹⁶ Uo. 553.

⁶¹⁷ *Belügyi Közlöny*, 1903/53. 557-558.

⁶¹⁸ *Magyar Rendelet Tára*, 1904. Budapest, 1904. 125-153. és *Belügyi Közlöny*, 1904/18. 165-192.

⁶¹⁹ *Belügyi Közlöny*, 1904/30. 303.

⁶²⁰ *Magyar Rendelet Tára*, 1904. Budapest, 1904. 421-471.

rendőri hatóságtól. Részletesen leírták, hogy hogyan lehetett elszállásolni a kivándorlókat, melyhez a szállításukkal foglalkozó cégeknek külön házat kellett építeniük, és az ott megszállókról vendégkönyvet voltak kötelesek vezetni.⁶²¹

- 1904.06.25. napján kelt 64.041 BM sz. körrendelet a kivándorlás irányítása és ennek ellenőrzése tárgyában. Gr. Tisza István belügyminiszter az 1903. évi IV. törvénycikk 6. § értelmében a tengeren túli kivándorlás elsőszámú irányául a Fiumén átvezető utat jelölte ki, és a kivándorlók kiszállítására engedélyt ezen útvonalra tudott adni. Ilyet ezen rendelet kiadása előtt csak a liverpooli Cunard Steam Ship Company Limited kapott a Fiume - New York közti kivándorlók szállítására.⁶²²

- 1904.06.27. napján kelt 64.347 BM sz. körrendelet a kivándorlókat szállító hajókról visszautasítottak neveinek a fiumei kormányzó által leendő közlése tárgyában. Gr. Tisza István belügyminiszter a rendeletben tudatja a hatóságokkal, hogy: „*A Cunnard Magyar-Amerikai vonalnak hajóiról Fiumében nagy számmal utasítanak vissza az e célra kirendelt hatósági közegek oly kivándorlókat, kik trachoma, betegség, vagy a fennálló törvényes korlátozások folytán a behajózásból ki vannak zárva. Erről kell a kivándorló lakhelynek hatóságát értesíteni a fiumei és a magyar-horvát tengerparti kir. kormányzó útján.*”

- 1904.06.30. napján kelt 64.595 BM sz. körrendelet a trachoma-gyanús és szembetegek kivándorlása tárgyában. Gr. Tisza István belügyminiszter a rendeletben tudatja a hatóságokkal, hogy az amerikai hatóságok akkoriban a fent említett esetekben szigorúan jártak el, ezért a törvényhatóságoknak figyelmeztetniük kellett a kivándorlókat, hogy vizsgáltassák meg magukat.⁶²³

- 1904.07.18. napján kelt 71.000 BM sz. körrendelet az útlevelekre s a kivándorlásra és visszavándorlásra vonatkozó statisztikai adatok szolgáltatása tárgyában.⁶²⁴

- 1904.09.09. napján kelt 89.391 BM sz. körrendelet a kivándorlási szerződések megkötése tárgyában. Gr. Tisza István az 1903. évi 40.000 BM sz. rendeletben foglaltak könnyítéséről határozott, ugyanis a tömeges kivándorlás miatt gyakorlatilag lehetetlenné vált egyenként szerződést kötnie a szállító cégeknek a kivándorlókkal. Helyette egy „Ideiglenes utazási jegy” kitöltését

⁶²¹ Uo. 471-481.

⁶²² Uo. 650-656. és *Belügyi Közlöny*, 1904/31. 309.

⁶²³ *Belügyi Közlöny*, 1904/31. 314.

⁶²⁴ *Magyar Rendelet Tára, 1904.* Budapest, 1904. 703-714.

vezették be, mely alapján később az Adria Tengerhajózási Részvénytársaság és a Cunard Steam Ship Co. megbízottai kiállították a végleges szerződést.⁶²⁵

- 1904.09.17. napján kelt 91.263 BM sz. körrendelet az utazás céljának az útleveélben és az útleveél nyilvántartásban feltüntetése tárgyában.⁶²⁶

- 1904.11.06. napján kelt 109.701 BM sz. körrendelet az előre váltott hajójegyek elkobzása körül követett eljárás enyhítése tárgyában. Gr. Tisza István belügyminiszter arra utasította a hatóságokat, hogy csak abban az esetben vegyék el az előreváltott hajójegyeket, ha valamelyik nem engedélyezett hajóstársaság vagy annak ügynökein keresztül szerezték be a kivándorlók azt. Ha azonban azt egy külföldön élő rokon vásárolta, nem volt szabad elvenni. Erre a rendelet tájékoztatása szerint, sajnos, korábban már volt példa.⁶²⁷

- 1904.11.21. napján kelt 113.678 BM sz. rendelet a Fiumén át el nem szállítható kivándorlóknak az északnyugat-európai kikötők felé irányítása tárgyában.⁶²⁸

- 1904. évi 82.912 BM sz. körrendelet az amerikai hatóságok által a bevándorlás megnehezítése céljából. A rendelet tájékoztatta a magyar hatóságokat az amerikai bevándorlási feltételek megszigorításáról. E szerint a közsegélyre esetlegesen rászoruló személyeket az amerikai bevándorlási hatóságok nem engedték be az országba.⁶²⁹

- 1905.01.11. napján kelt 50.253 BM sz. körrendelet a kivándorlóknak Fiume felé irányítása tárgyában. A rendelet értelmében csak abban az esetben lehetett az északnyugat-európai kikötők felé irányítani a kivándorlókat, ha azok már az engedéllyel bíró Cunard magyar-amerikai vonalon nem voltak elszállíthatóak.⁶³⁰

- 1905.02.11. napján kelt 126.582 BM sz. körrendelet a kivándorlóknak az északnyugat-európai kikötők felé való irányítása tárgyában.⁶³¹

- 1905.03.20. napján kelt 30.469 BM sz. körrendelet a 15 éven aluli férfiszemélyek és a kiskorú nőszemélyek kivándorlásáról. Gr. Tisza István

⁶²⁵ Uo. 974-975. és *Belügyi Közlöny*, 1904/45. 507.

⁶²⁶ *Belügyi Közlöny*, 1904/46. 522.

⁶²⁷ *Magyar Rendelet Tára, 1904.* Budapest, 1904. 1496-1497. és *Belügyi Közlöny*, 1904/54. 571-572.

⁶²⁸ *Belügyi Közlöny*, 1904/58. 603.

⁶²⁹ Homér: *A kivándorlásra vonatkozó...* 238-240.

⁶³⁰ *Belügyi Közlöny*, 1905/21. 153.

⁶³¹ *Belügyi Közlöny*, 1905/8. 75.

belügyminiszter ezen rendeletének kiegészítése ugyanezen szám alatt 1905.05.09. napján jelent meg.⁶³²

- 1905.03.27. napján kelt 35.737 BM sz. körrendelet a dél-afrikai bevándorlás korlátozásáról. Sélley miniszteri tanácsos felhívta a magyar hatóságok figyelmét arra, hogy csak 480 korona készpénz birtokában lehetett partra szállni Dél-Afrikában.⁶³³

- 1905.04.15. napján kelt 39.022 BM sz. körrendelet a kivándorlási ellenőrző állomások létesítése tárgyában. A rendelet értelmében Csacza, Királyhida, Nagymarton és Lajtányfalu vasúti állomásain ellenőrző pontokat létesítettek. Ugyanakkor a hatályos törvények szerint továbbra sem történtek korlátozások a kivándorlók kilépése tárgyában.⁶³⁴

- 1905.08.19. napján kelt 77.337 BM sz. körrendelet a fiumei útirányba szóló útlevéllal ellátott kivándorlóknak az útirány betartása leendő kényszerítése tárgyában.⁶³⁵

- 1906.02.15. napján kelt 4490 BM sz. körrendelete a délamerikai kivándorlás megakadályozása tárgyában. Szabó László miniszteri tanácsos: „Tudomásomra jutott, hogy az Udinében tartózkodó Caffaró cég megbízottja az ország déli megyéiben, különösen ősszel embereket toboroz, főleg pedig Argentínába leendő kivándorlásra.

Mintán ez irányban szerzett információim szerint a kivándorlók részére ott az aratási és takarási munkákon kívül egyéb munka nem kínálkozik, felhívom, szíveskedjék hatósági területén a lakosságot a legkiterjedtebb módon és több ízben figyelmeztetni, hogy csábításoknak ne adjon hitelt és a legszigorúbb óvintézkedéseket megtenni, hogy jelezett vagy esetleg más cég megbízottjának kivándorlásra való csábítása meghiúsítsassék. Eljárása eredményéről annak idején szíveskedjék jelentést tenni.”⁶³⁶

- 1906.04.13. napján kelt 26.630 BM sz. körrendelet a 15 éven aluli férfiszemélyek és kiskorú nőszemélyek kivándorlása tárgyában.⁶³⁷

- 1906. évi 116.634 BM sz. körrendelet a 15 éven aluli férfiszemélyek és kiskorú nőszemélyek kivándorlása tárgyában.⁶³⁸

⁶³² Magyar Rendelet Tára, 1905. Budapest, 1905, 268-269.; *Belügyi Közlöny*, 1905/155. és *Belügyi Közlöny*, 1905/14. 111.

⁶³³ *Belügyi Közlöny*, 1905/16. 123.

⁶³⁴ Homér: *A kivándorlásra vonatkozó...* 285-286.

⁶³⁵ Uo. 283-284.

⁶³⁶ *Belügyi Közlöny*, 1906/10. 90.

⁶³⁷ *Belügyi Közlöny*, 1906/19. 207.

⁶³⁸ *Belügyi Közlöny*, 1906/50. 521.

- 1906.07.23. napján kelt 76.925 BM sz. körrendelet a Transwaal és Orange államokba való bevándorlás korlátozására. Szabó László miniszteri tanácsos tájékoztatása szerint az írni-olvasni nem tudókat nem engedték be a búr államokba.⁶³⁹

- 1906.07.21. napján kelt 72.183 BM sz. körrendelet a kivándorlás alkalmával a fiumei útirány igénybevételének előnyeit tartalmazó, és a nem érdekeltek körében való terjesztésre szánt ismertetések eltiltásáról. Hadik államtitkár arról tájékoztatta a hatóságokat, hogy az Adria Tengerhajózási Részvénytársaság és a Cunard Steam Ship Co. több vármegye alispánjához azzal a kéréssel fordult, hogy a kiadott útlevelek mellé a fiumei útirányt ismertető „figyelmeztető”-t csatolják. Hadik szerint ez rejtett kivándorlásra bujtó propaganda, így ő ezt nem engedélyezte.⁶⁴⁰

- 1906.08.25. napján kelt 87.310 BM körrendelet a brazíliai São Paulo államba való kivándorlás megakadályozása tárgyában. Hadik államtitkár: *„Értésemre jutott, hogy egy A. Gergolatt nevű kivándorlási ügynök a brazíliai Sao-Paulo államba csábít kivándorlókat. Felhívásában hivatkozik ezen állam kormányára, mely az oda kivándorlóknak ingyen hajójegyet és a tengeri utazás alatt teljes ellátást biztosít, oda megérkezve ingyen földet, házat és gazdasági felszerelést ad és egyáltalában gondoskodik a kivándorlókról.*

Ezzel ellentétben arról szereztem kétségtelen bizonyítékokat, hogy ezen csábító ígéretek a valóságnak meg nem felelnek, mert az oda kivándorolt néhány osztrák-magyar alattvalót ott nagy csalás érte, a mennyiben sem az ígért földet nem kapták meg, de még munkát sem találtak és a legnagyobb nyomorba jutottak.

Felhívom ennél fogva címedet, szíveskedjék hatósága területén a lakosságot a legkiterjedtebb módon és több ízben is arra figyelmeztetni, hogy saját jól felfogott érdekében a csábításoknak ne adjon hitelt.

Egyidejűleg pedig utasítom címedet, hogy a leghatékonyabb óvintézkedéseket tegye meg arra nézve, miszerint jelzett vagy esetleg más cég megbízottjának a kivándorlásra való csábítása megakadályoztassék.”⁶⁴¹

- 1906.09.07. napján kelt 71.211 BM sz. körrendelet az Amerikában a kihajózástól eltiltott magyar kivándorlók visszautasítása tárgyában. Gr. Andrássy

⁶³⁹ Belügyi Közlöny, 1906/33. 338.

⁶⁴⁰ Magyar Rendelet Tára, 1906. I. kötet, Budapest, 1906. 1006. és Belügyi Közlöny, 1906/336.

⁶⁴¹ Belügyi Közlöny, 1906/38. 365.

Gyula belügyminiszter tájékoztatása szerint többször előfordult, hogy az amerikai hatóságok nem engedtek be az ország területére bevándorlókat. Ezért hívja fel ismételten a figyelmet az 1903. évi július 21-én kiadott 39.334/1903 számú, az Amerikai Egyesült Államok kivándorlási törvényeinek közlése tárgyában című körlevélre.⁶⁴²

- 1906.11.12. napján kelt 116.634 BM sz. körrendelet a tizenöt éven aluli férfiszemélyek és kiskorú nőszemélyek kivándorlásáról. Szabó László miniszteri tanácsos ismételten megerősítette azt az utasítást, hogy csak megbízható kísérővel és szülői, hitelesített beleegyezéssel szabadott ilyen személyeket külföldre engedni.⁶⁴³

- 1907.03.26. napján kelt 37.836 BM sz. körrendelet a különböző útirányban kivándorlókkal szemben követendő eljárás tárgyában. Hadik államtitkár elrendeli, hogy a Fiume irányába kivándorlóknak is mindenben meg kellett felelniük az 1903. évi IV. törvénycikkelyben foglaltaknak.⁶⁴⁴

- 1907.04.24. napján kelt 44.599 BM sz. körrendelet az Észak-Amerikai Egyesült Államok 1907. évi febr. 13-án szentesített bevándorlási törvénye tárgyában. Hadik államtitkár értesítette a hatóságokat arról, hogy az új bevándorlási törvényben az 1903. évi törvény szigorításai mellett további újak születtek. Így például kizárásra kerültek azok a kivándorlók, akik orvosi értelemben keresőképeséget hátráltató betegségben szenvedtek, büntetett előéletűek voltak, a többnejűek, illetve a 16 évesnél fiatalabb gyerekek, ha nem szüleikkel érkeztek.⁶⁴⁵

- 1907.04.24. napján kelt 49.966 BM sz. körrendelet az Adria m. kir. Tengerhajózási részvénytársaság, mint a Cunard Steam Ship Company Ltd. helyettese, hirdetményeinek a nyilvános helyekről való eltávolítása tárgyában.⁶⁴⁶

- 1907.08.14. napján kelt Ad. 86.923 BM sz. körrendelet a kivándorlásra vonatkozó ismertető útlevelekkel történő kézbesítése tárgyában. Gr. Andrássy Gyula belügyminiszter elrendelte a hatóságok számára, hogy az Adria Tengerhajózási Részvénytársaság által kiadott „Figyelmeztetés” című

⁶⁴² *Belügyi Közlöny*, 1906/39. 387.

⁶⁴³ *Magyar Rendelet Tára*, 1906. II. kötet, Budapest, 1906. 2144-2145. és *Belügyi Közlöny*, 1906/521.

⁶⁴⁴ *Magyar Rendelet Tára*, 1907. I. kötet, Budapest, 1908. 220-221. és *Belügyi Közlöny*, 1907/17. 139.

⁶⁴⁵ *Belügyi Közlöny*, 1907/18. 144.

⁶⁴⁶ Uo. 147.

nyomtatványt, mely a Fiume útirány előnyeit taglalja, nem csatolhatják az útlevéelhez.⁶⁴⁷

- 1908.05.08. napján kelt 49.573 BM sz. körrendelet az Észak-Amerikai Egyesült Államokba való kivándorlás tárgyában. A körrendelet felszólítja a hatóságokat, hogy a kivándorolni szándékozókát informálják arról, hogy az Egyesült Államokban gazdasági dekonjunktúra van, és ennek hatására tömegessé váltak a munkáselbocsátások.⁶⁴⁸

- 1909.06.15. napján kelt 57.000 BM sz. rendelet: Utasítás a kivándorlásról szóló 1909 : II. törvénycikk végrehajtása tárgyában.⁶⁴⁹

- 1909.07.29. napján kelt 95.232 BM sz. körrendelet az Észak-Amerikai Egyesült Államokba való kivándorlás korlátozása tárgyában. Hadik államtitkár a körrendelet útján szólította fel a hatóságokat, hogy a kivándorolni szándékozókát informálják arról, hogy az Amerikai Egyesült Államok csak akkor engedi partra szállni a fedélközi és a másodosztályon utazó bevándorolókat, ha 25 dollárt vagy a rendeltetési helyükig szóló vasútjegyet fel tudják mutatni.⁶⁵⁰

- 1909.08.05. napján kelt 105.858 BM sz. körrendelet az 1909 : II. tc. életbelépte előtt útlevelet kapott egyének kivándorlása tárgyában.⁶⁵¹

- 1909.08.12. napján kelt 53.788 KM sz. rendelet a kivándorlásról szóló 1909 : II. tc. 50. §-ában említett postai küldemények lefoglalása, illetőleg kézbesítése körül követendő eljárás szabályozása tárgyában.⁶⁵²

- 1909.09.03. napján kelt 114.682 BM sz. körrendelet a kivándorlásról szóló 1909 : II. tc. 50. §-ában említett postai küldemények lefoglalása, illetőleg kézbesítése körül követendő eljárásról.⁶⁵³

- 1910.03.23. napján kelt 6910 BM sz. körrendelet a munkásoknak Brazíliába csábítása tárgyában. Jakabffy államtitkár: „Újabban arról értesültem, hogy a Brazíliában fekvő Belem (Para) és Pernambuco városokba egyenként, de néha nagyobb csoportokban érkeznek olyan magyar állampolgár munkások, kiket Hamburgban, Londonban, Liverpoolban, Antwerpenben, Rotterdamban és egyéb nyugat európai kikötőben a Madeira-mamore-vasút, az Amazon folyambajózási vállalat, a pernambucói kikötőépítő-

⁶⁴⁷ Belügyi Közlöny, 1907/34. 346.

⁶⁴⁸ Belügyi Közlöny, 1908/20. 216.

⁶⁴⁹ Belügyi Közlöny, 1909/28. 295-336.

⁶⁵⁰ Belügyi Közlöny, 1909/33. 379.

⁶⁵¹ Belügyi Közlöny, 1909/34. 383-384.

⁶⁵² Belügyi Közlöny, 1909/38. 408-412.

⁶⁵³ Belügyi Közlöny, 1909/38. 407.

vállalat vagy más északbrazíliai vállalat számára toboroznak. Az Amazon folyambajózási vállalat és a pernambucói kikötőépítő-vállalat hajóira és kotrógépeire szerződött munkások csakis az atlanti óceánon való átkelés tartalmára alkalmaztatnak s a hajónak a helyszínére történt megérkezése után rögtön elbocsáttatnak, a partrászállítás után tehát más kereset után kell látniok.

Az európaiakra elviselhetetlen éghajlat alatt a mi munkásaink a nekik kínálkozó nehezebb munkára kevésbé alkalmasak s a versenyt a szívós bennszülöttekkel fel nem vehetik, magukat a saját erejükből soká fenntartani nem képesek, csakhamar nyomorba jutnak és közsegélyre szorúlnak. Hasonló sors vár azokra a munkásokra, akik a Madeira-mamore-vasút vagy más vállalathoz szerződtek. Ezek közül az egészségtelen, mocsaras vidékeken számosan elhalnak vagy elnyomorodnak és munkára csakhamar alkalmatlanná válnak.

Egyetlen menedékük azután a munkásainknak, ha nagy nélkülözés közt eljuthatnak Pernambuco-ba vagy Rio de Janeiróba, hol külképviseleti hatóságaink őket támogatásba részesítik. Ezek után felhívom a Címet, hogy a fentieknek legszélesebb körben való közlésététele, de más célravezető úton is óvá intesse a kivándorolni készülő munkásainkat, hogy bárminő csábító ígéretekkel kecsegtetnék is őket a külföldi kikötőkben, a fent elsorolt vállalatokhoz el ne szerződjenek, mert magukat biztos nyomornak és elzüllésnek tennék ki.”⁶⁵⁴

- 1910.09.07. napján kelt 124.858 BM sz. körrendelet Homér Imre: „A kivándorlásra vonatkozó törvényes jogszabályok kézikönyve” című művének ajánlása tárgyában. Jakabffy államtitkár rendeletben hívta fel a hatóság figyelmét a munkára, melyet hasznos eszköznek tartott a kivándorlási jogszabályok áttekintéséhez.⁶⁵⁵

- 1911.03.21. napján kelt 45.000 BM sz. körrendelet a Nordatlantischer Dampferlinien-Verband-ban (Continental Pool) egyesült gőzhajótársaságnak kivándorlók szállítására adott engedélyről. Gr. Khuen-Héderváry Károly belügyminiszter a Nordatlantischer Dampferlinien-Verband a Hamburg-Amerika Linie, a Holland-Amerika Linie, a Red-Star Linie, a Compagnie Generale Transatlantique és a Norddeutscher Lloyd cégekből álló cégcsoportnak ezen rendelet útján engedélyezte a Hamburg, Cuxhaven, Bremen, Bremerhafen,

⁶⁵⁴ *Belügyi Közlöny*, 1910/16. 118.

⁶⁵⁵ *Belügyi Közlöny*, 1910/41. 386.

Rotterdam, Antwerpen, Havre kikötőikön át az Amerikai Egyesült Államok és Kanada kikötőibe kivándorlók szállítását.⁶⁵⁶

- 1911.04.09. napján kelt 55.000 BM sz. körrendelet a Cunard Steam Ship Co. Ltd. gőzhajóstársaság részére határszéli kivándorlási irodák engedélyezéséről. Gr. Khuen-Héderváry Károly belügyminiszter az 1911. évi 45.000 BM sz. körrendeletet egészítette ki azzal, hogy engedélyezte a Cunard Magyar Amerikai vonalon a Fiuméből való kivándorlást Csáktornyan kívül Pancsova, Újvidék, Gombos és Gyékényes határállomásokon keresztül is.⁶⁵⁷

- 1911.05.08. napján kelt 41.207 PM sz. körrendelet a pénzügyőrségnek a tiltott kivándorlás ellenőrzése körüli teendőiről.⁶⁵⁸

- 1911.06.23. napján kelt 82.700 BM sz. körrendelet a pénzügyőrségnek a tiltott kivándorlás ellenőrzése körüli teendőiről.⁶⁵⁹

- 1911.09.02. napján kelt 107.328 BM sz. körrendelet a kivándorlók által az 1909 : II törvénycikk 2. § b) pontja értelmében lefizetett óvadékoknak a kivándorlási alapba való átutalásánál használható átutalási értesítés mintájának kiegészítése tárgyában.⁶⁶⁰

- 1911.12.15. napján kelt 7342 BM sz. körrendelet a mezei munkásoknak Argentínába való kivándorlására irányuló mozgalom tárgyában. Jakabffy államtitkár tudomására jutott, hogy a dél-amerikai Argentína állambeli birtokosok érintkezésbe léptek magyarországi lakosokkal és ezeknek megbízást adtak, hogy Magyarországon nagyobb számú mezőgazdasági munkást toborozzanak Argentínában levő gazdaságaikban végzendő aratási munkákra. *„Tudomást szereztem továbbá arról is, hogy külföldi kivándorlási ügynökök, így legújabbán a hamburgi Falk és Társa hajójegyügynökség nagy mennyiségben kezdenek Magyarországra küldeni röpiratokat és felhívásokat, melyekben Argentínában arató munkákra igyekeznek munkást toborozni.... Az 1909 : II. törvénycikk 38. § szerint a tengerentúlra kivándorlók, bár csak fél évre mennek, kivándorlónak tekintendő. ...minthogy nem tartom kizártnak, hogy az Argentínába való kivándorlásra irányuló csábítás következtében egyes helyeken tömegesebben fognak útlevél kiállításáért folyamodni, felhívom Címet, hogy minden ily esetben tegye szigorú vizsgálat tárgyává, vajon az útleveleknek nagy számban kért kiállítása nem-e a kivándorlásra csábítás, esetleg*

⁶⁵⁶ Magyar Rendelet Tára, 1911. Budapest, 1911. 416-423.

⁶⁵⁷ Uo. 429-430.

⁶⁵⁸ Uo. 573-574.

⁶⁵⁹ Uo. 572-573.

⁶⁶⁰ Uo. 803.

*mezőgazdasági munkások szerződtetésére irányuló működés eredménye-e? S amennyiben ez megállapítható, úgy erről az útlevelek kiállításának függőben tartása mellett hozzám sürgősen jelentést tegyen.”*⁶⁶¹

- 1912. évi XLIX. törvénycikk a leánykereskedés elnyomása végett Párizsban létrejött nemzetközi megállapodás és egyes hozzátartozó okiratok becikkelyezésének tárgyában.

- 1912. évi L. törvénycikk a fajtalan közlemények forgalmának elnyomása végett Párizsban létrejött nemzetközi megállapodás becikkelyezése tárgyában.

- 1912.10.11. napján kelt 5520 BM sz. körrendelet a cs. és kir. osztrák-magyar külképviseleti hatóságokhoz intézett távirati címzésről. Döntés született arról, hogy a régi teljes címek helyett a sürgönyöknek egy könnyebb és költséghatékonyabb címzése kerül bevezetésre.

Ettől kezdve Austung címzést használták többek között a Buenos Aires-i, mexikóvárosi, Rio de Janeiro-i (sürgönycím Austung Petropolis) és Santiago de Chile-i követségek, illetve az Antofagasta, Arequipa-Islay, Branquilla, Bogota, Colon, Curityba, Havana, Huarez, Iquique, Junin (Cerro de Pasco), Lima, Monterrey, Montevideo, Punta Arenas, San Juan, Santiago de Cuba, Sao Paulo, Tacna-Arica, Tampico, Trinidad, Valparaiso, Valdivia székhelyű konzulátusok.

Konaustung sürgönycímet kellett ettől kezdve használni a Rio de Janeiróban székelő főkonzulátusnak, illetve a Buenos Airesben és Mexikóban székelő konzulátusoknak.⁶⁶²

- 1913.02.28. napján kelt 1294 sz. ME rendelete a leánykereskedés és a fajtalan közlemények forgalmának elnyomása végett központi hatóság kijelölése tárgyában. Lukács László miniszterelnök az 1910.05.04. napján kelt Párizsi-egyezményben foglaltaknak megfelelően a leánykereskedés visszaszorítására a miniszterelnökség II. ügyosztályát bízta meg, amelynek ebben a minőségben a címe „m. kir. Miniszterelnökség II. ügyosztálya, mint erkölcsrendészeti központi hatóság a leánykereskedésnek és a fajtalan közlemények forgalmának elnyomására”, rövidített nevén „Erkölcsrendészeti központi hatóság” lett.⁶⁶³

-1913.02.04. napján kelt 814 ME sz. rendelet a leánykereskedés elnyomása végett létrejött nemzetközi egyezményről. Lukács László miniszterelnök

⁶⁶¹ *Belügyi Közlöny*, 1911/53. 463.

⁶⁶² *Magyar Rendelet Tára*, 1912. II. kötet, Budapest, 1912, 1475.

⁶⁶³ *Magyar Rendelet Tára*, 1913. I. kötet, Budapest, 1913, 2-4.

informálja a hatóságokat, hogy az 1910.05.04. napján kelt Párizsi-egyezményt addig Magyarország, Ausztria, Franciaország, Nagy Britannia, Németalföld, Oroszország, Spanyolország erősítette meg.⁶⁶⁴

-1913.05.01. napján kelt 72.503 BM sz. körrendelet a „Vereinigte Österreichische Schiffahrts Actiengesellschaft, vormals Austro-Americana & Fratelli Cosulich” gőzhajótársaság részére kivándorlók szállítására adott engedély tárgyában. Lukács László miniszterelnök engedélyezi, hogy Trieszten keresztül amerikai és kanadai kikötőkbe kivándorlókat szállítson.⁶⁶⁵

-1913.12.02. napján kelt 205.578 BM sz. körrendelet a kivándorlás csökkentése céljából teendő intézkedésekről.⁶⁶⁶

-1914.07.27. napján kelt 5474 ME sz. körrendelet a hadköteles férfi személyek kivándorlásának megtiltásáról.⁶⁶⁷

-1914.07.27. napján kelt 142.873 BM sz. körrendelet a magyar királyi minisztérium által az 1912 : XXX. tc. 62. §-a 6. bekezdésében megjelölt védkötelesek kivándorlásának betiltására, és a fegyveres erő kötelékébe tartozó egyének részére az útlevelek kiadásának beszüntetésére vonatkozólag kiadott rendeletről.⁶⁶⁸

-1915.07.27. napján kelt 2704 ME sz. rendelet a hadköteles férfiakra vonatkozó kivándorlási tilalom tárgyában.⁶⁶⁹

-1916.07.06. napján kelt 2223 ME sz. rendelet a hadköteles férfiszemélyek kivándorlásának megtiltásáról. Gr. Tisza István miniszterelnök az 1912. évi XXX. törvénycikk 62. §-ának 6. bekezdésében megjelölt személyekre vonatkozóan rendelte el a tiltást.⁶⁷⁰

-1917.09.30. napján kelt 3492 ME sz. rendelet a hadköteles férfiszemélyek kivándorlásának megtiltásáról. Wekerle Sándor miniszterelnök továbbra is az 1912. évi XXX. törvénycikk 62. §-ának 6. bekezdésében megjelölt személyekre tartotta fent a tiltó rendelkezést.⁶⁷¹

-1918.07.16. napján kelt 6001 ME sz. rendelet a hadköteles férfiszemélyek kivándorlásának megtiltásáról. Wekerle Sándor miniszterelnök továbbra is az

⁶⁶⁴ Uo. 1-2.

⁶⁶⁵ Uo. 737-738.

⁶⁶⁶ *Magyar Rendelet Tára, 1913.* II. kötet, Budapest, 1913, 1808-1810.

⁶⁶⁷ *Magyar Rendelet Tára, 1914.* II. kötet, Budapest, 1914. 1416.

⁶⁶⁸ Uo. 1520-1521.

⁶⁶⁹ *Magyar Rendelet Tára, 1915.* II. kötet, Budapest, 1915. 1118.

⁶⁷⁰ *Magyar Rendelet Tára, 1916.* I. kötet, Budapest, 1916. 949.

⁶⁷¹ *Magyar Rendelet Tára, 1917.* II. kötet, Budapest, 1917. 1718.

1912. évi XXX. törvénycikk 62. §-ának 6. bekezdésében megjelölt személyekre tartotta fent a tiltó rendelkezést.⁶⁷²

-1919.09.29. napján kelt 76.798 BM sz. körrendelet az útleveleknek és igazolójegyeknek kiállítása tárgyában. Ladik Gusztáv államtitkár a rendeletben értesíti a hatóságokat, hogy a budapesti magyar államrendőrség főkapitányának hozzá intézett jelentése szerint a vezetése alatt álló főkapitányság útlevelosztályában naponta mind sűrűbben jelentkeznek a vidékről, különösen pedig Budapest környékéről oly utasok, akiknek utazási igazolvány vagy útlevel kiállítása iránti kérelmét a folyamodók állítása szerint a saját helyi hatóságaik azzal utasítják el, hogy csak a budapesti államrendőrség főkapitánysága illetékes az utazási igazolványok és útlevelek kiállítására. ... Ez Ladik szerint nem így van, hanem az 1915. évi 6754 BM sz. körrendelet értelmében az 1904. évi 70.000 sz. körrendeletben megjelölt hatóságoknál kell megtenniük.

-1920.05.21. napján kelt 31.556 BM sz. rendelet az útlevelügyről szóló 1903. évi VI. törvénycikk végrehajtása tárgyában kibocsátott 1904. évi 7000 BM sz. utasítás 29. §-ának módosítása tárgyában.⁶⁷³

-1920.08.11. napján kelt 48.627 BM sz. rendelet a Peruba kivándorolni szándékozók óvása tárgyában. Ferdinándy Gyula belügyminiszter a rendeletben értesíti a magyar hatóságokat, mert akkor már *„több hete erős csábítás folyt mindenfelé az országban a Dél-Amerikába való kivándorlásra. Eleintén csak Budapesten terjesztettek alkalmi közvetítőknek és toborzóknak látszó egyének olyan híreket, hogy az egyik délamerikai állam ingyenes szállítást és hat hónapi teljes ellátást biztosít azoknak, kik kivándorolni óhajtanak, később ezen mozgalom a vidékre is kiterjedt s a legkülönbözőbb foglalkozású és mesterségű egyének százával Budapestre utaztak, hogy itt felvételre jelentkezzenek. A mozgalom kapcsán a legábrándosabb hírek keletkeztek, sokan azt a hírt terjesztik, hogy minden kivándorló öt szobás saját házat kap s hogy 2000-es csoportok már együtt vannak a kivándorlásra s hogy már augusztus és szeptember végén indul az első külön hajó stb., továbbá, hogy a kivándorlónak hat hónapig kell vasútépítésnél vagy erdőirtásnál dolgoznia, azután saját belátása szerint vagy hazaszállítják, vagy erdőirtásos telepet kap.*

Megállapítottam, hogy ezen mozgalom a délamerikai Peru köztársaságba való kivándorlásra csábításra irányul. Megállapítottam egyúttal azt is, hogy az egész

⁶⁷² Magyar Rendelet Tára, 1918. I. kötet, Budapest, 1918. 861-862.

⁶⁷³ Belügyi Közöny, 1920/23. 760-761.

híresztelésekből csak annyi igaz, hogy még 1919. október 10-én Peruban egy elnöki rendelet jelent meg, mely a bevándorolni készülőeknek hajón 3-ad osztályú ingyenes szállítást és a partra szállás után hatnapi elszállást és ellátást helyez kilátásba. A rendelet végrehajtásáról hír azonban még nem érkezett s a hajóúrnak mai drágasága mellett egyáltalában nem lehet számítani arra, hogy külön hajók jöjjenek Európába kivándorlókért....” Ferdinándy Gyula emellett megállapította, hogy az 1909. évi II. törvénycikk 2. § ki is mondja, hogy ingyen vagy csökkentett áron nem is lehet kivándorolni a magyar törvények szerint, mert az mindig valamilyen függőséget teremtet. „...S ha nem is tételezhető fel, hogy ezen viszony egy délamerikai államban a rabszolgasághoz hasonló volna, mégis a teljes mozgási és cselekvési szabadságában könnyen gátolhatja honpolgárunkat, főleg, ha tekintetbe vesszük, hogy ma külképviseleti hatóságunk, amelyhez panasszal vagy védelemért fordulhatna, tengerentúl még alig van. A hajóúrnak a fent már említett jelenleg drágasága mellett pedig az ily hosszú útnak, több mint 60 napi tengeri út, megtétele mindenesetre kis és régibb hajókon egészségi és egyéb szempontból a legkockázatosabb.”

Ezután Peruról beszél részletesen. Megállapítja, hogy nagy területek vannak még a hegyekben szabadon, de az 1700 km vasút elégtelen ezen területek összekötésére. A háború előtt a perui kormány kísérletet tett német telepesek tengerparti részeken való letelepítésére, de itt a nagybirtokok, a piac hiánya, az általános viszonyok fejletlensége, telepítő társaságok hiánya az európai telepesek megélhetését is lehetetlenné teszik. Az iparban pedig leginkább a bennszülöttek, japánok és kínaiak nyernek alkalmazást. A Pozuzoban 900 méter magasan élő 400 lélekből álló tioli és felsőbajor telepesek parasztgazdaságai már 50 év óta várják, hogy az Amazonast és a tengerpartot összekötő út elkészüljön. Hiába.

„...Mindezek folytán óvakodni tanácsos, azoknak a kivándorlási ügynököknek és toborzóknak csábításaitól, akik Peruba csábítanak, mert odaát a legtöbb esetben nélkülözés és nyomor vár a kivándorlóra az ígért nagy munkabérek és jólét helyett. Az ipar, melyben műszakilag kiképzett és tanult munkás alkalmazást nyerhetne, Peruban fejletlen. Kézimunkában a bennszülöttek és a kínaiak és japánok, minden versenyt kizárnak. Nagy kereskedői cég perui kevés van, az angol, amerikai és francia cégek alig alkalmaznának magyarokat. A kiskereskedelem a bennszülöttek mellett olaszok, kínaiak és japánok kezén van. Mezőgazdasági nagyipart és bányavállalatokat kizárt, hogy magyarok kezdbessenek, mert ehhez igen nagy tőke szükségeltetik. A mezőgazdaságról kicsinyben már fentebb volt szó, s itt csak megjegyeztetik, hogy a telepítésre alkalmas

vidékeken erősen el van terjedve a malária. Egyszerű mezőgazdasági munkásnak elmenni nem tanácsolható, mert ezeknek a munkálatokat alacsony bérek mellett az indiánok és japánok végzik.

Felhívom alispán/polgármester urat, hogy az ezen körrendeletem foglaltakat alkalmas módon tétesse közé s egyúttal figyelmeztesse a kivándorolni szándékozókat arra is, hogy amennyiben mégis Peruba útra kelnek, sem valamely európai államban ha elakadnak, sem tengerentúlról, ha tönkre mennek, a magyar kormány őket államköltségen hazaszállítani nem fogja.”⁶⁷⁴

-1920.11.18. napján kelt 76.238 BM sz. körrendelet a liverpooli Cunard Steam Ship Company Ltd. hajóstársaság részére kivándorlók szállítására adott engedélyről. Ferdinándy Gyula belügyminiszter ezen rendeletben engedélyezte, hogy Budapesten, Királyhidán, Savanyúkuton, Gyanafalván vagy Szentgotthárdon és Gyékényesen irodákat nyithasson a fennemlített hajóstársaság. Az engedély értelmében a kivándorlókat Magyarországról csak az Amerikai Egyesült Államokba és Kanadába vihetette.⁶⁷⁵

-1920.12.14. napján kelt 82.600 BM sz. körrendelet az útlevelkiállítás jogának az 1903. évi VI. tc. 6. §-ában megállapított útlevelkiállító hatóságok hatókörébe való visszautasítása tárgyában. Ferdinándy Gyula belügyminiszter: „Ugyancsak a magyar királyi kormánynak fenti számú rendelete alapján értesítem alispán urat (a kapitányság vezetőjét), hogy az útleveleket saját hatáskörében egyelőre az európai államokon kívül csupán az Északamerikai Egyesült Államokra terjedő hatállyal állíthatja ki, minden más tengerentúli országra nézve azonban csak előzetes hozzájárulásom esetén. Az Amerikai Egyesült Államokba a magyar vagy osztrák-magyar hadsereg tiszti minőségben szolgált tagjainak a bevándorlását csak indokolt esetben engedélyezik.”⁶⁷⁶

-1920. Budapesten megalakul a Külföldi Magyarok Szövetsége, mely a külföldön élő magyarok tömörítését, kultúrájuk emelését, magyar iskolák és óvodák felállítását, magyar egyesületek alakítását, menházak és árvaházak létesítését és egyéb hasonló célú intézmények alapítását tűzte ki célul. Továbbá Külföldi Magarság címen 14 naponként megjelenő újságot adott ki.

-1921.02.14. napján kelt 12.001 BM sz. körrendelet az amerikai bankárok és hajóügynökök által visszavándorló honosaink mellé adott kísérők üzelméről és visszaéléseiről, valamint a kivándorlásra csábító ügynökök működésének

⁶⁷⁴ *Belügyi Közlöny*, 1920/35. 1232-1234.

⁶⁷⁵ *Magyar Rendelet Tára*, 1920. Budapest, 1920. 739-740.

⁶⁷⁶ *Uo.* 768-777.

megakadályozásáról. Ferdinándy Gyula miniszterelnök a kivándorlásra csábító hivatásos és alkalmi ügynökökkel szembeni intézkedésre szólította fel a hatóságokat.⁶⁷⁷

-1921.05.30. napján kelt 44.700 BM sz. körrendelet a Magyar Kivándorlókat Védő Iroda elnevezés alatt létesülő társadalmi szervezetről. Gr. Ráday Gedeon belügyminiszter célként tűzte ki, hogy a gazdasági válság következtében kivándorlókat otthonmaradásra bírják, míg a visszavándorlókat olyan helyzetbe jutassák, hogy ne induljanak megint neki. A Keleti pályaudvaron felállítottak egy irodát. Az iroda célja általában a ki- és visszavándorlóknak, illetőleg a már ki- és visszavándoroltaknak tájékoztatása, illetve erkölcsi és anyagi érdekeinek megóvása. A Magyar Kivándorlókat Védő Iroda elnöke a mindenkori Kivándorlási Tanács elnöke. Tagjai pedig a Kivándorlási Tanács két tagja, a Külföldi Magyarok Szövetségének 3 küldötte, a Magyar Pénzügyi Szindikátus 3 küldötte, egyes érdekelt minisztériumok egy-egy képviselője és a Magyar Királyi Kivándorlási Biztosi Hivatal vezetője vagy annak helyettese. Ráday a hatóságokat együttműködésre szólította fel és egyben emlékeztetette őket az 1913.12.02. napján kelt 205.578. BM sz. körrendeletre.⁶⁷⁸

-1921.08.19. napján kelt 17.519 BM sz. körrendelet az útlevél- és útlevél-láttamozási (vízum-) ügyekben közbenjárók működésének megakadályozása tárgyában.⁶⁷⁹

-1921. évi 47.863 BM sz. körrendelet a Sociétés Anonyme de Navigation Belge-Americane (Red Star Line) antwerpeni gőzhajózási társaság részére kivándorlók szállítására adott engedélyről.⁶⁸⁰

-1921. évi 50.415 BM sz. körrendelet a The Oceanic Steam Navigation Company Ltd. (White Star Line) liverpooli gőzhajózási társaság részére kivándorlók szállítására adott engedélyről.⁶⁸¹

-1921. évi 61.705 BM sz. körrendelet a Compagnie Generale Transatlantique Havre-i gőzhajózási társaság részére kivándorlók szállítására adott engedélyről.⁶⁸²

⁶⁷⁷ *Magyar Rendelet Tára, 1921.* Budapest, 1922. 500-501.

⁶⁷⁸ Uo. 532-537.

⁶⁷⁹ Uo. 563-564.

⁶⁸⁰ *Belügyi Közlöny*, 1928/55. 1054.

⁶⁸¹ Uo. 1055.

⁶⁸² Uo.

-1921. évi 61.706 BM sz. körrendelet a Nederlandsch Amerikaanische Stamvaart Maatschappij (Holland Amerika Linie) rotterdami gőzhajózási társaság részére kivándorlók szállítására adott engedélyről.⁶⁸³

-1921.10.20. napján kelt 8720 ME sz. rendelet az útlevel-kötelezettség szabályozásáról. Gr. Bethlen István miniszterelnök rendeletében némi módosításokkal az 1903. évi VI. törvénycikk 2. § alapján szabályozta a kérdést. Ezzel érvényét veszítette a 285/1915 ME, 4031/1915 ME, 4433/1917 ME és a 556/1919 ME rendelet.⁶⁸⁴

-1922. évi 22.924 BM sz. körrendelet az United States Lines New York-i gőzhajózási társaság részére kivándorlók szállítására adott engedélyről.⁶⁸⁵

-1922. évi 56.133 BM sz. körrendelet a Hamburg Amerikanische Packetfahrt-Aktien Gesellschaft (Hamburg Amerika Linie) gőzhajózási társaság részére kivándorlók szállítására adott engedélyről.⁶⁸⁶

-1922. évi 56.135 BM sz. körrendelet a Navigazione Generale Italiana genovai gőzhajózási társaság részére kivándorlók szállítására adott engedélyről.⁶⁸⁷

-1922. évi 99.887 BM sz. körrendelet a Norddeutscher Lloyd bremeni gőzhajózási társaság részére kivándorlók szállítására adott engedélyről.⁶⁸⁸

-1922. évi 154.750 BM sz. körrendelet a Cosulich Societa Triestina di Navigazione-Cosulich trieszti gőzhajózási társaság részére kivándorlók szállítására adott engedélyről.⁶⁸⁹

-1922. évi 245.700 BM sz. körrendelet a leánykereskedelem és a fajtalan közlemények forgalmának elnyomására szervezett központi erkölcsrendészeti hatóságoknak a belügyminisztérium ügkörébe áthelyezése tárgyában.

-1922.11.23. napján kelt 229.295 BM sz. körrendelet a Dél-Amerikába kivándorolni szándékozók óvása tárgyában. Rakovszky Iván belügyminiszter „*Az Észak-Amerikai Egyesült-Államoknak a bevándorlást korlátozó politikája folytán a kivándorlásra felkészülők jórésze legújabbban más országok felé fordul, s rohamosan növekszik azok száma, akik a délamerikai országokban akarják boldogulásukat keresni.*

⁶⁸³ Uo. 1056

⁶⁸⁴ *Magyar Rendelet Tára*, 1922. Budapest, 1923, 187-188.

⁶⁸⁵ *Belügyi Közlöny*, 1928/55. 1056

⁶⁸⁶ Uo. 1057

⁶⁸⁷ Uo. 1057

⁶⁸⁸ Uo. 1058

⁶⁸⁹ Uo. 1058

Ezt a folyamatot azután erősen támogatják egyes egyének, akik hangzatos jelszavak alatt a szomszéd államoknak Magyarországtól elcsatolt részeiben kivándorlási propagandát űznek.

Köztudomás szerint az európai bevándorlók számára leginkább tekintetbe jövő délamerikai államok mindegyikének megvan a sajátos terméke, amelynek gazdagságát és gyarapodását köszöni. Brazília főcikke a kávé és a kaucsuk, Argentínáé és Uruguayé a marhaállomány, Chile pedig salétrommal kereskedett. A világháború utókövetkezményei, a valutakülönbözetek s a forgalmi eszközök óriási megdrágulása ezen cikkek exportképességét vagy tönkretette, vagy erősen elnyomta, minek folytán elég sajnálatosan ezen országokban is nagy gazdasági pangás és munkátlanság uralkodik. Mindez persze sok honpolgárunkat nem tartja vissza attól, hogy az odavándorlás szándékával foglalkozzék, sőt igen szomorú, hogy dacára az ismételt óvásoknak, többen elhagyták az országot, hogy a fentemlített országok valamelyikében elvándoroljanak. ... Legtöbben azzal az erős elhatározással jönnek ki, hogy itt bármilyen nehéz testi munkát elvégezzenek. Ha nem is kellene megküzdni az éghajlatváltozás okozta legyengüléssel és a fáradtság csaknem állandó érzetével, akkor is erős vetélytársat jelent minden érkező munkásnak a bennszülöttek olcsó munkaereje.

A tapasztalat azt bizonyítja, hogy intelligens pályán működő ember, ha itt testi munkát kell végeznie, ha ebben nem megy tönkre, csakhamar visszakívánczik hazájába, mert keresetéből ha esetleg éppen csak megél, de semmit sem tud megtakarítani. Főként áll ez az egyetemi diplomával bíró intelligenciára, melyet az utóbbi két esztendőben valósággal ontott Európa s így máris aggasztó túltengés mutatkozik. Ipari szakmunkás is mind nehezebben tud elhelyezkedni, legfeljebb a földművesek kapnak némi munkát....

Felbívom ennek folytán Alispán/Polgármester urat, hogy a kivándorlásra felkészülőket a Délamerikába való kivándorlástól legnyomatékosabban, esetleg hírlapi közlések útján is óvja, s ha tudomására jutna, hogy a törvényhatóság területén ügynökök idevonatkozó agitációt folytatnak, ellenük a legerényesebben azonnal intézkedjék s mindent elkövessen, hogy a kivándorlásról szóló 1909 : II. törvénycikk teljes szigorú alkalmazást nyerjen.”⁶⁹⁰

-1923.01.26. napján kelt 14.917 BM sz. körrendelet a délamerikai kivándorlás ügyében. Kószó István államtitkár „Mióta az Északamerikai Egyesült Államok a bevándorlást nagy mértékben korlátozták, az országban egy erős kivándorlási mozgalom észlelhető a délamerikai államokba, főleg Argentína és Brazília felé. Mind

⁶⁹⁰ Belügyi Közlöny, 1922/58. 2438.

sűrűbben érkeznek hozzám kérvények, melyekben a Délamerikába való kivándorlás engedélyezését kérik a folyamodók, azonban létfenntartásukat és elhelyezkedésüket igazolni rendszerint nem tudják. Legtöbb esetben ezen mozgalom nem egyéb kalandos vállalkozásnál, amit megerősíteni látszik az is, hogy a mai Délamerikában lévő honosaink közül tudomásunk szerint nagyon sokan kellő megélhetést maguknak biztosítani nem tudtak és szármalmas helyzetben vannak. Nem kívánok gátat vetni annak, hogy az, aki bármi okból elhatározta magát, hogy hazájából kivándorol, ezen tervét – feltéve, hogy törvényes rendelkezés ebben nem gátolja – meg ne valósíthassa, de éppen az 1909 : II. törvénycikk értelmében kötelességem lévén a kivándorolni szándékozók védelméről is gondoskodni, nem járulhatok abhoz, hogy valaki ügynöki rábeszélés, vagy az ottani viszonyok kellő ismerete hiányában oly helyre vándoroljon ki, hol megélhetése biztosítva nincsen, vagy ahol csak a legnehezebb munka árán tud nyomorúságosan megélni.

A célból, hogy ily esetek be ne következhesse, szükségesnek tartottam a Kivándorlási Főosztály vezetőjét kiküldeni Délamerikába, hogy ott a helyszínen tegye tanulmány tárgyává az ottani megélhetési, kereseti, klimatikus stb. viszonyokat és az alapon állapítsa meg, hogy Délamerika mely államai, illetőleg azok mely részei azok, melyekbe honosaink kivándorlását engedélyezhetjük, és mely államok, illetőleg vidékek azok, amelyekbe a kivándorlás az illetők jól felfogott érdekében nem engedélyezhető. Mindaddig, míg kiküldöttem ezen útvjáról vissza nem tér, a Délamerikába való kivándorlás iránt előterjesztett kérelmek elbírálását függőben kell tartanom; addig odaszóló útlevelek kiállítását nem engedélyezhetem, miért is felbívom Alispán/Főkapitány/kapitány urat, hogy az érdeklődőket erről kellőkép tájékoztassa és ily irányú útlevél iránti kérelmeket további rendelkezésemig ne terjesszen fel.”⁶⁹¹

-1923.04.16. napján kelt 2905 BM sz. körrendelet Bon Julián venezuelai tb. konzul elismerése és hivatalos működése támogatása tárgyában.⁶⁹²

-1923.08.14. napján kelt 130.000 BM sz. körrendelet a Canadába, valamint Dél- és Középamerika államaiba kivándorolni szándékozók útleveleinek ügyében. Áldassy miniszteri tanácsos: „Az Északamerikai Egyesült-Államok törvényhozó testületének határozata értelmében az 1923/24. fiskális évben is Magyarországból az Egyesült Államokba csak bizonyos igen korlátolt számú magyar állampolgár vándorolhat ki. Ezen erős korlátozás folytán itthon elhelyezkedni nem tudó polgáraink mind sűrűbben kérnek engedélyt Canadába, valamint Dél- és Középamerika

⁶⁹¹ Belügyi Közlöny, 1923/8. 291.

⁶⁹² Belügyi Közlöny, 1923/22. 846.

államaiba. Különösen sok a Canadába kivándorolni szándékozók száma azóta, mióta a canadai kormány a háború következtében a magyar bevándorlókkal szemben fennállott tilalmat felfüggesztette és a magyarok bevándorlását Canadába ismét engedélyezte.

Fontos nemzeti, társadalmi és gazdasági érdekek kívánják, hogy a Canadába, valamint Dél- és Középamerikába való kivándorlás engedélyezését továbbra is magamnak tartom fenn. ...

Dél és Közép-Amerikai-Államokban általánosságban ezidőszereint nem mondhatók kedvezőnek, a közgazdasági állapotok az odairányuló kivándorlás számára. Éppen ezért igen fontos, hogy a kivándorolni szándékozók érdekeit szem előtt tartva, a Dél- és Közép-Amerikai-Államokba irányuló kivándorlási kérvényeket a legnagyobb elővigyázattal bíráljuk el.

A Dél- és Közép-Amerikai-Államokba kivándorolni szándékozóknak kivándorlási engedély iránti kérelmüket szintén az előjáróságnál, illetőleg rendőrkapitányságnál kell előterjeszteni. A hatóságok eljárása itt ugyanaz, mint Canadába kivándorolni szándékozóknál. Itt azonban az ottani hatóság részéről kiállított előzetes beutazási engedély felmutatása nem szükséges.

Az 1922. évi május hó 11-én 76.501 BM számú körrendelet rendelkezései szerint a Dél- és Közép-Amerikai-Államokba magyar kivándorlók csak a Royal Mail Steam Packet Company hajóstársaság hajóival utazhatnak. Ez a rendelkezés továbbra is érvényben marad. Szállítási szerződést továbbra is csak akkor köthetnek a fenti államokba kivándorolni szándékozók, ha erre tőlem külön engedélyt kapott az illető, illetőleg a Royal Mail hajóstársaság. Mindazon esetekben tehát, midőn Dél- és Közép-Amerika valamelyik államába a kivándorlási engedélyt megadom, az útlevel-kiállító hatóságoknak egy zöld aljnyomattal ellátott s folyószámozott különleges nyomtatványon kiadott három részből álló, kellőképp kitöltött rendeletet is fogok továbbra is megküldeni... Ezen kijárók száma napról-napra szaporodik, akik a legkülönbözőbb visszaéléseket követik el, dacára, hogyba üzelmek kiderülnek, velük szemben a legszigorúbb megtorló eljárás szokott folyamatba tétetni.” Ezért hívták fel a kivándorlók figyelmét arra, hogy az útlevel és vízum szerzés nem bonyolult, mindenki maga el tudja intézni.⁶⁹³

-1923.08.27. napján kelt 6568 BM sz. körrendelet a budapesti chilei tb. főkonzul működési engedélye és támogatása tárgyában.⁶⁹⁴

⁶⁹³ Belügyi Közlöny, 1923/40. 1497-1500.

⁶⁹⁴ Belügyi Közlöny, 1923/41. 1521.

-1923.10.10. napján kelt 8.445 BM sz. körrendelet a brazíliai tiszteletbeli konzul támogatása tárgyában.⁶⁹⁵

-1923. évi XXXV. törvénycikk 14. §-ának 1. bekezdése értelmében a belügyminisztérium belül működő kivándorlási biztosi hivatal a törvény hatálybalépésével megszűnt. A kivándorlási biztosok feladatait ettől kezdve a belügyminiszter által megbízott központi tisztviselők látták el.

-1923.07.10. napján kelt 79.815 BM sz. körrendelet az egy háztartásban élő családtagoknak a családfő útlevelébe útítársakként bejegyzéséről. Áldássy miniszteri tanácsos két pontban foglalta össze utasítását: „1. A 15. életévüket be nem töltött kiskorú gyermekek az európai összes államokba, valamint azonkívül az Északamerikai Egyesült Államokba, Canadába, Chilébe, Mexikóba, Argentínába és Brazíliába szóló útlevelekbe mint útítársak felvehetők.

2. A feleség ez idő szerint csupán az Ausztriába, Csehszlovákiába, Romániába, Szerbek-Horvátok-Szlovének királysága területére, Olasz, Lengyel, Német, Francia országokba, Svájcba, Belbiumba, Angliába és Hollandiába, azonkívül a tengerentúli államok közül az Északamerikai Egyesült-Államokba, Canadába, Chilébe, Mexikóba és Argentínában szóló útlevelekbe jegyezhető be útítársként, a többi külföldi államokba szóló útlevelekben ellenben ez idő szerint nem.

Az összes felsorolt államok álláspontja szerint családi útlevéllel a feleség és a gyermekek az útlevel tulajdonosa nélkül nem utazhatnak”⁶⁹⁶

-1923. évi 144.750 BM sz. körrendelet a Canadian Pacific Railway Company montreali gőzhajózási társaság részére kivándorlók szállítására adott engedélyről.⁶⁹⁷

-1923.10.24. napján kelt 165.153 BM sz. körrendelet az erkölcsrendészeti központi hatóság ügyrendjéről. Rakovszky Iván belügyminiszter a hatóságokat felszólította arra, hogy a nyomozók munkáját a leghathatósabban támogassák.⁶⁹⁸

-1924 argentin főkonzulátus⁶⁹⁹

-1924 perui tiszteletbeli főkonzulátus⁷⁰⁰

⁶⁹⁵ *Belügyi Közlöny*, 1923/50. 1948.

⁶⁹⁶ *Magyar Rendelet Tára*, 1923. Budapest, 1924. 419-420.

⁶⁹⁷ Uo. 1058

⁶⁹⁸ Uo. 494.

⁶⁹⁹ *Belügyi Közlöny*, 1924/452.

⁷⁰⁰ *Belügyi Közlöny*, 1924/1007.

-1924.04.30. napján kelt 1844 BM sz. körrendelet a kivándorlási ügynökösködések és kivándorlásra csábítás, valamint útlevél- és vízumkijáráások megakadályozásáról. Rakovszky Iván: *„Mind sűrűbben fordul elő az utóbbi időben, hogy különböző foglalkozású egyének kivándorlási ügynökösködéssel, útlevelek és vízumok kijáráásával kezdenek foglalkozni, és oly magas díjazást, és pedig igen gyakran idegen valutában követelnek a felektől.”*⁷⁰¹

-1925.06.27. napján kelt 220.902 BM sz. körrendelet a 12-40. életévben levő nők külföldi államokba szóló útlevélkérelmeinek elbírálásáról.⁷⁰²

-1925. június havában kelt 29.032 IM sz. rendelet a leánykereskedés elnyomása céljából létrejött nemzetközi egyezményről szóló 814/1913. ME. számú rendelet kiegészítéséről, valamint a nőkkel és gyermekekkel űzött kereskedés elnyomása céljából Genfben létrejött és az 1925. évi XIX. törvénycikkbe iktatott nemzetközi egyezményről.

Pesthy Pál felhívja a hatóságok figyelmét, hogy az 1913. évi 814 ME. Sz. rendeletben tették közzé azt, hogy az egyezményt mely államok erősítették meg. Köztük volt Brazília is, amely 1924.06.03-án írta alá az 1910-es Párizsi nemzetközi egyezményt és hozzátartozó zárójegyzőkönyvet. Csatlakozott továbbá az egyezményhez Uruguay is 1920-ban.

Ugyanakkor az 1921.09.30-án Genfben kelt egyezményt addig a latin-amerikai országok közül csak Kuba erősítette meg. Emellett csatlakozott hozzá Panama és Uruguay.⁷⁰³

-1926.02.20. napján kelt 5163 IM sz. rendelet a leánykereskedés elnyomása céljából létrejött nemzetközi egyezmények tárgyában kiadott rendelet kiegészítéséről.⁷⁰⁴

-1926.06.19. napján kelt 19.151 IM sz. rendelet a leánykereskedés elnyomása céljából létrejött nemzetközi egyezmények tárgyában kiadott rendelet kiegészítéséről.⁷⁰⁵

-1926.12.23. napján kelt 192.615 BM sz. rendelet útlevél-kiállítási díjaknak pengőértékben megállapításáról.⁷⁰⁶

⁷⁰¹ Magyar Rendelet Tára, 1924. Budapest, 1925. 395-396.

⁷⁰² Magyar Rendelet Tára, 1925. Budapest, 1926. 300-301.

⁷⁰³ Uo. 484-485.

⁷⁰⁴ Magyar Rendelet Tára, 1926. Budapest, 1927. 499-500.

⁷⁰⁵ Uo. 546-547.

⁷⁰⁶ Uo. 408-409.

-1927. évi 1354 BM sz. körrendelet Salgó Kornél budapesti chilei főkonzul működési engedélye tárgyában.⁷⁰⁷

-1927.02.19. napján kelt 173.656 BM sz. körrendelet az útlevél-kiállító hatóságok útlevél-kiállítási jogának kiterjesztéséről. Scitovszky Béla: *„Mintán ezidőszereint azok az okok, amelyek ezen szigorító rendelkezést megtételére indították hivatali elődeimet, már nagyrészt megszűntek, ezen rendelkezések megváltoztatása mellett felbatalmazom Alispán (Rendőrkapitány) urat, hogy az amerikai Egyesült-Államok kivételével, bárhova állíthasson ki nem kivándorlók részére útlevelet, természetesen a fennálló törvényes rendelkezések szigorú betartása mellett.*

Kivándorlók részére Európán kívüli országokra, továbbá nem kivándorlók, hanem bárki más részére az amerikai Egyesült-Államokra szóló útlevelet ellenben Alispán (Rendőrkapitány) úr ezentúl is csupán külön írásbeli engedélyem alapján állíthat ki.

Felbívom Alispán (Rendőrkapitány) úr figyelmét ezzel kapcsolatosan arra, hogy az 1909 : II. törvénycikk 1. §-a értelmében kivándorlónak tekintendő az, aki tartós kereset céljából külföldre távozik. Tehát kivándorló nem csupán az, aki kézimunkával tartja fenn magát (iparos, munkás, stb.), hanem az úgynevezett intellektuelek is annak tekintendők (mérnök, orvos, festő, stb.)”⁷⁰⁸

-1927.03.14. napján kelt 174.144 BM sz. körrendelet útlevelek kiállításánál az esetleg már kapott hazaszállítási költségek vagy útisegélyek figyelembevételéről. Scitovszky Béla felhívja a hatóságok figyelmét erre, mert a tapasztalat szerint olyanok is kaptak, akik ezt még nem fizették vissza.⁷⁰⁹

-1927.07.18. napján kelt 162.342 BM sz. körrendelet a kivándorlók itthon maradt, vagy időközben örökölt vagyonának kezeléséről. Áldásy József államtitkár felszólította a hatóságokat, hogy hívják fel a kivándorlók figyelmét arra, hogy vagyoni ügyeik itthoni intézésével bízzanak meg egy megbízható személyt, különben nehéz az érdekeiket képviselni, főleg, ha nem ismert a kivándorló tartózkodási helye.⁷¹⁰

- 1927.07.18. napján kelt 179.429 BM sz. körrendelet a Canadába kivándorolni szándékozók útlevélügyeinek intézésére. Áldásy József államtitkár tájékoztatta a hatóságokat, hogy Kanadában a vízáradások és a mostoha időjárási viszonyok következtében a gazdasági helyzet megromlott, és értesülésük szerint

⁷⁰⁷ *Belügyi Közlöny*, 1927/515.

⁷⁰⁸ *Magyar Rendelet Tára*, 1927. I. kötet, Budapest, 1927. 198-199.

⁷⁰⁹ Uo. 206-208.

⁷¹⁰ *Magyar Rendelet Tára*, 1927. II. kötet, Budapest, 1927. 1656-1657.

ezután csak Kanadában élő közvetlen hozzátartozóval rendelkező mezőgazdasági munkásokat fogad be az ország.⁷¹¹

-1927.12.17. napján kelt 183.381 BM sz. körrendelet új mintájú útlevéllapok forgalomba hozataláról, ezeknek statisztikai célokra való felhasználásáról, és az útleveleknek hosszabb időtartamra kiállításáról.⁷¹²

-1927.12.22. napján kelt 183.338 BM sz. körrendelet az útlevelekre vonatkozó statisztikai adatok szolgáltatása tárgyában. Scitovszky Béla tudatta a hatóságokkal, hogy ettől kezdve havi jelentéssel tartoztak az útlevél kiállításra jogosult hatóságok a Központi Statisztikai Hivatalnak.⁷¹³

-1927. évi 183.571 BM sz. körrendelet a Cunard Steam Ship Company Ltd. engedélyének meghosszabbításáról.⁷¹⁴

-1927. évi 183.572 BM sz. körrendelet a Société Anonyme de Navigation Belge-Americane (Red Star Line) antwerpeni gőzhajózási társaság engedélyének meghosszabbításáról.⁷¹⁵

-1927. évi 183.573 BM sz. körrendelet a The Oceanic Steam Navigation Company Ltd. (White Star Line) liverpooli gőzhajózási társaság engedélyének meghosszabbításáról.⁷¹⁶

-1927. évi 183.574 BM sz. körrendelet a Nederlandsch Amerikaanische Stamvaart Maatschappij (Holland Amerika Linie) rotterdami gőzhajózási társaság engedélyének meghosszabbításáról.⁷¹⁷

-1927. évi 183.575 BM sz. körrendelet a Compagnie Generale Transatlantique Havre-i gőzhajózási társaság engedélyének meghosszabbításáról.⁷¹⁸

-1927. évi 183.576 BM sz. körrendelet az United States Lines New York-i gőzhajózási társaság engedélyének meghosszabbításáról.⁷¹⁹

-1927. évi 183.577 BM sz. körrendelet a Hamburg Amerikanische Packetfahrt-Aktien Gesellschaft (Hamburg Amerika Linie) gőzhajózási társaság engedélyének meghosszabbításáról.⁷²⁰

⁷¹¹ Uo. 1664-1665.

⁷¹² Uo. 2348-2353.

⁷¹³ Uo. 2353-2360.

⁷¹⁴ Belügyi Közlöny, 1928/55. 1054.

⁷¹⁵ Uo. 1054.

⁷¹⁶ Uo. 1055.

⁷¹⁷ Uo. 1056.

⁷¹⁸ Uo. 1055.

⁷¹⁹ Uo. 1056.

-1927. évi 183.578 BM sz. körrendelet a Navigazione Generale Italiana genovai gőzhajózási társaság engedélyének meghosszabbításáról.⁷²¹

-1927. évi 183.579 BM sz. körrendelet a Norddeutscher Lloyd bremeni gőzhajózási társaság engedélyének meghosszabbításáról.⁷²²

-1927. évi 183.580 BM sz. körrendelet a Cosulich Societa Triestina di Navigazione-Cosulich trieszti gőzhajózási társaság engedélyének meghosszabbításáról.⁷²³

-1927. évi 183.581 BM sz. körrendelet a Canadian Pacific Railway Company montreali gőzhajózási társaság engedélyének meghosszabbításáról.⁷²⁴

-1928 Argentín főkonzulátus.⁷²⁵

-1928.05.19. napján kelt 275.402 BM sz. körrendelet a kivándorlással kapcsolatos kormányzati és igazgatási tennivalóknak a bel- és külügyminisztérium közti megosztása tárgyában. Scitovszky Béla tájékoztatása alapján a belügyminisztérium jogkörébe tartozott a kivándorlási mozgalmak megfigyelése, a kivándorlás korlátozására irányuló s a titkos kivándorlás elleni intézkedések az ország határain belül és az ország határain kívül, amennyiben ezen intézkedések rendőri jellegűek voltak. Továbbá a ki- és visszavándorlás törvényi szabályozása és tagjai érdekeinek védelme, a külföldi kolóniákról és megélhetési lehetőségekről való anyaggyűjtés, a magyar állampolgárok külföldi jogvédelme, végül a Kivándorlási Alap, a Kivándorlási Tanács és a kivándorlási biztosok működésének felügyelete. A külügyminisztérium jogkörébe tartozott a külföldön tartózkodó magyarság vándormozgalmainak figyelemmel kísérése, a külföldi államok bevándorlást érintő intézkedéseinek nyomon követése, a kivándorolt magyarok megélhetési, kereseti, kulturális és egészségügyi viszonyaira vonatkozó adatok gyűjtése, azok szakminisztériumokkal való közlése, illetve a magyar állampolgárok külföldi jogvédelme.⁷²⁶

-1928.07.18. napján kelt 277.919 BM sz. rendelet az útlevéllapok pontos kitöltése tárgyában. A hatóságokat a rendelt felszólította a pontosabb adminisztrációra, mert az okmányok pontatlan kitöltéséből eredően sok

⁷²⁰ Uo. 1057.

⁷²¹ Uo. 1057.

⁷²² Uo. 1058.

⁷²³ Uo. 1058.

⁷²⁴ Uo. 1059.

⁷²⁵ *Belügyi Közlöny*, 1928/857

⁷²⁶ *Magyar Rendelet Tára*, 1928. I. kötet, Budapest, 1928. 336-338.

kellemetlensége származott a kivándorlóknak. Továbbá felhívta a hatóságok figyelmét arra, hogy az ország rovatba kézzel írják be a célország nevét és ne pecsételjenek, mert a pecsétet könnyen lehet hamisítani, míg az eltérő írás hamar feltűnik.

-1928.08.13. napján kelt 281.861 BM sz. rendelet az útlevelek meghosszabbítása tárgyában. A rendelet értelmében az eredetileg egy évre kiállított útleveleket, ha nem volt törvényes akadálya, akár két-három évre is meg lehetett hosszabbítani.

-1928.10.24. napján kelt 282.228 BM sz. körrendelet az útlevéllapok kiállításáról. Áldásy József államtitkár utasította a hatóságokat, hogy a kis- és nagyközségekben az állami rendőrség helyett a községi előjáróság állítsa ki az útlevéllapokat. De mielőtt a főszolgabíró láttamozta volna, a rendőrség vezetőjének is meg kellett vizsgálnia, hogy nem ütközött-e törvénybe a kérelem.⁷²⁷

-1928.12.22. napján kelt 285.321 BM sz. körrendelet a Cunard Steam Ship Company Ltd. engedélyének meghosszabbításáról. Korábbi engedélyekre vonatkozó rendeletek: 1920. évi 76.237 BM sz. körrendelet, 1927. évi 183.571 BM sz. körrendelet.⁷²⁸

-1928.12.22. napján kelt 285.322 BM sz. körrendelet a Société Anonyme de Navigation Belge-Americane (Red Star Line) antwerpeni gőzhajózási társaság engedélyének meghosszabbításáról. Korábbi engedélyekre vonatkozó rendeletek: 1921. évi 47.863 BM sz. körrendelet, 1927. 183.572 BM sz. körrendelet.⁷²⁹

-1928.12.22. napján kelt 285.323 BM sz. körrendelet a The Oceanic Steam Navigation Company Ltd. (White Star Line) liverpooli gőzhajózási társaság engedélyének meghosszabbításáról. Korábbi engedélyekre vonatkozó rendeletek: 1921. évi 50.415 BM sz. körrendelet, 1927. évi 183.573 BM sz. körrendelet.⁷³⁰

-1928.12.22. napján kelt 285.324 BM sz. körrendelet a Compagnie Generale Transatlantique Havre-i gőzhajózási társaság engedélyének meghosszabbításáról. Korábbi engedélyekre vonatkozó rendeletek: 1921. évi 61.705 BM sz. körrendelet, 1927. évi 183.575 BM sz. körrendelet.⁷³¹

⁷²⁷ *Magyar Rendelet Tára*, 1928. II. kötet, Budapest, 1928. 1630-1931.

⁷²⁸ *Belügyi Közlöny*, 1928/55. 1054.

⁷²⁹ Uo. 1054.

⁷³⁰ Uo. 1055.

⁷³¹ Uo. 1055.

-1928.12.22. napján kelt 285.325 BM sz. körrendelet a Nederlandsch Amerikaanische Stamvaart Maatschappij (Holland Amerika Linie) rotterdami gőzhajózási társaság engedélyének meghosszabbításáról. Korábbi engedélyekre vonatkozó rendeletek: 1921. évi 61.706 BM sz. körrendelet, 1927. évi 183.574 BM sz. körrendelet.⁷³²

-1928.12.22. napján kelt 285.326 BM sz. körrendelet az United States Lines New York-i gőzhajózási társaság engedélyének meghosszabbításáról. Korábbi engedélyekre vonatkozó rendeletek: 1922. évi 22.924 BM sz. körrendelet, 1927. évi 183.576 BM sz. körrendelet.⁷³³

-1928.12.22. napján kelt 285.327 BM sz. körrendelet a Hamburg Amerikanische Packetfahrt-Aktien Gesellschaft (Hamburg Amerika Linie) gőzhajózási társaság engedélyének meghosszabbításáról. Korábbi engedélyekre vonatkozó rendeletek: 1922. évi 56.133 BM sz. körrendelet, 1927. évi 183.577 BM sz. körrendelet.⁷³⁴

-1928.12.22. napján kelt 285.328 BM sz. körrendelet a Navigazione Generale Italiana genovai gőzhajózási társaság engedélyének meghosszabbításáról. Korábbi engedélyekre vonatkozó rendeletek: 1922. évi 56.135 BM sz. körrendelet, 1927. évi 183.578 BM sz. körrendelet.⁷³⁵

-1928.12.22. napján kelt 285.329 BM sz. körrendelet a Norddeutscher Lloyd bremeni gőzhajózási társaság engedélyének meghosszabbításáról. Korábbi engedélyekre vonatkozó rendeletek: 1922. évi 99.887 BM sz. körrendelet, 1927. évi 183.579 BM sz. körrendelet.⁷³⁶

-1928.12.22. napján kelt 285.330 BM sz. körrendelet a Cosulich Societa Triestina di Navigazione-Cosulich trieszti gőzhajózási társaság engedélyének meghosszabbításáról. Korábbi engedélyekre vonatkozó rendeletek: 1922. évi 154.750 BM sz. körrendelet, 1927. évi 183.580 BM sz. körrendelet.⁷³⁷

-1928.12.22. napján kelt 285.331 BM sz. körrendelet a Canadian Pacific Railway Company montreali gőzhajózási társaság engedélyének

⁷³² Uo. 1056.

⁷³³ Uo. 1056.

⁷³⁴ Uo. 1057.

⁷³⁵ Uo. 1057.

⁷³⁶ Uo. 1058.

⁷³⁷ Uo. 1058.

meghosszabbításáról. Korábbi engedélyekre vonatkozó rendeletek: 1923. évi 144.750 BM sz. körrendelet, 1927. évi 183.581 BM sz. körrendelet.⁷³⁸

-1929 a guatemalai tiszteletbeli főkonzul működési engedélye.

-1929.01.03. napján kelt 1928. évi 36.672 FM sz. rendeletben már tájékoztatta a kamarákat a mezőgazdasági bizottságokat kivándorlási teendőikről.

-1929.04.13. napján kelt 275.316 BM sz. körrendelet a törvényhatósági kivándorlási bizottságok tennivalóinak ellátásával a mezőgazdasági kamarák megbízásáról. Scitovszky Béla szerint az 1929. évi 205.578 BM sz. körrendelet a társadalom közreműködésével a törvényhatóságokat a mind nagyobb kivándorlás megszüntetésére vagy korlátozására szólította fel. Scitovszky a rendeletben a következőképpen írta le a megelőző két évtized változásait: az első világháború alatt a kivándorlást részben betiltották. A háború végétől ez a tiltás megszűnt és 1921-től a kivándorlási mozgalom újraéledt. Így az 1921. évi 44.700 BM sz. körrendelet utasította a törvényhatóságokat a kivándorlási bizottságok újbóli megalakítására. A bizottságok munkája azonban nem volt kielégítő, mivel azok a társadalmi osztályok, akiknek ezt el kellett volna látniuk, a háború alatt nagyon megfogyatkoztak, és így nehezen tudták ellátni a megnövekedett feladatokat. Pedig ekkor a kivándorlás már a társadalom minden rétegét érintette. Az első világháború előtt arányában nagyobb volt a kivándorlás, de nem volt annyira kenyérkérdés, inkább a meggazdagodás vágya hajtotta őket. A század első évtizedeiben a földművesek adták a legnagyobb tömeget, a világháború után azonban sok értelmiségi is kivándorolt, igaz, még mindig a földművesek adták a meghatározó tömeget. Ezért döntött a belügyminiszter a földművelésügyi miniszterrel közösen amellett, hogy kivándorlási bizottságok teendői a mezőgazdasági bizottságokra bízassanak. Erről a földművelésügyi miniszter 1929.01.03. napján kelt 1928. évi 36.672 FM sz. rendeletben már tájékoztatta a kamarákat.

Míg a világháború előtt az Amerikai Egyesült Államokba volt a legnagyobb mérvű a kivándorlás, addig a húszas évekre ez elvesztette jelentőségét, ugyanis ide mindössze néhány száz magyar vándorolhatott ki.

⁷³⁸ Belügyi Közlöny, 1928/55. 1059.

„Dél-Amerikába nincs korlátozva a bevándorlás, azért mégsem sokan vándorolnak oda. Évente mindössze néhány százán, leginkább az értelmiségi osztályból és a tanult iparosság köréből. Dél-Amerikában a bevándorlónak erős küzdelmet kell kifejtene, és az eredmény nincs arányban a sok nélkülözéssel és megfeszített munkával. A hirtelen való meggazdagodás már itt sem lehetséges. Ez lelohasztotta a kivándorlási vágyat. Kanada befogadóképessége a legnagyobb. Itt évente néhány ezer magyar próbál szerencsét. Itt mezőgazdasági idénymunka jellemző, de a téli hónapokban felélik a nyári keresetet.”

A rendeletből kiderül az is, hogy sok ipari munkás az európai országokban próbált munkát vállalni, de közülük is sokan jelentkeztek később a külképviseleteken azzal, hogy kifogytak a pénzből, és nem tudnak hazautazni. Így a tömeges hazaszállítások miatt útlevelet csak azok kaphattak, akiknek biztosított volt a külföldi megélhetése.⁷³⁹

-1929. évi 289.726 BM sz. rendelet a világkörüli útra szóló útlevelek tárgyában. A világkörüli útra csak olyan személyeknek lehetett útlevelet kiadni, akik igazolni tudták, hogy rendelkeznek kellő anyagi háttérrel.⁷⁴⁰

-1929.04.22. napján kelt 11.298 IM sz. rendelet a leánykereskedés, valamint a nőkkel és gyermekekkel űzött kereskedés elnyomása végett létrejött nemzetközi egyezményekről. Zsitvay Tibor tudatta a hatóságokkal, hogy az 1921-es genfi egyezményt a latin-amerikai országok közül Chile fogadta el.⁷⁴¹

-1929.06.18. napján kelt 111.394 BM sz. körrendelet a nem kivándorlók részére kiállítandó útlevelek kiadásánál az úgynevezett bűnügyi priorálás részleges mellőzése tárgyában. Scitovszky Béla utasította a hatóságokat, hogy csak a gyanús esetekben végezzék el ezt a vizsgálatot, mert nagyon lelassította az útlevelek kiadásának procedúráját, és ez korlátozta a magánszemélyeket személyes ügyeik szabad intézésében. A kivándorlókra ez a könnyítés nem volt érvényes, rájuk továbbra is az 1909. évi 57.000 BM sz. rendeletben foglaltak vonatkoztak.⁷⁴²

-1929.10.09. napján kelt 288.991 BM sz. körrendelet a Mexikóba szóló útlevél kiállítására tárgyában.⁷⁴³

⁷³⁹ Magyar Rendelet Tára, 1929. I. kötet, Budapest, 1930. 147-148.

⁷⁴⁰ Magyar Rendelet Tára, 1929. II. kötet, Budapest, 1930. 1489.

⁷⁴¹ Magyar Rendelet Tára, 1929. I. kötet, Budapest, 1930. 444-445.

⁷⁴² Uo. 159-160.

⁷⁴³ Belügyi Közlöny, 1929/50 1106. és Magyar törvények és egyéb jogszabályok mutatója. I. pótkötet 1928-1932. Szombathely, 1933. 104.

-1929.10.16. napján kelt 289.570 BM sz. körrendelet a külföldi utazásokhoz szükséges útlevel-láttamozások (vízumok) Budapesten való megszerzésének tárgyában. Ennek bevezetésére azért volt szükség, mert egyre többen indultak úgy külföldre, hogy nem volt rá kellő fedezetük, és így később a külképviseletekhez fordultak segélyért.⁷⁴⁴

-1930.05.16. napján kelt 141.230 BM sz. körrendelet a tengerentúli államokba (Canada és az Amerikai Egyesült-Államok kivételével) szóló útlevelek elintézése tárgyában.⁷⁴⁵

-1931.03.18. napján kelt 211.343 BM sz. körrendelet a m. kir. honvédség, m. kir. vámőrség, m. kir. folyamőrség és m. kir. csendőrség kötelékébe tartozók útlevelkérelmeinek és kivándorlási engedélyeinek megadására vonatkozó kérelmeinek elbírálásáról.⁷⁴⁶

-1931.07.02. napján kelt 213.185 BM sz. körrendelet a Peruba szóló útlevelek tárgyában.⁷⁴⁷

-1931.07.21. napján kelt 213.610 BM sz. körrendelet a Cuba államba irányuló bevándorlás korlátozása tárgyában.⁷⁴⁸

-1931.10.06. napján kelt 5500 ME sz. rendelet a konzuli illeték újabb megállapításáról.⁷⁴⁹

-1931.12.22. napján kelt 216.793 BM sz. körrendelet az útlevelekre, illetve a kivándorlásra és visszavándorlásra vonatkozó adatok szolgáltatása tárgyában.⁷⁵⁰

-1931. évi 212.737 BM sz. körrendelet a kivándorlók orvosi vizsgálata tárgyában.⁷⁵¹

-1933.04.21. napján kelt 179.485 BM sz. körrendelet az állandóan külföldön lakó magyar állampolgárok útleveleinek meghosszabbításáról. Fiáth miniszteri tanácsos utasítása szerint ettől kezdve nem lehetett hazaküldeni a meghosszabbítani kívánt útlevelet, hanem azt az ottani külképviseletnél kellett kérvényezni.⁷⁵²

⁷⁴⁴ *Magyar Rendelet Tára*, 1929. II. kötet, Budapest, 1930. 1493.

⁷⁴⁵ *Belügyi Közlöny*, 1930/26. 469-471.

⁷⁴⁶ *Magyar Rendelet Tára*, 1931. I. kötet, Budapest, 1932. 136-142.

⁷⁴⁷ *Belügyi Közlöny*, 1931/29. 385-386. és *Magyar törvények*... 123.

⁷⁴⁸ *Belügyi Közlöny*, 1931/31. 406-407. és *Magyar törvények*... 23.

⁷⁴⁹ *Magyar Rendelet Tára*, 1931. II. kötet, Budapest, 1932. 1463-1476.

⁷⁵⁰ Uo. 1737-1743.

⁷⁵¹ *Magyar törvények*... 82.

⁷⁵² *Magyar Rendelet Tára*, 1933. I. kötet, Budapest, 1933. 1245-1246.

-1933.06.12. napján kelt 179.944 BM sz. körrendelet a kivándorlókkal kötött szállítási szerződések után járó illetékek lerovásának újabb szabályozásáról. Fiáth miniszteri tanácsos tájékoztatása szerint 3,6%-kal emelkedett a szerződések után fizetendő illeték.⁷⁵³

-1935.11.30. napján kelt 39.505 IM sz. rendelet a nagykorú nőkkel űzött kereskedés elnyomására vonatkozó genfi nemzetközi egyezményről. Lázár Andor az 1935. évi XX. törvénycikkben megerősített genfi nemzetközi egyezményben foglalt éves tájékoztatási kötelezettségének tett eleget. E tájékoztatás szerint az egyezményt a latin-amerikai országok közül továbbra is csak Chile fogadta el.⁷⁵⁴

-1936.01.03. napján kelt 176.715 BM sz. körrendelet a kivándorlók óvadékának kezelésére, megőrzésére és visszautalására vonatkozó rendelkezések módosításairól.⁷⁵⁵

-1936.12.10. napján kelt 39.886 IM sz. rendelet a nőkkel és gyermekekkel űzött kereskedéssel, valamint a szeméremsértő közleményekkel kapcsolatos bűnügyi adatszolgáltatásról. Lázár Andor az 1935. évi XX. törvénycikkben megerősített genfi nemzetközi egyezményben foglalt éves tájékoztatási kötelezettségének tett eleget. A tájékoztatóból kiderül, hogy még mindig Chile volt az egyedüli latin-amerikai ország, mely elfogadta a genfi egyezményt.⁷⁵⁶

-1937.10.14. napján kelt 33.762 IM sz. rendelet a leánykereskedés, valamint a nőkkel és gyermekekkel űzött kereskedés elnyomása végett létrejött nemzetközi egyezményről. Az 1910-es párizsi egyezményhez a rendelet születéséig Chile és Kolumbia csatlakozott a latin-amerikai államok közül. Az 1921-es genfi egyezményt pedig Brazília és Kolumbia erősítette meg.⁷⁵⁷

-1939. évi IV. törvénycikk a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról. 22. §: *„Felhatalmaztatik a minisztérium, hogy a zsidók kivándorlásának előmozdítására és a zsidók vagyonának ezzel kapcsolatban kivételre egyébként a törvényhozás hatáskörébe tartozó intézkedéseket rendeletben tehessen meg. Rendeletben állapíthatja meg a minisztérium azokat a vámjogi és egyéb szabályokat is, amelyek a zsidók kivándorlásának előmozdításával kapcsolatban a nemzeti vagyon védelme végett szükségesek.”*. Ehhez a törvényszöveg lábjegyzetében a következő kiegészítés tartozott: *„Ha olyan földterületre vagy olyan országokba kívánnak a magyar*

⁷⁵³ Magyar Rendelet Tára, 1933. II. kötet, Budapest, 1933. 1509-1511.

⁷⁵⁴ Magyar Rendelet Tára, 1935. I. kötet Budapest, 1935. 1253.

⁷⁵⁵ Magyar Rendelet Tára, 1936. I. kötet Budapest, 1937. 26-27.

⁷⁵⁶ Uo. 1354-1355.

⁷⁵⁷ Magyar Rendelet Tára, 1937. II. kötet, Budapest, 1938. 1410-1412.

országi zsidók kivándorolni, amelyek sajátos viszonyaiknál fogva a zsidók bevándorlása ellen nem emelnek kifogást, ezt a törekvést a magyar törvényhozás és kormány nemcsak magyar nemzeti érdekből, hanem a zsidóság érdekében is minden alkalmas eszközzel elő kell segítse. Ezt a törekvést nem kevésbé gátolják a kivándorlásról szóló 1909 : II. törvénycikk rendelkezései. Ezért indokolt a kivándorlásra jogszabályoktól eltérő rendelkezések megtételére a minisztériumnak felbatalmazást adni. Az eltéréseknek részletesen a jelen törvénybe felvétele a kérdés ezidőszaki állapotában nem lehetséges, mert a kivándorlás és másutt letelepülés kérdése nyilván hosszabb nemzetközi tárgyalásokat és megállapodásokat tesz szükségessé. Nincs olyan szándék, mely a vagyontárgyak külföldre kivitelt jelenleg korlátozó jogszabályok rendelkezéseit arra kívánná felhasználni, hogy a kivándorló zsidókat vagyonuktól megfosssa. Ezért tartalmaz a javaslat a kivándorló zsidók vagyonának kivitelére vonatkozó különleges rendelkezések megalkotására a minisztérium részére felbatalmazást.”

-1939.06.27. napján kelt 54.692 BM sz. rendelet az ipari munkások külföldre szerződtetésének szabályozásáról. Vitéz Keresztes-Fischer Ferenc tudatta a hatóságokkal, hogy attól kezdve csak a M. Kir. Állami Munkaközvetítő Hivatal közvetíthetett külföldre magyar ipari munkást. Hosszabbítás esetén, ha ipari munkásról volt szó és nem a M. Kir. Állami Munkaközvetítő Hivatala útján jött létre a szerződés, annak elfogadását meg kellett tagadni.

-1940. évi 3610 ME sz. rendelet a zsidók csoportos kivándorlása tárgyában.

-1940. évi 10.400 HM sz. rendelet a kivándorlás katonai szempontból való korlátozásáról.

-1940. évi 10.700 HM sz. rendelet a kivándorlás katonai szempontból való korlátozásáról.

Bevándorlással és kolonizációval kapcsolatos latin-amerikai törvények és rendeletek

Argentína

1823 - egy rendelet értelmében az argentin kormány pénzügyileg is támogatni kezdte a bevándorlást.

1824.04.13. - a Bernardino Rivadavia vezette argentin kormány felállította a kolonizáció elősegítésével és egy bevándorló ház felállításával megbízott Bevándorlási Bizottságot.

1826.05.20. - elfogadásra került a “Ley Enfiteusis” néven ismert agrártörvény, melynek hatására megindult a földműves bevándorlás Argentínába.

1853.05.11. - a Juan Bautista Alberdi tanulmányai alapján kidolgozott és ezen a napon elfogadott 1853-as argentin alkotmány 25. cikkelye kimondta, hogy az ország nem kívánja szabályozni földterületének megművelését, az ipar fejlesztését, illetve az oktatás, tudományok és művészetek oktatását ellátó európaiak bevándorlását.

1860 - a romantikus generáció gondolatai ihlette „Proyecto de la Generación” Argentína őslakosai helyett az európai civilizációban látta biztosítva az ország jövőjét. Ez a felfogás döntő befolyással volt a belső területeken élő őslakosokkal szembeni, és az európai bevándorlást támogató hivatalos argentin politikai felfogásra.

1864 - az új Vámtörvény vámmentessé tette a bevándorlók által Argentínába behozott munkaeszközöket.

1869 - bemutatásra került az állampolgársági törvénytervezet, mely az országban élő külföldiek állampolgárságának megszerzését könnyítette volna meg.

1872.05.22. - a Központi Bevándorlási Bizottság felügyelete alatt munkaügyi hivatalt hozott létre a Domingo Fausto Sarmiento vezette kormányzat, és újabb tervezet született az európai bevándorlás elősegítésére.

1876.10.06. - az argentin törvényhozás által elfogadásra került az első argentin bevándorlási és kolonizációs törvény. A 817. számú bevándorlási és kolonizációs törvény széleskörű szubvencióban részesítette a 60 évesnél fiatalabb napszámosok, földművesek, kézművesek, iparosok és tanárok bevándorlását, és az ország belső területein való kolonizációt. A törvényben foglaltak értelmében felállításra került az Információs és Propaganda Hivatal, és bevándorlási ügynököket neveztek ki az észak- és a közép-európai országokba, különös figyelmet szentelve az Osztrák-Magyar Monarchia és Itália területén

folytatott propagandamunkának. Magyar szempontból külön említésre érdemes a genovai konzul munkája, akinek a feladata az volt, hogy az Amerikai Egyesült Államokba készülők között népszerűsítse az Argentínába való kivándorlást.

1881.08.06. - az ezen a napon kelt 12.011 számú rendeletben foglaltak értelmében a zsidóbevándorlás elősegítéséhez külön ügynököt küldtek Európába.

1898 - a minisztériumokról szóló törvény a külügyminisztérium helyett az agrártárca alá helyezte a Bevándorlási Főosztályt.

1902.11.22. - elfogadásra került a „Ley Cané”-ként ismert 4144 számú törvény a külföldiek tartózkodási engedélyéről. Ez a törvény a végrehajtói hatalmat olyan jogkörrel ruházta fel, mely lehetővé tette az Argentína számára a “persona non grata”-nak minősülő személyek kiutasítását.

1910.06.28. - a társadalmi biztonságra való tekintettel a 7029 számú argentin törvény tovább szigorította a bevándorlás és az országban való tartózkodás feltételeit. A törvény a századelején kibontakozó sztrájkmozgalmak visszaszorítása érdekében a közönséges bűnözők mellett az anarchistákat is bevándorlók tiltó listájára tette. Ugyanakkor a spanyol és az olasz fecskerendszerű idénymunka mintájára az Osztrák-Magyar Monarchiának 40.000 idénymunkás időszakos alkalmazását ajánlotta fel.

1923.12.31. - az ezen a napon kelt rendelet az első világháború után újra felerősödő európai bevándorlás hatására tovább szigorította az 1876. évi 817. számú bevándorlási törvényt, mely a származási hely szerinti argentin konzuli engedély, illetve érvényes útlevél felmutatásával próbálta kiszűrni a “nem hasznos” bevándorlási elemeket. Nem számítottak hasznos bevándorlónak a munkaképességet befolyásoló betegségben szenvedők, a 60 évesnél idősebbek, és feltehetőleg a leánykereskedelem kiszűrésére való tekintettel, az egyedülálló, 15 évesnél fiatalabb gyermekkel bíró nők.

1938 - a növekvő gazdasági nehézségekre való tekintettel egy újabb rendelet került elfogadásra, mely egy, még a partraszállás előtt a hajón felmutatandó előzetes engedélyhez kötve próbálta megszüntetni a nem engedélyezett bevándorlást az országba.

1938.07.12. - a 11. számú titkos miniszteri körrendelet a zsidó bevándorlás ellen lépett fel, mikor megtiltotta az európai konzulátusainak a hazájukat nem kívánatos személyként elhagyók, illetve a kiutasítottak számára az argentin vízum kiadását.

Bolívia

1826.05.24. - Antonio José de Sucre vezette bolíviai kormány által Chuquisacában ezen a napon kiadott törvény rögzítette, hogy minden nép és nemzet szívesen látott a polgári jogokat tiszteletben tartó Bolíviában.

1826.11.19. - elfogadásra került Bolívia első alkotmánya, mely állampolgárságot biztosított minden, az országban három évnél hosszabb ideje élő külföldinek.

1911.01.18. - a bolíviai törvényhozás ezen a napon törvényt fogadott el a társadalmi biztonságot veszélyeztető elemek bevándorlásának tiltásáról, illetve kiutasításának foganatosításáról.

1924.01.12. - a bolíviai törvényhozás az ezen a napon elfogadott törvényben szabályozta a bevándorlás egészségügyi feltételeit.

1926.12.27. - a bolíviai törvényhozás ezen a napon egy kolonizációs törvényt fogadott el, mely könnyített fizetési feltételek mellett 50 hektáros földterülethez jutást biztosított minden bevándorlónak. Emellett rendelkezett a 100, egy tömbben letelepedett telepes után állami pénzből felállítandó iskoláról, a Kolonizációs Minisztérium alatt létrehozandó Bevándorlási Hivatal felállításáról, illetve a külföldi konzulátusok bevándorlási ügynökségként való működéséről is.

1937.01.28. - az ezen a napon kelt elnöki rendelet a földműveseken és a szerződéssel érkező munkásokon kívül az összes bevándorlótól 5000 boliviano összeg felmutatását követelte meg. Továbbá rendelkezett a betegek és idősek mellett a cigányok, nomádok és prostituáltak bevándorlásának tiltásáról is.

1937.08.02. - a bolíviai törvényhozás törvényt fogadott el az országban élő külföldiek besorolásáról és törvény adta jogaikról. A törvény leszögezte, hogy a törvény előtt az országban tartózkodó külföldiek a bolíviaiakkal egyenlő elbírálás alá esnek.

1938.12.01. - az ezen a napon kelt elnöki rendelet az országban három évnél hosszabb ideje élő külföldiek számára lehetővé tette az állampolgárság elnyerését.

1939.02.15. - a bolíviai törvényhozás az 1911.01.18-án elfogadott törvény szigorítását rendelte el ezen a napon a nem kívánatos külföldi személyekre nézve.

1939.06.28. - az ezen a napon kelt elnöki rendelet által a bevándorlók körét olyan tapasztalattal rendelkező földműves telepesekre szűkítették, akik az első év költségeihez szükséges pénzösszeggel rendelkeztek.

Chile

1824.04.10. - elfogadták az első bevándorlási törvényt Chilében, mely a hazai ipar és mezőgazdaság fejlődése érdekében az országba iparalapítási vagy megműveletlen területek kolonizációja céljából érkező bevándorlókról rendelkezett.

1882.10.10. - az ezen a napon kelt elnöki rendelet alapján felállították a Chile Európai Bevándorlási és Kolonizációs Főügynökségét.

1905.06.24. - a Szabályzat a Szabad Bevándorlásról az 50 évesnél fiatalabb, Európából vagy az Amerikai Egyesült Államokból származó földműveseket és bányászokat sorolta a bevándorlók közé. Bevándorlásuk előmozdítására Genovában és Hamburgban ügynökséget állítottak fel, amelyek kedvezményes hajójegyet, ingóságai vámmentes bevitelét, és a kolonizációra kiszemelt területig való egyszeri belföldi utazás ingyenességét ajánlották fel azoknak, akik vállalták a Chilében való letelepedést.

1911.12.26. - az ezen a napon kelt rendelet alapján szabályozták az országba belépni kívánó külföldiek egészségügyi állapotának kötelező ellenőrzését.

1918.12.12. - az 1918. évi 3.446. számú Ley de Residencia törvény megtiltotta az illegális kereskedelemben résztvevő, agitáló és közrenddel össze nem egyeztethető megmozdulásokat előidéző külföldiek tartózkodását az országban.

1934.02.07. - az 5402. számú törvényben foglaltak alapján csak a származási helynek megfelelő konzulátus előzetes engedélyével bíró külföldiek léphettek be az országba.

1935.12.21. - az ezen a napon kelt rendeletben újra szabályozták az országba belépni kívánó külföldiek egészségügyi állapotát.

1939.04.28. - a 640. számú rendelet a két évnél hosszabb ideje Chilében tartózkodó idegenek rokonainak, illetve ugyanezen évre 3000 spanyol polgárháborús menekültnek és 6000 „séminek” engedte meg a bevándorlást, azzal a kikötéssel, hogy utóbbiak az általuk kijelölt városokban vagy területeken kötelesek letelepedni.

1940 - Chile a 2544. számú rendelettel felfüggesztette az izraelita bevándorlók belépését az országba, még ha szabályos vízummal rendelkeztek is.

Kuba

1899.04.27. - az ezen a napon kelt hadügyminisztériumi körrendelet értelmében az Amerikai Egyesült Államokban hatályos bevándorlási törvényeket terjesztették ki az országra.

1902.05.15. - Leonardo Wood kormányzó az 1902. évi 155. számú katonai rendeletben újra publikálta az összes hatályos, bevándorlással kapcsolatos törvényt és rendeletet. Ugyanebben a rendeletben megtiltotta a kínai és egyéb, főként Haitiről, Jamaicából érkező, olcsó külföldi munkaerő szerződtetését és az országba való behozatalát.

1925 - Alfredo Zayas elnöki rendelete értelmében minden Kubából az Amerikai Egyesült Államokba illegálisan átvándorolt, majd onnan Kubába visszadeportált személy az országból kiutasítandó.

1933 - a 2.232 számú elnöki rendelet értelmében megkezdték a munka nélkül maradt külföldi állampolgárok állami pénzből történő repatriálását.

1933 - a 2.585 számú törvény a munkaadókat arra kényszerítette, hogy ötven százalékban kubai állampolgárokat alkalmazzanak, továbbá kikötötte munkafelvételkor a kubaiak, elbocsátáskor a külföldiek prioritását.

1939 - az 55 számú rendelet a menekültek belépését 500 dollár értékű garancia fizetéséhez kötötte.

Mexikó

1814.10.22. - az Apatzingán-i Alkotmány a honosítást, és ugyanezen alkotmány által megfogalmazott, az ország polgárait megillető jogokat azon külföldiek számára ajánlotta fel, akik katolikus vallásúak voltak és tiszteletben tartották a mexikói nemzet szabadságát.

1821.08.24. - a Córdovai Egyezmény lehetővé tette minden mexikói állampolgár és külföldi számára az országon belüli szabad költözést.

1846.12.04. - első kolonizációs törvény, mely elrendelte a kolonizációs osztály felállítását a belügyminisztérium alatt, és egyben az európai fehér bevándorlás támogatására is kísérletet tett.

1857.02.05. - az Ignacio Comonfort elnöksége alatt elfogadott alkotmány 11. cikke kimondta, hogy minden személy útlevelel, salvo-conducto és hasonló iratok nélkül, szabadon léphet be és költözhet a Köztársaság területén.

1886.05.20. - az Idegenrendészeti és Honosítási Törvény leírta a mexikói és külföldi személyek körét, ugyanakkor megfogalmazta az őket megillető jogokat, illetve a tőlük elvárt köteleességeket. A törvény ugyanakkor fenntartotta az állam jogát, hogy a reá nézve káros elemeket az országból kiutasítsa.

1908.12.22. - az 1908. évi Bevándorlási Törvény a bevándorlási folyamatok nyomon követése érdekében létrehozta a Miniszterelnöki Hivatal alatt működő Migrációs Szolgálatot, és elrendelte a bevándorlók regisztrálását, melynek részeként az ország partjaihoz érkező hajóskapitányokat utaslista bemutatására kötelezte.

1926.04.19. - az 1926. évi második Bevándorlási Törvény az első világháború után felerősödő bevándorlás és az országból az Amerikai Egyesült Államok felé mutató továbbvándorlás ellenőrzésének, illetve szabályozásának céljából a Miniszterelnöki Hivatal Migrációs Osztályává alakított Migrációs Szolgálat számos, az országban elszórtan felállított kirendeltség segítségével próbálta nyomon követni a folyamatokat. Ezt segítette az egységesített Külföldiek Nemzeti Regisztrációja és egy, a megnövekedett adminisztrációs költségek fedezésére szolgáló, a bevándorlókra kivetett külön adó.

1927.07.08. - az 1926. évi harmadik Bevándorlási Törvényben foglaltak korlátozásaként egy határozat a többségében nincstelen, utcai kereskedéssel foglalkozó arab, libanoni, örmény, palesztin, szír, török bevándorló országba lépését 10.000 peso felmutatásához kötötte.

1929.04.29. - az újabb határozat a határ közelében munkát vállaló „átutazó” külföldiekkel szemben lépett fel.

1929.11.06. - az arab, libanoni, örmény, palesztin, szír, török bevándorlás újabb tiltása.

1930.08.05. - egy újabb határozat betiltotta a lengyelek bevándorlását is.

1930. 01. hó - az 1930. évi negyedik Bevándorlási Törvény az olcsó kínai munkaerő mellett az elszaporodó külföldi, utcai kereskedőkkel azonosított arab és zsidó bevándorlást is megtiltotta, igaz, utóbbiaknál - mint azt az 1927.07.08-án és az 1929.04.29-én kelt határozat esetében láthattuk -, származási helyük szerint próbálták azonosítani, és így a lengyel, libanoni, orosz, örmény, palesztin, török és arab személyek belépését tiltották meg.

1931.05.19. - egy újabb határozat megtiltotta, feltehetőleg a cigányokra utalva, a „magyarok” Mexikóba való belépését.

1933. 10. hó - az 1930. évi negyedik Bevándorlási Törvényben és az 1931.05.19-én kelt határozatban foglalt tiltások megerősítése.

1934.02.16. - a műszerészekén kívül az összes bevándorló belépését 10.000 peso felmutatásához köötték.

1936.08.29. - az 1936. évi Általános Törvény a Lakosságról az ország népességének növekedését egyrésről természetes (születések számának növelése, gyermekhalandóság csökkentése) úton, másrésről pedig a bevándorlás útján kívánta elérni. Ez utóbbi kapcsán a főváros esetében 100.000, a többi szövetségi állam fővárosának esetében 20.000, egyéb települések esetében 5000 peso felmutatásához köötték a mezőgazdaságban, iparban vagy külkereskedelemben elhelyezkedő külföldiek munkavállalását. Ugyanakkor azonban bizonyos könnyítéseket vezettek be a honosítás terén.

Paraguay

1870 - a harmadik paraguayi alkotmány leszögezte, hogy az iparalapítás, földművelés, illetve tudományok és művészetek oktatása céljából érkező európai és amerikai bevándorlás nem korlátozható, sőt az elősegítendő. Az alkotmány kimondta azt is, hogy a külföldiek nem kötelesek az extra kényszeradókat fizetni.

1872.02.09. - döntés született a Bevándorlási Hivatal felállításáról.

1881.06.07. - az ország kihasználatlan földterületei kolonizációjának elősegítésére egy törvényt fogadtak el, amely a tapasztalt földműveseknek beutazási támogatást, hat hónapos ellátást, és tíz éves törlesztéssel 12 hektáros földterületet biztosított. Emellett a törvény a külügyminisztérium Bevándorlási Főosztályának felállításáról is rendelkezett.

1885.07.15. - elfogadásra került egy újabb kolonizációs törvény, mely hasonló feltételek mellett, a chacói területeken ajánlott fel megművelésre földterületeket.

1903.10.06. - az új bevándorlási törvény a bevándorlók körét kibővítette az 50 évnél fiatalabb iparosok, kézművesek, műszerészek, tanárok, mérnökök körére. Ugyanakkor a kedvezményeket a következőkre szűkítették: a Plata és Parana folyón való beutazás, a kolonizációra kiszemelt célállomásig való továbbutazás, illetve az első nyolcnapi tartózkodás költségeinek fedezése és a bevándorló által magával hozott ingóságok és munkaeszközök vámmentessége. A bevándorlókkal kapcsolatos ügyintézésel korábban megbízott külügyminisztériumi Bevándorlási Főosztály neve Bevándorlási és Kolonizációs Főhivatallá változott, és tevékenységi köre a Bevándorlási Hotel, illetve a külföldön működő ügynökségek propagandamunkájának ellenőrzésével tovább bővült.

1911.06.14. - újjászervezték a Bevándorlási és Kolonizációs Főhivatalt, melynek ettől kezdve az ország értékeit bemutató információs kiadvány külföldi kiadása és terjesztése is feladatává vált.

1913.01.25. - újabb rendeletben szabályozták a bevándorlás és az ország kolonizációjának adminisztrációs feladatait.

Peru

1821.09.23. - egy, a kereskedelemről hozott rendelet értelmében a külföldiek előtt tiltva maradt a Peru területén való kereskedelmi tevékenység.

1821.10.04. - az ezen a napon kelt rendelet megtiltotta a külföldieknek az országon belüli munkavállalást.

1821.10.17. - San Martín által ezen a napon hozott rendelet értelmében a Peruban élő külföldieket az ország állampolgáraihoz hasonló jogok illetik meg, és ugyanazon törvények is vonatkoztak rájuk. Emellett szabad lehetőséget biztosított a külföldiek országon belüli gazdasági tevékenységei számára.

1822.03.04. - újabb rendelet szabályozta a külföldiek országba való belépését.

1822.04.09. - az ezen a napon kelt rendelet az 1822.03.04-én kelt rendelet hatálya alól az iparos, illetve kézműves tevékenységet folytató személyeket kiemelte. Egy éves adómentességet biztosított mindazok számára, akik az ország mezőgazdaságának, iparának vagy bányászatának fejlesztését szolgáló eszközt vagy eljárást honosított meg Peruban. Emellett az országba érkező földműves telepesek számára is bizonyos kedvezmények folyósítását rendelte el.

1823.11.12. - Peru első alkotmánya állampolgárságot biztosított minden, az országban öt évnél hosszabb ideje élő külföldinek, ha az ország számára hasznos tevékenységet folytat. Egyébként a házas emberek számára tíz, agglegények számára tizenöt év volt szükséges az állampolgárság megszerzéséhez. Mindez alól kivételt a rabszolga-kereskedők képeztek, akik állampolgárságot Peruban az alkotmány értelmében nem szerezhettek.

1825.03.28. - az ezen a napon kelt rendelet, tekintettel az angol kereskedők rohamosan növekvő számára, visszavonta a kereskedelemben tevékenykedő külföldiek számára nyújtott kedvezményeket.

1826.12.09. - Peru második alkotmánya három évre csökkentette az állampolgárság elnyeréséhez szükséges, az ország területén való tartózkodást.

1832.11.21. - Peru külön közigazgatási területet hozott létre az ország keleti területén található esőerdő borította területen, és annak külföldiek való betelepítéséről törvényben rendelkezett.

1845.01.25. - Peru az épülő Pozuzo-Pasco út mentén letelepedő külföldiek számára 20 éves fizetési kedvezményt biztosított.

1849.11.17. - ezen a napon elfogadásra került az 1853-ig élő első bevándorlási törvény, mely minden 50-nél nagyobb számú csoportban Peruba érkező telepest 30 pesó pénzbeli támogatással, 10 éves adómentességgel, illetve a katonai szolgálat alól való mentességgel támogatott.

1855.12.06. - az ezen a napon kelt elnöki rendelet engedélyezte 1000 német telepes állami pénzen Pozuzoba való szállítását és ellátását, melynek eredményeként 1857-ben 302 Innsbruck környéki tiroli telepedett itt le és élnek itt máig utódaik.

1872.12.17. – az ezen a napon kelt rendelet alapján felállításra került az ország kolonizációját elősegítő Európai Bevándorlás Szövetsége.

1873.04.28. - elfogadásra került a második Bevándorlási Törvény, mely szakítva az esőerdő borította, elzárt belső területek kolonizációjával, a parti és hegyi területeken kezdett a telepítésekbe. Ennek eredményeként 3000, többségében olasz bevándorló érkezett a csendes-óceáni háború kitöréséig Chanchamayo vidékére. Továbbá a pozitivista szellemben született törvény a vidéki iparosok hiányára való tekintettel kézművesek bevándorlását is elősegíteni kívánta.

1893.10.14. - elfogadásra került a harmadik Bevándorlási Törvény, mely minden bevándorlónak - akik alatt a 60 évesnél fiatalabb fehérek voltak értendőek - magukkal hozott bútoraikra és szerszámaikra vámmentességet, a kolonizációra kiszemelt területig való egyszeri belföldi utazás ingyenességét és öt éves adómentességet biztosított. Ennek megszervezésére a törvény a felállítandó Bevándorlási és Kolonizációs Központi Juntát jelölte meg, ugyanakkor a konzulátusokat a perui bevándorlás és kolonizáció külföldi ismertetésére és népszerűsítésre kötelezte.

1906.08.10. - az ezen a napon kelt elnöki rendelet értelmében minden olyan európai és amerikai utazását fizeti a perui állam, aki iparalapítás céljából érkezik az országba.

1919.10.10. - az ezen a napon kelt elnöki rendelet biztosította a cigányokon kívül minden fehér bevándorló számára a Peruig szóló hajójegy-, majd onnan a kolonizációra kiszemelt területig való egyszeri belföldi utazás költségeit, illetve a magukkal hozott ingóságok vámmentességét.

1930 - egy bizonyos etnikai csoportok bevándorlását megtiltotta az országba.

1931.10.10. - az ezen a napon kelt elnöki rendelet megtiltotta azoknak a munkásoknak a bevándorlását, akiknek szabályszerű munkaszerződése nem volt. Munkások, és általában véve mindazok, akik a hajón III. osztályon utaztak, csak abban az esetben léphettek be Peruba, ha igazolták, hogy annál a perui konzulátusnál, ahol a vízumot megkapták, 100 dollárt letétbe helyeztek. Ebből az összegből a Peruból való esetleges hazaszállításukat, illetve az érdekében tett egyéb kiadásokat fedezhette a perui kormány.

1932.07.07. - az ezen a napon kelt elnöki rendelet az országba belépő külföldiekről havi jelentés tételére kötelezte a hajókapitányokat.

1935.05.30. - az ezen a napon elfogadott törvényhatározat úti okmányok és 2000 sol összegű pénz felmutatásához kötötte a külföldiek bevándorlását.

1936.06.26. - az ezen a napon kelt elnöki rendelet a perui munkások, iparosok és kereskedők védelmében szigorította a bevándorlási és az országon belüli munkavállalási feltételeket.

1937.05.15. - a 417. számú elnöki rendelet többek között megtiltotta a cigányok, a leánykereskedelemben résztvevők, az anarchisták és kommunisták Peruba való belépését.

Uruguay

1830.07.18. - az ezen a napon elfogadott első uruguayi alkotmány összes ingóságokkal együtt teljesen szabad be- és kivándorlást biztosított a külföldiek számára.

1853.06.04. - a mezőgazdasági termelés intenzitása növelésének céljából a 320. számú törvény vámmentességet biztosított a bevándorlóknak a mezőgazdasági kolóniák létesítéséhez szükséges eszközök, magok és építési alapanyagok behozatalakor.

1865.12.02. - a 837. számú törvény értelmében felállításra került a pénzügyminisztérium alatt az adminisztratív feladatokkal megbízott Bevándorlási Hivatal.

1881.06.30. - az ezen a napon kelt rendelet részletekig menően szabályozta az ország kolonizációs rendszerét.

1890.06.19. - elfogadásra került Uruguay első Bevándorlási Törvénye. A 2096. számú törvény korlátozások nélkül minden hajón érkező, és az országban letelepedni kívánó munkaképes külföldit bevándorlóként tartott számon. A törvény számos, a bevándorlást elősegítő és támogató rendelkezés mellett a 27. cikkben megtiltotta a cigányokra utalva a „magyarokként vagy bohémiaiakként ismert személyek” bevándorlását.

1911.07.05. - a 3795. számú második Bevándorlási Törvény további kedvezményeket nyújtott az országba letelepedni kívánóknak: megelőlegezte az ország partjáig, illetve az országon belül a kolonizációra kiszemelt helyig való egyszeri utazási költséget. Továbbá a törvény rendelkezett a Bevándorló Hotel felépítéséről is.

1932.07.15. - elfogadásra került a 8868. számú, „Külföldiek Belépése és Tartózkodása” néven ismert harmadik bevándorlási törvény, mely a gazdasági válság okozta nehézségek és munkanélküliség miatt újra fogalmazta azon személyek körét, akik az országba nem léphettek be. A cigányokra vonatkozó tiltásnál a „magyarokként vagy bohémiaiakként ismert személyek” megfogalmazás kikerült a szövegből. Ugyanakkor a törvény elrendelte az országban három évnél kevesebb ideje tartózkodó külföldiek kiutasítását.

1932.09.15. - az ezen a napon kelt rendelet, megtartva a 8868. számú törvény külföldi munkaerő bevándorlására vonatkozó tiltását, a szerződéssel érkező földműveseket és kisiparosokat kiemelte ebből a körből.

1936.10.13. - a 9604. számú negyedik Bevándorlási Törvény az 1932. évi 8868. számú bevándorlási törvényben foglaltak további szigorítását hozta, leszögezve, hogy a külföldön működő konzulátusok feladata a bevándorlásra nem jogosult

társadalmi csoportok és személyek kiszűrése. Ugyanakkor kiutasításra kerültek az ország területéről azok a külföldiek, akik a közrenddel ellenkező tevékenységet folytató társadalmi vagy politikai szervezet tagjai voltak.

Venezuela

1831 - az első Bevándorlási Törvény mentességet nyújtott a katonai szolgálat, illetve 10 évig az adófizetési kötelezettség alól a Kanári-szigetokről érkező bevándorlók számára.

1837.05.19. - az új bevándorlási törvény a hatalmas földterületek megművelésére már - szemben az 1831-es törvénnyel - az egész európai bevándorlás élénkítését kívánta elérni.

1845.05.24. - egy új bevándorlási törvény megerősítette a korábbi bevándorlást élénkíteni kívánó törvénykezést.

1847 - a belügyminisztérium felállította a rövid életű Bevándorlási Szövetséget.

1854.05.01. - újabb, az európai bevándorlást élénkíteni kívánó bevándorlási törvény lépett életbe.

1874.01.14. - Guzmán Blanco elnöki rendelete a földműves, iparos elemek bevándorlásának élénkítése mellett állt ki, és elrendelte az útiköltségek kifizetését, illetve a magukkal hozott ingóságok vámmentességét. Mindezek végrehajtására a Fejlesztési Minisztérium alatt létrehozták a Bevándorlási Főosztályt.

1890.07.20. - a Bevándorlási és Kolonizációs Törvény az ázsiai, valamint a 60 évesnél idősebb bevándorlókat tiltólistára helyezte. Ugyanakkor fél áron kínált egy hektáros fölterületeket a frissen bevándorlóknak, és amennyiben ezek felvették a venezuelai állampolgárságot, a katonai szolgálat alól is mentesültek.

1912.07.08. - az újabb bevándorlási törvény ismét hasonló támogatásokat helyezve kilátásba kiállt az európai telepesek bevándorlása mellett. Ennek népszerűsítésével a külföldön működő konzulokat bízta meg a törvény.

1918.06.26. - egy újabb bevándorlási törvény jelent meg, mely lényegileg az 1912. évi bevándorlási törvény ismétlése volt.

1936.07.22. - az újabb bevándorlási és kolonizációs törvény ismét az európai földműveseket próbált az országba csalogatni. A törvény ugyanakkor a csak a fehér telepesekre vonatkozott, így többek között a cigányok belépését is megtiltotta.

1938.08.26. - az ezen a napon kelt rendelet alapján az ország területeinek benépesítésére és a telepesek támogatásának céljából létrehozták a Bevándorlási és Kolonizációs Technikai Intézetet (ITIC).

Bilaterális és diplomáciai kapcsolatok áttekintése

Argentína

Buenos Aires

Főkonzulátus (1872.12.15.- 1903.11.06.)

Követség (1903.11.06.-1918), majd (1930.04.01.-1943)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Hoffer Miksa lovag	1872.12.15.	1979.01.26.	főkonzul
Mayer-Gravenegg Ottó báró	1879.01.26.	1884.04.07.	főkonzul
Salzberg Manó báró	1884.12.08.	1896.12.18.	főkonzul
Wrede Raoul herceg	1896.12.18.	1900.04.30.	főkonzul
Bolesta-Kodziebrodzki Lipót	1900.04.30.	1903.02.08.	főkonzul
Kuhn Ottó báró	1903.02.08.	1903.11.06.	főkonzul
Rhemen Hugó báró	1903.11.06.	1908.08.09.	rendk. követ és megh. miniszter
► Kolowrat-Krakowsky-Liebsteinsky János gróf	1907.10.18.	1908.06.16.	ügyvivő
► Seidler Frigyes János báró	1908.06.16.	1908.11.18.	ügyvivő
Schmucker Norbert lovag	1908.11.18.	1911.07.26.	rendk. követ és megh. miniszter
Hoening O'Caroll Ottó báró	1911.07.26.	1918	rendk. követ és megh. miniszter
► Proskowetz Gilbert lovag	1912.11.01.	1918	II. o. követségi titkár, ügyvivő (1915-től)
Németalföldi királyi követség	1918	1930.04.01.	magyar érdekvédelem
► Schlesinger Walter	1925.07.10.	1930.04.01.	magyar referens, tiszteletbeli alkonzul
Nelky Jenő	1930.04.01.	1932.12.13.	miniszterrezidens
Wodianer Andor	1933.02.21.	1934.06.08.	miniszterrezidens I
Haydin Albert	1934.06.08.	1939.06.30.	rendk. követ és megh. miniszter
Bobrik Arnó	1939.10.07.	1941.12.12.	rendk. követ és megh. miniszter
Semsey Andor	1942	1943	ideiglenes ügyvivő
Svéd királyi követség	1943	1948.09.01.	magyar érdekvédelem
Szeri Lénárd	1950.03.14.	1956.	rendk. és megh. nagykövet
Nagy Sándor	1956.06.09.	?	rendk. és megh. nagykövet

Rosario de Santa Fé

alkonzulátus (1894-1914),

konzulátus (1914.03.08.-1918),

tiszteletbeli konzulátus (1935-1936)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Deodato Madini	1894	1899	tiszteletbeli alkonzul
Canova Emil	1899	1905 előtt	tiszteletbeli alkonzul
Mahlo Friedrich	1905 előtt	1906.03.30.	tiszteletbeli alkonzul
Bohm Miksa Frigyes	1906.03.30.	1914.01.27.	Ügyvivő, majd tiszteletbeli alkonzul, (1907.02.25.-)
Galatti György lovag	1914.01.27.	1918	Ügyvivő, majd tiszteletbeli
Keleti Lajos	1935	1936	tiszteletbeli konzul

Acebal

Alkonzulátus (1913.31.21.-1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Drinkovich Domokos	1913.31.21.	1918	konzuli ügynök

Bahía Blanca

Alkonzulátus (1906.11.30.-1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Croft József Olivér	1906.11.30.	1918	tiszteletbeli alkonzul, majd alkonzul (1910)

Buenos Aires

Konzulátus (1903 előtt - 1912.12.05.)

Főkonzulátus (1912.12.05.-1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Michanovich Miklós báró	1903 előtt	1908 előtt	tiszteletbeli konzul
Michanovich Pedro báró	1899.06.03.	~ 1918	alkonzul
► Kutchera Maximilian	1905 előtt	1908 előtt	?
► Tišljár István	1899.03.23.	1906.06.11.	Irodai titkár
► Schanz Tivadar	1910.01.28.	~ 1918	Konzuli irodaitkár
Kobr Miloslav	1912.12.05.	~ 1918	Konzul, ügyvivő

Córdoba

Alkonzulátus (1910.04.21.- 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Wolf Jakab dr.	1910.04.21.	1918	alkonzul

Corrientes

Konzuli ügynökség (~1902 -1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Jautz Ladislaus	~1902	1905 előtt	konzuli ügynök
Működése szünetel	1905 előtt	1907.01.29.	
Mihovilčević János	1907.01.29.	1918	konzuli ügynök

Mendoza

Konzuli ügynökség (1911.11.21.-1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Kohn Ármin	1911.11.21.	1918	konzuli ügynök

Paraná

Alkonzulátus (1895.08.07.- 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Mohor Sándor	1895.08.07.	1906.03.29.	tiszteletbeli alkonzul
Marangunich Albert	1906.03.29.	1908.08.08.	ideiglenes ügyvivő
Marangunich Albert	1908.08.08.	1918	alkonzul

Posadas

Konzuli ügynökség (1900.10.13.-1914)

Alkonzulátus (1914-1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Blosset Rajmond Róbert	1900.10.13.	1916 előtt	konzuli ügynök, majd alkonzul (1914)
Rademacher Friedrich	1916 előtt	1918	ügyvivő

Río Cuarto

Konzuli ügynökség (1905.11.02- 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Biasi José	1905.11.02.	1918	konzuli ügynök

Tucumán

Alkonzulátus (1913.02.20-1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Krecek Ignác	1913.02.20.	1916 előtt	alkonzul
Schmidt Max	1916 előtt	1918	ügyvivő

Budapest

Konzulátus (? – 1908 előtt)

Főkonzulátus (1908-1918)

Követség (1925.08.14.-1943)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Schnabel Lipót	1891. előtt	1892.	ügyvivő
Frankl József	1893.	1908. előtt	konzul
Baldomero F. Gajan	1908. előtt	1914. előtt	főkonzul
Horacio L. Mayer	1914. előtt	1918.	
Valdez Díaz Alfredo		1918	ügyvivő
Hayton Henrik	1925.08.14.	1933.06.29.	
Justo E. Diana	1933.06.29.	1937.08.03.	
Ricardo Bunge	1937.08.03.	?	
José Manuel Llobet	1939.03.07.	1942	
Alberto J Viques	1942.	1943	ügyvivő
Svájci követség	1943		argentín érdekképviselő
► Simón Margel			argentín referens
Bartolome Denéri	1956.06.27.		

Fiume

Tiszteletbeli alkonzulátus (1876 előtt –1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Kanduth A.	1876. előtt	1880. után	
Whitehead Juan	1884. előtt	1901. után	
Kremesek Leó	1908. előtt	1918.	tiszteletbeli alkonzul

1866.03.12. - a 48-as honvédtiszt és amerikai tábornok Asbóth Sándort az Amerikai Egyesült Államok argentin nagykövetévé nevezték ki Buenos Airesbe.

1868.01.21. - elhunyt Asbóth Sándor, az Amerikai Egyesült Államok argentinai és uruguayi nagykövete.

1870.10.27. - az Osztrák-Magyar Monarchia részéről Anton von Petz báró, hadi tengerészeti ellentengernagy, teljhatalmú miniszter és rendkívüli küldetésű miniszter, míg Domingo Faustino Sarmiento argentin kormánya részéről Carlos Tejedor külügyminiszter a két állam közti barátsági-, kereskedelmi- és hajózási szerződést írt alá.

1871.12.04. - Magyarországon az 1871. évi XLVIII. törvénycikkben szentesítették az 1870.10.27-én Buenos Airesben az Osztrák-Magyar Monarchia és Argentína Köztársaság között kötött barátsági-, kereskedelmi- és hajózási szerződést.

1871.12.12. - Magyarország megtagadta az argentin és a brazil konzulok hatáskörének magyar területekre való kiterjesztését annak ellenére, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia és Argentína Köztársaság között kötött barátsági-, kereskedelmi- és hajózási szerződést szentesítő 1871. évi XLVIII. törvénycikk XIII. cikke úgy rendelkezett, hogy: *„A magas szerződő felek egymás területein és birtokaiban a kereskedelem oltalmára főconsulokat, consulokat, alconsulokat és consulsági ügynököket nevezhetnek ki. Mielőtt azonban ily tisztviselő működését megkezdí, azon ország kormánya részéről, melyre meghatalmazása szól, szokásos módon erre engedélyt kell nyernie; a szerződő felek mindegyikének egyszersmind szabadságában áll bizonyos helyeket, melyekre nézve ezt jónak látja, olyanok gyanánt jelölni meg, melyek consul székhellyel nem lehetnek, feltéve, hogy ezen kizárás általánosságban minden az illető országban működésre bocsátott hason fokozatú consuli tisztviselőre kiterjed.”.*

1872.12.15. - az Osztrák Magyar Monarchia Domingo Faustino Sarmiento kormányzása alatt felvette a diplomáciai kapcsolatot Argentínával. A Monarchia Buenos Airesben főkonzulátust, míg Argentína Bécsben főkonzulátust, és két adriai kikötőben, Fiumében és Triesztben konzulátust nyitott.

1875.10.26. – 30.216. IM számú rendelet szabályozta a La Plata államokban elhalt magyar honosok hagyatéki ügyeit.

1892. - Argentína Brüno után Budapesten nyitotta meg a Monarchia területén működő negyedik konzulátusát.

1894 - a Monarchia az argentinai Rosario de Santa Fében alkonzulátust állított fel.

1895.08.07. - a Monarchia az argentinai Paranában alkonzulátust állított fel.

1900.10.13. - a Monarchia az argentinai Posadasban konzuli ügynökséget állított fel.

1902. előtt – a Monarchia az argentínai Corrientesben konzuli ügynökséget állított fel.

1903.11.06. - a Buenos Aires-i osztrák-magyar főkonzulátus helyett a Monarchia szintén Buenos Airesben egy nagykövetséget és egy konzulátust állított fel.

1905.11.02. - a Monarchia az argentínai Río Cuartóban konzuli ügynökséget állított fel.

1906.11.30. - a Monarchia az argentínai Bahía Blancában alkonzulátust állított fel.

1908 - Budapesten Argentína főkonzulátust állított fel.

1910. előtt - Bécsben Argentína követséget állított fel.

1910.04.21. - a Monarchia az argentínai Córdobaiban alkonzulátust állított fel.

1911.11.21. - a Monarchia az argentínai Mendozában konzuli ügynökséget állított fel.

1913.31.21. - a Monarchia az argentínai Acebalban alkonzulátust állított fel.

1913.31.21. - a Monarchia az argentínai Tucumánban alkonzulátust állított fel.

1914. előtt - a Monarchia az argentínai Rosario de Santa Fében működő alkonzulátust konzulátusi rangra emelte.

1914.08.04. - Victorino de la Plaza vezette argentin kormány semlegességet hirdetett.

1915.05.25. - Argentína, Brazília és Chile megkötötték az ún. ABC egyezményt, mely burkoltan az Amerikai Egyesült Államok befolyásával szemben kívánt fellépni. Az egyezményt azonban végül csak Brazíliában ratifikálták, igaz, éppen ez volt az egyedüli állam, mely az amerikai nyomásra hadat üzent közülük Németországnak.

1917 - Hipólito Yrigoyen kormányzása alatt a semleges Argentína gyakorlatilag teljesen megszünteti a központi hatalmak országaival - így a Monarchiával is - kereskedelmét.

1918 - az első világháború miatt az épp szabadságát töltő utolsó osztrák-magyar követ, báró Hoemming O'Carroll Ottó már nem tudott Buenos Airesbe visszatérni, így a háború végéig Proskowetz Gilbert lovag volt a követség ügyvezetője. A Monarchia felbomlásával a Buenos Aires-i követség, illetve az alá tartozó osztrák-magyar konzulátusok, alkonzulátusok és konzuli ügynökségek működése is megszűnt. Az argentínai magyar érdekvédelmet ettől kezdve egészen 1930.04.01-ig a németalföldi királyi követség, és az ott dolgozó Schlesinger Walter magyar referens látta el.

1921.02.08. - a magyar diplomáciai ügyvivők kiküldésével egy időben döntés született a Buenos Aires-i követség felállításának elhalasztásáról.

1925.07.10. - a Buenos Aires-i németalföldi királyi követség magyar referensét, Schlesinger Valtert, tiszteletbeli alkonzullá nevezték ki.

1930.04.01. - Magyarország követséget nyitott Buenos Airesben, melynek feladata volt az argentinai, chilei és uruguayi magyar érdekképviselés. Ez a joghatóság 1933-tól Paraguayra, és 1934-1938 között Brazíliára is kiterjedt.

1935 - az argentinai Rosario de Santa Fében tiszteletbeli alkonzulátus nyílt Santa Fé tartomány területére érvényes konzuli joghatósággal.

1937 - megszűnt az argentinai Rosario de Santa Fében működő tiszteletbeli alkonzulátus.

1937.12.24. - Buenos Airesben kereskedelmi szerződést kötött Magyarország és Argentína.

1938 - Agustín P. Justo, Argentína volt elnöke, rangrejtve Budapesten járt.

1944.01.26. - a Pedro Pablo Ramírez vezette argentin kormány megszakította diplomáciai kapcsolatait Németországgal és Japánnal, továbbá felfüggesztette Magyarországgal, Romániával, Bulgáriával és a Vichy Franciaországgal. Ettől kezdve a svájci követség látta el Budapesten az argentin érdekvédelmet, míg Buenos Airesben a svéd királyi követség vette át a magyar érdekvédelmet.

1945.03.27. - a háború utolsó napjaiban Edelmiro Julián Farrell vezette argentin katonai kormány, erős külső nyomásra, hadat üzent a tengelyhatalmaknak.

1949.07.15. - a második világháborút követően Juan Domingo Perón kormánya elsőként vette fel a diplomáciai kapcsolatot Magyarországgal. Az ekkor létesülő Buenos Aires-i követség feladata a helyi magyar érdekvédelem mellett a térség többi latin-amerikai országával való kereskedelmi, kulturális és diplomáciai kapcsolatok felvétele volt.

Bolívia

Santiago de Chile

Követség (1902.12.06.-1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Starzensky Lénárt gróf	1902.12.06.	1905.06.11	rendk. követ és megh. miniszter
Szápáry Lőrincz gróf	1901.06.10.	1905.06.11	II. o. követségi tanácsos, ügyvivő
Giskra Károly báró	1905.10.29.	1906.10.23.	rendk. követ és megh. miniszter
Styrcea János báró	1906.11.11.	1912.12.16	rendk. követ és megh. miniszter (1908.12.12.-1910.03.10. szabadságon)
Szápáry Lőrincz gróf	1912.12.16.	1918 előtt	rendk. követ és megh. miniszter

Oruro

Alkonzulátus (1904.04.20.-1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Sabioncello Jakab	1904.04.20.	1918 előtt	alkonzul
Franichevich Santiago	1918 előtt	1918	ügyvivő

Budapest

Konzulátus (1914 előtt -1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Rudas Miksa	1914 előtt	1918 előtt	konzul
Hofman Géza	1918 előtt		tiszteletbeli konzul
Franichevich Santiago	1918		ügyvivő
Hoffmann Géza	1918 előtt	1918	ügyvivő

1885.07.11. - az ezen a napon kötött nemzetközi egyezményben Chile a Peru és Bolívia ellen folytatott háborúja alkalmával hadikárokat szenvedett magyar és osztrák alattvalók kártérítési követeléseit elfogadta.

1887.05.01. - a magyar törvényhozás szentesítette a chilei külügyminiszter, Aniceto Vergara Albano és báró Schenk zu Schweinsberg német követ által 1885. évi július 11-én kötött nemzetközi egyezményt, a csendes-óceáni háború alkalmával hadikárokat szenvedett magyar és osztrák alattvalók kártérítési követeléseiről rendelkező 1887. évi XXI. törvénycikket.

1902.12.06. - a Monarchia Santiago de Chile-i követét Bolíviába akkreditálta.

1910 előtt - a Monarchia konzulátust nyitott a bolíviai Oruróban.

1911.05.25. - Mexikó, Guatemala, San Salvador, Honduras, Nicaragua, Costa-Rica, Venezuela, Columbia, Ecuador, Bolívia, Peru és Chile államokkal

kereskedelmi szerződések kötésére irányuló tárgyalásokat indított a Monarchia kereskedelmi minisztériuma.

1914 - a trieszti és bécsi főkonzulátusok mellett Budapesten is konzulátust nyitott Bolívia.

1917.04.13. - Bolívia megszakította diplomáciai kapcsolatait Németországgal, de az Osztrák-Magyar Monarchiával, annak felbomlásáig, megmaradtak a kapcsolatok.

1918 - a bolíviai Oruróban működő alkonzulátus a Monarchia felbomlásával megszűntette működését.

1942.01.26. - az Enrique Peñaranda Castillo vezette bolíviai katonai kormány megszakította Németországgal, Japánnal és a magyar érdekvédelmet is ellátó Olaszországgal a diplomáciai kapcsolatot.

1943.04.07. - az Enrique Peñaranda Castillo vezette bolíviai katonai kormány hadat üzent a tengelyhatalmaknak.

1952.10.17. - ugyanezen évben történt bolíviai társadalmi változások hatására Magyarország felvette a diplomáciai kapcsolatot Víctor Paz Estenssoro kormányával.

Brazília

Rio de Janeiro

Követség (1816.12.?-1918), majd (1928.02.23.- 1942.09.16.)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Eltz Manó gróf	1816.12.?	1818.02.23	rendk. követ és megh. miniszter
Neven Vilmos József báró	1818.05.26	1819.02.26	rendk. követ és megh. miniszter
► Mareschall Vencel báró	1818.05.26	1819.02.26	ügyvivő
Stürmer Bertalan báró	1820.06.09	1821.05.21	rendk. követ és megh. miniszter
Mareschall Vencel báró	1821.05.21.	1830.05.29.	rendk. követ és megh. miniszter
Daiser-Sylbach Lipót báró	1830.05.29.	1844.04.12.	rendk. követ és megh. miniszter
Rechberg-Rothenlöwen Bernát gróf	1844.05.21.	1847.07.09.	rendk. követ és megh. miniszter
Sonnleithner Ipoly báró	1847.07.09.	1868.05.12.	rendk. követ és megh. miniszter
Ludolf Manó gróf	1868.05.12.	1872.01.10.	rendk. követ és megh. miniszter
Sonnleithner Ipoly báró	1872.01.10.	1874.12.01.	rendk. követ és megh. miniszter
Schreiner Gusztáv báró	1875.02.06.	1881.10.30.	rendk. követ és megh. miniszter
Seiller Alajos báró	1881.10.30.	1888.12.31.	rendk. követ és megh. miniszter
Welsersheimb Rezső gróf	1888.12.31.	1890.12.30.	rendk. követ és megh. miniszter
Hengelmüller László nemes	1891.03.04.	1893.05.07.	rendk. követ és megh. miniszter
Koziebrodzki Lipót gróf	1891.03.04.	1893.05.07.	rendk. követ és megh. miniszter
Schmit Ernő taverai lovag	1894.10.11.	1896.10.29.	rendk. követ és megh. miniszter
► Callenberg Lajos	1894.10.11.	1896.10.29.	ügyvivő
Mezey Sándor nemes	1896.10.29.	1898.12.15.	rendk. követ és megh. miniszter
Kuczynsky Jenő lovag	1899.02.03.	1905.09.10	rendk. követ és megh. miniszter
► Bukuwky Mihály gróf	1899.02.03.	1905.09.10	ügyvivő
Forgách János gróf	1905.10.29	1907.06.19	rendk. követ és megh. miniszter
► Bukuwky Mihály gróf	1905.10.29	1907.06.19	ügyvivő
► Post Miklós	1905.10.29	1907.06.19	konzul
Seidler Frigyes János báró	1905.10.29	1907.06.19	követségi attaché, ügyvivő
Riedl Ferenc báró	1907.10.06	1911.06.30	rendk. követ és megh. miniszter
Egger Lothár báró	1907.10.06	1911.06.30	ügyvivő
Kolossa Ferenc	1912.05.22	1918	rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter
Németalföldi királyi követség	1919	1927	magyar érdekvédelem
Wawra Lajos	1923	1927.02.17.	ügyvivő
Winter Károly	1927.02.17.	1928.02.23.	ügyvivő
Haydín Albert (1934.05.18.- től Buenos Airesből)	1928.02.23.	1938.06.14.	miniszterrezidens, majd rendk. követ és megh. miniszter (1931)
► Bogdán Iván	1931	1931	II. o. követségi titkár
► Bolgár Dezső	1931	1932	követségi irodafőtiszt, irodaigazgatósági cím
Szentmiklósy Andor	1938.06.25.	1939.07.12.	ügyvivő
Ifj. Horthy Miklós	1939.07.12.	1942.09.16.	szerződéses tisztviselő, rendk. követ és megh. miniszter
Svéd követség	1942	1944	magyar érdekvédelem
Alvári Béla	1942	1944	ideigl. beosztott irodatiszt

Alfredo Chaves

Konzuli ügynökség (1912.07.26- 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Bertoldi Carlos	1912.07.26.	1918	konzuli ügynök

Bahia

Konzulátus (1876 előtt-1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Stade C.	1876 előtt	?	konzul
Dobbert Ferdinand Gustav	1885	?	Tiszteletbeli konzul
Ottens F. H.	1891 előtt	1893 előtt	konzul
Podesta Stefano	1893 előtt	1898 után	konzul
Machado Manuel José	1902.11.15.	1916 előtt	konzul
Meyer Hans	1916 előtt	1918	ügyvivő

Belém do Pará

Alkonzulátus (1876 előtt-1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Fernandes F. Joaquim	1876 előtt		alkonzul
Alvez de Souza Fortuna	1891	1896 után	Tiszteletbeli alkonzul
Cmok Hermann	1898 előtt	?	ügyvivő
Autran Carlos Freire	1902.08.05.	1910 előtt	alkonzul
Martin Luiz Carlos	1910 előtt	1910.02.07.	ideiglen ügyvivő
Steiner Péter	1910.02.07.	1918	alkonzul

Bello Horizonte

Konzulátus (1907.04.01.-1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Jaegher Frigyes	1907.04.01.	1918 előtt	konzul
Thon József	1918 előtt	1918	ideiglenes ügyvivő

Blumenau

Konzuli ügynökség (1909.01.21.-1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Höschl Lipót	1909.01.21.	1916 előtt	konzuli ügynök
betöltetlen	1916 előtt.	1918	

Curityba

Alkonzulátus (1896.08.21. -1899.12.06)

Konzulátus (1899.12.06- 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Pohl Vilmos	1896.08.21.	1901.06.10.	beosztott, alkonzul (1900.09.01.-), ideiglenes ügyvivő (1901.08.17.-)
Jurystowski Miklós lovag	1900.02.05.	1902.12.22.	beosztott, alkonzul (1900.09.01.-), ideiglenes ügyvivő (1901.08.17.-)
Bertoni Károly	1902.12.22.	1904.06.17.	ideiglenes ügyvivő
Okecki Zdislaus lovag	1903.12.15.	1906.09.23.	ügyvivő, alkonzul (1905.12.27.-)
Haller Ágost, hallenburgi	1907.03.20.	1908.10.13.	ügyvivő
Haller Ágost, hallenburgi	1908.10.13.	1909.02.22.	konzul
► Kossowski József	1906.10.02.	1908.08.09.	konzulátusi irodatiszt
► Szuber Ferenc	1907.12.07.	1918	ideiglenes beosztott, 1908 irodatiszt, 1909 konzuli irodai titkár
Potuček János	1910.08.22.	1918	alkonzul, ügyvivő
► Botteri Vendel	1910.11.30.	1913.06.13.	irodatiszt
Ocetkiewicz Arthur	1912.04.06.	1912.11.17.	alkonzul

Florianopolis

Konzulátus (1907.04.01.-1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Vahl Ernő	1907.04.01.	1918 előtt	konzul

Fortaleza (Cearà)

Alkonzulátus (1875-1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Ribeiro da Cunha Severino	1875 előtt	1885 előtt	alkonzul
Lopez de Cunha Luis	1885	1901 után	tiszteletbeli alkonzul
betöltetlen	1901 után	1908.09.26.	
Barozzo Joakim	1908.09.26.	1918 előtt	alkonzul
► Jannsen Henrik	1910 előtt	1914 előtt	tiszteletbeli kancellár

Garibaldi (Conde d'Eu)

Alkonzulátus (1908.01.18.-1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Fronchetti Giovanni	1908.01.18.	1918	konzuli ügynök

Joinville

Konzuli ügynökség (1909.01.21.-1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Mayerle Péter	1909.01.21.	1918	konzuli ügynök

Maceió

Alkonzulátus (1908.08.27.- 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Tavares da Costa João	1908.08.27.	1918	alkonzul

Manaos

Konzuli ügynökség (1901 után-1909.01.04.)

Tiszteletbeli alkonzulátus (1909.01.04.-1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Penner Hubert	1901 után	1905	konzuli ügynök
Scholz Károly	1906.03.20.	1909.01.04.	konzuli ügynök
Scholz Károly	1909.01.04.	1918 előtt	tiszteletbeli alkonzul
Raminger Hans	1918 előtt	1918	ideiglenes ügyvivő

Paranagua

Konzuli ügynökség (1906-1918 előtt)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Marques Ennio	1906	1907.11.14.	konzuli ügynök
Leschard Albert	1907.11.14.	1910.10.29.	konzuli ügynök
Silva Correia, Ceciliano da	1910.10.29.	1918 előtt	konzuli ügynök

Pernambuco

Konzulátus (1875- 1918 előtt)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Livramento José Antonio, Arango do	1875 előtt	1893 előtt	konzul
Saporiti József	1885		tiszteletbeli kancellár, ügyvivő
Burle Henrik	1893 előtt	1896 előtt	tiszteletbeli konzul
Barza Szilárd	1896.10.?	1897.07.11.	ügyvivő
Barza Szilárd	1897.07.11.	1918 előtt	konzul

Porto Alegre

Tiszteletbeli konzulátus (1876-1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Teltscher Edmund	1876	1891 után	konzuli ügynök, tiszteletbeli konzul
Bastian João Carlos	1891 után	1896 előtt	ügyvivő
Aretz Johann	1896 előtt	1898 után	tiszteletbeli alkonzul
német konzul	?	1903.08.30.	ügyvivő
Kostanjević József	1903.08.30.	1907.11.07.	állandó ügyvivő
Rottauscher Viktor, malatai	1904.06.30.	1905.09.13.	állandó ügyvivő
Retchek Antal	1914.03.21.	1914.12.16.	ügyvivő
Konstanjević József	?	1918	ügyvivő
Ebner Károly	1927 előtt	1942 előtt	tiszteletbeli konzul

Rio de Janeiro

Tiszteletbeli főkonzulátus (1876 előtt -1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Gross Károly Vilmos	1876 előtt	1886 előtt	tiszteletbeli főkonzul
Klingerhöfer Ede	1886 előtt	1887 előtt	tiszteletbeli főkonzul
betöltetlen	1887 előtt	1891 előtt	
Mayer Alfréd lovag	1891 előtt	1896 előtt	konzul, ügyvivő
Bombiero Gyula lovag	1895.04.24.	1901.12.01.	konzul, ügyvivő
Bombiero Gyula lovag	1901.12.01.	1903.11.24.	főkonzul
► Bertoni Károly	1901.11.28.	1902.12.22.	beosztott, majd alkonzul (1902.12.07-)
► Turk Ferencz	1902.06.09.	1905.06.28.	tiszteletbeli irodai titkár
Post Miklós	1906.04.12.	1907.11.28.	ügyvivő
Potuček János	1906.12.22.	1910.03.08.	alkonzul, 1908.03.23. ügyvivő
► Retchek Antal	1909.07.01.	1914.03.21.	konzulátusi attaché, majd alkonzul (1911.05.15.)
► Turk Ferencz	1906.12.22.	?	tiszteletbeli konzul
► Schanz Tivadar	1904.08.18.	1910.01.28.	konzulátusi irodatiszt
Prohaska Oszkár	1913.02.20.	1918	konzul, ügyvivő (1913.02.20.-)
► Karabetz Leo lovag	1912.04.04.	1913.11.03.	konzuli irodatiszt
Jermann Jenő	1925.10.24.	1930	tiszteletbeli konzul

Rio Grande do Sul

Alkonzulátus (1876-1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Tollens L. F.	1876	1891 előtt	tiszteletbeli alkonzul
Hoofe György	1891 előtt	1898 előtt	tiszteletbeli alkonzul
Engelhardt Károly	1898 előtt	1903 előtt	tiszteletbeli alkonzul
betöltetlen	1903 előtt		
Stoss Pál	1905 előtt	?	ideiglenes ügyvivő
Roessler Zsigmond	1910 előtt	1911.10.15.	német konzulátus ideigl. ügyvivője
Meissner Keresztély	1911.10.15.	1918	alkonzul

São Luiz do Maranhão

Alkonzulátus (1876-1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Fernandes F Joaquim	1876	1891 előtt	tiszteletbeli alkonzul
betöltetlen	1893	1895	
betöltetlen	1910 előtt	1910.03.03.	
Friedheim Adolf	1910.03.03.	1918	alkonzul

Santa Thereza

Tiszteletbeli konzuli ügynökség (?-1918 előtt)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
betöltetlen	1914 előtt	1918 előtt	

Santos

Konzulátus (1875-1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Ferreira da Silva José	1875		tiszteletbeli alkonzul
Zerrenner Anton	1885	1893 előtt	tiszteletbeli alkonzul
Bormann Ernst	1893 előtt	1898 után	alkonzul
Arnstein Alajos	1902.11.02.	1908.10.26.	konzul
Struckmeyer Nándor	1908.10.26.	1912.01.02.	konzul
Jauckens Lajos Károly	1912.01.02.	1918 előtt	konzul
Renlinger Albert	1918 előtt	1918	ügyvivő

São Paulo

Konzulátus (~ 1897-1918), majd (1925.07.24.-1942.09.16.)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Müller Franz	1903 előtt	1903 előtt	tiszteletbeli konzul
Bertoni Károly	1905.03.09.	1910.03.08.	állandó ügyvivő
Potuček János	1910.03.08.	1910.11.27.	ideiglenes ügyvivő
► Botteri Vendel	1897.07.31.	1910.11.30.	tiszteletbeli hivatalnok
► Bornatzik Alfonz	1910 előtt	1914 előtt	tiszteletbeli tisztviselő
Rémy-Berzencovich Károly, szillasi	1911.05.26.	1918	állandó ügyvivő, majd konzul (1911.12.09.-)
Ocetkiewicz Arthur	1912.12.18.	1912.09.24.	alkonzul, 1913.06.06. ügyvivő
Kossowski József	1908.08.09.	1918	konzulátusi irodatiszt, majd 1912.11.13. konzulátusi irodaitkár
Reviczky István dr.	1925.07.24.		konzul
Wawra Alajos	1927	1928	konzulátusi irodafőtiszt, ügyvivő
Boglár Lajos dr.	1927	1942.09.16.	konzulátusi irodafőtiszt, ügyvivő
Katoch Gyula dr.	1942	1942.09.16.	irodasegéd

Victória

Konzulátus (1905.03.08-1918 előtt)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Hegner Antal	1905.03.08.	1918 előtt	konzul

Bécs (? – 1918)

Budapest (1926-1942)

Követség

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
D'Aguilar de Andrade	1880 előtt	1884 előtt	rendk. követ és megh. miniszter
Pedro Carvalho Borges	1884 előtt	1886 előtt	rendk. követ és megh. miniszter
H. G. De Mello e Aloim	1886 előtt	1896 előtt	rendk. követ és megh. miniszter
C. de Azevedo	1906.01.09.	1914 után	rendk. követ és megh. miniszter
Octavio Fialho	1926	1929.07.23.	rendk. követ és megh. miniszter
Pedro de Moraes Barros	1929.07.23.	1935.10.15.	rendk. követ és megh. miniszter
S. de Souza-Leao Gracie	1935.10.15.	1939.05.02.	rendk. követ és megh. miniszter
Octavio Fialho	1939.05.02.	1942	rendk. követ és megh. miniszter
Svájci követség	1943		brazil érdekvédelem

Budapest

Tiszteletbeli főkonzulátus (1891 előtt -1918)

Tiszteletbeli konzulátus (1923.09.23.- 1935.05.25.)

Konzulátus (1935.05.25.-1942)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Burchard-Bélaváry Konrád	1891 előtt	1898 előtt	tiszteletbeli főkonzul
betöltetlen	1898 előtt	1908 előtt	tiszteletbeli főkonzul
Kuranda Emil	1908 előtt	1918 előtt	tiszteletbeli főkonzul
dr. Kovács József	1918 előtt	~ 1918	tiszteletbeli alkonzul, ügyvivő
Kovács József dr.	1923.09.23.	1934.10.01.	tiszteletbeli konzul
Privitzky András dr.	1927 előtt	?	tiszteletbeli alkonzul
Milton Cesar Wegnelin Vieira	1934.10.01.	1935.05.25.	tiszteletbeli konzul
Antonio Mendes Vianna	1935.05.25.	1939	konzul
Némay Ferenc	1935	1942	tiszteletbeli alkonzul
betöltetlen	1939	1942	konzul

Fiume

Alkonzulátus (1886 előtt – 1918 előtt)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Hauser György	1886 előtt	1891 előtt	alkonzul
Kuranda Emil	1891 előtt	1908 előtt	Alkonzul, majd tiszteletbeli alkonzul (1896)
Frankfurter Albert	1898 előtt	1908 előtt	beosztott alkonzul
Eidlitz Hugó	1908 előtt	1918 előtt	tiszteletbeli konzul
Zanatta Aroldo	1908 előtt	1918 előtt	tiszteletbeli alkonzul

1816 - Ausztria követséget nyitott Rio de Janeiróban.

1871 - II. Pedro brazil császár Magyarországra látogatott.

1871.12.12. - az argentin és a brazil konzulok hatáskörének Magyarországra való kiterjesztésének megtagadása.

1873 - a Brazil Császárság konzulátust nyitott Budapesten.

1883.05.21. - Rio de Janeiróban a Monarchia és a Brazil Császárság szerződést kötött a közönséges bűnözők kölcsönös kiadatásáról.

1896 előtt - Brazília a trieszti főkonzulátus, a bécsi konzulátus és a fiumei alkonzulátus után Budapesten főkonzulátust nyitott.

1896.12.06. - a Monarchia alkonzulátust nyitott a braziliai Curityba településen.

1897 - a Monarchia konzulátus nyitott a braziliai São Paulóban.

1899.12.06. - a Monarchia konzulátusi rangra emelte a braziliai Curitiba településen működő alkonzulátusi hivatalt.

1901 - a Monarchia konzuli ügynökséget nyitott Manaosban.

1901.01.04. - a Monarchia tiszteletbeli alkonzulátussá alakította a braziliai Manaosban működő konzuli ügynökséget.

1905.03.08. - a Monarchia konzulátust nyitott a braziliai Victóriában.

1906 - a Monarchia konzuli ügynökséget létesített a braziliai Paranaguában.

1907.04.01. - a Monarchia konzulátust nyitott a braziliai Bello Horizontében és Florianopolisban.

1908.01.18. - a Monarchia alkonzulátust nyitott a braziliai Garibaldiban (Conde d'Eu).

1908.08.27. - a Monarchia alkonzulátust nyitott a braziliai Maceióban.

1909.01.21. - a Monarchia konzuli ügynökséget nyitott a braziliai Blumenauban és Joinvillében.

1910.10.19. - a Monarchia Brazíliával Riedl Ferencz báró, rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter és Silva Paranhos do Rio Branco József Mária külügyminiszter képviselőtében választott bírósági egyezményt írt alá.

1912.07.26. - a Monarchia konzuli ügynökséget nyitott a braziliai Alfredo Chavesban

1913.08.03. - a magyar törvényhozás az 1913. évi XLVII. törvénycikkben szentesítette a Brazíliával 1910.10.29-én kötött választott bírósági egyezményt.

1917.07.28. - Brazília hadat üzent a központi hatalmaknak, ennek következtében a Monarchia konzuli hálózata megszűntetette működését.

1923 - a braziliai magyar érdekvédelmet ellátó Rio de Janeiro-i holland királyi követségre egy magyar tisztviselőt osztottak be.

1925 - Brazília követségi szinten állandó diplomáciai képviselőt nyitott Budapesten.

1925.07.24. - Magyarország konzulátust nyitott a braziliai São Paulóban.

1927.02.17. - Magyarország követséget nyitott a braziliai Rio de Janeiróban, mely a magyar érdekvédelem képviselőjét átvette a helyi Holland Királyi Követségtől. Porto Alegreben tiszteletbeli konzulátus nyílt.

1934 - takarékosági okokból a Rio de Janeiro-i magyar követség bezárt. Ettől kezdve a braziliai magyar ügyeket a Buenos Aires-i magyar követségre költöző magyar követ látta el.

1936.07.30. - Rio de Janeiróban Magyarország és Brazília kereskedelmi megállapodás kötött. (6660/1936 M.E. sz. rendelet)

1937.09. - újra megnyílt a Rio de Janeiro-i magyar követség.

1938.06.14. - a Rio de Janeiro-i magyar követség ismét Buenos Airesbe költözött.

1939.07.12. – a kormányzó fia, ifj. Horthy Miklóst lett a Rio de Janeiro-i magyar követség misszióvezetője.

1939.09.02. - Getulio Dornelles Vargas vezette brazil kormány semlegességet hirdetett az amerikai külügyminiszterek panamai találkozásán elfogadott szerződésben foglaltaknak megfelelően.

1942.08.32. - Getulio Dornelles Vargas vezette brazil kormány hadat üzent a tengelyhatalmaknak, Magyarországgal megszakadtak a kétoldalú kapcsolatok. A brazil érdekvédelmet a budapesti portugál követség látta el ettől kezdve.

1961.03.21. - Magyarország újra felvette a diplomáciai kapcsolatot Brazíliával.

Chile

Santiago de Chile

Követség (1902.12.06.-1918)

Buenos Aires

Követség (1930.04.01.-1943)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Starzensky Lénárt gróf	1902.12.06.	1905.06.11	rendk. követ és megh. miniszter (Chile, Peru, Bolívia)
Szápáry Lőrincz gróf	1901.06.10.	1905.06.11	II. o. követségi tanácsos, ügyvivő
Giskra Károly báró	1905.10.29.	1906.10.23.	rendk. követ és megh. miniszter (Chile, Peru, Bolívia)
Kolowrat-Krakowsky-Liebsteinsky János gróf	1906.05.29.	1907.10.28.	Beosztott, majd kamarás (1906.07.07-)
Styrcea János báró	1906.11.11.	1912.12.16	rendk. követ és megh. miniszter (Chile, Peru, Bolívia - 1908.12.12.-1910.03.10. szabadságon)
Kolowrat-Krakowsky-Liebsteinsky János gróf	1908.08.09.	1909.05.18.	?
► Seidler Frigyes János báró	1908.12.15.	1908.11.18.	II. o. követségi titkár
Szápáry Lőrincz gróf	1912.12.16.	1918 előtt	rendk. követ és megh. miniszter
Flesch Alajos, bőősi	?	1918	ügyvivő
Nelky Jenő	1930.04.01.	1932.12.13.	miniszterrezidens
Wodianer Andor	1933.02.21.	1934.06.08.	miniszterrezidens
Haydin Albert	1934.06.08.	1939.06.30	rendk. követ és megh. miniszter
Bobrik Arnó	1939.10.07.	1941.12.12.	rendk. követ és megh. miniszter
Semsey Andor	1942	1943	ügyvivő

Santiago de Chile

Tiszteletbeli konzulátus (1934.04.28.- 1938.09.09.)

Tiszteletbeli főkonzulátus (1938.09.09.-1943)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Falabella Arnold	1934.04.28.	1938.09.09.	tiszteletbeli konzul
Schuchard Eugenio	1938.09.09.	~ 1943	tiszteletbeli konzul, majd tiszteletbeli főkonzul

Antofagasta

Konzulátus (1902.12.14.-1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Sabioncello Jakab	1902.12.14.	1916 után	konzul
Antoncich Antal	1916 után	1918 előtt	konzul
Ewel Max	1918 előtt	1918	ügyvivő

Copiapó-Caldera

Konzulátus (1876 előtt - ?)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Becker Károly	1876 előtt	1882 előtt	konzul
betöltetlen	1882 előtt	1898	

Coquimbo

Konzulátus (1876 előtt - ?)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
betöltetlen	1876	1898	

Iquique

Konzulátus (1885- 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Weber Károly Frigyes	1885	1893 előtt	ügyvivő
Colsman Károly	1893	1903 előtt	ügyvivő
Masseur Joseph Ludwig	1903 előtt	?	ügyvivő
Mitrovich Pál	1906.01.29.	1908.04.07.	ügyvivő
Mitrovich Pál	1908.04.07.	1916 előtt	konzul
Willemssen Fritz	1916 előtt	1918	ügyvivő

Punta Arenas

Konzulátus (1903.12.26-)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Pasinovich József	1903.12.26.	1918	konzul

Tacna-Arica

Konzulátus (1885-1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Zizold Alred	1885	1893 előtt	ideiglenes ügyvivő
Zizold Alred	1893 előtt	1898	ideiglenes ügyvivő
Vorster Hermann	1898	1899.05.25.	ideiglenes ügyvivő
Osterloh Adalbert	1899.05.25.	1909.02.26.	tiszteletbeli konzul
Visscher van Gaasbeck Gusztáv	1909.02.26.	1918	konzul

Valdivia-Corral, Puerto Montt, majd Valdivia

Konzulátus (1876 előtt – 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Oehren Julius	1876		ügyvivő
Roestel Otto	1885	1909.05.27.	tiszteletbeli konzul
Schmidt Károly (Valdivia)	1909.05.27.	1914 után	konzul
Belde Hermann (Valdivia)	?	1918	tiszteletbeli konzul

Valparaiso

Főkonzulátus (1876- 1901)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Sosat Johann	1876	?	tiszteletbeli főkonzul
Linnich Miklós	1876	1898	ügyvivő, majd tiszteletbeli főkonzul
Millington Hermann Pál	1898	1903 előtt	tiszteletbeli főkonzul
Fritsch W	1903 előtt	1904.02.29.	főkonzul
Flesch Alajos böösi	1904.02.29.	1918	főkonzul

Berlin (1901-1918.06.01.),

Bécs 1925.04.16.- 1934.08.17.)

Budapest (1934.08.17.-1943)

Követség

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Subercaseaux, Ramón (Berlin)	1901	?	rendk. követ és megh. miniszter
Pinto, Francisco Antonio (Berlin)	1902.02.25.	?	rendk. követ és megh. miniszter
Matte Augusto (Berlin)	1906.04.30.	1910.12.13.	rendk. követ és megh. miniszter
Maquieira, Enrique López (Bécs)	1910.12.13.	1918.06.01.	rendk. követ és megh. miniszter
León, César (Bécs)	1925.04.16.	1927	miniszterrezidens
Figuerola, Martín dr. (Bécs)	1927.05.24.	1933.04.05.	ügyvivő
Anguita, Ricardo Ahumada (Bécs)	1933.04.05.	1934.08.17.	ügyvivő
Oldini, Fernando García (Bécs-Budapest)	1934.08.17.	1939	rendk. követ és megh. miniszter
Gundelach, Enrique Serrano (Budapest)	1939	1943	ügyvivő
Irrarrazwal, Arturo (Budapest)	1939	1943	kereskedelmi attaché

Budapest

Konzulátusi (1901 előtt- 1918), majd (1922.10.31.-1944)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Hajduska Emil dr.	1901 előtt	1913.01.23.	tiszteletbeli konzul
Salgó Kornél	1913.01.23.	1918	tiszteletbeli konzul
Salgó Kornél	1922.10.31.	~1944	tiszteletbeli főkonzul

Fiume

Tiszteletbeli konzulátus

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Minach János (Fiume)	1887.01.07.	1918 előtt	tiszteletbeli konzul

1870.06.14. - Santiago de Chilében az Osztrák-Magyar Monarchia részéről Anton von Petz báró, hadi tengerészeti ellentengernagy, teljhatalmú miniszter és rendkívüli küldetésű miniszter, míg Chile részéről José Joaquín Pérez kormányának képviselőjében Jorge Huneeus, ad hoc felhatalmazott miniszter a két ország közti barátsági-, kereskedelmi- és hajózási szerződést írt alá.

1871.12.04. - a magyar törvényhozás az 1871. évi L. törvénycikkben szentesítette a Monarchia és Chile közt 1870.06.14-én aláírt barátsági-, kereskedelmi- és hajózási szerződést.

1885.07.11. - Aniceto Vergara Albano chilei külügyminiszter és báró Schenk zu Schweinsberg német császári követségi tanácsos és miniszterrezidens egyezményt írt alá Chile Peru és Bolívia ellen folytatott csendes-óceáni háborúja alkalmával hadikárokat szenvedett magyar és osztrák alattvalók kártérítési követeléseiről. Ugyanakkor a Monarchia a hosszú ideje működő valparaisói főkonzulátus, copiapó-calderai, coquimbói és valdiviai konzulátusok után az újonnan chilei fennhatóság alá került Iquiquében és Tacna-Aricaban is konzulátust nyitott.

1887.01.07. - Chile Bécs és Trieszt után Fiumében is konzulátust nyitott.

1887.05.01. - a magyar törvényhozás szentesítette a chilei külügyminiszter, Aniceto Vergara Albano és báró Schenk zu Schweinsberg német követ által 1885.07.11-én kötött nemzetközi egyezményt, Chile Peru és Bolívia ellen folytatott csendes óceáni háborúja alkalmával hadikárokat szenvedett magyar és osztrák alattvalók kártérítési követeléseiről rendelkező 1887. évi XXI. törvénycikket.

1900 - Chile a Monarchia területén negyedikként Budapesten is konzulátust állított.

1902.12.06. - követséget állított a Monarchia Santiago de Chilében, alárendelve a teljes chilei, bolíviai és perui konzuli hálózatot, illetve a chilei Antofagastában és Punta Arenasban újonnan állított konzulátusokat.

1914.08.04. – a Ramón Barros Luco vezette chilei kormány semlegességet hirdetett.

1915.05.25. - Argentína, Brazília és Chile megkötik az ún. ABC egyezményt, mely burkoltan az Amerikai Egyesült Államok befolyásával szemben kívánt fellépni. Az egyezményt azonban végül Chile nem ratifikálta.

1925.12.18.-19. - Magyarország kitüntette a volt chilei pénzügyminisztert, Manuel Rivas Vicuñát, aki svédországi, ausztriai és csehszlovákiai követi megbízása alatt hathatós segítséget nyújtott Magyarország Nemzetek Szövetségébe való felvételében.

1934.09.28. - Magyarország Santiago de Chilében, ahol a magyar érdekvédelmet az olasz követség látta el, tiszteletbeli konzulátust állított fel, és élére a szintén olasz állampolgárságú Arnaldo Farabellát nevezte ki.

1941.04.15. - Magyarország és Chile kereskedelmi szerződést írt alá.

1943.01.20. – a Juan Antonio Ríos Morales vezette chilei kormány megszakította diplomáciai kapcsolatait a tengelyhatalmakkal. Bezárt a budapesti chilei követség és a Santiago de Chile-i tiszteletbeli konzulátus.

1945.02.? - Chile hadat üzent Németországnak.

1965 - az Eduardo Frei Montalva vezette chilei kormányzat újra felvette Magyarországgal a diplomáciai kapcsolatot.

Costa Rica

Washington

Követség (1876 előtt – 1918), majd (1937-1941)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Lederer Károly báró	1868.07.03.	1874.03.12.	rendk. követ és megh. miniszter
Schwarz-Senborn Vilmos báró	1874.03.12.	1875.03.08.	rendk. követ és megh. miniszter
Hoyos László	1875.06.23.	1878.08.28.	rendk. követ és megh. miniszter
Mayr Ernő báró	1878.12.25.	1881.10.30.	rendk. követ és megh. miniszter
Schaefer Ignác báró	1881.10.31.	1886.10.09.	rendk. követ és megh. miniszter
Schmit Ernő lovag	1887.02.21.	1894.10.11.	rendk. követ és megh. miniszter
Hengelmüller László báró	1894.10.11.	?	rendk. követ és megh. miniszter
Pelényi János	1934	1941	rendk. követ és megh. miniszter
Ghika György	1941	1941	2. o. főkonzul

San José

Tiszteletbeli konzulátus (1876 előtt – 1918), majd (1937-1943)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
André Georg	1876 előtt	1884 előtt	tiszteletbeli konzul
betöltetlen	1884 előtt	1887	
Rohrmoser Ernő	1887	1896 előtt	ügyvivő
betöltetlen	1896 előtt	1896.09.23.	
Wahle Károly W.	1896.09.23.	1918 előtt	tiszteletbeli konzul, majd konzul
Erythropel	1918 előtt	1918	német konzulátus ideiglenes ügyvivője
Ehrenberg Paul	1937	1943	tiszteletbeli konzul

Budapest

Tiszteletbeli konzulátus (1909.04.04.- ~1942)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Kánitz Vilmos	1909.04.04	1941.02.26	tiszteletbeli konzul
Telléry József	1941.02.26	~1942	tiszteletbeli konzul

1909.04.04. - Costa Rica a bécsi főkonzulátus és a trieszti konzulátus után Budapesten nyitott tiszteletbeli konzulátust, mely a Monarchia felbomlása után egészen 1943-ig tovább folytatta működését.

1918.05.23. - Costa Rica hadat üzent Németországnak és a Monarchiának.

1937 - San Joséban Magyarország tiszteletbeli konzulátust állított fel.

1941.12.11. - Costa Rica hadat üzent Németországnak és Olaszországnak.

1943 - Costa Rica és Magyarország közt megszakadtak a diplomáciai kapcsolatok.

1970.05.14. - Magyarország és Costa Rica közt nagykövetségi szinten helyreállításra kerültek a diplomáciai kapcsolatok.

Dominika

Washington

Követség (1880 előtt – 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Lederer Károly báró	1868.07.03.	1874.03.12.	rendk. követ és megh. miniszter
Schwarz-Senborn Vilmos báró	1874.03.12.	1875.03.08.	rendk. követ és megh. miniszter
Hoyos László	1875.06.23.	1878.08.28.	rendk. követ és megh. miniszter
Mayr Ernő báró	1878.12.25.	1881.10.30.	rendk. követ és megh. miniszter
Schaefer Ignác báró	1881.10.31.	1886.10.09.	rendk. követ és megh. miniszter
Schmit Ernő lovag	1887.02.21.	1894.10.11.	rendk. követ és megh. miniszter
Hengelmüller László báró	1894.10.11.	?	rendk. követ és megh. miniszter

Puerto Plata

Konzulátus (1880 előtt – 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Heinsen G. V.	1880 előtt	1918	ideiglenes ügyvivő

Budapest

Tiszteletbeli konzulátus (1898-1910)

Tiszteletbeli főkonzulátus (1910-1914)

Tiszteletbeli konzulátus (1934-1942)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Balla Sámuel	1908 előtt	1910 előtt	tiszteletbeli konzul
Schuler József	1910 előtt	1914 előtt	tiszteletbeli főkonzul
Ulmann Béla	1934.03.27	~1942	tiszteletbeli konzul

Fiume

Tiszteletbeli konzulátus (1898-1914 előtt)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Monasteriotti Edmondo	1898 előtt	1908 előtt	ügyvivő
Luzzatto József	1908 előtt	1914 előtt	tiszteletbeli konzul

1880 előtt - a Monarchia konzulátust nyitott Puerto Platában.

1896 előtt - Dominika a bécsi főkonzulátus és a trieszti konzulátus mellett tiszteletbeli konzulátust nyitott Fiumében.

1908 előtt - Dominika a bécsi főkonzulátus, illetve a trieszti és fiumei konzulátusok mellett tiszteletbeli konzulátust nyitott Budapesten.

1918.07.16. - Dominika hadat üzent a központi hatalmaknak.

1934.03.27. - Dominika tiszteletbeli konzulátust állított Budapesten.

1941 - Dominika hadat üzent a központi hatalmaknak.

1987.07.27. - Magyarország és Dominika közt helyreállításra kerültek a diplomáciai kapcsolatok.

Ecuador

Washington (1880 előtt – 1902.12.06)

Santiago de Chile(1902.12.06.-1918)

Követség

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Lederer Károly báró	1868.07.03.	1874.03.12.	rendk. követ és megh. miniszter
Schwarz-Senborn Vilmos báró	1874.03.12.	1875.03.08.	rendk. követ és megh. miniszter
Hoyos László	1875.06.23.	1878.08.28.	rendk. követ és megh. miniszter
Mayr Ernő báró	1878.12.25.	1881.10.30.	rendk. követ és megh. miniszter
Schaefer Ignác báró	1881.10.31.	1886.10.09.	rendk. követ és megh. miniszter
Schmit Ernő lovag	1887.02.21.	1894.10.11.	rendk. követ és megh. miniszter
Hengelmüller László báró	1894.10.11.	1902.12.06.	rendk. követ és megh. miniszter
Starzensky Lénárt gróf	1902.12.06.	1905.06.11	rendk. követ és megh. miniszter
Szapáry Lőrincz gróf	1902.12.06.	1905.06.11	ügyvivő
Giskra Károly báró	1905.10.29.	1906.10.23	rendk. követ és megh. miniszter
Kolowrat-Krakowsky-Liebsteinsky János gróf	1905.10.29.	1906.10.23	ügyvivő
Styrcea János báró	1906.11.11.	1912.12.16	
Szapáry Lőrincz gróf	1912.12.16.	?	rendk. követ és megh. miniszter

Guayaquil

Konzulátus (1876 előtt – 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Simson Alfred	1876 előtt	1880 előtt	ügyvivő
betöltetlen	1880 előtt	1908 előtt	
Rickert Henry	1906.10.17.	1918	tiszteletbeli konzul

Budapest

Tiszteletbeli főkonzulátus (1901 előtt – 1910)

Tiszteletbeli konzulátus (1910-1918), majd (? - 1942 után)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Ullmann Pál dr.	1901 előtt	1910 előtt	tiszteletbeli főkonzul
Grossmann Simon	1910 előtt	1918	tiszteletbeli konzul
betöltetlen	1942 előtt		tiszteletbeli konzul

1890 - a Vatikánban az Osztrák-Magyar Monarchia szentszéki követe, Federico Reververa y Salandra és Ecuador Köztársaság szentszéki miniszterrezidense, Leonidas A. Larrea a két ország közti barátsági-,

kereskedelmi- és hajózási szerződést írt alá, mely később a két ország törvényhozásai által nem került ratifikálásra.

1901 előtt - Ecuador a bécsi főkonzulátus mellett tiszteletbeli főkonzulátust nyitott Budapesten.

1902.12.06. - az ecuadori Guayaquilben működő konzulátus feletti joghatóság a washingtoni osztrák-magyar követségtől az újonnan nyíló Santiago de Chile-i követséghez került.

1917.12.08. - Ecuador megszakította diplomáciai kapcsolatait Németországgal, de ez a Monarchia és Ecuador közti kapcsolatot nem érintette.

1918 - bezárt Ecuador budapesti tiszteletbeli konzulátusa és az ecuadori Guayaquilben működő osztrák-magyar konzulátus. Bár a diplomáciai kapcsolatot a két ország később felvette, a két világháború közt az ecuadori magyar érdekvédelmet az országban működő olasz követség látta el.

1941.02.07. - Ecuador főkonzulátust nyitott Budapesten.

1942 vége - Ecuador megszakította diplomáciai kapcsolatait a tengelyhatalmakkal.

1946.07.04. - Ecuador a latin-amerikai országok közül elsőként felújította a diplomáciai kapcsolatait Magyarországgal, majd a Salvador Castañeda Castro vezette katonai kormány a római nagykövetét Magyarországra is akkreditálta.

Guatemala

Washington

Követség (1876 előtt – 1918), majd (1936.02.14.-1942 előtt)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Lederer Károly báró	1868.07.03.	1874.03.12.	rendk. követ és megh. miniszter
Schwarz-Senborn Vilmos báró	1874.03.12.	1875.03.08.	rendk. követ és megh. miniszter
Hoyos László	1875.06.23.	1878.08.28.	rendk. követ és megh. miniszter
Mayr Ernő báró	1878.12.25.	1881.10.30.	rendk. követ és megh. miniszter
Schaefer Ignác báró	1881.10.31.	1886.10.09.	rendk. követ és megh. miniszter
Schmit Ernő lovag	1887.02.21.	1894.10.11.	rendk. követ és megh. miniszter
Hengelmüller László báró	1894.10.11.	?	rendk. követ és megh. miniszter
Széchenyi László	1926	1934	rendk. követ és megh. miniszter
Pelényi János	1934	1941	rendk. követ és megh. miniszter
Ghika György	1941	1941	2. o. főkonzul

Guatemala

Konzulátus (1876 előtt – 1918)

Tiszteletbeli konzulátus (1936.02.14.-1942 előtt)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Lehnhoff Edmund	1876 előtt	1884 előtt	tiszteletbeli konzul
betöltetlen	1884 előtt	1900.08.28.	
Linse Frigyes Károly	1900.08.28.	1914 előtt	tiszteletbeli konzul
Obst Miksa	1914 előtt	1918	német konzulátus ideigl. ügyvivője
Schaeffer Ernő	1936.02.14.	1942 előtt	tiszteletbeli konzul

Quezaltenango

Alkonzulátus (1912.12.05.-1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Procházka József	1912.12.05.	1918 előtt	alkonzul
Betöltetlen	1918 előtt	1918	

Budapest

Tiszteletbeli főkonzulátus (1928-?)

Tiszteletbeli konzulátus (1940-1942)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Müller József	1928 előtt	1929	tiszteletbeli főkonzul
Galindo Albert	1929	?	tiszteletbeli főkonzul
Heinrich István	1940.04.06	1942	tiszteletbeli konzul

1870.02.28. - Guatemalában az Osztrák-Magyar Monarchia részéről Anton von Petz báró, hadi tengerészeti ellentengernagy, teljhatalmú miniszter és rendkívüli küldetésű követ, míg Guatemala részéről Vicente Cerna kormányának képviselőjében Pedro de Aycinema államtanácsos és külügyminiszter a két ország közti barátsági-, kereskedelmi- és hajózási szerződést írt alá.

1871.12.04. - a magyar törvényhozás az 1871. évi XXVII. törvénycikkben szentesítette az 1870.02.28-án aláírt kétoldalú barátsági-, kereskedelmi- és hajózási szerződést.

1912.12.05. - a Monarchia a guatemalai Quezaltenangóban alkonzulátust nyitott, mely a hosszabb ideje működő guatemalai konzulátushoz hasonlóan a washingtoni követség alá került.

1918.04.30. - Guatemala hadat üzent Németországnak, de a Monarchiával csak annak felbomlásakor szűntek meg a diplomáciai kapcsolatok.

1928 előtt - Guatemala főkonzulátust nyitott Budapesten.

1936.02.14. - Magyarország a washingtoni követség alá rendelve tiszteletbeli konzulátust nyitott Guatemalában, mely az ottani amerikai nagykövetségtől a magyar érdekvédelmet átvette.

1939.09.06. - Guatemala semlegességet hirdetett.

1942.12.11. - Guatemala Japán után a tengelyhatalmak többi országával is hadba lépett. Magyarország és Guatemala között megszűnt a diplomáciai kapcsolat.

1990.10.11. - Magyarország és Guatemala közt helyreállításra kerültek a diplomáciai kapcsolatok.

Honduras

Washington

Követség (1876 előtt – 1918), majd (1940-1941)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Lederer Károly báró	1868.07.03.	1874.03.12.	rendk. követ és megh. miniszter
Schwarz-Senborn Vilmos báró	1874.03.12.	1875.03.08.	rendk. követ és megh. miniszter
Hoyos László	1875.06.23.	1878.08.28.	rendk. követ és megh. miniszter
Mayr Ernő báró	1878.12.25.	1881.10.30.	rendk. követ és megh. miniszter
Schaefer Ignác báró	1881.10.31.	1886.10.09.	rendk. követ és megh. miniszter
Schmit Ernő lovag	1887.02.21.	1894.10.11.	rendk. követ és megh. miniszter
Hengelmüller László báró	1894.10.11.	?	rendk. követ és megh. miniszter
Pelényi János	1934	1941	rendk. követ és megh. miniszter
Ghika György	1941	1941	2. o. főkonzul

Amapala

Konzulátus (1876 előtt – 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Juhl P.	1876 előtt	1880 előtt	ügyvivő
betöltetlen	1880 előtt	1910 előtt	
Drechsel János Frigyes	1909.07.15.	1918	konzul

Tegucigalpa

Tiszteletbeli konzulátus (1940 előtt -1941)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Heinz Gustav Adolf Georg Cornelsen	1940 előtt	~1941	tiszteletbeli konzul

1909.07.15. - a washingtoni követség alá tartozó hondurasi Amapalában a személyzet hiányában hosszú ideje nem működő osztrák-magyar konzulátus újrakezdte munkáját.

1918.07.23. - Honduras hadat üzent a központi hatalmaknak. Ezzel az Amapalában működő osztrák-magyar konzulátus működése is megszűnt.

1940 előtt - Magyarország a hondurasi Tegucigalpa városban tiszteletbeli konzulátust létesített.

1941.12.11. - Honduras hadat üzent a tengelyhatalmaknak. Magyarország és Honduras között megszűnt a diplomáciai kapcsolat.

1973.07.02. - Magyarország és Honduras közt helyreállításra kerültek a diplomáciai kapcsolatok.

Kolumbia

Washington

Követség (1876 előtt – 1918), majd (1939.11.24.-1941)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Lederer Károly báró	1868.07.03.	1874.03.12.	rendk. követ és megh. miniszter
Schwarz-Senborn Vilmos báró	1874.03.12.	1875.03.08.	rendk. követ és megh. miniszter
Hoyos László	1875.06.23.	1878.08.28.	rendk. követ és megh. miniszter
Mayr Ernő báró	1878.12.25.	1881.10.30.	rendk. követ és megh. miniszter
Schaefer Ignác báró	1881.10.31.	1886.10.09.	rendk. követ és megh. miniszter
Schmit Ernő lovag	1887.02.21.	1894.10.11.	rendk. követ és megh. miniszter
Hengelmüller László báró	1894.10.11.	1913.01.07.	rendk. követ és megh. miniszter
Zwiedinek Erich báró	1912.04.27.		ügyvivő
Dumba Szilárd Tivadar	1913.03.04.	1918?	rendk. követ és megh. miniszter

Baranquilla

Konzulátus (1876 előtt – 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Strunz Ágost	1876 előtt	1906.05.20.	tiszteletbeli konzul
Fuhrhop Frigyes	1906.05.20.	1918 előtt	tiszteletbeli konzul, majd konzul (1908)
Tietjen Albert	1918 előtt	1918	ideiglenes ügyvivő

Bogotá

Konzulátus (1876 előtt – 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
betöltetlen	1876 előtt	1904.06.03.	
Halberstadt Lajos	1904.06.03.	1913.01.14.	tiszteletbeli konzul, majd konzul (1908)
Kraus Antal	1913.01.14.	1918	tiszteletbeli konzul
Fernando Carrizosa	1939.11.24.	1942.12.?	tiszteletbeli konzul

Panamaváros

Konzulátus (1876 előtt – 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Fürth Ignác	1876 előtt	1887 előtt	tiszteletbeli konzul
Demarteau Emil	1887 előtt	1896 előtt	tiszteletbeli konzul, majd konzul (1908)
betöltetlen	1896 előtt	~1903	ideiglenes ügyvivő

1903.11.03. - Panama függetlenné válásával a Panamavárosban működő konzulátus kivált a kolumbiai konzuli hálózathoz, de továbbra is a washingtoni követség jogi fennhatósága alatt maradt.

1918 - a kolumbiai Baranquillában és Bogotában 1876 előtt alapított osztrák-magyar konzulátusok befejezték működésüket.

1939.11.24. - Magyarország a kolumbiai Bogotában tiszteletbeli konzulátust állított fel, mely a helyi olasz követségtől átvette a magyar érdekvédelemmel kapcsolatos ügyintézését.

1941.12.?. - az Eduardo Santos vezette kolumbiai kormány megszakította a diplomáciai kapcsolatát a tengelyhatalmakkal. Felfüggesztette működését Magyarország bogotai tiszteletbeli konzulátusa.

1968 - Magyarország és Kolumbia között helyre állt a diplomáciai kapcsolat.

Kuba

Madrid

Követség (1876 előtt – 1898)

Washington

Követség (1898 – 1917.04.07.), majd (1928.03.29.-1941)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Crivelli Albert gróf	1856.06.19.	1867.12.13.	rendk. követ és megh. miniszter
Karnicki László gróf	1868.03.23.	1871.11.20.	rendk. követ és megh. miniszter
Chotek Bohuszláv gróf	1871.12.10.	1872.10.22.	rendk. követ és megh. miniszter
Dubsky Győző gróf	1882.05.25.	1903.05.25.	rendk. követ és megh. miniszter
Hengelmüller László báró	1894.10.11.	1913.01.07.	rendk. követ és megh. miniszter
Zwiedinek Erich báró	1912.04.27.		ügyvivő
Dumba Szilárd Tivadar	1913.03.04.	1918?	rendk. követ és megh. miniszter
Széchenyi László	1926	1934	rendk. követ és megh. miniszter
Pelényi János	1934	1941	rendk. követ és megh. miniszter
Ghika György	1941	1941	2. o. főkonzul

Havanna

Főkonzulátus (1876 előtt - 1917.04.07.), majd (1926.01.13. – 1941)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Rohlsen Gustav	1876 előtt	1880 előtt	tiszteletbeli főkonzul
Berndes J. F.	1878.02.23.	1915.01.27.	tiszteletbeli főkonzul, majd főkonzul
Berndes René	1902.02.07.	~1915.01.27.	irodavezető, majd tiszteletbeli alkonzul (1903.07.28.-)
Paetzold Miksa	1915.01.27.	1917.04.07.	főkonzul
Miguel del Rivero gróf	1926.01.13.	1936.06.27.	tiszteletbeli főkonzul
Sandino y Gonzales Silvio	1928.03.29.	?	tiszteletbeli alkonzul
Azqueta Jesús	1936.06.27.	1939.09.01.	tiszteletbeli főkonzul
Caliger András	1937	1942	tiszteletbeli Irodavezető
Murillo José	1939.09.01.	1941	tiszteletbeli főkonzul
Maxwell A.	1939	1941	jogtanácsos

Cienfuegos

Alkonzulátus (1912.02.22.- 1917.04.07.)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Vieta Garcia Faustino	1912.02.22.	1917.04.07.	alkonzul

Matanzas

Alkonzulátus (1876 előtt - ?)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Lüling Florenz	1876 előtt	1884 előtt	alkonzul
Tosca Basilio	1884 előtt	?	alkonzul

Santiago de Cuba

Alkonzulátus (1864.03.03.- 1910.07.17.)

Konzulátus (1910.07.17.- 1917.04.07.)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Schumann Károly Vilmos	1864.03.03.	1904.06.03.	tiszteletbeli alkonzul,
Schumann Károly Vilmos	1864.03.03.	1909.12.14.	tiszteletbeli konzul ad. pers
Michaelsen Ármin	1909.12.14.	1910.07.17.	ügyvivő
Michaelsen Ármin	1910.07.17.	1917.04.07.	alkonzul

Trinidad

Alkonzulátus (1876 előtt - ?)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Meyer Joaquim Theodor	1876 előtt	1902 előtt	tiszteletbeli alkonzul
Janssen Péter	1910 előtt	1911 előtt	ideiglenes ügyvezető

1898 - a havannai főkonzulátus és vele együtt a konzuli joghatósága alá tartozó matanzasi, Santiago de Cuba-i és trinidadai alkonzulátusok a madridi követség alól a washingtoni követség alá kerültek.

1908 - a havannai főkonzulátus és az alá tartozó konzuli hálózat a Buenos Aires-i követség alá került.

1912.02.22. - a Monarchia a kubai Trinidadban bezárt alkonzulátusa helyett Cienfuegosban nyitott újat, mely szintén a havannai főkonzulátushoz tartozó konzuli hálózathoz csatlakozott.

1916 - a havannai főkonzulátus és az alá tartozó konzuli hálózat ismét a washingtoni követség alá került.

1917.04.07. - Kuba a diplomáciai kapcsolatok felbontása után hadat üzent Németországnak, de a Monarchiával annak felbomlásáig nem szakadtak meg a diplomáciai kapcsolatok.

1918 - a havannai főkonzulátus, illetve a cienfuegos-i és Santiago de Cuba-i alkonzulátusok működésüket felfüggesztették.

1926.01.13. - Magyarország felvette a diplomáciai kapcsolatokat Kubával, és megnyitotta a washingtoni magyar követség alá tartozó havannai tiszteletbeli főkonzulátust.

1941.12.11. - Kuba és Magyarország közt megszakadtak a diplomáciai kapcsolatok.

1960.12.18. - Kuba és Magyarország közt helyreállításra kerültek a diplomáciai kapcsolatok.

Mexikó

Mexikóváros

Követség (1864.09.09.- 1867.06.19.), majd (1901.06.18.-1918)

Washington

Követség (1926-1941)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Thun-Hohenstein Guidó gróf (Mexikóváros)	1864.09.03.	1867.06.19.	???
Lago Eduard báró (Mexikóváros)	1864.09.09.	1867.06.19.	beosztott, ügyvivő (1866.04.19.-)
Hohenwart Gilbert gróf (Mexikóváros)	1901.06.18.	1905.09.10	rendk. követ és megh. miniszter
Wisniewski Jaroszlav (Mexikóváros)	1905.09.10.	1906.09.20	rendk. követ és megh. miniszter
Forster Gyula báró (Mexikóváros)	1905.09.10.	1906.05.25	ügyvivő
Heymerle Ferenc báró (Mexikóváros)	1905.09.10.	1906.09.20	ügyvivő (Forster után)
Giskra Károly báró (Mexikóváros)	1906.10.23.	1909.03.21	rendk. követ és megh. miniszter
Hadik Miksa gróf (Mexikóváros)	1909.03.21.	1911.06.30.	rendk. követ és megh. miniszter (1910.10.11.- 1911.06.30. szabadságon)
Riedl Ferenc báró (Mexikóváros)	1911.06.30.	1913.10.01.	rendk. követ és megh. miniszter
Hedry István (Mexikóváros)	1913.06.10.	1914.02.04.	ügyvivő
Kánya Kálmán (Mexikóváros)	1913.10.15.	1918.	rendk. követ és megh. miniszter
Széchenyi László (Washington)	1926	1934	rendk. követ és megh. miniszter
Pelényi János (Washington)	1934	1941	rendk. követ és megh. miniszter
Ghika György (Washington)	1941	1941	2. o. főkonzul

Mexikóváros

Konzulátus (1905.07.08.-1918)

Tiszteletbeli főkonzulátus (1925.08.13.-1942)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Neugebauer Francisco José	1905.07.08.	1908.03.08.	tiszteletbeli konzul
Lorenz Vilmos	1908.03.08.	~1918	konzul
Cornelius Gertz	1925.08.13.	1942	tiszteletbeli főkonzul
► Reutter Sándor	1925.08.13.	?	konzuli iroda-főigazgató

Mérida-Progreso

Tiszteletbeli konzulátus (1906-1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Urcelay Luis	1906	1907.01.30.	tiszteletbeli konzul
Korte Henrik	1907.01.30.	1918	konzul

Monterrey

Tiszteletbeli konzulátus (1905 – 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Goldstein Oscar	1905	1908.03.08.	tiszteletbeli konzul
Reichmann János	1908.03.08.	1914.02.18.	tiszteletbeli konzul
Bremer Róbert	1914.02.18.	1918	konzul

Tampico

Tiszteletbeli konzulátus (1904.03.20.-1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Heynen Karl	1904.03.20.	1913.06.29.	Tiszteletbeli konzul
Müller Viktor	1913.06.29.	1918	Tiszteletbeli konzul

Veracruz

Tiszteletbeli konzulátus (1904.03.20. – 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Cabellero P. Frank	1904.03.20.	1908.03.08.	Tiszteletbeli konzul
Eckhardt Karl	1908.03.08.	1913	konzul
Cornelius Gertz	1914	1918	német konzulátus ideigl. ügyvivő
Sitzenstatter József	1926	1927	tiszteletbeli alkonzul

Berlin

Követség (?-1926.01.20)

Róma

Követség (1926.01.20.-1941.12.11.)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Tomás Murphy y Alegría	1864.08.28.	1865.10.13.	rendk. követ és megh. miniszter
Francisco Serapio Mora	1866.12.08.	1867.	rendk. követ és megh. miniszter
José de Teresa y Miranda	1901.06.27.	1902.01.12.	rendk. követ és megh. miniszter
Manuel J. Lizardi	1902.01.12.	1902.06.05.	ügyvivő
Jesús Zenil	1902.04.14.	1905.10.20.	rendk. követ és megh. miniszter
Gilberto Crespo y Martínez	1905.10.20.	1911.06.05.	rendk. követ és megh. miniszter
Miguel Covarrubias	1911.06.23.	1912.04.12.	rendk. követ és megh. miniszter
Gilberto Crespo y Martínez	1912.04.10.	1916.08.26.	rendk. követ és megh. miniszter
Rafael Zubarán Capmany	1916.04.19.	1917.04.17.	rendk. követ és megh. miniszter
Leopoldo Ortiz Liebich	1916.08.26.	1920.03.28.	ügyvivő
Enrique Ramón Freymann	1920.03.28.	1922.05.31.	ügyvivő
Rafael Nieto Compeán	1926.01.20.	1926.04.11.	rendk. követ és megh. miniszter
Alfonso Acosta Villalobos	1926.04.27.	1928.04.10.	ügyvivő
José Manuel Puig Casauranc	1927.04.08.	1928.01.01.	rendk. követ és megh. miniszter
Manuel Y. de Negri	1928.01.01.	1929.03.19.	ügyvivő
Bernardo J. Gastélum	1929.01.01.	1930.03.01.	rendk. követ és megh. miniszter
Ezequiel Padilla Peñaloza	1930.04.01.	1932.04.22.	rendk. követ és megh. miniszter
Manuel Y. de Negri	1932.04.22.	1933.05.01.	rendk. követ és megh. miniszter
Manuel C. Téllez	1933.05.01.	1934.11.31.	rendk. követ és megh. miniszter
Eduardo de Vasconcelos	1935.01.01.	1935.11.27.	rendk. követ és megh. miniszter
Leopoldo Ortiz Liebich	1936.01.01.	1937.10.17.	rendk. követ és megh. miniszter
Gustavo F. Villatoro	1937.10.17.	1938.03.?.	ügyvivő
Manuel Maples Arce	1938.06.01.	1941.12.11.	ügyvivő

Budapest

Főkonzulátus (1903-1912)

Konzulátus (1912.07.28. – 1941)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Bánó Jenő	1903	1912	főkonzul
Sömjén Géza	1912.07.28.	1929	tiszteletbeli konzul
Bogdán Rudolf	1930.05.13.	1941	tiszteletbeli konzul

Fiume

Tiszteletbeli konzulátus (1903-1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Ossoinack András	1903	1918	tiszteletbeli konzul

Pozsony

Tiszteletbeli konzulátus (1910-1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Palugyay József	~1910	1918	tiszteletbeli konzul

1842 - Mexikó és Ausztria barátsági-, kereskedelmi- és hajózási szerződést kötött egymással.

1856.06.16. - Naphegyi Gábort nevezik ki az Amerikai Egyesült Államokbeli mexikói bevándorlási főmegbízottá.

1862.11.25. - Xantus Jánost az Amerikai Egyesült Államok manzanilló-i konzuljává nevezte ki, mely funkciót Xantus 1864-ig látott el

1864.06.12. - Habsburg Miksát császárrá koronázták Mexikóban.

1865 - az Österreichisches Freiwilligen Corps kötelékében több mint 1000 magyar önkéntes katona érkezett Mexikóba.

1867.06.19. - Miksa császárt kivégezték Queretaro-ban. A két ország közti diplomáciai kapcsolatok ezzel megszakadtak.

1871.06.21. - Salvador Iturbide mexikói császári herceg Tarródházy Mikós Gizella bárónővel a család magyarországi birtokán egybekelt.

1901 - a Monarchia és Mexikó újra felvette a diplomáciai kapcsolatot.

1903 - Mexikó Budapesten konzulátust, Fiumében pedig tiszteletbeli konzulátust nyitott.

1904 - Az Osztrák-Magyar Monarchia Monterreyben, Tampicóban és Veracruzban, majd Mexikóvárosban és Mérida-Progresóban nyitott konzulátust.

1910 - Mexikó Pozsonyban tiszteletbeli konzulátust nyitott.

1914 - Spanyolország José Caro y Széchenyit nevezte ki mexikói nagykövetének, aki a mexikói állapotokra való tekintettel meghívó levelét senkinek sem tudta bemutatni. Caro y Széchenyit röviddel ezután kiutasították Mexikóból.

1918 - bezárt a mexikóvárosi követség és az alá tartozó mexikóvárosi, méridai, monterreyi, tampicói és veracruzai tiszteletbeli konzulátusok.

1922 - Mexikó bezárta bécsi követségét és ezzel három évre szünet állt be Magyarország és Mexikó közti diplomáciai kapcsolatokban.

1925.08.13. - Magyarország a Washingtoni követet akkreditálta Mexikóba. Mexikóvárosban Veracruz állam kivételével egész Mexikó területére érvényes konzuli joghatósággal tiszteletbeli főkonzulátust, Veracruzban pedig ugyanezen nevű állam területére érvényes konzuli joghatósággal tiszteletbeli alkonzulátust állított fel.

1925.12.11. - Mexikó Rómában újra felállította követségét és egyben annak vezetőjét Magyarországra is akkreditálta. Ez a gyakorlat egészen 1968-ig fennmaradt.

1926.01.08. - Magyarország a washingtoni követet akkreditálta Mexikóba.

1941.12.11. - Mexikó és Magyarország közt megszakadtak a diplomáciai kapcsolatok.

1974 - Felújítják a két ország közti diplomáciai kapcsolatokat.

Nicaragua

Washington

Követség (? – 1918), majd (1936.06.27. – 1941)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Lederer Károly báró	1868.07.03.	1874.03.12.	rendk. követ és megh. miniszter
Schwarz-Senborn Vilmos báró	1874.03.12.	1875.03.08.	rendk. követ és megh. miniszter
Hoyos László	1875.06.23.	1878.08.28.	rendk. követ és megh. miniszter
Mayr Ernő báró	1878.12.25.	1881.10.30.	rendk. követ és megh. miniszter
Schaefer Ignác báró	1881.10.31.	1886.10.09.	rendk. követ és megh. miniszter
Schmit Ernő lovag	1887.02.21.	1894.10.11.	rendk. követ és megh. miniszter
Hengelmüller László báró	1894.10.11.	?	rendk. követ és megh. miniszter
Pelényi János	1934	1941	rendk. követ és megh. miniszter
Ghika György	1941	1941	2. o. főkonzul

León

Konzulátus (1884 előtt – 1891 előtt)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Degener Ludwig Emanuel	1884 előtt	1891 előtt	tiszteletbeli konzul

Managua

Konzulátus (1888.02.03.- 1918), majd (1936.06.27. – 1942)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Low Henrik	1888.02.03.	1910 előtt	tiszteletbeli konzul
Haellasch N.	1910 előtt	1910.05.01.	német császárszári alkonzulátus ideiglenes ideiglenes vezetője
Giebler Ármin	1910.05.01.	1918	konzul
Edgar Bahlocke, Julio Carl	1936.06.27.	1940 előtt	tiszteletbeli konzul
betöltetlen	1940 előtt	1941.12.09.	
Puschendorf Walter	1942 előtt	~1942	ideiglenes hivatalvezető

1880.08.07. - a Monarchia Nicaraguával barátsági és kereskedelmi szerződést kötött.

1888.02.03. - Leónból Managuába költözött a Monarchia nicaraguai konzulátusa, mely továbbra is a washingtoni követség alá tartozott

1936.06.27. - Magyarország felveszi Nicaraguával a diplomáciai kapcsolatot és Managuában tiszteletbeli konzulátus létesített.

1941.12.09. - Nicaragua hadat üzen a tengelyhatalmaknak és ezzel Magyarország és Nicaragua között megszűnt a diplomáciai kapcsolat.

1979.10.01. - a sandinista forradalom győzelmét követően Magyarország újra felvette a diplomáciai kapcsolatot Nicaraguával.

Panama

Washington

Követség (? – 1918), majd (1936.04.29. – 1941)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Lederer Károly báró	1868.07.03.	1874.03.12.	rendk. követ és megh. miniszter
Schwarz-Senborn Vilmos báró	1874.03.12.	1875.03.08.	rendk. követ és megh. miniszter
Hoyos László	1875.06.23.	1878.08.28.	rendk. követ és megh. miniszter
Mayr Ernő báró	1878.12.25.	1881.10.30.	rendk. követ és megh. miniszter
Schaefer Ignác báró	1881.10.31.	1886.10.09.	rendk. követ és megh. miniszter
Schmit Ernő lovag	1887.02.21.	1894.10.11.	rendk. követ és megh. miniszter
Hengelmüller László báró	1894.10.11.	?	rendk. követ és megh. miniszter
Pelényi János	1934	1941	rendk. követ és megh. miniszter
Ghika György	1941	1941	2. o. főkonzul

Colón

Tiszteletbeli konzulátus (1909.10.30. – 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Ullrich Ferenc	1909.10.30.	1918 előtt	tiszteletbeli konzul, majd konzul

Panamaváros

Tiszteletbeli konzulátus (? – 1918), majd (1936.04.29. – 1941)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Fürth Ignác	1876 előtt	1887 előtt	tiszteletbeli konzul
Demarteau Emil	1887 előtt	1896 előtt	tiszteletbeli konzul, majd konzul
betöltetlen	1896 előtt	~1903	
Köhpcke Krisztián	1905 előtt	1908 előtt	német konzul
betöltetlen	1908 előtt	1918 előtt	
Pedro Ernesto Arias .Icaza	1936.04.29.	~1942	tiszteletbeli konzul

1903.11.03. - Panama függetlenné válásával a Panamavárosban működő konzulátus kivált a kolumbiai konzuli hálózattól, de továbbra is a washingtoni követség jogi fennhatósága alatt maradt.

1910 előtt - az Osztrák-Magyar Monarchia az épülő Panama csatorna bejáratánál fekvő Colón városában tiszteletbeli konzulátust nyitott.

1917.04.08. - Panama hadat üzent a központi hatalmaknak. Bezárt a colóni és panamavárosi konzulátus.

1936.04.29. - Magyarország felvette a diplomáciai kapcsolatot Panamával és Panamavárosban washingtoni követség alá tartozó tiszteletbeli konzulátus nyílt.

1942 - Magyarország és Panama között megszűnik a diplomáciai kapcsolat.

1975.10.05. - Magyarország újra felveszi a diplomáciai kapcsolatot Panamával.

Paraguay

Buenos Aires

Követség (1889.04.02. – 1918), majd (1933.02.21. – 1942.05.04.)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Hoffer Miksa lovag	1872.12.15.	1979.01.26	főkonzul
Mayer-Gravenegg Ottó báró	1879.01.26.	1884.04.07.	főkonzul
Salzberg Manó báró	1884.12.08.	1896.12.18.	főkonzul
Wrede Raoul herceg	1896.12.18.	1900.04.30	főkonzul
Bolesta-Kodziebrodzki Lipót	1900.04.30	1903.02.08	főkonzul
Kuhn Ottó báró	1903.02.08	1903.11.06	főkonzul
Rhemen Hugó báró	1903.11.06	1908.08.09	rendk. követ és megh. miniszter
► Seidler Frigyes János báró	1903.11.06	1908.08.09	ügyvivő
Schmucker Norbert lovag	1908.11.18	1911.07.26	rendk. követ és megh. miniszter
Hoening O'Caroll Ottó báró	1911.07.26	1919	rendk. követ és megh. miniszter
► Proskowetz Gilbert lovag	~ 1915	1918	ügyvivő
Wodianer Andor	1933.02.21.	1934.06.08.	miniszterrezidens I
Haydin Albert	1934.06.08.	1939.06.30	rendk. követ és megh. miniszter
Bobrik Arnó	1939.10.07.	1941.12.12.	rendk. követ és megh. miniszter
Semsey Andor	1942	1942.05.04.	ügyvivő

Asunción

Tiszteletbeli konzulátus

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Heisecke Christian	1889.04.02.	1898.05.15.	alkonzul
Heisecke Christian	1898.05.15.	1907.08.18.	tiszteletbeli konzul
Heisecke Christian	1907.08.18.	1915.02.26.	főkonzul ad. Pers.
Biedermann Leó	1913.11.20.	1915.07.27.	tiszteletbeli alkonzul
Biedermann Leó	1915.07.27.	1918	tiszteletbeli konzul

Bécs, Budapest

Követség

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Gustavo A. Wiengreen (Bécs – 1939-től Budapest)	1935.07.15.	1942.15.04.	rendk. követ és megh. miniszter

Budapest

Tiszteletbeli konzulátus (1896 - 1918)

Konzuli ügynökség (1901 előtt - ?)

Tiszteletbeli főkonzulátus (1936.04.01. – 1942.05.04.)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
René A. Carlos	1896	1918	konzul
Schulhof Géza dr.	1901 előtt	?	konzuli ügynök
Zichy Ernő gr.	1936.04.01.	1942.05.04.	tiszteletbeli főkonzul

Fiume

Tiszteletbeli konzulátus (1901 előtt – 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Fernando Fery	1901 előtt	1918	tiszteletbeli konzul

1889.04.02. - a Monarchia a paraguayi Asunciónban tiszteletbeli konzulátust nyitott.

1891.04.16. - a Monarchia Paraguayjal kereskedelmi szerződést kötött.

1896 előtt - Paraguay a bécsi főkonzulátus után Budapesten is konzulátust nyitott.

1901 előtt - Paraguay a bécsi főkonzulátus és a budapesti konzulátus után Fiumében is konzulátust nyitott.

1907.08.18. - a Monarchia Buenos Aires-i követsége alá tartozó, paraguayi Asunciónban működő tiszteletbeli konzulátusát főkonzulátussá alakította.

1907.10.16. - Buenos Airesben Dr. José Z Camillos, a Paraguayi Köztársaság rendkívüli követe és meghatalmazott minisztere és báró Rhemen Hugó, rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter a közönséges bűnözők kölcsönös kiadatásáról írt alá egyezményt.

1910.08.06. - a magyar törvényhozás az 1910. évi IX. törvénycikkben szentesítette a Paraguayjal 1907.10.16-án kötött, a közönséges bűnözők kölcsönös kiadatására vonatkozó egyezményt.

1914 - Paraguay semlegességet hirdetett.

1918 - befejezte működését az asuncióni osztrák-magyar főkonzulátus, a budapesti paraguayi konzulátus és a fiumei paraguayi konzulátus.

1934.06.08. - Magyarország a Buenos Aires-i követet Paraguayba akkreditálta, aki az asuncióni németalföldi követségtől átvette a magyar érdekvédelem ügyintézését.

1936.04.01. - Paraguay tiszteletbeli főkonzulátust állított fel Budapesten.

1939 - az eddig Bécsben székelő paraguayi követ Budapestre helyezi át hivatalát.

1942.05.04. - Magyarország és Paraguay között megszűnt a diplomáciai kapcsolat.

1945.02.07. - Higinio Morínigo vezette paraguayi kormány hadat üzent Japánnak és Németországnak.

1991.05.02. - Paraguay és Magyarország közt helyre állt a diplomáciai kapcsolat.

Peru

Santiago de Chile

Követség (1902.12.06.-1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Starzensky Lénárt gróf	1902.12.06.	1905.06.11	rendk. követ és megh. miniszter (Chile, Peru, Bolívia)
Szápáry Lőrincz gróf	1901.06.10.	1905.06.11	II. o. követségi tanácsos, ügyvivő
Giskra Károly báró	1905.10.29.	1906.10.23.	rendk. követ és megh. miniszter (Chile, Peru, Bolívia)
Kolowrat-Krakowsky-Liebsteinsky János gróf	1906.05.29.	1907.10.28.	Beosztott, majd kamarás (1906.07.07-)
Styrcea János báró	1906.11.11.	1912.12.16	rendk. követ és megh. miniszter (Chile, Peru, Bolívia - 1908.12.12.-1910.03.10. szabadságon)
Kolowrat-Krakowsky-Liebsteinsky János gróf	1908.08.09.	1909.05.18.	?
► Seidler Frigyes János báró	1908.12.15.	1908.11.18.	II. o. követségi titkár
Szápáry Lőrincz gróf	1912.12.16.	1918 előtt	rendk. követ és megh. miniszter

Lima

Tiszteletbeli főkonzulátus (1885 előtt -1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Dubois Jean Louis	1885 előtt	1898 előtt	tiszteletbeli főkonzul
Rowe Graham	1898 előtt	?	ügyvivő
Brahm Sámuel	1899.03.21.	1908.04.07.	tiszteletbeli főkonzul
Justus Valter	1908.04.07.	1918	tiszteletbeli főkonzul
► Porras F. Marcos	1910 előtt	1918 előtt	tiszteletbeli kancellár

Arequipa-Islay

Tiszteletbeli konzulátus (1885 előtt -1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Corssen H. H.	1885 előtt	1891 előtt	tiszteletbeli konzul
Harmsen G. A,	1891 előtt	1900.12.18.	tiszteletbeli konzul
Herschmann Nándor	1900.12.18.	1914.06.15.	konzul
Heckmann Eugen	1914.06.15.	1918	tiszteletbeli konzul

Callao

Tiszteletbeli alkonzulátus (1885 előtt -1914 előtt)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Weis Robert	1885 előtt	1896 előtt	tiszteletbeli alkonzul
Harmsen G. A.	1896 előtt	1898 előtt	tiszteletbeli alkonzul
Betöltetlen	1910 előtt	1914 előtt	konzul

Huarez

Konzuli ügynökség (1886.11.10 - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Schreiber Germán	1886.11.10.	1910.11.22.	konzuli ügynök
Handabaka Ferenc	1910.11.22.	1918	konzuli ügynök

Junín (Cerro de Pasco)

konzuli ügynökség (1886.09.26.- 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Marinovich Juan M.	1885.	1886.09.26.	ügyvivő
Scheuermann Vilmos	1886.09.26.	1914 előtt	konzuli ügynök
Biasevich Antal	1914 előtt	1918	ügyvivő

Budapest

Alkonzulátus (? - ?)

Tiszteletbeli konzulátus (1908 előtt - ?)

Tiszteletbeli főkonzulátus (1924.08.11. - 1941.12.11.)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Gassi Franz	1893	?	alkonzul
Sándor Pál	1908 előtt	?	tiszteletbeli konzul
Neruda Nándor	1924.08.11.	?	tiszteletbeli főkonzul
Neruda Nándor	1938.03.16.	1941.12.11.	tiszteletbeli főkonzul

1870.05.02. - Limában az Osztrák-Magyar Monarchia részéről Anton von Petz báró, hadi tengerészeti ellentengernagy, teljhatalmú miniszter és rendkívüli küldetésű miniszter, míg Peru részéről José Balta kormányának képviselőjében Mariano Durado külügyminiszter a két ország közti barátsági-, kereskedelmi- és hajózási szerződést írt alá,

1871.12.04. - a magyar törvényhozás az 1871. évi XLVIII. törvénycikkben szentesítette a Peruval 1870.05.02. kötött barátsági-, kereskedelmi- és hajózási szerződést.

1885.07.11. - Aniceto Vergara Albano chilei külügyminiszter és báró Schenk zu Schweinsberg német császári követségi tanácsos és miniszterrezidens egyezményt írt alá Chile Peru és Bolívia ellen folytatott csendes-óceáni háborúja alkalmával hadikárokat szenvedett magyar és osztrák alattvalók kártérítési követeléseiről. Ugyanakkor a Monarchia Limában tiszteletbeli főkonzulátust, Arequipa-Islayban tiszteletbeli konzulátust, Callaoban tiszteletbeli alkonzulátust, Huarezben és Junínban pedig konzuli ügynökséget nyitott.

1887.01.07. - Chile Bécs és Trieszt után Fiumében is konzulátust nyitott.

1887.05.01. - a magyar törvényhozás az 1887. évi XXI. törvénycikkben szentesítette az 1885.07.11-én kötött nemzetközi egyezményt Chile Peru és

Bolívia ellen folytatott háborúja alkalmával hadikárokat szenvedett magyar és osztrák alattvalók kártérítési követeléseiről.

1902.12.06. - a Monarchia washingtoni követsége helyett az újonnan nyílt Santiago de Chile-i osztrák-magyar követség joghatósága alá került a teljes perui konzuli hálózat.

1908 előtt - Peru a bécsi és a trieszti kirendeltség után Budapesten tiszteletbeli konzulátust nyitott.

1917.10.07. - Peru megszakította diplomáciai kapcsolatait Németországgal.

1918 - a Monarchia limai tiszteletbeli főkonzulátusa, arequipa-islayi tiszteletbeli konzulátusa, callaói tiszteletbeli alkonzulátusa, a huarezi és a juníni konzuli ügynökségei, illetve Peru budapesti tiszteletbeli konzulátusa felfüggesztette működését.

1924.08.11. - Peru tiszteletbeli főkonzulátust nyitott Budapesten.

1941.12.11. – Peru és Magyarország között megszakadtak a diplomáciai kapcsolatok.

1969.04.16. - Magyarország újra felvette a diplomáciai kapcsolatot Peruval.

Puerto Rico

Madrid

Követség (? – 1898)

Washington

Követség (1898 – 1917.04.07.), majd (1928.03.29.-1941)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Crivelli Albert gróf	1856.06.19.	1867.12.13.	rendk. követ és megh. miniszter
Karnicki László gróf	1868.03.23.	1871.11.20.	rendk. követ és megh. miniszter
Chotek Bohuszláv gróf	1871.12.10.	1872.10.22.	rendk. követ és megh. miniszter
Dubsky Győző gróf	1882.05.25.	1903.05.25.	rendk. követ és megh. miniszter
Hengelmüller László báró	1894.10.11.	1913.01.07.	rendk. követ és megh. miniszter
Zwiedinek Erich báró	1912.04.27.		ügyvivő
Dumba Szilárd Tivadar	1913.03.04.	1918?	rendk. követ és megh. miniszter
Széchenyi László	1926	1934	rendk. követ és megh. miniszter
Pelényi János	1934	1941	rendk. követ és megh. miniszter
Ghika György	1941	1941	2. o. főkonzul

San Juan

Konzulátus (1876 előtt – 1918)

Tiszteletbeli konzulátus (1940-1942)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Latimer W. N.	1885	1898 után	konzul
Stubbe János	1901.06.22.	1918 előtt	konzul
Lallande J. Gus	1940 előtt	1941.12.11.	tiszteletbeli konzul

1898 – a havannai főkonzulátus alá tartozó San Juan-i konzulátus a washingtoni követség alá került.

1908 - a havannai főkonzulátus alá tartozó San Juan-i konzulátus a Buenos Aires-i követség alá került.

1916 - a havannai főkonzulátus alá tartozó San Juan-i konzulátus ismét a washingtoni követség alá került.

1941.12.11. – Puerto Rico és Magyarország között megszakadt a diplomácia kapcsolat.

El Salvador

Washington

Követség (? – 1918), majd (1936.04.29. – 1941)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Lederer Károly báró	1868.07.03.	1874.03.12.	rendk. követ és megh. miniszter
Schwarz-Senborn Vilmos báró	1874.03.12.	1875.03.08.	rendk. követ és megh. miniszter
Hoyos László	1875.06.23.	1878.08.28.	rendk. követ és megh. miniszter
Mayr Ernő báró	1878.12.25.	1881.10.30.	rendk. követ és megh. miniszter
Schaefer Ignác báró	1881.10.31.	1886.10.09.	rendk. követ és megh. miniszter
Schmit Ernő lovag	1887.02.21.	1894.10.11.	rendk. követ és megh. miniszter
Hengelmüller László báró	1894.10.11.	?	rendk. követ és megh. miniszter
Pelényi János	1934	1941	rendk. követ és megh. miniszter
Ghika György	1941	1941	2. o. főkonzul

San Salvador

Konzulátus (1876 előtt – 1918)

Tiszteletbeli konzulátus (1940-1942)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
betöltetlen	1876 előtt	1910 előtt	tiszteletbeli konzul
Augspurg Albert	1910 előtt	1914 előtt	konzul
Drews Frigyes	1901.02.17.	1918	konzul
báró Hundelshausen Vilmos	1940 előtt	1942 előtt	tiszteletbeli konzul
betöltetlen	1942 előtt	~1942	

1918 - a Monarchia El Salvador fővárosában, San Salvadorban működő konzulátusát bezárta.

1939 előtt - Magyarország tiszteletbeli konzulátust állított San Salvadorban.

1941.12.?. – El Salvador megszakította diplomáciai kapcsolatait a tengelyhatalmakkal.

1991.05.26. - Magyarország újra felvette a diplomáciai kapcsolatot Venezuelával.

Uruguay

Buenos Aires

Főkonzulátus (1872.12.15.- 1903.11.06.)

Követség (1903.11.06.-1918), majd (1930.04.01.-1943)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Hoffer Miksa lovag	1872.12.15.	1979.01.26.	főkonzul
Mayer-Gravenegg Ottó báró	1879.01.26.	1884.04.07.	főkonzul
Salzberg Manó báró	1884.12.08.	1896.12.18.	főkonzul
Wrede Raoul herceg	1896.12.18.	1900.04.30.	főkonzul
Bolesta-Kodziebrodzki Lipót	1900.04.30.	1903.02.08.	főkonzul
Kuhn Ottó báró	1903.02.08.	1903.11.06.	főkonzul
Rhemen Hugó báró	1903.11.06.	1908.08.09.	rendk. követ és megh. miniszter
► Kolowrat-Krakowsky-Liebsteinsky János gróf	1907.10.18.	1908.06.16.	ügyvivő
► Seidler Frigyes János báró	1908.06.16.	1908.11.18.	ügyvivő
Schmucker Norbert lovag	1908.11.18.	1911.07.26.	rendk. követ és megh. miniszter
Hoening O'Caroll Ottó báró	1911.07.26.	1918	rendk. követ és megh. miniszter
► Proskowetz Gilbert lovag	1912.11.01.	1918	II. o. követségi titkár, ügyvivő (1915-től)
► Schlesinger Walter	1925.07.10.	1930.04.01.	magyar referens, tiszteletbeli alkonzul
Nelky Jenő	1930.04.01.	1932.12.13.	miniszterrezidens
Wodianer Andor	1933.02.21.	1934.06.08.	miniszterrezidens
Haydin Albert	1934.06.08.	1939.06.30.	rendk. követ és megh. miniszter
Bobrik Arnó	1939.10.07.	1941.12.12.	rendk. követ és megh. miniszter
Semsey Andor	1942	1943	ideiglenes ügyvivő

Montevideo

Tiszteletbeli konzulátus (1876 előtt – 1918), majd (1935 – 1943)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Wagenknecht Edmund	1876. előtt	1891 előtt	tiszteletbeli konzul
Becker Vilmos	1891 előtt	1898 előtt	ügyvivő
Montevideói konzulátus	1898 előtt	1902 előtt	
Sievers Rikárd	1898.03.30.	1913.01.23.	tiszteletbeli konzul
Čudić Leonidas	1913.01.23.	1918	ügyvivő
Tóth József Károly	1935	1935	tiszteletbeli konzul
Omar Fontana	1935.10.12.	1942 előtt	tiszteletbeli konzul
Ambrus Rezső	1942 előtt	1943 előtt	tiszteletbeli irodavezető

Bécs

Követség (1876 előtt – 1918), majd (1922.06.17. – ~1934)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Fabel Ferdinand	1876 előtt	1884 előtt	konzul
Spitzer Sigmund	1884 előtt	?	Konzul, majd főkonzul 1891-től
Berlin	1910	1914 előtt	
Alberto Guani dr.	1914 előtt	~ 1918	rendk. követ és megh. miniszter
Luis Garabelli	1922.06.17	~ 1934	rendk. követ és megh. miniszter

Budapest

Tiszteletbeli konzulátus (1896-1914)

Tiszteletbeli főkonzulátus (1914 – 1942)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Molnár Mór dr.	1896	1935 előtt	tiszteletbeli konzul, majd tiszteletbeli főkonzul 1914-től
Bolza Olivér	1927 előtt	1929 előtt	tiszteletbeli alkonzul
Wirth Károly dr.	1929 előtt	1938 után	tiszteletbeli alkonzul
Horváth Ernő	1936.04.25	1942 előtt	tiszteletbeli főkonzul

Fiume

Tiszteletbeli konzulátus (? - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Sanz Nemesio	?	1918	tiszteletbeli konzul

Pozsony

Tiszteletbeli konzulátus (1914 után – 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Palugyay Ferenc ifj.	1914. után	1918	tiszteletbeli konzul

1867.04.05. - Asbóth Sándor honvédtisztet és amerikai tábornokot az Amerikai Egyesült Államok első uruguayi nagykövetévé nevezték ki.

1870.10.27. – Montevideóban az Osztrák-Magyar Monarchia részéről Anton von Petz báró, hadi tengerészeti ellentengernagy, teljhatalmú miniszter és rendkívüli küldetésű miniszter, míg Uruguay részéről Lorenzo Battle kormánya képviselőjében Manuel Herrera y Obes külügyi államtitkár a két ország közti barátsági-, kereskedelmi- és hajózási szerződést írt alá.

1871.12.04. - a magyar törvényhozás az 1871. évi XLVII. törvénycikkben szentesítette az 1870.10.27-én Uruguayjal kötött barátsági-, kereskedelmi- és hajózási szerződést.

1872.12.15. - a Monarchia Buenos Airesben főkonzulátust, Montevideóban tiszteletbeli konzulátust, Uruguay pedig Bécsben konzulátust nyitott.

1887.06.25. - Montevideóban az Osztrák-Magyar Monarchia és Uruguay képviselői a közönséges bűnözők kölcsönös kiadatásáról írtak alá államszerződést.

1896 - a magyar törvényhozás az 1896. évi XXX. törvénycikkben szentesíti az Uruguayjal 1887.06.25-én kötött közönséges bűnözők kölcsönös kiadatásáról szóló megállapodást.

1896 - Uruguay a bécsi és a trieszti konzulátusok után Budapesten is tiszteletbeli konzulátust nyitott.

1914 - Uruguay a Budapesten működő tiszteletbeli konzulátust tiszteletbeli főkonzulátusi rangra emelte és Pozsonyban tiszteletbeli konzulátust nyitott.

1917.10.07. - Uruguay megszakította diplomáciai kapcsolatait Németországgal.

1918 - a Montevideóban működő osztrák-magyar konzulátus felfüggesztette működését, de Uruguay budapesti főkonzulja egészen 1935-ig tovább folytatta működését.

1930.04.01. - Magyarország a Buenos Aires-i magyar követet akkreditálta Uruguayba.

1930 - Uruguay budapesti tiszteletbeli főkonzulja, dr. Molnár Mór ellen eljárás indult, mert a feljelentők szerint kivándorlásra buzdított embereket és az ügyintézésért több pénzt szedett.

1935 - Montevideóban magyar tiszteletbeli konzulátus nyílt.

1942.01.31. – Magyarország és Uruguay közt megszakadtak a diplomáciai kapcsolatok.

1956.06.14. - Magyarország újra felvette a diplomáciai kapcsolatot Uruguayjal.

Venezuela

Washington

Követség (? – 1918), majd (1936.04.29. – 1941)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Lederer Károly báró	1868.07.03.	1874.03.12.	rendk. követ és megh. miniszter
Schwarz-Senborn Vilmos báró	1874.03.12.	1875.03.08.	rendk. követ és megh. miniszter
Hoyos László	1875.06.23.	1878.08.28.	rendk. követ és megh. miniszter
Mayr Ernő báró	1878.12.25.	1881.10.30.	rendk. követ és megh. miniszter
Schaefer Ignác báró	1881.10.31.	1886.10.09.	rendk. követ és megh. miniszter
Schmit Ernő lovag	1887.02.21.	1894.10.11.	rendk. követ és megh. miniszter
Hengelmüller László báró	1894.10.11.	?	rendk. követ és megh. miniszter
Pelényi János	1934	1941	rendk. követ és megh. miniszter
Ghika György	1941	1941	2. o. főkonzul

La Guayra

Konzulátus (? - 1877.02.23.)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
betöltetlen	1876 előtt	1877.02.23.	

Caracas

Konzulátus

Főkonzulátus (1877.02.23. - 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Vollmer Gusztáv	1877.02.23.	1887.12.01.	tiszteletbeli konzul
Vollmer Gusztáv	1887.12.01.	1918	tiszteletbeli főkonzul ad pers.
Vollmer Gusztáv	1887.12.01.	1918	tiszteletbeli főkonzul ad pers.

Maracaibo

Konzulátus (1876 előtt – 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Schmillinsky Eduard	1876 előtt	1884 előtt	tiszteletbeli konzul
betöltetlen	1884 előtt	1898 előtt	
Meyer I. L.	1898 előtt	1901.02.14.	tiszteletbeli konzul
Wüst Ernő	1901.02.14.	1914 előtt	tiszteletbeli konzul
Kreuzhage Károly	1914 előtt	1914.07.27.	konzul
Zittlosen János.	1914.07.27.	1918	konzul

Puerto Cabello

Tiszteletbeli konzulátus (1876 előtt – 1918)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Baasch Oszkár	1876 előtt	?	tiszteletbeli konzul
Baasch Oszkár	1894.04.30.	1911.12.06.	tiszteletbeli konzul
Baasch Adolf	1911.12.06.	1918	tiszteletbeli konzul

Budapest

Tiszteletbeli konzulátus (1923.03.03. – 1930)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
Bou Cantenys Julian	1923.03.03.	~1930	tiszteletbeli konzul

Fiume

Tiszteletbeli konzulátus (? - ?)

Név	Kezdet	Vége	Beosztás
betöltetlen	1891	?	tiszteletbeli konzul

1877.02.23. - a venezuelai La Guayrában működő osztrák-magyar tiszteletbeli konzulátus Caracasba költözött.

1887.12.01. - a venezuelai Caracasban működő osztrák-magyar tiszteletbeli konzulátus tiszteletbeli főkonzulátusi rangra emelkedett.

1891 előtt - Venezuela a bécsi és a trieszti konzulátusok után Fiumében tiszteletbeli konzulátust nyitott.

1914 - Venezuela semlegességet hirdetett.

1918 - felfüggesztette működését a Monarchia Venezuelában található caracasi főkonzulátusa, illetve maracaibói és Puerto Cabello-i tiszteletbeli konzulátusa.

1923.03.03. - Venezuela Budapesten tiszteletbeli konzulátust nyitott.

1941.12.11. - Venezuela és Magyarország között megszakadt a diplomáciai kapcsolat.

1969.04.29. - Magyarország újra felvette a diplomáciai kapcsolatot Venezuelával.

BIBLIOGRÁFIA

Levéltári források

- Magyar Országos Levéltár (továbbiakban MOL) Washingtoni Királyi Magyar Követség iratanyaga (Mexikó, Kuba és Közép-Amerika) 1921-1945. MOL K106
- Magyar Országos Levéltár (továbbiakban MOL) Buenos Airesi Királyi Magyar Követség iratanyaga (Argentína, Uruguay, Paraguay, Chile) 1921-1945. MOL K86
- Magyar Országos Levéltár (továbbiakban MOL) Bakách-Bessenyei György irathagyaték (Argentína, Uruguay, Chile, Brazília, Venezuela, Mexico) MOL P2066
- Magyar Országos Levéltár (továbbiakban MOL) Magyarok Világszövetsége iratanyaga 1928-1960. MOL P975
- Magyar Országos Levéltár (továbbiakban MOL) Külügyminisztérium iratok (Argentína, - Paraguay, Chile, Peru, Kuba, Mexikó) 1945-1978. MOL XIX- j-1-j
- Archivo General de la Nación (Mexikói Nemzeti Levéltár, továbbiakban: AGN) Elnöki Osztály
- Archivo General de la Nación (Mexikói Nemzeti Levéltár, továbbiakban: AGN) Személyi Lapok 1824-1865.
- Egyetemi Könyvtár, Budapest, Kaprinai Gyűjtemény Coll. Kaprinai A (folio) Tom. XXXIII.
- Vasváry-gyűjtemény (továbbiakban: Vasváry) Somogyi-könyvtár, Szeged
- Hadtörténeti Intézet Levéltára, Magyarországi Főhadparancsnokság (General Commando) 3016. cs. I. Abt. 1864/105.

Folyóiratok

- Argentínai Magyar Élet. Buenos Aires, 1954-1956.
- Belügyi Közlöny, Budapest, 1896-1953
- Brazíliai Magyar Újság. Rio de Janeiro, 1929.
- Caribi Újság. Caracas, 1956-1994.
- CdE Comité de Emergencia de los Judíos de Habla Húngara Pro Socorro. Buenos Aires, 1946.06.15.
- A Chilei Magyar Egyesület Értesítője. Santiago de Chile, 1941.
- Chilei Magyar Híradó. Santiago de Chile, 1947.03.15.
- Chilei-Magyar Értesítő. Buenos Aires, 1995-2000.

- Délameirkai Magyar Hírlap. Buenos Aires, 2001-2002.
- Délamerikai Magyar Hírnök. Buenos Aires, 1935-1936.
- Délamerikai Magyar Újság. São Paulo, 1929-1933.
- Délamerikai Magyararság. Buenos Aires, 1929-1963.
- Diario de la Marina. La Habana, 1848-1849.
- El Siglo Diez y Nueve. México, 1848-1849.
- Erdélyi Magyararság. Buenos Aires, 1978.
- A Fény. Montevideo, 1963-1968.
- Független Magyarok. Buenos Aires, 1957-1958.
- Hatikva. Buenos Aires, 1957-1970.
- Hitünk. Caracas, 1953.
- Hungária, D.P. Express Newspaper Hungarian Edition. München, 1948-1953.
- Hungária, hontalan magyarok hetilapja. München, 1949-1955.
- A Hungária Venezuelai Különlapja. Caracas, 1952-1956.
- Jó Munkát. Caracas, 1959-1960.
- Jövő, a magyar összefogás lapja. Buenos Aires, 1946-1947.
- Kamarai Közlöny. Budapest, 1940.
- Katolikus Értesítő. Caracas, 1977-1981., 1983., 1986.
- Keresztút. Santiago de Chile, 1945-1964.
- Kivándorlási Ellenőr. Budapest, 1904.
- Kivándorlási Értesítő. Budapest, 1903-1907.
- Kivándorlási Értesítő. Fiume, 1903-1905.
- A Kivándorló. Budapest, 1904-1905.
- Kubai Magyar Újság. Havanna, 1927-1928.
- Külföldi Magyararság. Budapest, 1920-1925.
- Külügyi Közlöny. Budapest, 1925.
- Kürtszó. Caracas, 1980.
- La Nueva Hungría. Santiago de Chile, 1947.03.15.
- Magyar Brazil Képes Újság. São Paulo, 1929.
- Magyar Figyelő. Budapest, 1995-1999.
- Magyar Száműzöttek Lapja, New York, 1853.
- Magyar Szó. Buenos Aires, 1926-1940.
- Magyarok Útja. Buenos Aires, 1948-1952.
- Magyarok Világlapja. Budapest, 1935.
- Magyararság. Havanna, 1934/1.
- Mexicoi Magyar Újság. México, 1925.02.08.
- Registro Oficial Durango. Durango, 1849.12.04.
- Szabad Magyar Szemle. Habana 1942-1950.

- Szabad Magyarság. México, 1942-1946.
- Szabad Szó. Buenos Aires, 1945-1949.
- Szabadság. Budapest, 1935-1937.
- Szomorú Vasárnap. 1968-1970.
- Szóval, braziliai magyarok lapja. São Paulo, 1981-1983.
- Tárogató. Montevideo, 1958-1961.
- Új Magyarország. Montevideo, 1946.
- Új Világ. Montevideo, 1936.
- Uruguayi Magyar Hírlap. Montevideo, 1931-1936.
- Uruguayi Magyar Szemle. Montevideo, 1942.09.06.
- Út és Cél. 1953-1957.
- Üzenet a Venezuelai Magyar Evangéliumi Keresztényekhez. Caracas, 1967-1985., 1992-
- Üzenet. Santiago de Chile, 1941-1942.
- Vasárnapi Újság. Pest, 1856-1912.

Forrásművek és feldolgozások

- Acerca de las migraciones centroeuropeas y mediterráneas a Iberoamérica: aspectos sociales y culturales. Gijón, 1995.
- Ács Tivadar: Akik elvándoroltak. Budapest, 1940.
- Ács Tivadar: Magyar úttörők az Újvilágban. László Károly 1850-67. évi naplójegyzetei a Kossuth-emigráció amerikai életéből. Budapest, 1942.
- Ács Tivadar: Magyarok az észak-amerikai polgárháborúban 1861-65. Budapest, 1964.
- Ács Tivadar: Magyarok és a Risorgimiento. A magyar legionisták életrajzgyűjteménye. Budapest, 1961.
- Ács Tivadar: Magyarok idegenben. Budapest, 1968.
- Ács Tivadar: Magyarok Latin Amerikában. Budapest, 1944.
- Áldor Imre: Vázlatok a magyar emigráció életéből. Pest, 1870.
- Alfaro, Ricardo Joaquín: Esbozos biográficos. Panamá, 1982.
- Amerikai kivándorlás és visszavándorlás. A Magyar Társadalomtudományi Egyesület szakértekezletén 1908. évi januárus 24-én és 25-én mondott beszédek és az az által kiküldött tízes bizottság emlékirata. Budapest, 1908.
- Anaya, Delia Salazar: La población extranjera en México (1895-1990). Un recuerdo con base en los Censos Generales de Población. México, 1996.

- Anderle Ádám - Kozári Mónika: A Monarchia utolsó követe. Kánya Kálmán Mexikóban. (1914-1919). Szeged, 1990.
- Anderle Ádám, ed.: Europa Central y América Latina. Szeged, 1993.
- Anderle Ádám: Nemzettudat és kontinentalizmus Latin-Amerikában a XIX. és a XX. században. Budapest, 1989.
- Anderle Ádám: Munkásmozgalom Latin-Amerikában 1870-1959. Budapest, 1982. 58.
- Anderle Ádám: „Szabadságra született Amerikánk...” Budapest, 1983.
- Andrassy Gyula: A száműzött Rákóczi. Budapest, 1914.
- Angyal Dávid: Adalékok II. Rákóczi Ferencz törökországi bujdosása történetéhez; francia levéltári közleményekkel. Budapest, 1905.
- Antequera Parilli, Ricardo: Aspectos jurídicos e institucionales de las migraciones en Venezuela. H.n., 1991.
- Antwoorde vande Heeren Staten Generael, op ende tegens't versoeck wegens den Koninck van Portugal. Shiedam, 1664.
- Alegre, Francisco Javier: Historia de la compañía de Jesus en Nueva-España. Tomo III. México, 1842.
- Arany László: A magyar emigráció mozgalmái. Budapest, é.n.
- Archivo del general Porfirio Díaz: memorias y documentos. 30 vol. México, 1947-1961.
- Archivo Histórico de Matias Romero 1837–1872. México, 1965.
- Arday Géza: Magyar Királyi Tisztikar nyugaton. Budapest, 1961.
- Aspectos jurídicos e institucionales de las migraciones en Guatemala. Ginebra, 1993.
- Aspectos jurídicos e institucionales de las migraciones en Honduras. Ginebra, 1991.
- Aspectos jurídicos e institucionales de las migraciones en Nicaragua. Ginebra, 1991.
- Atlas de las antigüedades mexicanas: halladas en el curso de los tres viajes de la real expedición de antigüedades de la Nueva España, emprendidos en 1805, 1806 y 1807: contiene la reproducción facsimilar de las litografías ejecutadas a partir de los dibujos de José Luciano Castañeda e impresas en Paris, en 1834, por Jules Didot, así como la relación de dichos viajes por el capitán Guillermo Dupaix, jefe de la Real Expedición / introducción y notas de Roberto Villaseñor Espinosa ; prefacio de Miguel León-Portilla. México, 1978.
- Azara, Félix de: Viajes por la América Meridional. Madrid, 1923.
- Azara, Félix de: Descripcion é historia del Paraguay y del Rio de la Plata. Tomo I, Madrid, 1847.
- Azara, Félix de: Geografía, física y esférica de las provincias del Paraguay y Misiones guaraníes. Montevideo, 1904.

- Azúcar. Síntesis Estadístico-Analítica 1937 y 1938. La Habana, 1939.
- Bade, Klaus J.: Migration in European history. Malden, 2003.
- Baka, Tibor: Kivándorlás Spanyolországból Latin-Amerikába a Franco-korszakban (La emigración española en América Latina durante la época de Franco) (1939-1975) (Szakdolgozat, kézirat, SZTE BTK Hispanisztika Tanszék könyvtára) Szeged, 2000.
- Bakó Elemér: A világ magyarsága (Magyarok az Amerikai Egyesült Államokban). Budapest, 1998.
- Balázs Gábor: Utazásom Délamerikában. Kolozsvár, 1876.
- Balázs Dénes: Argentína, Uruguay. Budapest, 1987.
- Balázs Dénes: Magyar utazók Amerikában. Budapest, 1995.
- Balázs Dénes: Magyar utazók lexikona. Budapest, 1993.
- Ballagi Aladár: Az igazi Rákóczi. Budapest, 1916.
- Bán D. András (et al. szerk.): Magyarok kisebbségben és szórványban. Budapest, 1995.
- Bangha Béla: Magyar jezsuiták Pombal börtöneiben. Budapest, 1937.
- Bangha Béla: Dél keresztje alatt. Feljegyzések egy délamerikai missziós körútról. Budapest, 1934.
- Bánó Eugenio: Mexico, és utazásom a trópusokon. Budapest, 1896.
- Bánó Jenő: Instrucciones para el cultivo de la vid: plantación injerto y poda. México, 1910.
- Bánó, José de: Instrucciones para el cultivo de la vid: variedades americanas de esta planta. México, 1911.
- Barabás Endre: A székely kivándorlás és a Romániában élő magyarok helyzete. Budapest, 1901.
- Barros Arana, Diego: Historia general de Chile. Tomo VII. Santiago de Chile, 2001.
- Baruja R., Victor E. –Pinto, Ruy G.: Una historia del Paraguay. H.n., 2000.
- Bede Béla - Lampert Márta: Brazília. Budapest, 1983.
- Békessy Imre: Az új népvándorlás, Délamerika. Budapest, 1939.
- Békeszerződés az Egyesült Államok és Mexikó között (1848). Ford. és sajtó alá rendezte Kökény Andrea. Documenta Historica 52. Szeged, 2001.
- Bernáth, István: Ágoston Mokcsay Haraszthy. (Szakdolgozat, kézirat, SZTE BTK Hispanisztika Tanszék könyvtára) Szeged, 1998.
- Ballou, Maturin Murray: History of Cuba: Or, Notes of a Traveller in the Tropics. Boston, 1854.
- Bonilla, Pedro Catrain: Aspectos jurídicos e institucionales de las migraciones en República Dominicana. H.n., 1991.
- Borbándi Gyula: A magyar emigráció életrajza 1945-1985. 2 köt. Budapest, 1989.

- Borbándi Gyula: Emigráció és Magyarország. Nyugati magyarok a változás éveiben 1985-1995. Budapest, 1996.
- Brasnyó István: Szokott-e ősz lenni Paraguayban? Újvidék, 1992.
- Brazíliai Magyar Segélyegylet – Associação Beneficente 30 de Setembro. Emlékkönyv 1926-1996. São Paulo, 1996.
- Brazíliai magyarok. Vázlatok a brazíliai magyar élet kialakulásáról a Magyarok II. Világkongresszusára. São Paulo, 1938.
- Brito Figueroa, Federico: Historia economica y social de Venezuela. 2 vol. Caracas, 1966.
- Brown, Jonathan C.: *Petróleo y revolución en México*. México, 1997.
- Buelna, Eustaquio: Apuntes para la historia de Sinaloa, 1821-1882. México, 1924.
- Bueno, Salvador: Cinco siglos de relaciones entre Hungría y América Latina. Budapest, 1977.
- Bueno, Salvador: Historia de la literatura cubana. La Habana, 1963.
- Carmagnani, Marcello: Emigración mediterránea y América. Gijón, 1994.
- Censo de Población, Viviendas y Electoral. Informe general 1953. La Habana, 1955.
- A chilei, bolíviai és perui köztársaságok kulturális és közgazdasági viszonyainak valamint az osztrák-magyar monarchia ottani érdekeinek rövid ismertetése. Bécs, 1902.
- Cirules, Enríque: Conversación con el último norteamericano. La Habana, 1973.
- Chernela, Janet Marion: The Wanano Indians of the Brazilian Amazon: A Sense of Space. Texas, 1996.
- Cuevas, Mariano: Historia de la Nación Mexicana. México, 1967.
- Cunninghame Graham, R. B.: A Vanished Arcadia Being Some Account of the Jesuits in Paraguay 1607 to 1767. New York, 1924.
- Czanyó Adorján: A Hungária Magyar Egyesület tíz évének rövid története. 1973-1983. 1983, Buenos Aires.
- Csap Lajos: A világ magyarsága (Latin-Amerika, Dél-Afrika, Ausztrália) Budapest, 1998.
- Darby, William Evans: International arbitration. International tribunals. A collection of the various schemes which have been propounded; and of instances in the nineteenth century. London, 1904.
- Dávila, José M.: Comentarios sobre el problema migratorio. Támpico, 1925.- Délvidéki kivándorlási kongresszus. Budapest, 1903.
- Debroye, Olivier: Mexican suite: a history of photography in Mexico. Austin, 2001.

- Debali, Juan J.: Reglamento para el régimen interno del Regimiento de artillería ligera arreglado por el 2o. jefe del mismo. Montevideo, 1891.
- Diccionario Porrúa de Historia, Biografía y Geografía de México. México, 1964.
- Diplomáciai Lexikon. Budapest, 1947.
- Domonkos László: Zákány tábornok Amerikában. Szeged, 1904.
- Dorronsorro, Josune: Pál Rosti, una visión de América Latina: Cuba, Venezuela y México, 1857-58. Caracas, 1983.
- Dyal, Donald H.: Historical dictionary of the Spanish American War. Westport, 1996.
- Dunántuli kivándorlási kongresszus. Budapest, 1902.
- Éder Xaver Ferenc: Descriptio provinciae Moxitarum in Regno Peruano. Buda, 1891.
- Eder, Francisco Javier: Breve descripción de las reducciones de Mojos. Cochabamba, 1985.
- Elkán Pál - Wodianer Rudolf: Argentina leírása és ismertetése magyar nyelven. Magyar-spanyol kéziszótár. Budapest-Buenos Aires, 1929.
- La emigración española transoceánica, 1911-1915. Madrid, 1916.
- La emigración europea a la América Latina: Fuentes y estado de investigación. Bibliotheca Ibero-Americana, Berlin, 1979.
- Emlékfüzet a 39-es Magyarok Nagyasszonya Leánycserkészcsapat 5 éves és a Magyar Cserkészmozgalom 50 éves évfordulójára. Buenos Aires, 1960.
- Enciclopedia Judaica Castellana. 10 vol. México, 1948-1951.
- Encyclopaedia Hungarica. 4 kötet, Calgary, 1992-1999.
- Ensayos de estudiantes húngaros sobre Venezuela. Budapest, 1980.
- The Exodus from Hungary. Genf, 1957.
- Faerenczi I. – Hoffmann G. – Illés J.: A munkanélküliség és a munkáskivándorlások. Budapest, 1913.
- Felvidéki kivándorlási kongresszus. Budapest, 1902.
- Ferdinándy György: Mammuttemető - magyarok a trópusokon. Chicago, 1982.
- Fernández Saldana, José María: Diccionario uruguayo de biografías, 1810-1940. Montevideo, 1945.
- Fodor Eszter: János Xántus en América. (Szakdolgozat, kézirat, SZTE BTK Hispanisztika Tanszék könyvtára) Szeged, 1997.
- Foerster, Robert Franz: The Italian Emigration of Our Times. New York, 1969.
- Foster, Lynn V.: Mexikó története. Budapest, 1999.
- Franzina, Emilio: La grande emigrazione: l'esodo dei rurali dal Veneto durante il secolo XIX. Venezia, 1976.
- Friedmann, Eugenio: Historia del Azúcar en el Paraguay. Asunción, 1966.

- Fúrlong Cárdiff, Guillermo: Historia Social y Cultural del Río de la Plata 1536-1810. Buenos Aires, 1969.
- Geőcze István: Utazás Brazíliába és vissza. 2 köt. Pest, 1869.
- González Navarro, Moisés: Anatomía del poder en México, 1848-1853. México, 1983.
- González Navarro, Moisés: Los extranjeros en México y los mexicanos en el extranjero, 1821-1970. 3 vol. México, 1993-1994.
- González Suárez, Federico: Historia general de la República del Ecuador. Tomo séptimo, Quito, 1903.
- Gran Enciclopedia Argentina. 9 vol. Buenos Aires, 1956-64.
- Grünvald József: A magyarországi kivándorlás, oka és csökkentésének módja. Budapest, 1907.
- Gutiérrez Roldán, Héctor: La población de Chile. Paris, 1975.
- Guy, Donna J.: El sexo peligroso. La prostitución legal en Buenos Aires, 1875-1955. Buenos Aires, 1994.
- Henríquez Ureña, Max: Panorama Histórico de la literatura cubana. 2 vol. La Habana, 1979.
- Herberger Gyula: Brazília és az oda irányuló kivándorlási mozgalom. Déva, 1922.
- Himnuszok könyve. A keresztény himnuszok remekei. Gyomaendrőd, 1989.
- Historia de Cuba. 2. vol. Habana, 1973.
- Historia de la nación Cubana. 10 vol. La Habana, 1952.
- Historical Dictionary of Venezuela. Metuchen, 1971.
- Historia mexicana. México, 1951.
- Historia paraguaya: anuario del Instituto Paraguayo de Investigaciones Históricas. Asunción, 1956.
- Hof- und Staats-Schematismus des österreichischen Kaiserthums. Wien, 1876-1912.
- Hoffmann Géza: Csonka munkásosztály az amerikai magyarság. Budapest, 1911.
- Homér Imre: A kivándorlásra vonatkozó Törvényes jogszabályok kézikönyve. Budapest, 1910.
- Hungarians in America. New York, 1963.
- Az illegálisan külföldre távozott személyek főbb adatai. Budapest, 1957.
- Imets Fülöp Jákó: A székelyek s egy régi baj. Arad, 1863.
- Industria Azucarera y sus derivados. Zafra de 1924-1925. La Habana, 1926.
- Industria Azucarera y sus derivados. Zafra de 1929. La Habana, 1931.
- Inmigración y movimiento de pasajeros, año 1912. La Habana, 1913.
- Inmigración y movimiento de pasajeros, año 1913. La Habana, 1914.

- Inmigración y movimiento de pasajeros, año 1914. La Habana, 1915.
- Inmigración y movimiento de pasajeros, año 1925. La Habana, 1927.
- Inmigración y movimiento de pasajeros, año 1926. La Habana, 1927.
- Inmigración y movimiento de pasajeros, año 1927. La Habana, 1928.
- Inmigración y movimiento de pasajeros, año 1930. La Habana, 1931.
- Inmigración y movimiento de pasajeros, año 1931. La Habana, 1932.
- Inmigración y movimiento de pasajeros, año 1935. La Habana, 1937.
- Inmigración y movimiento de pasajeros, años 1906-1907. La Habana, 1907.
- Ipper Pál: Újvilági utazások. Budapest, 1973.
- Istvánffy, Gyula: El modo de proceder contra la peronóspora, enfermedad da la vid. (tr.: Bánó Eugenio) México, 1910.
- Jahrbuch für Geschichte von Staat, Wirtschaft und Gesellschaft Lateinamerikas. Köln-Wien, 1976.
- Jánossy Dénes: A Kossuth-emigráció Angliában és Amerikában, 1851-1852. 1. köt. Budapest, 1940.
- Jaime Ballero, Martín O.: La Metafisica del Poder. Lima, 2002.
- Kaczúr Ágnes: Brazíliai magyarság a két világháború között. 1920-1941. (Doktori értekezés, kézirat, SZTE BTK Hispanisztika Tanszék könyvtára) Szeged, 1989.
- Kádár, Anikó: Húngaros en México: dos épocas. (Szakdolgozat, kézirat, SZTE BTK Hispanisztika Tanszék könyvtára) Szeged, 2000.
- Katcher, Philip R. N.: The Mexican-American War, 1846-1848. London, 1976.
- Katona László: Mexikói országúton. Budapest, 1942.
- Kemény, Julius: „Hungara” Ungarische Madchen auf dem Markte. Budapest, 1903.
- Kempelen Béla: Magyar nemesi családok. 11 köt. Budapest, 1911-32.
- Kertbeny, Károly: Alfabetische Namensliste ungarischer Emigration 1849-1864. Brüssel - Leipzig, 1864.
- Kisbán Emil: A magyar pálosrend története. Budapest, 1938.
- Kislexikon. Budapest, 1968.
- Kivándorlás és az emigráció magyar külföldi sajtóbibliográfiája a kezdetektől 1944-ig. Szerk. Láng Péter, Kemény G. Gábor. Budapest, 1966.
- A kivándorlás és útlevel ügy. Budapest, 1904.
- Kivándorlók tájékoztatója. Szerk. Lukács Elemér. Budapest, 1939.
- Kornis de Totu rard, Corohim: Institutiones grammatical latinae... Tomus primus... Rio de Janeiro, 1857.
- Kornis de Totvárard, Carlos: Casamento civil no Brasil - Consentimento, contagem de custas, orfãos e interditos, recusa de celebração, entre viúvos ou viúvas, local e certidão. h.n, é.n.

- Kormis de Totvarad, Carlos: Refutação da doutrina do Dr. Braz Florentino Henriques de Souza... apresentada na sua obra O Casamento civil e religioso. Rio de Janeiro, 1860.
- Kornis de Totvárád, Carlos: Institutiones. Rio de Janeiro, é.n.
- Kornis de Totvárád, Carlos : O casamento civil ou o direito do poder temporal em negocios de casamentos. Discussio juridico-historico-theologica em dias partes. Parte primeira juridico-historica. Rio de Janeiro, 1858.
- Kornis de Totvárád, Carlos: Processus Villa Nova de Minho pars criminalis discussione juridica pertractata. Rio de Janeiro, 1856.
- Kossuth Lajos: Időrendi közönséges lajstroma (registrum universale chronologicum) a frantzia revolutiónak a notablék első gyűléseknek megnyitásától február 22. 1787. a negyedik constitutio kikiáltásáig december 15. 1799. h.n., 1826.
- Kossuth, Louis: Memoires of My Exil. London-New York, 1880.
- Kossuth, Lajos: Souvenirs et écrits de mon exil, période de la guerre d'Italie. Paris, 1880.
- Kovách Antal: Kőzettani adatok északi Paraguayból. Budapest, 1914.
- Kovács Márta: Az uruguayi magyar emigráció a két világháború között és a második világháború idején. (Doktori értekezés, kézirat, SZTE BTK Hispanisztika tanszék könyvtára) Szeged, 1993.
- Kovács Sándor: A világ magyarsága (Európa). Budapest, 1999.
- Kögl J. Szeverin: Magyarok Brazíliában. São Paulo, 1992.
- Kögl Szeverin - Kutasi Kovács Lajos: Magyar Műhely a Dél Keresztje alatt: a Könyves Kálmán Szabadegyetem Emlékkönyve 1949-1959. São Paulo, 1960.
- Kögl Szeverin: Que deram os húngaros ao Mundo? São Paulo, 1954.
- Kratz, Guillermo: El Tratado Hispano-Portugues de limites de 1750 y sus consecuencias. Roma, 1954.
- Krause, Corinne Azen: Los judíos en México. Una historia con énfasis especial en el periodo de 1857 a 1930. México, 1987.
- Krauze, Enrique - Zerón-Medina, Fausto: Porfirio. 2 vol. México, 1993.
- Kurucz Ladislao: Los húngaros en la Argentina. Buenos Aires, 1999.
- Kutasi Kovács Lajos: Magyar Műhely a Dél Keresztje alatt. São Paulo, 1964.
- Külföldi magyar hivatásos képzőművészet. New York, 1977.
- La Fontaine, Henri: Pasicrisie internationale 1794-1900: histoire documentaire des arbitrages internationaux. Boston, 1997.
- László Károly kilenc kötetből álló kéziratot naplója (Oct. Hung. 720. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest.)
- Lanyi Seles, Enrique: Memorias de un colonizador de la selva central de Satipo. Satipo, 1993. (kézirat)
- László Károly: Katonai életemből. Budapest, 2001.

- László Károly: Napló-töredék az 1849-iki menekületeket, internáltakat, különösen Kossuthot és környezetét illetőleg, Törökországban és az Amerikai Egyesült-Államokban. Budapest, 1887.
- Lévy Lajos: A kivándorlás és városaink pénzügyeinek rendezése. Budapest, 1907.
- El libro del Centenario del Uruguay 1825-1925. Montevideo, 1923.
- Leuchars, Chris: To the Bitter End. Paraguay Anf the War of the Triple Alliance. Westport, 2002.
- Lew, Byron – Cater, Bruce: The Impact of United States Immigration Quotas on Migration to Canada During the 1920s. Peterborough, 2002.
- El libro del Centenario del Uruguay 1825–1925. Montevideo, 1923.
- Lilón, Domingo: Armas y poder. Los húngaros y La Armería de San Cristóbal. Santo Domingo, 2000.
- Liptay, Alberto: El darwinismo: Cuál es la posición del hombre en el universo? Valparaíso, 1888.
- Liptay, Alberto: La lengua católica; ó sea, Proyecto de un idioma internacional sin construcción gramatical. Paris, 1890.
- Liptay, Alberto: Projet d'un Idiome Intenational sans construction grammaticale. Paris, 1892.
- Lukács Lajos: Az olaszországi magyar légió története és anyakönyvei 1860-1867. Budapest, 1986.
- Lumholtz, Carl: El México Desconocido. Cinco años de exploración entre las tribus de la Sierra Madre Occidental; En la tierra caliente de Tepic y Jalisco, y entre los tarascos de Michoacán. 2 vol. Nueva York, 1904.
- Lumholtz, Karl Sofus: El México Desconocido. 2 vol. New York, 1904.
- Madarassy László: Túl az Oczeánon. Elbeszélések az amerikai életből. Budapest, 1889.
- A magyar bányászat évezredes története. 1. köt. Budapest, 1997.
- A magyar bencések 50 éve Brazíliában. São Paulo, 1981.
- A Magyar emigratio mozgalmái, 1859-1862. Kossuth emlékiratai nyomán. Budapest, 1883.
- A magyar emigráns irodalom lexikona. Szerk. Nagy Csaba. 2 köt. Budapest, 1990-1992.
- A magyar emigráns irodalom lexikona. Szerk. Nagy Csaba. Budapest, 2000.
- A magyar katona vitézségének ezer éve. 2. köt. Budapest, 1933.
- A magyar lelkiség évkönyve az az Kincses Kalendáriuma 1978. Buenos Aires, 1978.
- A magyar nyelv történeti-etimológia szótára. 3 kötet. Budapest, 1967-1976.
- Magyar rendeletek tára. Pest (majd Budapest), 1867-1940.
- Magyar Törvénytár. 1910. évi törvénycikkek. Budapest, 1911.

- Magyar Világháló. Budapest, 2001.
- Magyarok kisebbségben és szórványban. Szerk. Bán D. András [et al.]. Budapest, 1995.
- A Magyarok II. Világkongresszusának tárgyalásai. Budapest, 1938. augusztus 16-19. Budapest, 1939.
- A Magyarok Világkongresszusának tárgyalásai. Budapest, 1929. augusztus 22-24. Budapest, 1930.
- Magyarország és az 1924. évben Rómában tartott "Első Nemzetközi Kivándorlás- és Bevándorlásügyi Értekezlet" Határozatai. Budapest, 1928.
- Magyarország népesedése a két világháború között. Szerk. Szabady Egon. Budapest, 1965.
- Magyarország tiszti cím- és névtára. Budapest, 1873-1944.
- A magyarországi főnemesség XX. századi geneológiája. 2. köt. Budapest, 1993.
- Manrique, Jorge Alberto: Guillermo Kahlo: fotógrafo oficial de monumentos. México, 1992.
- Maróti Géza: Visszaemlékezések. Kézirat. Budapest. Építészeti Múzeum.
- Mayer, Edelmiro: Campaña y Guarnición. El Ambiente Republicano Contra el Imperio de Maximiliano. Memorias de Edelmiro Máyer, militar argentino en el ejército republicano de Benito Juárez. México, 1985.
- McGuire, James Patrick: The Hungarians Texas. San Antonio, 1993.
- Medal of Honor, 1863-1968: "In the name of the Congress of the United States." Washington, 1968.
- Memorias ineditas del censo de 1931. Habana, 1978.
- Mentz, Brigida von [et al.]: Los pioneros del imperialismo alemán en México. México, 1982.
- Mészáros Lázár: Mészáros Lázár külföldi levelei és életirata. Pest, 1867.
- Miklós Elemér - Vér Andor: Magyarok Délamerikában. Buenos Aires, 1942.
- Military Government and the Movement Toward Democracy in South America. Bloomington, 1981.
- La Minería Hispana e Iberoamericana. Contribución a su investigación histórica. Estudios - fuentes- bibliografía. León, 1970.
- Mocsáry Béláné Fáy Mária: Mexikói utazásom. Úti jegyzetek. Magyar szalon, 1905 febr.-márc.
- Molnár I. – Weiß A.: Ignaz Edler von Born und die Societät der Bergankunde 1786. Wien, 1986.
- Moncayo Cruz, Víctor Manuel: Aspectos jurídicos e institucionales de las migraciones en Colombia. H.n., 1991.
- Monroy Huitrón, Guadalupe: Archivo Histórico de Matias Romero 1837-1872. México, 1965.

- Morales, Salvador: Situación social en la Isla de los Pinos antes de la Revolución. La Habana, 1968.
- MTA – JATE Hispanisztika Kutatócsoport Kutatási Közlemények I. Tanulmányok a latin-amerikai magyar emigráció történetéből. Szerk. Anderle Ádám. Szeged, 1999.
- SZTE – JATE Hispanisztika Kutatócsoport Kutatási Közlemények II. Magyarország és a hispán világ. Szerk. Anderle Ádám. Szeged, 2000.
- Nagel, Silke: Alemanes en México: Inmigración y colonia hasta la Segunda Guerra Mundial. México, 1996.
- Nagy Imre: Csikvármegye közgazdasági állapota és a székely kivándorlás. Sepsi-Szent-György, 1891.
- Nagy Iván: A magyarság világstatisztikája. Budapest, 1931.
- Nagy Iván: A világmagyarság száma. Klny. Kincses Kalendárium, 1932.
- Nagy Iván: Öt világrész magyarsága. Budapest, 1935.
- Nagy Kázmér: Elveszett alkotmány. A magyar politikai emigráció. Budapest, 1984.
- Naphegyi, Gábor: Hungary from her rise to the present time. New York, 1849.
- Naranjo Orovio, Consuelo: Del campo a la bodega: recuerdos de gallegos en Cuba (Siglo XX.) A Coruña, 1988.
- Navarro Neumann, Manuel María S.: XIV Congreso geológico internacional, Madrid, 1926. Sección 10a Geofísica. Barcelona, 1926.
- Neményi Bertalan: A magyar nép állapota és az amerikai kivándorlás. Budapest, 1911.
- Némethy Kesserű Judit: Az argentínai magyar emigráció 1948-1968: intézmények, sajtó, irodalmi élet. (PhD-értekezés, kézirat, SZTE Hispanisztika tanszék könyvtára) Buenos Aires – New York – Szeged, 1999.
- Nevins, Joseph: Operation Gatekeeper: the rise of the "illegal alien" and the making of the U.S.-Mexico boundary. New York, 2002.
- Noveno Censo General de Población. 12 vol. Caracas, 1967.
- O'Connor, Harvey: The Guggenheims; the making of an American dynasty. New York, 1937.
- Ortega, José de: Apostolicos afanes de la Compañia de Jesus, escrito por un padre de la misma sagrada religion de su provincia de Mexico. México, 1944.
- Pacheco, Alvaro: Consideraciones sobre inmigración y colonización. Montevideo, 1892.
- Pallas nagy lexikona. 16 kötet, Budapest, 1893-1897.
- Pawlowszki Ede, rosenfeldi: Miksa császár mexikói szerencsétlen expedíciójának leírása. Budapest, 1882.
- Paz, Ireneo: Algunas Campañas. México, 1884.

- Perui aymará és quechua nyelvek uralaltáji nyelvi rokonsága, Buenos Aires, 1969.
- Peraza Sarausa, Fermín: Diccionario biográfico cubano. 10 vol. Habana, 1951-1959.
- Pierre-Carles, Gérard: El Caribe a la hora de Cuba. Ciudad de la Habana, 1981.
- La población de Paraguay. Asunción, 1974.
- Pombo, José Francisco da Rocha: Historia do Brasil. Rio de Janeiro, 1905.
- Pordán Ildikó: László Károly beszámolója Kossuth amerikai útjáról. Kutatási Füzetek 2. Pécs, 1996.
- Posada, Eduardo: Narraciones: Capítulos para una historia de Bogotá. Bogotá, 1906.
- Praeli, Francisco Eguiguren: Aspectos juridicos e institucionales de las migraciones. Perú. H.n., 1991.
- Prágay János: Der Krieg in Ungarn, nebst einer getreuen Biographie der daran theilgenommenen hervorragenden Staatsmänner und Generäle. New York, 1850.
- Prágay János: The Hungarian revolution. New York, 1850.
- Prominent Hungarians. Ed. Márton Fekete. London, 1985.
- El Progreso alemán en América. Santiago de Chile, 1924.
- Puskás, Julianna: From Hungary to the United States (1880-1914). Budapest, 1982.
- Puskás Julianna: Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban 1880-1940. Budapest, 1982.
- Rákosi Jenő: A székely kivándorlás, kivált vallási, nemzeti és közgazdasági szempontból. Budapest, 1903.
- Révai nagy lexikona. 21 kötet Budapest, 1911-35.
- Révai kereskedelmi, pénzügyi és ipari lexikona. Szerk. Schack Béla. Budapest, 1931.
- Rivero Aliaga, José Luis: Aspectos juridicos e institucionales de las migraciones en Bolivia. H.n., 1991.
- Rodríguez Cruz, Agueda María: Salmantica docet: la proyección de la Universidad de Salamanca en Hispanoamérica. Salamanca, 1977.
- Romagnoli, Gino: Aspectos jurídicos e institucionales de las migraciones en Chile. OIM, 1991.
- Romero, Emilio: Historica económica del Perú. Buenos Aires, 1949.
- Rónai, Paulo: As cartas do P. Fay Davi e a sua biografia. Rio de Janeiro, 1945.
- Rosti Pál: Memoria de un viaje por América. Caracas, 1968.
- Rosti Pál: Úti emlékezetek Amerikából. Budapest, 1861.
- Rosti Pál: Úti emlékezetek Amerikából. Budapest, 1961.
- Rosti Pál: Úti emlékezetek Amerikából. Budapest, 1992.

- Rudolph, Donna Keyse –Rudolph, G. A.: Historical Dictionary of Venezuela. Metuchen, 1971.
- Sánchez J, López: Daniel Alcides Carrión. Mártir de la medicina peruana. La Habana, 1957.
- Santa Anna, Antonio López de: Nombramiento otorgado al Sr. Gabor Naphegyi para representar al gobierno mexicano como ministro plenipotenciario ante el gobierno de los Estados Unidos en la venta del territorio nacional. 1864.02.15. (Kézirat, Instituto Mora, México és Vasváry-gyűjtemény, Somogyi-könyvtár, Szeged.)
- São Paulo földrajza. Különös tekintettel a magyarságra. A Brazíliai Magyarság évkönyve 1934. São Paulo, 1934.
- Sáringer János: Adattár a magyar külügyi szolgálat történetéhez, 1920-1944 a külügyi tárca költségvetése, a magyar külpolitika fő irányai és a külföldi szolgálat. Budapest, 2004.
- Sartorius, Christian: Importancia de México para la emigracion alemana. México, 1852.
- Segal Freilich, Ariel: Jews of the Amazon: self-exile in earthly paradise. Philadelphia, 1999.
- Segundo Congreso sudamericano de dermatología y sifilografía celebrado en Montevideo del 9 al 16 de octubre de 1921. Montevideo, 1922.
- Séptimo Censo Nacional de Población. 12 vol. Caracas 1947.
- Schmieder, Oscar: Länderkunde Südamerikas. Wien, 1932.
- Sommervogel, Carlos: Bibliothèque de la Compagnie de Jésus. 6. vol. Bruxelles - Paris, 1895.
- Sondhaus, Lawrence: The naval policy of Austria-Hungary, 1867-1918: navalism, industrial development, and the politics of dualism. West Lafayette, 1994.
- Sorg Antal: Beszámoló a "Szabad Magyarország Segítő Bizottsága" (Comité de Ayuda pro Hungría Libre) megalakulásáról és működéséről. 1956. október 30-1957. július 24. Buenos, Aires, 1957.
- Staden, Hans: [Warhafring historia und beschreibung eyner landtschafft. Português]. Duas viagens ao Brasil. São Paulo, 2000.
- Storni, Hugo: Catálogo de los Jesuitas de la Provincia del Paraguay. (Cuenca del Plata) 1585-1768. Roma, 1980.
- Stöcklein, Joseph: Der neue Welt-Bott mit allerhand Nachrichten deren Missionären S. J. Núm 28. Augsburg, 1726.
- Szabó Katalin: Az 1956-os forradalom és szabadságharc hatása az argentinai magyar kolónia politikai közéletére a koloniális sajtó tükrében (La revolución húngara en la prensa argentina) 1956-1958. (Szakdolgozat, kézirat, SZTE BTK Hispanisztika Tanszék könyvtára) Szeged, 2000.
- Szabó László: Magyar múlt Dél-Amerikában 1519-1900. Buenos Aires, 1978.

- Szabó, Ladislao: El húngaro Ladislao Orosz en tierras argentinas. 1729-1767. Buenos Aires, 1984.
- Szabó Miklós: Sin patria en el Mundo. Budapest, 1962.
- Szalczer Sándor: A magyar emigránsok Törökországban, 1849-1861. Pécs, 1893.
- Szántó Miklós: Magyarok a nagyvilágban. Budapest, 1970.
- Szántó Miklós: Magyarok Amerikában. Budapest, 1984.
- Szántó Miklós: Tengerentúli magyarok. Budapest, 2001.
- Szedlák Mátyás: Leleplezések a magyar szabadságharcz és a magyar emigráció idejéből, 1848-1861. Budapest, 1897.
- Szeged története. 1849-1919. 3/1. köt. Szeged, 1991.
- Szenger Ede: Mexikó felvidéke élet és kortani tekintetben. Budapest, 1877.
- Szertefoslott rágalmak. Budapest, 1957.
- Szétszórt árvalányhaj. A külföldi magyar cserkészlet 50 éve. Emlékkönyv Bodnár Gábor 75. születésnapjára. Garfield, 1995.
- Szilágyi Ágnes Judit – Sáringer János: Ifj. Horthy Miklós, a kormányzó kisebbik fia. Budapest, 2002.
- Szilágyi Ágnes Judit: Távolodás Európától - Nemzetépítés és kultúrpolitika Brazíliában az Estado Novo idején (1937-1945). Budapest; 2004.
- Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. 14 köt. Budapest, 1891-1914.
- Szöllőssy Ferencz: Kossuth és a magyar emigratio török földön, Lipcse, 1870.
- Tamás Aladár: Felleges számkivetettség. Budapest, 1970.
- Tarnói T. László: El nuevo ideal nacional de Venezuela. Madrid, 1954.
- Tezla, Albert [szerk.]: Valahol túl, meseországban. 2 kötet Budapest, 1987.
- Thaly Kálmán: Kosztolányi Jávorka Ádám ezredes, s a gr. Forgách- és Rákóczi-levéltár. Vázlat a Rákóczi-emigratio történetéből. Budapest, 1888.
- Thaly Kálmán: Rákóczi- emlékek Törökországban és II. Rákóczi Ferencz fejedelem hamvainak föltalálása. Budapest, 1893.
- Thirring Gusztáv: A magyarországi kivándorlás és a külföldi magyarság. Budapest, 1904.
- Tobar Donoso, Julio: La Iglesia, modeladora de la nacionalidad Quito, 1953.
- Torbágyi Péter: A kubai magyar emigráció, 1920-1959. (Akadémiai jelentés, kézirat, SZTE BTK Hispanisztika Tanszék könyvtára) Szeged, 1999.
- Torbágyi Péter: A venezuelai magyar emigráció 1945-1990. (Akadémiai jelentés, kézirat, SZTE BTK Hispanisztika Tanszék könyvtára) Szeged, 2000.
- Torbágyi Péter: Magyarok Latin-Amerikában. Budapest, 2004.
- Torrea, Juan Manuel: El General de División Ramón Corona. Guadalajara, 1944.
- Útlevel, vízum és kivándorlási ügyekben tanácsadó. Szerk. Keresztesy Sándor. Miskolc, 1927.

- Vadona János: Az öt világrészből. Budapest, 1893.
- Valdizán, Hermilio: Apuntes para la bibliografía médica peruana. Lima, 1928.
- Várallyay Gyula: Tanulmányúton. Az emigráns magyar diákmozgalom 1956 után. Budapest 1992.
- Várdy Béla: Magyarok az Újvilágban. Budapest, 2000.
- Varga Éva: Fejezet a venezuelai magyar emigráció történetéből egy magánlevelezés tükrében (1945-1957). (Szakdolgozat, kézirat, SZTE BTK Hispanisztika Tanszék könyvtára) Szeged, 2000.
- Varga Ilona: Magyar kivándorlás Latin-Amerikába a két világháború között. Kandidátusi értekezés tézisei. Szeged, 1977.
- Varga Ilona: Magyar kivándorlás Latin-Amerikába a két világháború között. Kandidátusi értekezés, kézirat, SZTE BTK Hispanisztika Tanszék könyvtára. Szeged 1978.
- Varnhagen, Francisco Adolfo de: História geral do Brasil, antes da sua separação e independencia de Portugal. São Paulo, 1975.
- Vasváry Ödön: Magyar Amerika. Szeged, 1988.
- Vasváry, Edmund: Lincoln's Hungarian heroes; the participation of Hungarians in the Civil War, 1861-1865. Washington, 1939.
- Vázquez, Josefina Zoraida – Aizpura, Pilar Gonzalbo: Guía de protocolos. Archivo General de México. Año de 1856. México, 1994.
- Vázquez, Josefina Zoraida – Aizpura, Pilar Gonzalbo: Guía de protocolos. Archivo General de México. Año de 1857. México, 1995.
- Véghseő Estevao: Album – Emlékkönyv – A Brazíliai Magyar Iparosok – Kereskedők Baross Gábor Köre. São Paulo, 1966.
- Venégas, Miguel: Noticias de la California y de su conquista temporal y espiritual hasta el tiempo presente: sacada de la historia manuscrita. 3 vol. México, 1943-1944.
- Varnhagen, Francisco Adolfo de: História geral do Brasil, antes da sua separação e independencia de Portugal. São Paulo, 1975.
- Vázquez, Josefina Zoraida – Aizpura, Pilar Gonzalbo: Guía de protocolos. Archivo General de México. Año de 1857. México, 1995
- Venezuela Independiente 1810-1960. Por Mariano Picon-Salas, Augusto Mijares, Ramon Diaz-Sanchez, Eduardo Arcila Farias, Juan Liscano. Caracas, 1962.
- Veress Sándor: A magyar emigratio a keleten. Budapest, 1879.
- Vergara Collazos, Antonio: Los Túpac Amaru en Europa. Barcelona, 1981
- Walker, William: La guerra en Nicaragua. Managua, 1975.
- Wamosy, Alcêu: Na terra-virgem. Rio de Janeiro, é.n.
- Wamosy, Alceu: Poesia completa. Porto Alegre, 1994.

- Wamosy, Alceu: Poesias. Flâmulas, Na terra virgem, Corôa de sonho. Rio Grande do Sul, s.a.
- Wamosy, Alceu: Prosa : crônicas, artigos, contos, cartas, pensamentos. Porto Alegre, 1967.
- Washburn, Charles A.: The history of Paraguay, with notes of personal observations, and reminiscences of diplomacy under difficulties. Boston, 1871.
- Wein, Susana: La abuela me encargó a sus muertos. México, 2001.
- Whigham, Thomas: The Paraguayan War. Volume I. Lincoln, 2002.
- Williams, Alfred: The Inter-oceanic Canal and the Monroe Doctrine. New York, 1880.
- Windisch de Pluer, Marian Horn: El secreto de la palabra. México, 2004.
- Winkelbauer, Waltraud: Die österreichisch-chilenischen Beziehungen vom Vormärz bis zum Ende der Habsburgermonarchie. Böhlau, 1988.
- Who's who in Latin-America. 2 vol. Stanford, 1971.
- Wisner, Enrique: El dictador del Paraguay, Doctor José Caspar Rodríguez de Francia. Concordia, 1923.
- Wisner de Morgenstern, Francisco: El Paraguay en 1871. Revista del Instituto Paraguayo. Asunción, 1903.
- Wisner, Francisco: El dictador del Paraguay José Gaspar de Francia. Asunción, 1996.
- Wyman, Mark: Round-trip to America: the immigrants return to Europe, 1880-1930. Ithaca, 1993.
- Xantus János: Utazás Kalifornia déli részeiben. Pest, 1860.
- Zimándy Ignác: Kossuth Lajos a magyar intelligencia és emigráció ítélőszéke előtt. Budapest, 1898.

Cikkek és tanulmányok

- Ács Tivadar: Magyar pálosok voltak Délamerika első térítői. In: Nemzeti Újság, 1934.05.17.
- Alfaro, Antonio Gómez: La polémica sobre la deportación de los gitanos a las colonias de América. In: Cuadernos Hispanoamericanos, Madrid, 1989/386.
- Anderle Ádám: A 48-as emigráció Narciso López 1851-es kubai expedíciójában. In: Századok, 1973/3. 687-712.
- Anderle, Ádám: Agencias de emigración y los gobiernos húngaros. In: In: Ibero-Americana Pragensia. Supplementum XIII. Praga, 2004. 17-24.
- Anderle Ádám: A felszabadulás és a latin-amerikai magyar emigráció In: Tiszatáj, 1971/4. 348-355.

- Anderle Ádám: A modern argentin hadsereg létrejöttének kérdéséhez: Czetz János. In: Hadtörténelmi Közlemények, 1970/2. 225-233.
- Anderle Ádám: Az 1848/49-es magyar emigráció Latin Amerikában. Új adatok. In: Acta Historica Szegediensis de Attila József Nominatae, Szeged, 1991. 65-70.
- Anderle Ádám: Az [ezernyolcszáz negyvennyolc/negyvenkilences] 1848/49-es magyar emigráció Latin Amerikában. Új adatok. Acta Historica Szegediensis de Attila József Nominatae. Szeged, 1991.
- Anderle Ádám: Kossuth és Kuba. Ismeretlen dokumentumok Kossuth Lajos egyesült államokbeli tartózkodásáról. In: Délmagyarország, 1977/232. 5.
- Anderle Ádám: La imágen del Nuevo Mundo en Hungría. In: El Reino de Granada y el Nuevo Mundo. 3. vol. Granada, 1994. 47-51.
- Anderle Ádám: Modernizáció és nemzettudat. A bevándorlás problémája a 19-20. századi Latin-Amerikában. In: Korok, régiók, társadalmak. Tanulmányok Gyimesi Sándor 60. születésnapjára. Budapest, 1994. 195-202.
- Anderle Ádám: Prólogo In: Bueno, Salvador: Cinco siglos de relaciones entre Hungría y América Latina. Budapest, 1977. 11-14.
- Anderle Ádám: Újjáéled a fekete legenda? Magyarok Latin-Amerikában. In: Népszabadság, 1992.03.18. 9. és Népszabadság, 1992.05.12. 6.
- Anderle, Ádám: América en la cosmovisión húngara. América Húngara. El Nuevo Mundo en la poesía magiar. Szeged, 1992. 3-7.
- Anderle, Ádám: Apéndice. Historia de las relaciones húngaro-latinoamericanas In.: Historia de Hungría. Szerk. Halász Zoltán. Budapest, 1975. 280-306.
- Anderle, Ádám: Europa Central y América Latina. Hungría, 1993/4. 4. o.
- Anderle Ádám: La imágen del Nuevo Mundo en Hungría. In: El Reino de Granada y el Nuevo Mundo. 3. vol. Granada, 1994, 47-51.
- Anderle, Ádám: Esbozo histórico de la emigración húngara a América Latina. In: Europa Central y América Latina. Estudios históricos. Szeged, 1993. 105-115.
- Anderle, Ádám: Investigaciones acerca de la emigración húngara hacia América Latina. In: La emigración europea a la América Latina: Fuentes y estado de investigación. Berlin, 1979. 229-240.
- Anderle, Ádám: La emigración húngara a América Latina después de la derrota de la revolución de 1848/49. In: Jahrbuch für Geschichte von Staat, Wirtschaft un Gesellschaft Latein-amerikas, Bd. 13. Köln - Wien, 1976. 73-83.
- Anderle, Ádám: Temas latinoamericanos en la prensa húngara del siglo 19. Formación del naciones, desarrollo nacional In: Estudios Latinoamericanos, Warszawa, 1980. 1. 6/2. 17-25.
- Blumberg, Arnold: The Diplomacy of the Mexican Empire, 1863-1867. In: Transactions of the American Philosophical Society, 1971/8. 1-152.
- Boglár Lajos – Bognár András: Éder X. Ferenc leírása a perui missziókról a XVIII. századból. In: Ethnographia, LXXXVI. (1975) 181-192.

- Boglár Lajos – Kovács Katalin: Magyar hagyományalkotás Brazíliában. MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont Dokumentum-füzetek 13. Budapest, 1999.
- Boglár Lajos – Kovács Katalin: Veszprémi „magyarok” között Brazíliában. In: Új Horizont, 1998/4-5. 76-79.
- Casi dos siglos de historia. In: El Universal, 1999.10.11.
- Csikós Zsuzsanna: Czetz János, egy magyar tábornok Argentínában. In: Interpress Magazin, Budapest 1988.
- Csikós Zsuzsanna: Magyar szervezetek Argentínában 1945 után. In: Acta Historica, Különszám a III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus tiszteletére. Szeged, 1991. 119-126.
- Csikós Zsuzsanna: Magyar szervezetek és újságok Argentínában 1945-1956. In: Tiszatáj, Szeged 1988/7. 78-87.
- Csikós, Zsuzsanna: Sobre la historia de la prensa húngara en Argentina /A magyar sajtó története Argentínában/ In: Europa Central y América Latina /Estudios Históricos/ Szeged, 1993. 65-84.
- Dietrich, Wolfgang - Kaller Martina: Los salesianos en Guatemala – la emigración de una familia austro-húngara a Centroamérica como micro-cosmo del sistema capitalista mundial. In: Europa Central y América Latina – Estudios Historicos. Szeged, 1993, 49-63.
- Dietrich, Wolfgang: Cien años de rearme – la emigración checo-austro-húngara a Guatemala entre 1880 y 1980. In: Emigración centroeuropea a América Latina. Prága, 2000. 109-128.
- Dojcsák Győző: Emlékezés Czegei Wass Sámuelre. In: Földrajzi Múzeumi Tanulmányok. 1985/1. 55-60.
- Douglas, Lawrence: Ataques filibustres contra de México y Canada durante el siglo XI. Un estudio comparativo. In: Secuencia. México, 1997/37. 57-77.
- Dömény János: A magyar emigráció szerepe a magyar – latin-amerikai kapcsolatok II. világháború utáni felújításában. In: MTA – JATE Hispanisztika Kutatócsoport Kutatási Közlemények I. Szeged, 1998. 67-72.
- Garay Vera, Cristián: La rebelión húngara de 1956 y su repercusión en Chile. (Kézirat, SZTE BTK Hispanisztika Tanszék könyvtára) Santiago de Chile, 2001.
- Gómez Alfaro, Antonio: La polémica sobre la deportación de los gitanos a las colonias de América. In: Cuadernos Hispanoamericanos. Madrid, 1989/386. 308-337.
- Gyarmati, János – Borsányi, László – Fözy, Vilma: Viajeros húngaros en América. Objetos de etnografía y arqueología americanos en museos húngaros. In: Anales del Museo de América. 1997/5. 103-116.
- Holman, Lieutenant: Voyage Round the World. In: Journal of the Royal Geographical Society of London. 1835/5. 305-314.

- Kaczúr, Ágnes: Las memorias orales en las investigaciones de la historia de los húngaros en Brasil. Az AHILA X., lipcsei kongresszusának anyaga CD-ROM-on, 1996. 1087-1100.
- Kaczúr Ágnes: Magyar világ Brazíliában - "beilleszkedés" és "beillesztés". In: Z-füzetek 39 Azonosság és Máság. Budapest, 1992. 62-68.
- Kaczúr Ágnes: Magyarok Brazíliában. In: Világtörténet, 1990. ősz-tél. 64-75.
- Kaczúr, Ágnes: Bibliografía sobre la emigración húngara en América Latina. In: Európa Central y América Latina. Estudios históricos. Szeged, 1993. 115-119.
- Kaczúr, Ágnes: O Mundo Húngaro no Brasil: ou integrar e integrar-se. In: Europa Central y América Estudios históricos. Szeged, 1993. 85-95.
- Kosárka József: Magyarok a mexikói művészeti életben. In: MTA – SZTE Kutatási Közlemények II. Magyarország és a hispán világ. Szeged, 2000. 93-97.
- Kunckel Dietrichné, Fényes Ildikó: Rövid története a venezuelai magyar kolóniának. (Kézirat, SZTE BTK Hispanisztika Tanszék könyvtára) Caracas, 1994.
- Láng Dezső: Vágújhelytől Sonoráig. In: Hírek a magyar népi demokráciából, 1954.09.25. 18-20.
- Lilón, Domingo: La República Dominicana y la lucha por la independencia de Cuba In: Actas del XIII Coloquio de Historia Canario-Americano y VIII Congreso Internacional de Historia de América AEA (1998), [CD ROM] Las Palmas de Gran Canaria, 2000. 181-192.
- Lilón, Domingo: La influencia de la Constitución de Cádiz en la Constitución dominicana de San Cristóbal (1844) In: La revolución liberal. Madrid, 2001. 551-557.
- Lilón, Domingo: Escenarios de la "Guerra Fría": Hungría (1956)-República Dominicana (1965). In: Anyaországok és (volt) gyarmataik 1. Pécs, 2002. 177-184. Lilón, Domingo: La revolución dominicana de abril de 1965 en el contexto de la guerra fría In: Cambios y revoluciones en el Caribe hispano de los siglos XIX y XX. Praga, 2003. 285-291.
- Lilón, Domingo: A zsidóság a Dominikai Köztársaságban Trujillo idején In: A zsidóság a hispán világban. Szeged, 2004. 175-186. Lilón, Domingo: Dominican Transmigrants in Spain. In: Dominican Migration. Florida, 2004. 134-153.
- Lilón, Domingo: La Buena Fe en el reconocimiento de los Estados. In: Tratado de la Buena Fe en el Derecho. Buenos Aires, 2004. 63-74.
- Lilón, Domingo: El reconocimiento de España a la República Dominicana. In: Cuadernos Hispanoamericanos, 2006/668. 19-28.
- Mathew, W. M.: A Primitive Export Sector: Guano Production in Mid-Nineteenth-Century Peru. In: Journal of Latin American Studies, 1977/május, 35-57.
- Mayerffy István: A ranchero. In: Vasárnapi Újság. 1857/23. 209-210.

- Mayerffy István: Jalapa. In: Család Könyve III. 1857. 662-669.
- Mayerffy István: Mexikói földirati nevek helyes kimondásáról. In: Akadémiai Értesítő, 1857. 597.
- Mayerffy István: Vasárnapi kirándulás Mexikóból. In: Hazánk és a külföld, 1867/42. 659-662.
- Mednyánszky Sándor: Egy száműzött naplójából. In: Honvéd-Menház Albuma, 1870.
- Medzibrodsky, Endre: Repercusión del "imperio" de Maximiliano y de la lucha independentista del pueblo mexicano en la prensa húngara contemporánea. In: Estudios Latinoamericanos. 6. vol. Warszawa, 1980. 155-169.
- A mexikói magyar tábornok gyilkosai. In: Pesti Hírlap, 1894.01.18. 10.
- Miksa császár szolgálatában. In: A Hét, Bratislava, 1992.02.07. 13.
- Nagy Iván: A világmagarság száma. Klny. a Kincse Kalendárium 1932. évfolyamából.
- Némethy Kesserű Judit: Argentínai magyar könyvkiadók. 1948-1968. In: MTA – JATE Hispanisztika Kutatócsoport Kutatási Közlemények I. Szeged, 1998. 73-80.
- Némethy Kesserű Judit: Magyar sajtó Argentínában (1948-1968) In: MTA – JATE Hispanisztika Kutatócsoport Kutatási Közlemények I. 81-89.
- Némethy Kesserű Judit: Kerecsendi Kiss Márton. In: MTA – SZTE Hispanisztika Kutatócsoport Kutatási Közlemények II. Szeged, 2000. 107-120.
- Ónody Olivér: Adalékok a brazil-magyar kapcsolatokhoz. In: Bécsi Napló, 1992/6. 9.
- Onody, Oliver: Um capitao do exército húngaro no Brasil. Klny. Revista do Instituto Histórico e Geográfico Brasileiro, 1981. 123-158.
- Onody, Oliver: Um viajante húngaro no Brasil no seculo passado. Klny. Revista do Instituto Histórico e Geográfico Brasileiro, 1986/350. 31-62.
- Óry Kovács Katalin: Identitásválság és hagyományalkotás Jaraguá do Sulban. In: MTA – SZTE Hispanisztika Kutatócsoport Kutatási Közlemények II. Szeged, 2000. 130-137.
- Pekár Dezső: A geofizikai kutatás magyar halottja Chilében. Klny. Természettudományi Közöny 1936/1-2. Budapest, 1936.
- Pongrácz Attila: Dr. Jordán Sándor Emil OSB 1912-1999. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 1999/1-2. 251-255.
- Pongrácz Attila: Fejezetek a brazíliai magyar emigráció művelődéstörténetéből. In: Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar Tanulmánykötet, Győr, 2001. 263-279.
- Pongrácz Attila: Hungarika-kutatások Latin-Amerikában (1971-2001) In: Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar Tanulmánykötet, Győr, 2002. 87-91.

- Pongrácz Attila: Hungarika kutatás São Paulóban. In: MTA – JATE Hispanisztika Kutatócsoport Kutatási Közlemények I. Szeged, 1998. 35-42.
- Pongrácz Attila: A magyar nyelvű könyvkiadás Brazíliában. In: MTA – SZTE Hispanisztika Kutatócsoport Kutatási Közlemények II. Szeged, 2000. 121-129.
- Prvislav Weissenberger: Solidaridad de los croatas en Chile con el movimiento nacional en Croacia. *Studia Croatia*, 1972/44–45.
- Rónay Jácint János: Az idegen földre száműzött magyarok. In: Magyar Sajtó, 1856.
- Rónay Jácint János: Az idegen földön meghalt számkivetetett magyarok. In: Magyar Sajtó, 1861/ 77., 1861/108., 1861/137., 1861/146.
- Santiago, Silvia Facal: Emigrantes y Exiliados Judíos en Uruguay. In: *Historia Actual Online* (Cádiz) 2003/2. 45-57.
- Sarlay Pál: Eredeti levél Mexikóból. In: Vasárnapi Újság, 1868.12.27. 638-640.
- Schmidt Judit: A São Pauló-i emigráció az 1950-es években. *Tiszatáj*, 1988/7. 82-87.
- Sennor Vilmos: Levél Mexikóból. In: Vasárnapi Újság, 1889/46. 750-51.
- Soria, Carlos - Pinedo, Danny – Rodriguez, Vanessa: Manejo de pesquerías comunales en el Río Pachitea. Az Instituto del Bien Común del Perú kézírata. http://dlc.dlib.indiana.edu/archive/00002033/00/Soria_carlos.pdf
- Szabó Katalin: 1956 és az argentinai magyarok. In: MTA – SZTE Kutatási Közlemények II. Magyarország és a hispán világ. Szeged, 2000. 98-106.
- Szaharától Mexikóig: Naphegyi Gábor kalandos élete. In: Földrajzi Múzeumi Tanulmányok. 1992/11. 71-72.
- Szalczer Sándor: A magyar emigránsok Törökországban, 1849–1861. Pécs, 1893.
- Szenté-Varga, Mónika: Emigración húngara a México (1900-1950). In: *Ibero-Americana Pragensia. Supplementum X.* Praga, 2002. 119-137.
- Szenté-Varga, Mónika: Imágenes de México en las publicaciones de pacotilla en Hungría. In: *Acta Scientiarum Socialium XV.* Kaposvár, 2004. 95-105.
- Szenté Varga Mónika: Magyar-mexikói diplomáciai kapcsolatok, 1901-1941. In: MTA – SZTE Kutatási Közlemények II. Magyarország és a hispán világ. Szeged, 2000. 74-83.
- Szenté-Varga Mónika: Magyar zsidók Mexikóban 1920-1950. In: *A zsidóság a hispán világban.* Szeged, 2004. 199-210.
- Szenté-Varga, Mónika: Presencia húngara en la construcción del Palacio de Bellas Artes. In: *Acta Scientiarum Socialium XIII.* Kaposvár, 2002, 113-123.
- Szenté-Varga, Mónika: Relaciones húngaro-mexicanas, 1925-30. In: *Iberoamericana Quinquecclesiensis II.* Pécs, 2004. 373-388.
- Szilágyi Ágnes Judit: "Aki a lelket is le tudta fényképezni" - Icsey Rezső és más magyar filmesek Brazíliában. In: *Filmspirál*, 1997/3. 121-141.

- Szilágyi Ágnes Judit: Alkotmány, hatalom-legitimáció, nemzetépítés Salazar és Vargas Új Államában. In: Iberoamericana Quinqueeclesiensis 1. Pécs, 2003. 291-313.
- Szilágyi Ágnes Judit: Brasil aos olhos dum leitor húngaro no fim de século XIX. Az AHILA X., lipcsei kongresszusának anyaga CD-ROM-on, 1996. 1058-1071.
- Szilágyi Ágnes Judit: Brazília a XIX. század végi magyar újságolvasók szemével
- Kivándorlási propaganda és ellenpropaganda a korabeli sajtóban. In: Sic Itur ad Astra, 1993/2-4. 57-66.
- Szilágyi Ágnes Judit: A brazíliai magyar közösségek és az ottani külképviseleteink viszonya ifj. Horthy Miklós követi működése idején (1939-1942) In: Tanulmányok a diaszpóráról. Budapest, 2004. 150-156.
- Szilágyi Ágnes Judit: Ifj. Horthy Miklós magyar királyi követ Brazíliában (1939-1942). Historia, 1998/9-10. 62-63.
- Szilágyi Ágnes Judit: Ifj. Horthy Miklós magyar királyi követ Brazíliában. In: Világtörténet, 1998. Tavasz-nyár. 56-61.
- Szilágyi, Ágnes Judit - Pongrácz, Attila: A imagem do Brasil na correspondência privada (1954-1965) do Padre Géza Kövecses. In: Cartas vincadas, letras no espelho. Campo Grande, 2004. 65-77.
- Szilágyi, Ágnes Judit: Imagens do Brasil na imprensa húngara ao fim do século XIX. In: Emigración centroeuropea a América Latina III. Praga, 2005. 77-84.
- Szilágyi Ágnes Judit: Imigrantes, estrangeiros e o Estado Novo brasileiro. In: Europa Central y América Latina - Estudios históricos. Szeged, 1993. 95-101.
- Szilágyi Ágnes Judit: Mikrotörténetírás és emigrációkutatás. Viharok a brazíliai magyar sajtóorgánumok körül a 30-as 40-es évek fordulóján. In: MTA-JATE Hispanisztika Kutatócsoport Kutatási Közlemények I. 15-22.
- Szilágyi, Ágnes Judit: The One Who Could Photograph the Soul: Rudolf Icsey and Hungarian Filmmakers in Brazil. In: Hungarian Studies Review. 1994/1-2. 77-90.
- Szilágyi Ágnes Judit: Passeando na Avenida Prof. Nicolas Boér. In: Observador Húngaro, 1993/3. 6-7.
- Szilágyi Ágnes Judit: Rádió és propaganda Brazíliában az 1930-40-es években. In: Világtörténet, 1998. Tavasz-nyár. 50-55.
- Szilágyi Ágnes Judit: A São Paulo-i magyar kolónia néptáncosai. In: Táncművészet, 1993/5-6. 40.
- Szilágyi Ágnes Judit: Tolerancia vagy pragmatizmus? Gondolatok a portugál új állam tipológiájához. In: Zsidóság a hispán világban. Szeged, 2004. 83-94.
- Szinnyi József: Egy magyar hittérítő útiélményei a múlt század derekán. In: Földrajzi Közlemények 1876. 332-341.
- Thirring Gusztáv: Az elcsatolt felvidék kivándorlási mozgalmi. In: Magyar Statisztikai Szemle, 1927. 394-421., 505-536.

- Toeppen, Hugo: Hundert tage in Paraguay. Reise in's innere. Paraguay im hinblick auf deutsche kolonisations-bestrebungen. Hamburg, 1885.
- Torbágyi Péter: 1848/49-es magyar emigránsok Mexikóban. Századok, 2002/6.
- Torbágyi Péter: 1956 és emléke Venezuelában. In: A magyar forradalom és a hispán világ, 1956. Szeged, 2007. 163-172.
- Torbágyi Péter: Adatok a latin-amerikai magyar zsidóság történetéhez. In: Zsidóság a hispán világban. Szeged 2004. 187-198.
- Torbágyi Péter: Gitanos húngaros en América Latina. In: Acta Hispanica, Szeged, 2003 173-180.
- Torbágyi Péter: A kubai magyar emigráció (1920-1960) In: Nyelvünk és Kultúránk, 2002/1. 39-48.
- Torbágyi Péter: A mexikói magyarság vázlatos története. In: Nyelvünk és Kultúránk, 2002/2. 48-57.
- Torbágyi Péter (társszerző): A szabadságharc távoli visszhangja. In: Új Dorozsmai Napló, Dorozsma, 1999.10.15. 2.
- Torbágyi Péter: Researches of the Hungarian Emigration at the University of Szeged, In: Vasváry Collection Newsletter, Szeged, 2001/2. 1-2.
- Torbágyi Péter: Ugródeszka vagy célállomás. In: Kutatási Közlemények II. Magyarország és a hispán világ, Szeged, 2000. 84-93.
- Varga Ilona: A kivándorlás irányváltozása és a magyar kivándorlók beilleszkedése Latin-Amerikában a két világháború között. In: Acta Historica, 55. köt. Szeged 1976. 3-50.
- Varga Ilona: Los obreros húngaros emigrados en América Latia entre las dos guerras mundiales. In: Estudios Latinoamericanos, Varsó, 1980/7. 67-82.
- Varga Ilona: Magyar település Argentínban a századelőn. A magyar ki vándorlás helye a migrációs folyamatban. In: Tiszatáj, 1988/7. 64-71.
- Varga Ilona: Magyarország kereskedelme a latin-amerikai országokkal a két világháború között. In: Acta Historica, 40. köt. Szeged, 1973. 57-76.
- Weiss Imre visszaemlékezései. (Kézirat, SZTE BTK Hispanisztika Tanszék könyvtára)
- Weissenberger, Prvislav: Solidaridad de los croatas en Chile con el movimiento nacional en Croacia. In: Studia Croatia, 1972/44-45.
- Wisner de Morgenstern, Francisco: El Paraguay en 1871. In: Revista del Instituto Paraguayo, Asunción, 1903/39.
- Wittman Tibor: En torno a los misioneros de Hungría en América Española. (Siglo XVIII). In: Jahrbuch für Geschichte von Staat, Wirtschaft un Gesellschaft Latein-amerikas, Köln-Wien, 1969/6. 150-157.
- Zakarjás János és Fay Dávid délamerikai jezsuita misszionáriusok úti levelei (1749-1756). In: Földrajzi Közlemények 1910. 115-128. és 215-236.
- Zilli Manica, José B.: Proyectos liberales de colonización en el siglo XIX. In: La Palabra y el Hombre, 1984. octubre-diciembre, 133-134.

- Zimándy Ignác: Kossuth Lajos a magyar intelligencia és emigráció ítélőszéke előtt. Budapest, 1898.